ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

BİR TOPLUMSAL BELLEK NESNESİ OLARAK BATIL VE PARANORMAL TEMSİLLER

Özlem ÖZDEMİR

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

EYLÜL 2021

ankara
HBM

BİR TOPLUMSAL BELLEK NESNESİ OLARAK BATIL VE PARANORMAL TEMSİLLER

Özlem ÖZDEMİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

EYLÜL 2021

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Özlem ÖZDEMİR

13/09/2021

BİR TOPLUMSAL BELLEK NESNESİ OLARAK
BATIL VE PARANORMAL TEMSİLLER
Yüksek Lisans Tezi

Özlem ÖZDEMİR

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
Eylül 2021

ÖZET

Toplumun maddi ve manevi bütünlüğünden doğan ve yüzyıllar boyunca biriktirilmiş davranış, inanış, yaşayış biçimlerinden beslenerek oluşan toplumsal bellek, içinden geldiği toplumun kimliğini yansıtmaktadır. Gelenek, göreneklerin şekillendiriciliğinde, kolektife özgü hatırlama ve unutma süreçleri neticesinde aktarılan toplumsal belleğin kalıcılığı, toplumsal belleğin nesnesi olan 'şey'in toplum üzerinde bıraktığı etki ve bu etkinin yarattığı tekrar edilme sıklığına bağlıdır. Günlük yaşamlarımızda bilinçli ya da bilinçsiz, sayısız kereler tekrar edilen ve tazeliği korunarak aktarımı sağlanan o 'şey'lerden biri de batıl ve paranormal inançlar, davranışlardır. Bu çalışma, toplumsal bellek kavramının muhtevasını, günlük hayatta makro ve mikro boyutlarda pek çok yansıması ile iç içe yaşadığımız bir gerçeklik olan batıl ve paranormal inanç, davranış örüntüleri üzerinden açıklamayı amaçlamaktadır. Nicel araştırma yöntemine göre tasarlanan bu araştırmada, genel tarama tekniği kullanılmıştır. 1600 kişilik katılımcı grubundan elde edilen veriler; cinsiyet, yaş, eğitim durumu, meslek grubu, gelir düzeyi, aile yapısı, yaşam alanı değişkenleri ve inanç-davranış bağıntısı üzerinden incelenmiştir. Bulgular batıl ve paranormal temsiller bağlamında, kadınların eğilim ve yönelimlerinin erkeklere göre daha yoğun olduğunu; yaş grupları özelinde ise genç bireylerde söz konusu inanış/davranış örüntülerinin yaşlılara nazaran daha fazla görüldüğü sonucunu ortaya çıkarmıştır. Eğitim düzeyi görece daha yüksek bireylerde batıl ve paranormal temsillere dair ilginin artış eğiliminden ve meslek grupları bağlamında ise Sosyal Bilimler alanında yer alan kimselerde söz konusu inanış ve davranış şemalarının daha belirgin bir şekilde kendini gösterdiğinden bahsetmek mümkündür. Aile yapısı değişkeni özelinde, ebeveynlerin eğitim düzeyinin yükselmesiyle batıl/paranormal inanç ve davranışlara ilişkin eğilimin azaldığına işaret eden neticeler elde edilmiştir. Ailesini 'geleneksel' olarak tanımlamayı daha doğru bulan katılımcılar ile ailesini 'modern' olarak tanımlamayı daha doğru bulan katılımcılar arasında ise kayda değer bir ilişkinin ortaya çıkmamasının yanında; modern tanımlaması yapan katılımcıların ebeveyn eğitim düzeylerinin daha yüksek olduğu da dikkat çekmiştir. Yaşam Alanı değişkeni kapsamında, Türkiye'nin Doğusuna gidildikçe batıl ve paranormal temsillere dair eğilim düzeyinin arttığı; yerleşim birimi (köy, kasaba, şehir vb.) bağlamında ise anlamlı bir ilişkiselliğin bulunmadığı gözlenmiştir. Bireylerin inanma biçimleri ile günlük yaşam pratikleri arasında yoğun bir ilişkinin varlığına işaret eden bulgular; toplumsal bellek-batıl/paranormal temsiller arası ilişkinin yoğun bir iç içelik sergilediğini doğrular niteliktedir.

Bilim Kodu : 113830
Anahtar Kelimeler : Toplumsal Bellek, Batıl İnanç, Paranormal İnanç, Hafıza.
Sayfa Adedi : 303
Tez Danışmanı : Prof.Dr.Hayati BEŞİRLİ

AS AN OBJECT OF SOCIAL MEMORY SUPERSTITIOUS AND PARANORMAL REPRESENTATIONS

(M. Sc. Thesis)

Özlem ÖZDEMİR

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES
September 2021

ABSTRACT

The social memory, which emerges from the material and spiritual integrity of the society and is formed by contributing from the behaviours, beliefs and lifestyles accumulated over the centuries, reflects the identity of the society from which it comes. The permanence of social memory, which is transmitted as a result of remembering and forgetting processes specific to the collective, through the styling of customs, depends on the effect of the 'thing', which is the object of social memory, on society and the frequency of repetition of this effect. Superstitious and paranormal beliefs and behaviours are one of those 'things' that are consciously or unconsciously repeated countless times in our daily lives and are transferred by preserving their freshness. This study aims to explain the content of the concept of social memory through superstitious and paranormal belief and behaviour patterns, which is a reality in which people live with in daily life in macro and micro dimensions. In this study, was designed according to the quantitative research method, and the general survey technique was used. Data obtained from a participant group of 1600; gender, age, education level, occupation group, income level, family structure, living space variables and belief-behaviour relation were observed in this study. The conclusion shows that women's tendencies and orientations are more intense than men in the context of paranormal and superstitious representations; In particular, it has revealed that the belief/behaviour patterns in question are seen more in young individuals than in the elderly. It is possible to talk about the increasing trend of interest in superstitious and paranormal representations in individuals with relatively higher education levels, and in the context of occupational groups, the belief and behaviour schemes in question manifest themselves more clearly in people who are in the field of Social Sciences. In terms of the family structure variable, results indicating an decreases in the tendency to superstitious/paranormal beliefs and behaviours were obtained as the education level of the parents increased. Besides no notable relation appears between the participants who find it more appropriate to define their family as traditional and those who find it more appropriate to define their family as modern, parents' higher education degrees of the participants who defined as modern has drawn attention. Within the scope of the Living Area variable, the tendency towards superstitious and paranormal representations increases as going towards to the East of Turkey; In the context of the settlement (village, town, city, etc.), it has been observed that there is no significant relationality. As a result, findings pointing to the existence of an intense relationship between individuals' belief styles and daily life practices; It confirms that the relationship between social memory and superstitious/paranormal representations exhibits an intense relationship.

Science Code : 113830
Key Words : Social Memory, Supertitious Belief, Paranormal Belief, Memory.
Page Number : 303
Supervisor : Prof.Dr. Hayati BEŞİRLİ

TEŞEKKÜR

Lisans hayatımın başından bu yana bakış açısı, duruşu ve varlığıyla bana ilham veren; tez sürecim boyunca yaşanan tüm aksaklıklarda destekleyici ve motive edici tavrı ile yardımlarını esirgemeyen kıymetli hocam ve danışmanım Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ'ye teşekkürlerimi sunuyorum.

Yardıma ihtiyaç duyduğumda desteklerini esirgemeyen, sabır ve özveri ile yanımda olduklarını hissettiren canım kardeşlerim Meltem ÖZDEMİR ve Kerem Can ÖZDEMİR'e büyük bir teşekkür borçluyum. Bu süreçte her zorlandığımda koşup sarıldığım, huzur veren mırlamalarıyla, tatlı suratı ve pembe burnuyla mutluluk, neşe kaynağım olan kedim Pamuş'a ailesi olarak bizim seçtiği için kucak dolusu teşekkürler. Ayrıca tezimin her aşamasında emeği, desteği bulunan, kendime olan inancımı kaybettiğim anlarda beni cesaretlendirip yeniden motive olmamı sağlayan ve tüm detaycılığıma hoşgörü, sabır ve anlayışla karşılık verip her an yanımda olan sevgili arkadaşım Enes'e ne kadar teşekkür etsem azdır…

Tezimi, hayatımın her döneminde olduğu gibi bu çalışmanın ortaya çıkış sürecinde de daima yanımda olan, sonsuz sevgisi ve şefkatini hiç esirgemeyen, bana olan inancını ve güvenini her an hissettiğim, en kıymetlim, biricik annem Sevim ÖZDEMİR'e armağan ediyorum. Eşsiz varlığıyla bana var oluş amacımı, kim olduğumu hatırlattığı için ve saymakla bitmez emekleri için kendisine minnettarım…

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET iv
ABSTRACT v
TEŞEKKÜR vi
İÇİNDEKİLER vii
TABLOLARIN LİSTESİ x
GRAFİKLERİN LİSTESİ xii
KISALTMALAR xiii
1. GİRİŞ 1
2. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ 5
2.1. Araştırmanın Amacı 5
2.2. Araştırmanın Önemi 6
2.3. Kapsam ve Sınırlılıklar 7
2.4. Hipotezler ve Varsayımlar 8
2.5. Araştırma Modeli 9
2.6. Araştırmanın Evren ve Örneklemi 9
3. BÖLÜM: TOPLUMSAL BELLEK 15
3.1. Geçmişten Günümüze Bellek (Hafıza) Kavramı ve Farklı Perspektifler 17
3.2. Türkiye'de ve Dünya'da Bellek Çalışmalarının Gelişimi 26
3.3. Toplumsal Belleğin Muhtevası 29
3.4. Toplumsal Belleğin Oluşumu ve İşleyişi 32
3.5. Tarih-Bellek İlişkisi ve Farkları 37
3.6. Belleğin Dış Boyutları 40
3.6.1. Mimetik Bellek 40
3.6.2. Nesneler Belleği 43
3.6.3. İletişimsel Bellek 45
3.6.4. Kültürel Bellek 47
3.7. Topluma Özgü Belleği Oluşturucu Unsurlar 52
3.7.1. Soyut Araçlar 52
3.7.1.1. Sözlü tarih (söylence-mit) 53
3.7.1.2. Ritüel 56
3.7.2. Somut Araçlar 58
3.7.2.1. Buluntu, bilgi ve belgeler 58

3.7.2.2. Mimari ve mekân 61
3.8. Topluma Özgü Belleğin Korunması ve Aktarımı 63
3.8.1. Hatırlama Figürleri 66
3.8.1.1. Zaman ve mekâna bağlılık 67
3.8.1.2. Gruba bağlılık 69
3.8.1.3. Tarihin yeniden kurulması 71
4. BÖLÜM: BATIL VE PARANORMAL TEMSİLLER 75
4.1. Batıl İnanç Kavramı ve Muhtevası 77
4.2. Paranormal İnanç Kavramı ve Muhtevası 80
4.3. Batıl-Paranormal İnanç ve Davranışların Ortaya Çıkış Nedenleri, Oluşumu 83
4.4. Batıl-Paranormal İnanç ve Davranışların İşlevi 87
4.5. Batıl-Paranormal İnanç ve Davranışların Tarihi ve Mitolojik Kökleri 91
4.6. Batıl-Paranormal İnanç ve Davranışların Sınıflandırılması ve Bazı Türleri 95
4.6.1. Geleneksel Dini Batıl ve Paranormal İnançlar 99
4.6.2. Nazar İnancı 104
4.6.3. Büyü İnancı 107
4.6.4. Geleceği/Bilinmeyeni Bilme: Astroloji & Fal 111
4.6.5. Ruhçuluk ve Psişik Konular 116
4.6.6. Özel Günlerle (Doğum, Yaşam, Ölüm, Evlilik) ve Günlük Yaşamla İlgili Batıl İnançlar 120
4.6.7. Şans-Uğur Temsilleri 126
4.6.8. New Age Akımı (Yeni Çağ İnanç Biçimleri) 135
4.7. Batıl-Paranormal İnanç ve Davranışlara Farklı Bakış Açıları 142
4.7.1. Sosyolojik Bakış 144
4.7.2. Psikolojik Bakış 147
4.7.3. Antropolojik Bakış 152
4.7.4. Dini Bakış 158
4.8. Günümüzde (Postmodern Dönemde) Batıl ve Paranormal Temsiller 162
4.9. Popüler Kültür, Eğlence-Tüketim Endüstrisi ve Batıl-Paranormal Temsiller 168
5. BÖLÜM: SAHA ARAŞTIRMASINDAN ELDE EDİLEN BULGULAR VE YORUMLAR 177
5.1. Veri Toplama Araçları ve Uygulama 177
5.1.1. Demografik Bilgi Formu 177
5.1.2. Paranormal İnanç Ölçeği (PİÖ) 177

5.1.3. Kültürel ve Güncel Paranormal Temsiller Anketi (KGPTA) 181
5.1.4. Uygulama 185
5.1.5. Veri Analizi ve Kullanılan İstatistiksel İşlemler 185
5.2. Hipotez Testlerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar 187
5.2.1. Cinsiyet ile Batıl/Paranormal İnanç-Davranışlara Sahip Olma Düzeylerine İlişkin Bulgular 187
5.2.2. Yaş ile Batıl/Paranormal İnanç-Davranışlara Sahip Olma Düzeylerine İlişkin Bulgular 192
5.2.3. Eğitim Durumu ile Batıl/Paranormal İnanç-Davranışlara Sahip Olma Düzeylerine İlişkin Bulgular 201
5.2.4. Meslek Grubu ile Batıl/Paranormal İnanç-Davranışlara Sahip Olma Düzeylerine İlişkin Bulgular 214
5.2.5. Gelir Düzeyi ile Batıl/Paranormal İnanç-Davranışlara Sahip Olma Düzeylerine İlişkin Bulgular 228
5.2.6. Aile Yapısı ile Batıl/Paranormal İnanç-Davranışlara Sahip Olma Düzeylerine İlişkin Bulgular 237
5.2.7. Yaşam Alanı ile Batıl/Paranormal İnanç-Davranışlara Sahip Olma Düzeylerine İlişkin Bulgular 251
5.2.8. Batıl/Paranormal İnanca Sahip Olma Düzeyi ile Batıl/Paranormal Davranış Pratikleri Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular 263
6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 265
KAYNAKLAR 279
EKLER 299
EK-1. Demografik Bilgi Formu 299
EK-2. Anket Soruları 301
ÖZGEÇMİŞ 303

TABLOLARIN LİSTESİ

Tablo **Sayfa**

Tablo 2.1. Örneklemin Cinsiyet Gruplarına Göre Dağılımı 9
Tablo 2.2. Örneklemin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı..... 10
Tablo 2.3. Örneklemin Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımı..... 10
Tablo 2.4. Örneklemin Meslek Gruplarına Göre Dağılımı 10
Tablo 2.5. Örneklemin Gelir Düzeylerine Göre Dağılımı 11
Tablo 2.6. Örneklemin Anne Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımı 11
Tablo 2.7. Örneklemin Baba Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımı 12
Tablo 2.8. Örneklemin Ailelerini Tanımlama Biçimlerine Göre Dağılımı..... 12
Tablo 2.9. Örneklemin Bölgelere Göre Dağılımı 12
Tablo 2.10. Örneklemin Yerleşim Birimine Göre Dağılımı 13
Tablo 3.1. İletişimsel Bellek ve Kültürel Bellek Farkları 51
Tablo 5.1. Paranormal İnanç Ölçeği Faktör Yükleri..... 180
Tablo 5.2. Kültürel ve Güncel Paranormal Temsiller Anketi Faktör Yükleri 183
Tablo 5.3. PİO ve KGPTA Normallik Testi 185
Tablo 5.4. PİÖ ve KGPTA t-Testi (Cinsiyete Göre)..... 188
Tablo 5.5. PİÖ Alt Faktörler t Testi (Cinsiyet Göre) 189
Tablo 5.6. KGPTA Alt Faktörler t Testi (Cinsiyete Göre) 190
Tablo 5.7. PİÖ ve KGPTA ANOVA Testi (Yaşa Göre)..... 192
Tablo 5.8. PİÖ ve KGPTA Tukey-HSD Testi (Yaşa Göre)..... 193
Tablo 5.9. PİÖ Alt Faktörler ANOVA Testi (Yaşa Göre) 194
Tablo 5.10. PİÖ Alt Faktörler Tukey-HSD Testi (Yaşa Göre) 196
Tablo 5.11. KGPTA Alt Faktörler ANOVA Testi (Yaşa Göre) 198
Tablo 5.12. KGPTA Alt Faktörler Tukey-HSD Testi (Yaşa Göre) 199
Tablo 5.13. PİÖ ve KGPTA ANOVA Testi (Eğitim Durumuna Göre)..... 202
Tablo 5.14. PİÖ ve KGPTA Tukey-HSD Testi (Eğitim Durumuna Göre)..... 203
Tablo 5.15. PİÖ Alt Faktörler ANOVA Testi (Eğitim Durumuna Göre) 205
Tablo 5.16. PİÖ Alt Faktörler Tukey-HSD Testi (Eğitim Durumuna Göre)..... 206
Tablo 5.17. KGPTA Alt Faktörler ANOVA Testi (Eğitim Durumuna Göre) 209
Tablo 5.18. KGPTA Alt Faktörler Tukey-HSD Testi (Eğitim Durumu)..... 211
Tablo 5.19. PİÖ ve KGPTA ANOVA Testi (Meslek Grubuna Göre)..... 215
Tablo 5.20. PİÖ ve KGPTA Tukey-HSD Testi (Meslek Grubuna Göre)..... 216

Tablo 5.21. PİÖ Alt Faktörler ANOVA Testi (Meslek Grubuna Göre) 218
Tablo 5.22. PİÖ Alt Faktörler Tukey-HSD Testi (Mesleklere Göre) 220
Tablo 5.23. KGPTA Alt Faktörler ANOVA Testi (Meslek Grubuna Göre) 223
Tablo 5.24. KGPTA Alt Faktörler Tukey-HSD Testi (Meslek Grubuna Göre) 225
Tablo 5.25. PİÖ ve KGPTA ANOVA Testi (Gelir Düzeyine Göre) 229
Tablo 5.26. PİÖ Alt Faktörler ANOVA Testi (Gelir Düzeyine Göre)..... 231
Tablo 5.27. PİÖ Alt Faktörler Tukey-HSD Testi (Gelir Düzeyine Göre) 232
Tablo 5.28. KGPTA Alt Faktörler ANOVA Testi (Gelir Düzeyine Göre)..... 234
Tablo 5.29. KGPTA Alt Faktörler Tukey-HSD Testi (Gelir Düzeyine Göre)..... 235
Tablo 5.30. Katılımcıların Aile Yapılarına Dair Çapraz Tablo (Anne) 240
Tablo 5.31. Katılımcıların Aile Yapılarına Dair Çapraz Tablo (Baba)..... 241
Tablo 5.32. Aile Yapısı Değişkenleri Arası Korelasyon Matrisi (PİÖ-KGPTA) 243
Tablo 5.33. Aile Yapısı Değişkenleri Yordama Düzeyi ve Model Anlamlılığı 244
Tablo 5.34. B, Beta Korelasyon Katsayıları ve Anlamlılık Düzeyleri..... 245
Tablo 5.35. PİÖ-KGPTA ANOVA Testi (Ebeveyn Eğitim Düzeyine Göre)..... 247
Tablo 5.36. PİO Tukey-HSD Testi (Ebeveyn Eğitim Düzeyine Göre)..... 248
Tablo 5.37. PİO ve KGPTA t-Testi (Aile Tipolojisine Göre)..... 250
Tablo 5.38. Katılımcıların Yaşam Alanlarına Dair Çapraz Tablo 253
Tablo 5.39. Yaşam Alanı Değişkenleri Arası Korelasyon Matrisi 255
Tablo 5.40. Yaşam Alanı Değişkenleri Yordama Düzeyi ve Model Anlamlılığı.... 256
Tablo 5.41. B, Beta Korelasyon Katsayıları ve Anlamlılık Düzeyleri..... 257
Tablo 5.42. PİÖ ve KGPTA ANOVA Testi (Bölgeye Göre) 259
Tablo 5.43. PİÖ ve KGPTA Tukey-HSD Testi (Bölgeye Göre) 260
Tablo 5.44. PİÖ ve KGPTA ANOVA Testi (Yerleşim Birimine Göre)..... 262
Tablo 5.45. Batıl/Paranormal İnanç ve Davranışlar Arası Korelasyon Testi..... 264

GRAFİKLERİN LİSTESİ

Grafik **Sayfa**

Grafik 5.1. PİÖ Q-Q Plot Grafiği 186
Grafik 5.2. KGPTA Q-Q Plot Grafiği 187
Grafik 5.3. Örneklemin Cinsiyete Göre Dağılımı 188
Grafik 5.4. Örneklemin Yaşa Göre Dağılımı 192
Grafik 5.5. Örneklemin Eğitim Durumuna Göre Dağılımı 202
Grafik 5.6. Örneklemin Meslek Gruplarına Göre Dağılımı 214
Grafik 5.7. Örneklemin Gelir Düzeylerine Göre Dağılımı 228
Grafik 5.8. Örneklemin Anne Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı 238
Grafik 5.9. Örneklemin Baba Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı 238
Grafik 5.10. Örneklemin Aile Tipolojisine Göre Dağılımı 239
Grafik 5.11. Örneklemin Coğrafi Bölgelere Göre Dağılımı 252
Grafik 15.12. Örneklemin Yerleşim Birimine Göre Dağılımı 252

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
A.F.	Astroloji&Fal
A.T.	Aktarım Temsil
ANOVA	Analysis of Variance
Bİ	Batıl İnanç
BÜ	Büyü
COVID-19	Coronavirus Disease 2019
EFT	Duygusal Özgürleşme Tekniği
GB	Geleceği Bilme
GD	Geleneksel Dini Paranormal İnanç
İ.S.	İnanç Boyutunda Şans-Uğur Temsilleri
KGPTA	Kültürel Güncel Paranormal Temsiller Anketi
KMO	Kaiser Mayer Olkin
M.Ö.	Milattan Önce
N.A.	New Age
NZ	Nazar
OD	Olağan Dışı Yaşam Formları
P.S.	Pratik Boyutunda Şans-Uğur Temsilleri
PİO	Paranormal İnanç Ölçeği
PŞ	Psişik
RU	Ruhçuluk

1. GİRİŞ

"Bâtıl inanç aptalca, çocukça, ilkel ve irrasyonel bir şeydir. Ama bir tahtaya iki kere vurmanın da ne maliyeti var ki?"

Juidth Viorst

Toplumsal yaşamın doğal bir sonucu olarak oluşan ve toplum üyelerince paylaşılan ortak değerler, inançlar ve yaşam tarzları, belli ölçülerde korunarak devam ettirilmiş; insanoğlu geçmişle olan bağını daima canlı tutmuştur. Söz konusu bağın devamlılığında merkezi bir işlevi olan 'bellek', son dönemin giderek popülerleşen ve bireysel boyutundan ziyade toplumsal boyutuyla da sıkça gündeme gelen dikkat çekici bir konudur. Bu noktada, geçmişi birebir deneyimlemiş bireysel hafızalara değil; sosyal olarak üretilmiş 'ortak' olana vurgu yapan 'toplumsal bellek', bireysel hatıraların toplamını, resmi anmaları, kolektif sembolleri ifade etmek için kullanılmakta ve hayali anılarda, kişisel şahitliklerde, sözlü tarihte, gelenekte, mitte, üslupta, dilde, sanatta, popüler kültürde ve insan eliyle inşa edilmiş dünyada bulunmaktadır (Olick, 2014: 181).

"Batı'daki bellek düşüncesi uzun süre 'kim?' sorusuna öncelik vermiştir. Bu da belleğin kolektif yanının dikkate alınmaması anlamına gelmektedir. Bu nedenle, 'Neyin anısı var?' sorusu, 'Bellek kimindir?' sorusundan önce sorularak, kolektif belleğin de hesaba katılması gerektiğini söylemektedir." (İlhan, 2015: 1406). Ricoeur tarafından yapılan bu analiz, hatırlayanın kim olduğuna değil hatırlanana yani hatırlanan şeyin içeriğine dikkat çekmektedir. Bu da esasında toplumsal belleğe çıkan bir patikadır.

Bireyin toplumsallaşma süreci ile beraber edindiği bellek, her ne kadar kişisel yani bireye 'ait' olsa da büyük ölçüde toplumsal olarak belirlendiği, yadsınamaz bir gerçektir. "Bu yüzden 'toplumsal bellek' mecazi bir ifade olarak algılanmamalıdır. Kuşkusuz toplumlara 'ait' bir bellek yoktur ama toplumlar üyelerinin belleğini belirler. En kişisel anılar bile sadece sosyal grupların iletişimi ve etkileşimi üzerinden oluşur" (Assmann, 2018: 44). Başkalarından öğrendiklerimiz yanında, onlardan duyduklarımız ve daha önemlisi onlar tarafından anlamlı olarak 'vurgulanan' şeyler yani başkalarından yansıtılanlar farkındalığımızı oluşturur ve hatırlama 'farkındalık' olmadan mümkün değildir (Assmann, 2018: 44). Kısacası insanlar, toplumsal olarak belirlenen anlamlar bağlamında algılamakta, hatırlamakta ve hatırlamak için

başkalarına gereksinim duymaktadırlar. "Günümüzde bireysel yaşam öykülerinin, kolektif kültürel yaşam senaryoları tarafından yönlendirildiği ve bireysel hafızaların 'su geçirmez duvarlar ardında' kurulmadığı görüşü" yalnız sosyologlarca değil birçok psikolog tarafından da desteklenmektedir (Eklemezler, 2018: 9). Kısacası toplumsal bellek, kimliğimizi, yaşamımızı ve davranışlarımızı şekillendiren faal, kümülatif bir geçmiştir.

Toplumsal belleğin güncel kullanımına dair ilk izlere, Emile Durkheim'ın 'Dini Hayatın İlkel Biçimleri' adlı eserinde anma törenlerine geniş yer verdiği kısımdaki ifadelerde rastlandığı ve devam eden süreçte Durkheim'ın öğrencisi Maurice Halbwachs'in bellek çalışmaları alanında bir dönüm noktası olan, 1925 tarihli 'Hafızanın Toplumsal Çerçeveleri' adlı eseri ile kavramsal kullanımın yaygınlaşmaya başladığından bahsedilebilir (Olick, 2014: 176). Durkheim (2005: 490-512)'a göre insan olmayı yalnızca bireysel bir algılama ve anlamlandırma noktasından ele almak, insan ile hayvan arasındaki ayrımı belirsizleştirecek bir indirgemedir ki; bu noktada insanı meydana getiren şeyin, medeniyeti oluşturan entelektüel özelliklerin tamamı olduğu ve medeniyetin ise toplumun eseri olduğu unutulmaması gereken bir gerçekliktir. Bu anlamda toplumun yaratıcı ve şekillendirici gücünün, bireyi birey yapan tarafının altını çizen Durkheim'a paralel olarak Halbwachs, hafızanın psikoloji literatüründeki muhtevasına bir tür eleştiri getirmiş, kavramın sosyal boyutunu vurgulayarak modern sosyoloji literatürüne kazandırılmasını sağlamış; yani hafızanın bireysel yönünden ziyade toplumsal yönüne dikkat çekmiştir. Halbwachs hatırlama eyleminin ve dolayısı ile belleğin, toplum tarafından şekillendirildiğine ve bireysel olarak katılım gösterdiğimiz deneyimlerde dahi 'hatırlanacak olan'ın diğerleri tarafından belirlendiğine ilişkin fikrini "Diğerlerinin bedenen orada bulunmaları gerekmez; daima bizimle beraber, bizim içimizde farklı bir grup insan taşırız" ifadeleri ile açıkladığını görmekteyiz (Halbwachs, 2018: 30).

Bellek çalışmalarında önemli isimlerden biri olan Connerton (2019: 12), yaşamsal deneyimlerimizi biçimlendiren ve neyi nasıl, ne şekilde anlamlandıracağımızı içeren zihinsel şablonlarımızın geçmişe ilişkin bildiklerimiz zemininde oluştuğunu ve bu doğrultunun toplumsal düzeni koruyan, meşrulaştıran bir işlevinin olduğunu ifade etmektedir. Bu anlamda geçmişin izleriyle beraber süregelen, kuşaktan kuşağa aktarılmış ve yaşamın neredeyse her alanında bilinçli ya da bilinçsiz

bir şekilde kendine yer bulan 'batıl ve paranormal temsiller', toplumsal belleğin belirleyiciliğini ve gücünü en bariz şekilde görebileceğimiz alanlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü batıl ve paranormal olanın işlevselliğine ilişkin çoğu insanın 'mantıklı' bir açıklama getirmek konusunda hissedeceği tedirginlik, söz konusu mefhumun toplumların belleğindeki derin izlerini ve bellek aracılığıyla taşınan bu izlerin günümüz toplumlarında ne denli etkili olduğunu görmek adına elverişli bir zemin sunmaktadır.

Her ne kadar tarihsel bir fenomen gibi gözükse de günümüz toplumlarında da varlığını sürdüren ve toplumsal bellek aracılığıyla aktarılagelmiş gerçeklikler olarak karşımıza çıkan batıl ve paranormal temsiller, tüm irrasyonelliğine rağmen davranışlarımızı, tutumlarımızı ve varlığımızı şekillendiren yapıları ile psiko-sosyal ihtiyaçları tatmin etmekte ve binlerce yıldır her kültürde kendilerine yer bulmaktadırlar ki modern kültür bu konuda bir istisna değildir (Köse ve Ayten, 2009: 48). İnsanlık tarihi kadar eski olan söz konusu inanç ve davranış örüntülerinin, bilimin ilerlemesiyle birlikte modern toplumlarda giderek azalacağı ve hatta yok olacağı düşünülse de birçok araştırma göstermektedir ki, batıl ve paranormal temsillere ilişkin yansımaların varlığı sanılanın aksine artarak devam etmekte, hatta giderek popülerleşmektedir (Sinanoğlu ve Sinanoğlu, 2012: 243). Kısacası etki düzeyi kişiden kişiye değişse de batıl ve paranormal unsurlar insan yaşamını etkilemekte; bu etki kimi zaman uğursuzluğuna inanılan bir günde evden çıkmama, kimi zaman bir gezi sırasında rast gelinen dilek ağacına 'ya tutarsa' düşüncesiyle dilek dileyerek bez/çaput bağlama kimi zaman şans getireceğine inanılan bir eşyayı yanından ayırmama kimi zaman ise ayna kırıldığında yaşana tedirginlikle tezahür edebilmektedir. Sonuç olarak diyebiliriz ki toplumsal bellek yoluyla taşınmış ve günümüze kadar gelmiş batıl ve paranormal temsiller, akıllarda yer etmekte, kişileri tetikte tutmakta ve günlük yaşamlarımızı etkisi altına almaktadır.

Bu çalışmanın temel ilgisi tarihsel süreç içinde toplumsal belleğin nasıl şekillendiği, farkında dahi olmadan nasıl bu denli sistematik bir şekilde aktarıldığı ve günümüz toplumlarında yansıdığı üzerinedir ve bu süreç, bir toplumsal bellek nesnesi olarak batıl ve paranormal temsiller üzerinden; yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, meslek grubu, gelir düzeyi, aile yapısı, yaşam alanı ve inanç-davranış ilişkisi değişkenleri üzerinden algılanmaya, yorumlanmaya çalışılmıştır. Toplumsal hatırlama ve unutma

biçimlerinin görünümleri, gündelik hayat içinde toplumsal hafızanın nasıl inşa ve muhafaza edilip aktarıldığı cevabı aranan temel sorular olmakla beraber, bu bağlamda batıl/paranormal temsillerin kapsamı, altında yatan dinamikler, ortaya çıkış süreçleri ve işlevleri ile farklı disiplinlerce nasıl ele alındığı ve batıl-paranormal inançlar doğrultusunda yaratılan/ortaya konan davranış pratikleri, bu davranışların devamlılığı gibi sorular da çalışmada muhtelif yerlerde cevaplanmaya çalışılmıştır.

2. BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

2.1. Araştırmanın Amacı

Topluma özgü hatırlama ve unutma biçimlerinin doğasını anlamlandırabilmek maksadıyla gerçekleştirilen bu çalışmada toplumsal belleğin dinamiğini, işleme mekanizmasını ve nesilden nesle aktarım gücünü, batıl/paranormal temsiller çerçevesinde okuyabilmek ve yorumlayabilmek amaçlanmaktadır. Bu araştırma, temelde "*kendimize ait* sandığımız bellek, aslında *topluma ait* olabilir mi?" sorusuna cevap aramak motivasyonuyla gerçekleştirilmiştir.

Kişinin içine doğduğu toplum ve toplumun maddi-manevi ortak değerleriyle kurulan temas, sosyalizasyon sürecine hizmet edecek biçimde ilerlemektedir. Doğal olarak gerçekleşen sosyalizasyon süreci, toplum belleğinin içselleştirilmesini de beraberinde getirmekte, kişinin inanma ve davranma biçimlerini, seçimlerini, bakış açısını yani varlığını belirlemekte; kısacası insan, toplum tarafından, toplumsalın ortak bilinci ve belleği tarafından biçimlendirilmektedir. Bu fikir çerçevesinde şekillendirilen bu çalışmanın amacı da sosyal olarak gerçekleşen bellek aktarımının mahiyetini ve etki düzeyini batıl ve paranormal inançlar, davranışlar üzerinden algılamaya çalışmaktır.

Sonuç itibariyle toplumsal hafızanın bireyler üzerindeki biçimlendiriciliğini gözlemleyebilme fırsatı sunan bu çalışmada, batıl ve paranormal temsiller üzerinden ele alınan inanç ve davranışları, farklı değişkenler (cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, meslek grubu, gelir düzeyi, aile yapısı, yaşanılan bölge, inanç-davranış bağıntısı) bağlamında aydınlatmaya çalışmak ve sosyo-kültürel, ekonomik, kişisel farklılıkların, belleğin edimi, içselleştirilmesi, kanıksanması noktasında ne boyutta belirleyici olduğuna ışık tutabilmek araştırmanın temel amacını ortaya koymaktadır. Ayrıca batıl ve paranormal unsurların ortaya çıkış, oluşum, aktarım dinamiklerini ve yüzyıllardır var olagelmiş yapılarının hangi işlevsel temelle ilişkili olduğunu anlama çabası ve bu kapsamda söz konusu unsurların, günümüz toplumlarında sosyo-ekonomik boyutta ne tür yansımalarla varlıklarını sürdürdüklerine ilişkin bir gözlem çabası da araştırmanın amaçları kapsamında yer almaktadır.

2.2. Araştırmanın Önemi

Bu çalışma bellek kavramını, sosyal olarak inşa edilmiş, 'ortak' olanın şekillendirdiği, topluma özgü boyutu üzerinden yani 'toplumsal bellek' çerçevesinden ele almasıyla; bellek mefhumunun incelenmesinde sosyo-biyolojik indirgemeciliğin önüne geçilmesi gerekliliğine yeniden dikkat çekmekte ve belleğin sosyal yönünü vurgulayan yanıyla önem kazanmaktadır. Bellek dediğimiz kavramın, bireysel oluşunun ötesinde toplumsal bir varlığının olması ve bu varlığın hem toplumun ürettiği bir ürün hem de toplumu etkileyen, değiştiren, baskılayan bir mekanizma işlevi görmesi, birey-toplum ilişkisini bellek üzerinden incelemeye değer bir alan oluşturmaktadır. Toplumsal bir yaratım olarak belleğin, onu oluşturan bireylerin üzerine çıkarak sergilediği biçimlendirici güç, insan hayatın her alanında, sanılandan çok daha anlamlı bir etki düzeyinde tezahür etmektedir. Çalışma kapsamında mercek altına alınan bu etkinin, çoğu zaman farkında bile olmadan, belki de tamamen içgüdüsel bir öğrenme çerçevesinde ve büyük oranda hatalı neden-sonuç ilgileri neticesinde ortaya konan batıl ve paranormal temsiller ekseninde ele alınması, çalışmayı literatürde bulunan konuya ilişkin diğer çalışmalardan ayıran bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Belleğin sosyal yanıyla, sosyal belleğin ise literatür kapsamında daha önce ele alınmamış bir boyutta, batıl ve paranormal unsurlar çerçevesinde ele alınması, araştırmanın önemi hakkında fikir vermektedir. Ayrıca çalışmanın, hayat akışı içinde farkında olmadan maruz kaldığımız belirlenimlere, içselleştirdiğimiz duygu-düşüncelere ve çoğu zaman otomatikçe 'yapıverdiğimiz' davranışlara farkındalık kazandırması açısından da önemli olduğu düşünülmektedir. Birçok insan için belki de pek önem arz etmeyen ve bilimsel olarak belirgin dayanakları bulunmayan bir alan olarak 'batıl/paranormal olan'ın insan hayatına nüfuz etme düzeyi, toplumsal belleğin aktarım ve kontrol gücü hakkında önemli şeyler söyleyecektir.

Çalışma kapsamında uygulanan saha araştırması, toplumsal bellek ve batıl/paranormal temsiller arası etkileşimin sembolik bir görüntüsüne ışık tutmasıyla ve ortaya koyduğu argümanlarla literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu katkının önemli bir boyutunu, elde edilen verilerin, literatürde bulunan diğer araştırmalar kapsamında ele alınmamış -ya da benzer şekilde ele alınmamış-

değişkenler açısından değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Bu anlamda batıl-paranormal inançların ne oranda davranış biçiminde tezahür ettiğini incelemek amacıyla oluşturulmuş 'inanç-davranış bağıntısı' değişkenine ilişkin daha önce yapılmış bir araştırmaya rastlanmamıştır. 'Aile yapısı' değişkeni kapsamındaki 'aile tipolojisi' alt değişkenindeki şekliyle, nesnel bir kategorizasyona değil kişisel kendilik algısına yönelik bir şekilde, bireylerin ailelerini kendi algılama biçimlerine dayanan bir tipolojik sınıflandırmanın daha önce yapılan araştırmalar kapsamında ele alınmadığı gözlenmiştir. 'Yaşam Alanı' değişkeni ise bu araştırma çerçevesinde, iki alt değişken kapsamında (yerleşim birimi ve coğrafi bölge) incelenmiş olup; literatürde yer alan çalışmalarda yaşam alanının, yerleşim birimi (kır, kent vb.) şeklinde ele alınışına rastlansa da konuyu Türkiye'nin coğrafi bölgeleri (İç Anadolu Bölgesi, Ege Bölgesi vb.) bağlamında ele alan bir çalışma ile karşılaşılamadığı görülmektedir. Tüm bu farklılıklar, konuyu ele alış biçimi ve veriler ışığında ortaya konan artı değerin araştırmanın önemi noktasında katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca toplumsal belleğin inanç ve davranış pratikleri üzerindeki izlerini, batıl/paranormal temsiller bağlamında ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmadan elde edilen bulguların ve yapılan çıkarımların, belleğin sosyal yönü üzerine gelecekte yapılacak araştırmalara da faydalı olacağı umulmaktadır.

2.3. Kapsam ve Sınırlılıklar

Araştırmanın sınırlılıklarından bahsetmek gerekirse, kullanılan araştırma tekniğinin kaçınılmaz olarak belleğin belirli bir türünü ya da yönünü daha geçerli kılma ve başlı başına onu oluşturma olasılığından söz edilebilir. Yani asıl amaçlanan ve araştırma kapsamını oluşturan toplumsal bellek nosyonunun açıklanması çabası, batıl ve paranormal temsiller üzerinden ele alındığında, çok geniş bir çerçeve ve varlık alanı sunan toplumsal bellek alanı, sınırlandırılmış olacaktır. Toplumsal belleğin tüm yönleriyle ortaya koyulmasının mümkün olamayacağı gerçeği, bu sınırlılığı doğal olarak ortaya çıkarmaktadır.

Toplumsal bellek konusunu çalışmak disiplinlerarası bakış açısını gerekli hale getirmektedir. Bu durum ilk bakışta olumlu bir hal gibi görünse de birçok yöntem problemini ve konuyu sistematik bir biçimde ortaya koyamama riskini beraberinde

getirmektedir. Çünkü kavram tek bir alanın sınırlarında değil, sosyal bilimlerin tam ortasında yer almaktadır. Bu çalışmada sosyolojik bir bakıştan hareket edilmesi sebebiyle söz konusu disiplinlerin bakış açılarına (psikoloji, antropoloji vb.) eşit oranda yer verilebildiğini söylemek güçtür. Bu durumun gerekliliği de ayrıca tartışma konusudur. Çünkü bir kavramın incelenişinde, tüm çalışma alanlarının eşit derecede temsil edilmesi imkânlı görünmemektedir.

Ek olarak toplumsal bellek kapsamındaki asıl inceleme alanını oluşturan batıl ve paranormal unsurlara ilişkin kişisel eğilimler, kişilerin her zaman rahatlıkla ifade edemediği bir alana işaret etmektedir. Bu sebepten başlangıçta karma yapılı (nicel ve nitel yöntemin birlikte kullanımı) bir tasarımla oluşturulmuş ve gerekli görülen noktaların yapılacak birebir görüşmeler aracılığıyla aydınlatılması planlanmıştır. Ancak veri toplama sürecinde ortaya çıkan Covid-19 Pandemisinin Dünya genelinde ortaya çıkardığı sosyal izolasyon süreci, planlanan birebir görüşmelerin gerçekleştirilememesine sebep olmuş; çalışma nicel bir tasarımla yeniden şekillendirilmiş ve online olarak yürütülen tarama tekniği kullanılması ile tamamlanmıştır.

2.4. Hipotezler ve Varsayımlar

Araştırma kapsamında amaca yönelik 8 ana hipotez ortaya konmuştur:

1. Kişilerin cinsiyetleri ile batıl inanç/davranışları arasında anlamlı bir ilişki vardır.
2. Kişilerin yaşları ile batıl inanç/davranışları arasında anlamlı bir ilişki vardır.
3. Kişilerin eğitim düzeyleri ile batıl inanış/davranışları arasında anlamlı bir ilişki vardır.
4. Kişilerin meslek grupları ile batıl inanış/davranışları arasında anlamlı bir ilişki vardır.
5. Kişilerin gelir düzeyleri ile batıl inanç/davranışları arasında anlamlı bir ilişki vardır.
6. Kişilerin aile yapıları, batıl inanış/davranışlarını anlamlı olarak etkilemekte/ yordamaktadır.

7. Kişilerin yaşam alanları, batıl inanış/davranışlarını anlamlı olarak etkilemekte/ yordamaktadır.
8. Kişilerin batıl/paranormal inanca sahip olma düzeyleri ile batıl/paranormal davranış pratikleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Çalışma sürecinde, ekseninde hareket edilecek ana varsayımlar ise şu şekilde ifade edilebilir:

1. Kişiler yaşamları boyunca deneyimledikleri sosyalizasyon süreci aracılığıyla, nesiller boyu aktarılan toplumsal belleği doğal olarak içselleştirmekte ve bu bellek tarafından şekillendirilmektedirler.
2. İnanç ve davranış biçimleri, toplumsal bellek aracılığıyla aktarılan unsurlardandır ve insan yaşamına entegre bir şekilde varlık göstererek hayat akışında yansıma bulurlar.

2.5. Araştırma Modeli

Bu araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden biri olan genel tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular istatistiksel analizler çerçevesinde değerlendirilmiştir.

2.6. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın genel evreni Türkiye genelinde farklı kişisel özellikleri bulunan, farklı yaş grupları, eğitim düzeyleri, yaşam alanları, meslek ve gelir gruplarına mensup dolayısı ile farklı sosyo-ekonomik düzeylerdeki bireylerden oluşmaktadır. Online olarak yürütülmüş bu araştırmada, katılımcılara internet üzerinden ulaşılmış; olasılıklı olmayan örnekleme yöntemlerinden gelişigüzel ve amaca yönelik örnekleme tekniği kullanılmıştır. Örneklem grubu 1600 kişiden oluşmaktadır.

Cinsiyet	Sayı	Yüzde
Erkek	658	%41,1
Kadın	942	%58,9
Toplam	1600	%100

Tablo 2.1**.** Örneklemin Cinsiyet Gruplarına Göre Dağılımı

Araştırmanın örneklem grubu cinsiyet bağlamında ele alındığında %58,9 (n=942)'u kadınlardan; %41,1 (n=658)'i erkeklerden oluşmaktadır.

Yaş	Sayı	Yüzde
25 Yaş ve Altı	668	%41,7
26-45 Yaş	771	%48,2
46 Yaş ve Üzeri	161	%10,1
Toplam	1600	%100

Tablo 2.2. Örneklemin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Örneklem grubunu oluşturan katılımcıların yaş gruplarına göre dağılımını ortaya koymak gerekirse 25 yaş ve altı grubu %41,7 (n=668)'lik kısmı oluştururken; 26-45 yaş arası katılımcılar %48,2 (n=771)'lik; 46 yaş ve üzeri katılımcılar ise %10,1 (n=161)'lik dilime karşılık gelmektedirler.

Eğitim Durumu	Sayı	Yüzde
İlköğretim	55	%3,4
Lise	268	%16,8
Yüksekokul – Fakülte	928	%58,0
Yüksek Lisans – Doktora	349	%21,8
Toplam	1600	%100

Tablo 2.3. Örneklemin Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımı

Araştırma örneklemi eğitim düzeyleri açısından ele alınırsa; ilköğretim düzeyinde %3,4 (n=55), lise düzeyinde %16,8 (n=268), yüksekokul-fakülte düzeyinde %58 (n=928), yüksek lisans-doktora düzeyinde ise %21,8 (n=349)'lik bir katılım gözlenmektedir.

Meslek	Sayı	Yüzde
Sosyal Bilimler	416	%26,0
Mühendis-Mimar	162	%10,1
Sağlık Bilimleri	93	%5,8
İktisadi ve İdari Bilimler	115	%7,2
Serbest Meslek	115	%7,2
Öğrenci	418	%26,1
Diğer	281	%17,6
Toplam	1600	%100,0

Tablo 2.4. Örneklemin Meslek Gruplarına Göre Dağılımı

Örneklem grubunun meslek gruplarına göre dağılımını ele alındığında, Sosyal Bilimler alanında %26 (n=416); Mühendislik-Mimarlık alanında %10,1 (n=162); Sağlık Bilimleri alanında %5,8 (n=93); İktisadi ve İdari Birimler alanında %7,2 (n=115); Serbest Meslek alanında %7,2 (n=115); Öğrenci %26,1 (n=418) ve son olarak diğer alanları kapsayan meslek grubunda katılımcılar ise toplam katılımcıların %17,6 (n=281)'ini oluşturmaktadır. Sosyal Bilimler meslek grubunda; öğretmen/eğitimci, akademisyen, memur, din görevlisi, sanatçı, psikolog ve sosyologlar yer almaktadır. Mühendislik/Mimarlık alanını kapsayan grupta mühendis, mimar, teknikerler; Sağlık Bilimleri grubunda ise doktor, hemşire vb. sağlık çalışanları yer almaktadır. İktisadi-İdari Bilimler alanını kapsayan grupta; avukat/hâkim, kaymakam/vali/belediye başkanı, işletmeci, muhasebeci, ekonomist, polis ve Serbest Meslek grubunda ise esnaf, işçi, serbest meslek çalışanları yer almaktadır. Son olarak öğrenciler ayrı bir grup olarak ele alınmış olup; Diğer grubunda ise ev hanımları, emekliler ve diğer meslek gruplarına dahil bireyler yer almaktadır.

Gelir	Sayı	Yüzde
1500₺ ve Altı	281	%17,6
1500₺ - 3000₺	436	%27,3
3000₺ - 6000₺	544	%34,0
6000₺ ve Üzeri	339	%21,1
Toplam	1600	%100

Tablo 2.5. Örneklemin Gelir Düzeylerine Göre Dağılımı

Katılımcıların gelir düzeylerine göre dağılımını ifade etmek gerekirse 1500₺ ve altı gelire sahip kişiler %17,6 (n=281); 1500₺-3000₺ arası gelire sahip kişiler %27,3 (n=436); 3000₺-6000₺ arası gelirse sahip kişiler %34 (n=544); 6000₺ ve üzeri gelire sahip kişiler ise %21,1 (n=339)'lik dilime karşılık gelmektedir.

Anne Eğitim	Sayı	Yüzde
Okur – Yazar Değil	102	%6,4
İlköğrenim	881	%55,1
Lise	366	%22,9
Yüksekokul – Fakülte	227	%14,1
Yüksek Lisans – Doktora	24	%1,5
Toplam	1600	%100

Tablo 2.6. Örneklemin Anne Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımı

Katılımcıların anne eğitim durumlarına dair dağılım, Okur-Yazar Olmayan %6,4 (n=102); İlköğrenim düzeyinde %55,1 (n=881); Lise düzeyinde %22,9 (n=366); Yüksekokul- Fakülte düzeyinde %14,1 (n=227); Yüksek Lisans- Doktora düzeyinde ise %1,5 (n=24)'lik bir seyir göstermiştir.

Baba Eğitim	Sayı	Yüzde
Okur – Yazar Değil	32	%2
İlköğrenim	685	%42,8
Lise	457	%28,6
Yüksekokul – Fakülte	375	%23,4
Yüksek Lisans – Doktora	51	%3,2
Toplam	1600	%100

Tablo 2.7. Örneklemin Baba Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımı

Katılımcıların baba eğitim durumlarına dair dağılım, Okur-Yazar Olmayan %2 (n=32); İlköğrenim düzeyinde %42,8 (n=685); Lise düzeyinde %28,6 (n=457); Yüksekokul-Fakülte düzeyinde %23,4 (n=375); Yüksek Lisans-Doktora düzeyinde ise %3,2 (n=51) şeklindedir.

Aile Tipolojisi	Sayı	Yüzde
Modern	586	%36,6
Geleneksel	1014	%63,4
Toplam	1600	%100

Tablo 2.8. Örneklemin Ailelerini Tanımlama Biçimlerine Göre Dağılımı

Örneklem grubunu oluşturan katılımcılara hangi kategorinin aile tipolojilerini daha doğru tanımladığını düşündükleri sorulduğunda, katılımcıların %36,6 (n=586)'sı modern bir aile tipine; %63,4 (n=1014)'ü ise geleneksel bir aile tipine sahip olduğunu ifade etmiştir.

Bölge	Sayı	Yüzde
İç Anadolu Bölgesi	672	%42,0
Marmara Bölgesi	238	%14,9
Ege Bölgesi	157	%9,8
Akdeniz Bölgesi	173	%10,8
Karadeniz Bölgesi	132	%8,3
Doğu Anadolu Bölgesi	103	%6,4
Güneydoğu Anadolu Böl.	125	%7,8

Tablo 2.9. Örneklemin Bölgelere Göre Dağılımı

Katılımcıların çocukluklarının geçtiği veyahut kültürel olarak etkilendiklerini düşündükleri bölgeye göre dağılımları ele alındığında %42 (n=672)'si İç Anadolu Bölgesi; %14,9 (n=238)'u Marmara Bölgesi; %9,8 (n=157)'i Ege Bölgesi; %10,8 (n=173)'i Akdeniz Bölgesi; %8,3 (n=132)'ü Karadeniz Bölgesi; %6,4 (n=103)'ü Doğu Anadolu Bölgesi; %7,8 (n=125)'i ise Güneydoğu Anadolu Bölgesinden oluşmaktadır.

Yerleşim Birimi	Sayı	Yüzde
Köy	63	%3,9
Kasaba – İlçe	178	%11,1
Şehir	521	%32,6
Büyük Şehir	838	%52,4
Toplam	1600	%100

Tablo 2.10. Örneklemin Yerleşim Birimine Göre Dağılımı

Örneklem grubunun yaşamlarının büyük bir kısmını geçirdikleri yerleşim birimine göre tasnifine bakılacak olursa, köyde yaşayanların %3,9 (n=63); kasaba/ilçede yaşayanların %11,1 (n=178); şehirde yaşayanların %32,6 (521); büyük şehirde yaşayanların ise %52,4 (n=838) 'lük dilime karşılık geldiği görülmektedir.

3. BÖLÜM: TOPLUMSAL BELLEK

Bu çalışmanın kuramsal ve kavramsal çerçevesinin Durkheimcı sosyolojik bakış doğrultusunda oluşturulduğundan ve bu bağlamda bireysel algı, inanç, davranış ve eğilimlerin toplumsal belirlenimler aracılığıyla nasıl şekillendirildiğinin açıklanmaya çalışılacağından bahsetmek mümkündür. Araştırmanın odak noktası olan 'toplumsal bellek' kavramını, Durkheim'ın sosyolojik bakışından etkilenerek 1920'li yıllarda sosyoloji literatürüne kazandırmış olan Fransız sosyolog Maurice Halbwachs'in çalışmaları, araştırma için önemli bir hareket noktası oluşturmaktadır.

Toplumu, "tabiatta örneğini gözlemleyebileceğimiz maddi ve manevi kuvvetlerin en güçlü birleşimi" olarak ifade eden Durkheim (2005: 521)'ın sosyolojik yaklaşımına göre gözlemlenebilir başka hiçbir varlıkta emsali olmayan bir yaratıcı güce sahip olan toplum, bireyin üstünde bulunan yapısı ve sahip olduğu faal güçler sistemi aracılığıyla kişileri baskılayıcı ve şekillendiricidir. Ona göre bireysel bilinci yalnızca sinir sisteminin bir ürünü olarak ele almak hatalı bir bakış açısı ortaya koymaktadır ki; bireysel bilinçlerin bir tür sentezinden oluşan ve bir kez ortaya çıktığında kendine özgü duygu, düşünce ve imgeler dünyası kurarak bireysel olanı da etkisi altına alan toplumsal bilincin etkisi azımsanmayacak kadar bariz görünmektedir (Durkheim, 2005: 498). Durkheim'ın sosyolojik kuramı, toplumu ele alış biçimi üzerinden şekillenmektedir ki ona göre toplum bireylerin basitçe bir araya gelmesinden oluşan bir niceliği değil, bu bir araya gelişin yarattığı kendine has yapıyı ifade etmekte; bu yapı toplumsal bir bilinç yaratmaktadır (Çağla, 2007: 228).

Durkheim ekolünden etkilenen ve toplumsal bilinç kavramı üzerine yoğun etütler yapan Halbwachs; bu süreçten sonra hafızayı bireyden bağımsız ve sosyal koşullarda var olan bir yapı olarak değerlendirmiştir (Karaarslan, 2014: 24). Halbwachs (2018)'e göre kolektif hafızanın ontolojik konumu, sorgulanmaya gerek duyulmayan bir gerçekliktir ve onun bu konudaki araştırmalarından, ortaya koyduğu savlardan hareketle hafızaya toplumsal bir boyut kazandırılmıştır. Halbwachs hatırlama eyleminin nasıl gerçekleştiğini ve ne şekilde süreklilik kazandığını sistematik olarak ifade etme çabası ile bir 'sosyal çerçeve' kavramsallaştırması oluşturmuştur ki; bu yapılan esasında 'hatırlamanın çerçeve analizi'dir (Assmann,

2018: 44). Bu noktada Erving Goffman'ın ortaya koyduğu 'çerçeve analizi' teorisine değinme gerekliliği doğmaktadır. Goffman çerçeve analizi teorisi ile günlük yaşam pratiklerinin sosyal çevre tarafından biçimlendirilen ve örgütlenen yapısını ortaya koymakta ve bir noktada 'deneyimin çerçeve analizi'ni yapmaktadır ki; konuyu ele alış biçimi bağlamından kullandığı kavramlarla Halbwachs'in çalışmaları, Goffman'ın teorisi ile kayda değer bir paralellik içindedir (Assmann, 2018: 44). Sonuç itibariyle Halbwachs (2016)'e göre hatırlamanın organizasyonunu sağlayan çerçeve ile Goffman'a göre günlük yaşam pratiklerini organize eden çerçeve aynıdır. Çerçeveyi, 'toplumun anlamı yeniden üretimi' olarak ifade eden Goffman, 'Çerçeve Analizi' eserinde etraflıca açıkladığı üzere, günlük hayattaki durum, kişi ve yaşantıları anlamlandırırken 'beklenti'lerin belirleyiciliğine ve bu beklentilerin de toplumsal olarak oluşturulan algıların toplamına işaret eden bir çerçeve oluşturduğuna dikkat çeker (Güran&Özarslan, 2015: 37). Goffman'ın fikirleri ile benzer bir noktadan hareketle Halbwachs teorisini bir adım öteye götürerek toplumu, bellek ve hatırlamanın öznesi olarak nitelemiş ve bu kapsamda 'ulus belleği', 'grup belleği' kavramlarını ortaya koymuştur. Ona göre toplumsal belleğin anlaşılması için önce zaman ve mekân mefhumları göz ardı edilmeksizin toplumsal grubun ne olduğu anlaşılmalı; grubun dünyayı algılama biçiminin nasıl kendine has ve biricik olduğu, bu kapsamda belleğin de basitçe hatıranın hatırlanması değil anlam yüklenmiş ve hatırlanmaya değer görülenin hatırlanmasına atıf yapan, grupça yaratılmış bir ürün olduğu unutulmamalıdır (Çağla, 2007: 228). Bu noktada hatırlama ve mekân üzerine yaptığı araştırmalarla önemli bir isim olan P. Nora (2006: 19)'da Halbwachs'in toplumsal bellek ve gruba dair fikirlerini desteklemekte ve düşüncesini "Hafıza her zaman yaşanan gruplar tarafından üretilen, yaşamın kendisidir" ifadesiyle ortaya koymaktadır.

Halbwachs'in belleğin toplumsal yanına yaptığı vurguyu takiben, devam eden süreçte Assmann, Connerton gibi önemli isimler tarafından yürütülen kültürel boyutlu çalışmalar neticesinde, kavramın geliştirilerek farklı perspektiflerle ortaya konması yani belleğin kültürel ve 'geleneksel' yanına yapılan vurgunun artışı, bu çalışmanın kuramsal dayanağı kapsamında önemli görülmekte ve ele alınmaktadır. Ayrıca yüzyılımızın kuramsal yöneliminde az sayıda dikkate değer istisna dışında, belleğin

merkezi rolünü vurgulayan pek fazla çalışma bulunmaması dolayısı ile insan bilimleri kapsamında bellek üzerine yapılan çalışmaların marjinal bir noktada bulunduğu da ifade edilmelidir (Barash, 2007: 1).

3.1.Geçmişten Günümüze Bellek (Hafıza) Kavramı ve Farklı Perspektifler

Kökeni öz Türkçeye dayanan 'bellek' kavramı, kelime anlamı itibariyle "öğrenilmiş ya da yaşanmış konuları ve bunların geçmişle ilgisini, bilinçli olarak zihinde saklama gücü, hafıza" olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2019). Bu anlamda birbirinin yerine sıkça kullanılan bellek ve hafıza kavramlarından, hafıza kelimesinin kökeni incelendiğinde, esasında Osmanlıca bir kelime olduğu, 'saklama', 'ezberleme' gibi anlamlarda kullanılan 'hıfz' sıfatından geldiği görülmekte ve kelime anlamı itibariyle "hissedilen, bilinen, görünen şeyleri; işitilen, konuşulan lakırdıları; duyulan, okunan sözleri; ezberlenen yazıları, kitapları zihinde hıfzeden, saklayan hassa, kuvvet" olarak ifade edildiği bilinmektedir (Develioğlu, 2004: 220). Her iki kavramın da kelime anlamlarının saklama ve depolama ortak noktasında buluştuğu görülür. Dildeki kullanım şekli açısından bellek kavramı ile çoğu zaman anıların üzerine yazıldığı bir defter, kimi zaman bir tablet, mahzen ve genel itibariyle de bir tür 'depo' anlaşılmaktadır ki bu tanımlamalarda dikkat çekici olan, saklama alanının sabitliği, güvenilirliği korunaklı yapısıdır (Günay Erkol, 2011: 42). Ancak bu tür bir bellek tanımının günümüzde kabul gördüğünden bahsetmek ve dolayısı ile de hatırlamayı 'basit' ve 'doğrusal' bir mekanizma olarak ele almak artık pek de mümkün görünmemektedir ki; belleğin dinamik ve imgelemle iç içe geçmiş bir saklama olanağı olduğunu vurgulayan güncel bellek tanımları giderek daha fazla insan tarafından kabul görmektedir (Günay Erkol, 2011: 42). Bu anlamda bellek dediğimizde, zamana ve mekâna, imgeye ve nesneye, dokuya ve kokuya kök salmış olan, muğlaklıkların hatıra buğusunun ve duygusallığın varlığını sürdürdüğü bir zihni düzleme bakmaktayızdır (Nora, 2006: 19). Yaşanmışlıklara dair bilgi veren, şimdiki zamanla geçmiş arasında bağ kuran ve hatırayı kutsallaştıran bellektir (Namlı Çekin, 2018: 143).

Tarihsel süreç içerisinde bellek/hafıza kavramının muhtevasına yönelik anlamlandırma ve yorumlama çabalarının başlangıcı, felsefe düşünürlerinin fikirlerine dayanır (Coleman, 1992). Öğrenme, bilme, hatırlama, unutma, depolama gibi doğal

ve insani fonksiyonlar üzerine düşünmek insan üzerine düşünmek kadar eski olduğu için ve bellek de insana dair bir yapı sunduğu için, insana özgü olanı düşünmek, bellek üzerine düşünmeyi zorunlu kılmaktadır (Karaarslan, 2019: 30). Hatırlama ve unutma mefhumları üzerine ortaya atılan fikirler, Antik Çağ'dan bu yana varlık göstermekte, düşünürlerin eğildiği konulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Konuya ilişkin bilinen ilk kaynak, Platon'un '*Menon: Erdem Üzerine'* adlı metnidir ve metin kapsamında Platon, hafızayı, üstün değerlere ulaşma konusunda bir araç, bir hatırlatıcı, bir tür zihinsel kontrol mekanizması olarak ele almaktadır ki; ona göre hafızanın rolü kişinin kendine anlamlı sorular sorması ile ulaşabileceği doğru yanıtlar çerçevesinde şekillenen diyalektik bir sanata -bir tür zihinsel ebeliğe- karşılık gelmekte, böylece kişinin 'doğru davranışlara' ulaşabilmesi mümkün olabilmektedir (Çağla, 2007: 218). Bu sanat aracılığıyla kişinin elde ettiği duyumlar ruhuna ulaşacaktır yani yaşantılar, deneyimler sonucu elde edilen bu duyumlar sonucunda tezahür eden düşünceler, imgelerin diliyle ruha kaydedilecektir (Ricoeur, 2012: 32). Bu mantalitenin, Platonun 'İdealar Dünyası' yaklaşımı ile yakından ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Yaşam sürdüğümüz ve idealar dünyasının bir yansıması olan somut dünyanın resminin ruhumuzda, hafızamızda kayıtlı olduğunu düşünen Platon'a göre taklit dünyasına ait bilgi insanda mevcut olsa da insanın asıl varoluş amacı taklit dünyasının bilgisinden hareketle hafıza aracılığıyla gerçek olanı -idealar dünyasının bilgisini- hatırlamak, gerçeğin bilgisine erişmektir (Karaarslan, 2019: 30). Hatırlama eylemine atfettiği önemi bu şekilde ortaya koyan Platon için 'unutma' ise bir tür 'yanlış' bilginin kaybolması olarak ele alınır ve ona göre insanın unuttukları, hakikat bilgisiyle örtüşmeyen ve kişiyi idealar dünyasına eriştiremeyen bilgilerdir ki sonuç itibariyle Platon'a göre hafıza, hatırlama ve unutma süreçleri üzerinden idealar kuramına entegre olmuş önemli bir yapıyı anlatır (Karaarslan, 2019: 31).

Hafıza ile insanın ontolojik konumunu bir noktada birleştirerek, hafızaya 'hakiki olan'ı idrak etme, hatırlama misyonu yükleyen Platon'un arkasında bıraktığı tartışmalar Aristoteles tarafından sürdürülmüştür. Ariatoteles'in 'Hafıza ve Anımsayış' adlı dokuz kitapçıktan oluşan eserinde 'dünyanın dolayımlanması' üzerinden açıkladığı hafıza, zaman ile iç içe yapısıyla tüm farklı zaman dilimlerinde farklı bir dolayım deneyimleyen insanı yani bir anlamda zamanın deneyimlenmesi ile

oluşan depolama sistemini anlatmaktadır ki bu nokta Aristoteles'in 'Hafıza geçmiştir' mottosunu akla getirir (Karaarslan, 2019: 31). Hafıza anlayışında 'kayıt' kavramını öne çıkaran Aristoteles'e göre hafızanın ortaya çıkması birbirini takip eden değişim ve dönüşüm süreçleriyle gerçekleşmekte; insanın duyularıyla algıladığı bilginin ve deneyimlediği gerçekliğin farklılaşması, bir süreçten ziyade insani fonksiyon olan hafızayı da değiştirmektedir (Ricoueur, 2012: 34-35). Bu noktada hafızanın oluşumunu duyuların algılamaları ile çerçeveleyen Aristoteles'in, hafızanın insanlarda olduğu şekilde hayvanlarda da bulunduğunu ve fakat insanın 'hatırlama' özelliği ile ayrıştığını ortaya koyması da dikkat çekicidir ki Aristoteles'in hatırlama anlayışı da yine duyuların algıları ile sınırlanmış bir kapsamda bulunur (Barash, 2007: 15-16).

Tarihsel akışta hafıza konusuna eğilen dikkat çekici isimlerden bir diğeri de Çiçero'dur. Hafızayı retorik ile ilişkili bir bağlamda ele alarak, hatırlama sanatının temel ilkelerini ortaya koymaya çalışan Çiçero'ya göre yaşanan bir olayın ne olduğu değil 'nasıl hatırlandığı' ve dahası kişinin bu hatırlamayı kendi retoriğine nasıl entegre ettiği önem kazanmaktadır ki; retorik anlamında güçlü kişi, elde ettiği bilgiyi ve fikri hafızasında daha başarılı şekilde tasnif ederek neyi, nasıl hatırlayacağına doğru karar verebilen kişidir (Çağla, 2007: 226). Çiçero'ya göre bir tür araç olarak görülebilecek hafıza, geçmişi bugün yeniden kurmaya yardımcı olan bir işlevsellik edinmektedir (Karaarslan, 2019: 32).

Hafızaya ilişkin fikirleri ile adından söz ettiren bir diğer isim olan Augustine için hafıza daha merkezi bir önem kazanmakta ve hakikatin, gerçeğin bilgisini barındırma şekli sebebiyle dikkatle incelenmesi gereken bir unsura işaret etmektedir ki; hakikat ile yaratıcı güç arasında bağlantı kuran Augustine için yaratıcının, insan hafızasında kendisini ne şekilde yansıttığı asıl üzerinde durulması gereken konudur (Whitehead, 2009: 34). 'Şimdi'ye endeksli zaman anlayışı bağlamında hatırlamanın da şimdide fakat geçmişte olan bir anıya ilişkin olduğunu vurgulayan Augustine için bellek, algılanan doğrultusunda şekillenen kişisel, zihindeki imgelere dayalı bir gerçekliktir (İlhan, 2018: 35). Bu anlamda Augustine'e göre "belleğimizde kalan geçmişteki bazı olaylar anlatılırken, o olmuş ve bitmiş olayların kendileri değil, duyular aracılığıyla zihne işlenmiş şeylerin imgelerinden oluşan sözcükler kullanılır" ve belleğin bireyselliği 'anılar *benim* anılarımdır' ifadesiyle açıklanır (İlhan, 2018: 35).

Antik dönem düşünürleri için hafızanın felsefi bir yaklaşımla ele alınmasını takip eden süreçte, Rönesans dönemine gelinmesiyle birlikte bilimsel bilgi, aydınlanma ve akılcılığın öne çıkışı hafıza mefhumuna yaklaşımı değiştirmiş ve odak nokta 'geçmişte yaşananların analizi' konusuna taşınmıştır. Hangi yaşanmışlıkların güncel şartları hazırladığına, eski toplumların hangi siyasi düzenlerde yaşadıklarına ve söz konusu düzenlerin oluşumunda etken olan bilginin kaynağına odaklanan, daha çok politik bir ilgiyle incelenen hafıza, 17. ve 19. yüzyıllar arasında dönemin öne çıkan düşünürleri tarafından (John Locke, Jean Jacques Rousseau, David Hume, G. Wilhelm Leibniz vb.) ele alınmış, önemli çalışma konularından biri haline gelmiştir (Whitehead, 2009: 61). Çalışmaları kapsamında hafızayı merkezi bir noktada ele alan John Locke ve Leibniz'in fikirleri dönemin hafıza konusuna bakışına değinmek anlamında önemli görünmektedir. Bu anlamda Aristotelesçi bir perspektiften yola çıkan John Locke'un ünlü 'tabula rasa' kavramsallaştırması, '*İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme'* adlı eserinde uzunca yer verdiği ve temeli, yeni doğan insan zihninin/belleğinin hiçbir bilgi barındırmayan boş bir levha olduğu, öğrenmenin ise tamamen deneyimler ve yaşantılar sonucu elde edilen bilgilerin süzülmesi ile gerçekleştiği fikrine dayanır (Cevizci, 2013: 66). Bilginin yalnızca duyularla elde edilebileceği ampirik düşünceden hareketle, duyular aracılığıyla deneyimlenemeyen hiçbir şeyin hafızada bulunması da mümkün değildir. Aynı dönemde Locke'un yalnızca deneyim alanı ile sınırladığı bilgi anlayışına en marjinal eleştiriyi getiren Leibniz *'İnsan Anlığı Üzerine Yeni Denemeler'* adlı eserinde Platoncu bir görüşten hareketle ruh, idealar ve metafizik konusunun reddedilmesini yanlış bulmakta; insan zihninde bazı bilgilerin doğuştan var olduğunu, zamanla *açık* ve *seçik* hale gelmeye başladığını ifade etmektedir (Kahveci, 2004: 170).

Hafızaya ilişkin dönemin genel yaklaşımından daha farklı bir perspektif ortaya koyan Friedrich Hegel'e göre 'mutlak tin' kavramından hareketle şekillenen hafıza, tinin evrendeki hareket alanıyla ilgili bir kavrama; hatırlama ise eylemleri ile somut görünümler yaratacak tinin varlığını içselleştirme ile ilintilidir (Andrew, 2007: 18). Dolayısı ile hatırlamayı tinin hareketlerinden doğan bir ürün olarak ele alan Hegel için "her hatırlama tinin bu dünya üzerindeki devlete doğru yaptığı açılımın basamağını oluşturmaktadır" (Karaarslan, 2019: 33).

Takip eden süreçte bellek üzerine fikirleri ile öne çıkan ve konuya en yoğun vurguyu yapan isimlerden biri de özellikle *'Madde ve Bellek*' (2007) adlı eserinde hafızayı, ruh ve beden ilişkisi bağlamında ele alan Henri Bergson'dur. Hafızayı birey temelli bir yaklaşımla 'süreç felsefesi' kapsamında ele alan Bergson için bahsi geçen 'süreç' bellek tarafından depolanmaktadır (Karaarslan, 2019: 34). Bu bağlamda Bergson (2007) hafızayı iki ayrı boyutu ile ele alır:

- **Alışkanlık Hafızası (Habit Memory):** Alışkanlıklara ve bedensel pratiklere dayanan hafızayı anlatır. Davranışların ritmik olarak tekrar edilmesiyle şekillenir. Bir anlamda bedenimize yapışmış eylemleri ifade eden alışkanlık hafızası, davranışın her tekrarında temellendirilir, sağlamlaştırılır ve yeniden üretilir. Otomatik bir şekilde, düşünmeden yapılan eylemleri bu hafızanın kapsamında gören Bergson, bu tür eylemleri yürümek, bisiklete binmek vb. şeklinde örneklendirir.
- **Saf Hafıza (Pure Memory):** Hatırlama ile ilişkili bu boyut, geçmişte yaşanan deneyimlerin imajlar biçiminde işlendiği hafıza alanı ve dolayısı ile geçmişin bugünkü temsiline dayanmaktadır (Whitehead, 2009: 104). Alışkanlık hafızası gibi bugüne değil geçmişe ait olan saf hafıza, hareketten ve kontrol edilmekten uzak bir temsiller bütünü olarak ifade edilebilir (Karaarslan, 2019: 34). Bedene ilişkin maddi yönünden ziyade ruhani, manevi yönü daha yoğun olan saf hafıza, Bergson'un felsefi yaklaşımında (sezgicilik) da görülen, her şeyi maddi bir plana indirgemeyi eleştiren yaklaşımına paralel olarak ortaya konmuştur ve saf hafızanın maddeci, materyalist bir yaklaşımla değil ancak ruh-beden birlikteliğini algılayabilecek bir bakışla ile kavranabileceği anlatılmaktadır (Bergson, 2007).

Felsefi düşün tarihinde önemli bir yeri olan hafıza/bellek olgusu, insanın doğa ile ilişkisini anlamlandırabilme çabasında işlevsel bir alan sunduğu için daha pek çok farklı alandan insanın çalışmalarına konu olmuş; "Friedrich Nietzsche tarih ve yazımı, Immanuel Kant saf akıl ve bilgi, Husserl fenomenoloji, Schelling ise Fichte ile birlikte bilinçsizlikten bilince doğru amaçlı ve yaratıcı evrim ilkesi ile ilişkili olarak hafıza konusuna düşünce sistemleri içerisinde yer ayırmışlardır" (Akt. Karaarslan, 2019: 34-35). 18. Yüzyıl ile 20. Yüzyılın ilk çeyreğine kadar uzanan süreçte bilim dallarının

ayrışmaya başlaması, hafıza konusunun farklı disiplinler kapsamında ele alınmasının önünü açmıştır (Karaarslan, 2019: 35). 1980'ler itibariyle ise Doğu'da ve Batı'da bilim insanlarının dikkatini çekmeye başlayan 'bellek' ve 'hatırlama' kavramları, giderek popülerleşen doğası ile her geçen gün daha fazla insanın odak noktası haline gelmektedir (Assmann, 2018: 17). Görece yeni ve disiplinlerarası bir alan olarak karşımıza çıkan bellek çalışmaları, sosyal ve beşerî bilimlerle yoğun ilişkisi ile sosyoloji, psikoloji, felsefe, siyaset, antropoloji, tarih ve edebiyat gibi disiplinlerin ortak temas alanında yer almakta ve son yıllarda giderek ilgi görmeye başlayarak kendine özgü bir araştırma alanı haline gelmektedir (Neyzi, 2011: 1).

Psikoloji literatüründen ödünç alınarak sosyal bilimler alanında kullanılmaya başlanan bellek kavramının anlamlandırılabilmesi için psikoloji biliminin hafızaya ilişkin ortaya koyduğu çerçevenin anlaşılması gereklidir, çünkü kavramın psikolojik mahiyeti diğer alanlar için veri niteliği taşımaktadır (Karaarslan, 2019: 12). Bu anlamda psikolojik yaklaşım kapsamında bellek ve belleğin işleme mekanizmalarından yola çıkılarak bireylerin davranışlarının nasıl şekillendiği ve değiştiği temel inceleme alanlarından birini oluşturmaktadır. Bellek kavramının psikoloji alanında yoğun olarak incelenmesinde Sigmund Freud ve Carl Gustav Jung'un ortaya koyduğu savların etkisi yadsınamaz önemdedir. Bu anlamda insanın, bir toplumda var olma biçimi ile psikolojik dinamikleri arasındaki ilişkiyi açıklarken Freud'un '*bilinç dışı'* kavramını; Jung'un ise 'kolektif bilinç dışı' kavramını kullandığını görmekteyiz. Söz konusu kavramsallaştırmalar ile hafızaya merkezi bir önem atfeden Freud ve Jung'a göre kişinin hatırlama ve unutma eylemleri ancak psikolojik dinamikleriyle yani ruh haliyle ilişkili olarak açıklanabilir (Karaarslan, 2019: 35). Psikanalizin kurucusu Freud'a göre bireylerin toplumsal baskılanma sonucu bilinç dışına ittiği duygu ve düşünceler bazı tekniklerle (serbest çağrışım, rüya analizi vb.) ortaya çıkarılabilmekte ve bu teknikler bir terapi yöntemi olarak kullanılabilmektedir (Whitehad, 2009: 92). Analitik psikolojinin kurucusu Jung ise toplumsal bilinç dışını, 'gölge' kavramı üzerinden açıklar ki; ona göre insan hafızası kolektif bilinç dışında oluşmuş tanımlanamayan gölgeler barındırmaktadır ve kişilik oluşumunda ciddi bir önemi bulunan bu gölgelerin bilinç düzeyine çıkarılması pek çok ruhsal sorunun çözümünü beraberinde getirmektedir (Jung, 1981). Farklı bir ifadeyle

kolektif bilinç dışı Jung tarafından tüm insanlarda aynı olan ve "böylelikle hepimizde mevcut olan insanüstü bir doğanın ortak ruhsal alt katmanı" olarak ifade edilir (İlhan, 2018: 86). Sonuç itibariyle Freud ve Jung'un çalışmaları neticesinde, Travmatik Hafıza (Travmatik Memory) olarak adlandırılabilecek savaş ve hafıza ilişkisine (bellek çalışmalarının gelişimi kısmında detaylandırılmıştır) yoğunlaşan, yeni bir hafıza türünün genel çerçevesi çizilmiştir (Karaarslan, 2019: 36).

Bellek çalışmalarının bireysel ve insan psikolojisi bağlamında ele alındığı, beynin işleyişi üzerine yapılan ve hala devam eden klinik araştırmalar, beynin çalışma mekanizmasını anlamamızı kolaylaştırmakta; çalışmalar neticesinde bireyin hatırlama eyleminin bir bilgisayarın teknik işleyişine benzer şekilde gerçekleşmediği ve bellekte yer alan bilgiyi muhafaza etme biçiminin farklı bir dinamik içerdiği dikkat çekmektedir (Neyzi, 2011: 1). Öyle ki insan beyninde hatırlama, geçmişte yaşananın bilgisine kolayca ulaşıvermekten ziyade 'dikkatini verdiğine' ulaşabilmek biçiminde gerçekleşmekte; bu sebepten 'unutma' konusu bellek çalışmalarının psikolojik bağlamdaki incelenişinde önemli bir nokta ya işaret etmektedir. İnsan doğal yapısı itibariyle hatırlamaktan çok unutmaya eğilimlidir ve üzerinde durulması gereken esas mesele, geçmişte yaşanana duyulan ilgi, öğrenme isteği, araştırma, inceleme ve hatırlama motivasyonu yani 'insanları geçmişlerine yönelten esas itkinin ne olduğu' sorusudur (Assmann, 2018: 75). Psikolojik ve bireysel boyutuyla unutma eylemine 'Modernite Nasıl Unutturur' adlı ünlü çalışmasında geniş yer veren Connerton (2018)'a göre kişiler yaşantıları neticesinde zihinlerinde depoladıkları bilginin büyük bir kısmını unutmak zorundadırlar ki bu durum 'hatırlanmakta olan'ın bir seçki sonucunda zihinde var olmaya devam ettiğini göstermekte ve hatırlananın dikkatin yoğunlaştırıldığı noktaları kapsadığına işaret etmektedir. Hatırlama anının özellikleri de bellekteki verinin yeniden harmanlanıp anımsanması noktasında şekillendiricidir (Rose, 2003). Bu durum bireysel boyutta hatırlamayı hem geçmişin hem de güncel şartların etkisi ile ilişkilendirme gereği doğurmakta ve geçmiş-şimdi ilişkisi, hatırlamanın gerçekleşme biçimi kadar unutmaya dikkat çekmektedir (Neyzi, 2011:1).

Sosyolojik açıdan bellek kavramı toplumların bir tür 'iç bakış'ını ifade eder (Assmann, 2018: 57). Bellek kavramının sosyolojik yönü, bireyin ait olduğu toplumsal yapı ile ilişkili bir bakış açısı sunmaktadır. Sosyoloji disiplinine Emile Durkheim'ın

çalışmaları ile eklemlenen hafıza olgusu, *kolektif bilinç* ya da *toplum bilinci* kavramsallaştırmalarında hayat bulan ve Durkheim'ın düşüncelerinin temelini oluşturan *toplumsal olgu* fikrinin bir uzantısı olarak değerlendirilen bir bilinç türüne işaret eder. Bu anlamda Durkheim'ın fikirleri, "Rönesans'tan bu yana adeta bir yasa gibi algılanan bireyselcilik anlayışından farklı olarak sosyal hayatın temeline toplumu koymuş; sosyal hayatın, bireysel eylemlerin, olayların ve olguların açıklanmasında kolektif bilinci temele almıştır" (Karaarslan, 2019: 37). İlerleyen süreçte Durkheim'ın düşüncelerinden hareketle hafızanın toplumsal yönüne ilişkin fikirleri ile önde gelen isimlerden biri olan Halbwachs (20118) hatırlama eyleminin, insan beyninin nörolojik ve biyolojik süreçlerinin ötesinde toplumsal bağlamdan ve topluma özgü niteliklerden etkilendiğinin altını çizmektedir. Sosyoloji literatüründe hafıza konusunda dolaylı olarak da olsa değinen önemli isimlerden biri de Karl Marx'tır. Marx'ın ortaya koyduğu *sınıf bilinci* kavramı, aynı sosyal sınıfa ait bireyler arasında paylaşılan ortak bir şuura, hedeflere ve değerlere işaret etmesiyle hafıza konusuna katkı sağlamıştır (Ritzer, 2014: 178). Marx'ın işaret ettiği iki tür sınıf bilinci yani burjuvanın sınıf bilinci ile proletaryanın sınıf bilinci; maddi üretim ilişkileri temelinde şekillenmiş olsa da Marx'ın proletarya devriminin gerçekleşebilmesinde kesin olarak gerekli gördüğü 'ortak', 'bütün' bir bilinç, kolektif bir davranış ortaya koyabilmenin ön koşuludur (Ritzer, 2014: 179) ki dolayısı ile kolektif bir hafızaya gereksinim doğmaktadır. Hafızanın sosyolojik bağlamı bu araştırmanın temel ilgisini oluşturduğundan sonraki kısımlarda daha geniş bir şekilde yer verilecektir.

Halkbilimsel bir yaklaşımla incelendiğinde konunun gelenek ve kültür temelli bir noktadan ele alındığı görülmektedir ki; ilk masal ve türkü derleme çalışmaları da hesaba katıldığında bellek çalışmalarının ilk emarelerinin halkbilimsel bir temelde başladığını söylemek mümkündür (İlhan, 2018: 77-78). Bu anlamda topluma özgü belleği, kültürel bellek kavramı etrafında okumaya meyilli bir duruş sergileyen halkbilimsel yaklaşımın bağlamı, 'kültürel miras' denilen bir halkın ürettiği maddi ve manevi ürünler arasında bir 'anlam'ın ortaya koyulması ekseninde şekillenmekte ve bu anlam halk arasında yapı, işlev anlamında önem kazanmaktadır (İlhan, 2018: 79). Bu anlamda temele alınan 'anlam' bir tür kurucu kavram olarak görülmekte ve milleti var eden dil, inanış ve 'imge'ler bu anlam çerçevesinde kurulmaktadır. Bu noktada

halkbilimsel yaklaşımın belleği ele alış biçiminde, imge unsuru da öne çıkmaktadır ki "kültüre ait imgeleri üreten *imgelem* bir halk için kurucudur" ve bu imgeler daima bir insan özelinde değil insanların bütünlüğünü ifade eden halk özelinde anlamlı ve ortak deneyim ifadesidir. (İlhan, 2018: 79-81). Söz konusu imgeleştirme Yücel (2013: 29-30) tarafından şu şekilde açıklanmakta ve örneklendirilmektedir:

> *Avcı ve toplayıcı topluluklar için hayvan betilerinin merkezi bir önemi vardır. Av, bu resimlerin birincil nedenidir, büyü de ikincil nedenidir. Araştırmacılar hayvanların resmini yaparak üremelerini sağlamanın amaçlandığını düşünmektedir. Dişi hayvan betileri de sık görülür. Uzmanlar bunun, insan üremesi için büyü yapıldığını gösterdiğini belirtir. Tüm dünyanın tarih öncesi sanatında bu büyük evrensel izlekler görülebilir. Genelde eski insanların aynı nedenlerle, yani söylensel izleklerle imge yarattıkları söylenebilir, dünyanın her yerinde aynı izleklere rastlanır. (...) Böylece imgeler, binlerce yıldır insanları simgesel bağlantılar sistemine sokar. Debray bunu kozmik ve toplumsal bir düzen gibi görür. İmge, simgesel bağıntı kurma işlevini yazıdan önce gerçekleştirmeye başlamıştır.*

Hafızanın dini bir yaklaşımla ele alınması, din olgusunun doğasından hareketle anlamlandırılabilir. Din olgusunun, kökene yönelik bir işlev üstlenmesi dolayısı ile bir toplumsal yapı ve kültürel ortam içerisinde geçmişi yaratma fonksiyonu üstlendiği söylenebilir ki bu anlamda "dinin genel işlevi, hatırlamak, canlandırmak ve tekrarlamak yoluyla geçmişin devamına aracı olmaktır" (Assmann, 2018: 92). Geçmişin var olması, ortaya çıkarılması ve istikrarlı devamlılığının sağlanması dinin özünü oluşturmaktır ve geçmişin yaratılması, bellek biçimindeki kültürün evrensel fonksiyonlarından biridir (Assmann, 2018: 93). Bu anlamda bellek ve hatırlama, dinin işlevselliği açısından merkezi bir rol üstlenmektedir.

Edebiyat alanında da dikkat çeken bir kavram olarak hafızanın, bu alandaki varlığı Marcel Proust'un 20. yüzyılın en önemli eserlerinden birini olan 'Kayıp Zamanın İzinde' adlı eseri ile görünür hale gelmiş; hafıza konusuna geniş yer verilen metinde hafıza çalışmalarına yeni bir boyut kazandırılmıştır (Karaarslan, 2019: 36). Proust (2004) bu eserde, iki tür hafızanın varlığına dikkat çeker: *İstem Dışı Hafıza* (Involuntary Memory) ve *İstençli Hafıza (Voluntary Memory).* Bergson'dan etkilenerek ortaya koyduğu düşünülen bu hafıza kategorizasyonuna göre insanın bilinçli tercihi ve iradesi dahilinde hafızasında yer eden, hatırlanan ya da unutulan tüm

ögeler istem dışı hafıza kapsamında; bedensel alışkanlıklarımızla ilgili olarak gerçekleşen hatırlama ve unutmalar ise istençli hafızanın kapsamında yer almaktadır. Edebi düşüncenin bireysel yansımaları, bir noktada devralınmış toplumsal ve kültürel bir mirasın temsili olduğu için yazılı kültür ürünleri olan roman, deneme ve hikayeler önemli bellek ürünleri olarak karşımıza çıkmaktadır (İlhan, 2018).

3.2.Türkiye'de ve Dünya'da Bellek Çalışmalarının Gelişimi

Bellek çalışmalarının temel ilgisi, en genel ifadeyle hem kişisel hem toplumsal boyutuyla hatırlama ve unutma biçimlerinin nasıl gerçekleştiğini ve ne tür bir süreçten geçtiğini incelemek üzerinedir. Bireysel hatırlama ile toplumsal hatırlamanın kavşak noktasında bulunan bellek çalışmaları, bireysel yaşam öyküsü anlatıları yani sözlü tarih, "otobiyografi, biyografi, popüler kültür, medya, sanat, mimari, objeler, beden gibi alanlarda belleğin izini sürer" (Neyzi, 2011: 2). Günümüz dünyasında giderek görünür hale gelen ve daha fazla araştırmacının gündemi haline gelmeye başlayan bellek çalışmalarının çektiği ilginin tetikleyici nedenleri Assmann (2018: 17-18)'a göre üç temel unsur ile açıklanabilir:

- ✓ İlk etken, teknolojinin gelişimine paralel olarak insan hayatına nüfuz eden elektronik medya aracılığıyla bellek dışı kayıt imkanının ortaya çıkmasıdır. İçinde bulunduğumuz zaman diliminin önemli bir getirisi olarak 'yapay belleğin' mümkünlüğü, kayda değer bir kültürel sıçramaya işaret etmektedir.
- ✓ İlk etkenle ilintili olarak, bugünün bakış açısıyla geçmiş kültürü hatırlama isteğinin, geçmişte kalanı anlama ve anlamlandırma gayretinin artması, bellek çalışmalarının itici güçlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.
- ✓ Üçüncü ve de en yoğun etkiye sahip etken ise, kişisel ve yaşamsal düzeyde etkili olduğunu söyleyebileceğimiz bir kuşak değişiminin gerçekleşmesi ile ilişkilidir. Tarih akışında kritik öneme sahip bir döneme ve olaylara tanıklık etmiş, pek çok eşsiz deneyim biriktirmiş bir neslin artık yaşama veda ediyor oluşu; yok olma tehlikesi ile karşı kaşıya bir belleğe, problemli bir toplumsal hatırlama sürecine ve dolayısı ile de toplumsal belleğin dönem değişimine ortam hazırlamaktadır. Bu noktada hatırlama ve bellek üzerine yapılan sistematik çalışmaların yoğunlaşma eğilimi, son derece anlaşılır görünmektedir.

Bellek çalışmalarının ortaya çıkışına ve gelişim sürecine yönelik teorik temelli gerekçelendirmelere ek olarak, tarihsel akış içerisinde hangi süreçler, yaşanmışlıklar ve sebepler dolayısı ile araştırmacılar için 'incelemeye değer bir alan' haline gelmeye başladığı dikkate değer bir konudur. Bu anlamda 20. yüzyılda etkisi hissedilen totaliter rejimler ve yaşanan dünya savaşlarının, toplumlar ve bireyler üzerindeki yıkıcı, travmatik etkilerin izlerini inceleme çabaları bellek çalışmalarının ortaya çıkışında ve geniş bir araştırma sahası olarak algılanmaya başlanmasında önemli bir hareket noktasıdır (Fussell, 1975). Birinci Dünya Savaşı esnasında Avrupalı askerlerin maruz kaldıkları savaş psikolojisinin, ilerleyen süreçte travma sonrası stres bozukluğu olarak tanımlanacak bir psikolojik sorunu ortaya çıkarması ve savaş deneyiminin askerlerin hatırlama biçimleri üzerinde bıraktığı hasar; bellek çalışmaları için öncü olmuş ve bu sebepten bellek çalışmaları ilk olarak psikoloji literatürü kapsamında ele alınmıştır (Neyzi, 2011: 2). Bu süreçte Sigmund Freud tarafından, travma ve travmaya bağlı bellek bozuklukları 'psikanalitik bozukluklar' olarak ifade edilmiş ve bu ifade modern bireyin kendisini anlama ve tanımlama sürecini derinden etkileyecek, geçmişin hatırlanış biçimini merkezde tutacak bir disiplin ortaya çıkarmıştır (Steedman, 1995).

Tarih akışı içerisinde bellek çalışmalarına ivme kazandıran yaşantılardan bir diğeri İkinci Dünya Savaşı ve Yahudilere uygulanan soykırımdır. Söz konusu yaşantılar neticesinde yaşanan travmatik deneyimlerin ve acıların unutturulmamasına yönelik bir çaba ile "özellikle 1960'lı yıllardan itibaren sözlü tarih yöntemi, soykırımdan kurtulanların deneyimlerini dinleyerek bir ses ve görüntü arşivi oluşturmak, yaşananlara tanıklık etmek ve iyileştirme sürecine katkıda bulunmak amacıyla hızla gelişir" (Akt. Neyzi, 2011: 2-3). İlerleyen süreçte söz konusu soykırım araştırmaları, toplumsal olarak şiddetin etkilerine yönelik yürütülen çalışmalara da öncülük etmiş ve sömürüye maruz kalmış bazı toplumlar (Güney Afrika, Güney Amerika, Yugoslavya vb.) özelinde yapılacak bellek çalışmalarının önünü açmıştır. Sonuç olarak milliyetçilik fikrine dayalı toplumsal çatışmaların neden olduğu şiddet, soykırım gibi hezeyanlar, bu duruma maruz kalan toplumlarda hatırlamaya, daha doğru bir ifadeyle unutmamaya yönelik bir çabaya dönüşmüştür. Söz konusu toplumlar için geçmişin hatırlanması ve kurgulanması, toplumların kendini tanımlama

şekillerini biçimlendirmiştir ki bu durum doğal olarak bellek çalışmalarının önemini artırmıştır.

Bellek araştırmalarına yönelik ilgiyi postmodernitenin bir getirisi olarak, öne çıkan 'kimlik' olgusunun yarattığı geçmişe yönelik ilgiyle de açıklamak mümkün görünmektedir. Bu anlamda günümüz toplumlarında zaman ve mekânın iç içeliğinden doğan bir denge arayışının, kimliğini sorgulamayı ve geçmişe ilgiyi doğurduğu düşünülmektedir (Huyssen, 1994). Bunun dışında Nora (2006)'ya göre bellek çalışmalarına yönelik ilgi artışının, geleneksel olanı kaybediyor olma düşüncesinin yarattığı bir nostaljiden de kaynaklanıyor olması mümkündür. Takip edilmesi güç bir hızla gelişen teknoloji ve kitle iletişim alanındaki ilerlemelerin bir getirisi olarak yazılı kültür açısından devrim niteliğindeki cihazların geliştirilmesi de sosyal bilimler alanında bellek çalışmalarına olan ilgiyi pekiştirmiştir (Karaarslan, 2019: 15). Son dönemlerde hukuk, adalet, sorumluluk gibi tartışmaların da öne çıktığı bellek çalışmaları, konuya ilişkin çıkarılan dergiler, alana giriş kitapları ile kurumsallaşmakta ve giderek akademik bir alan haline gelmektedir (Neyzi, 2011: 3).

Türkiye için çok yeni bir alan olduğunu söyleyebileceğimiz bellek araştırmaları, 1980 sonrasında yaşanan toplumsal gelişmeler ile tetiklenmiş; 12 Eylül 1980 askeri darbesinin yarattığı toplumsal hezeyanlar neticesinde yakın geçmişe olan ilgi ve yönelim artışı, doğal olarak bellek araştırmalarını da yoğunlaştırmıştır (Neyzi, 2011: 3-4). Globalleşen dünya gidişatında yaşanan siyasi baskı, kültürel ve bireysel olarak kökleri sorgulamaya götüren bir süreç yaratmıştır (Gürbilek, 1992). Daha genel bir çerçeve çizmek gerekirse yeni medyanın artırdığı iletişim olanakları, yaşanan toplumsal sorunların Türk yakın tarihini ve özellikle Cumhuriyet dönemine geçiş süreci üzerine tartışmaları beraberinde getirmesi, 1960, 1971, 1980 darbeleri, azınlıklara ve ilişkin sorunlar (Ermeni tehciri, Türk-Yunan nüfus mübadelesi vb.), etnik ve dini farklılıkların yarattığı toplumsal çatışmalar, mezhep tartışmaları gibi pek çok sosyal sorun Türkiye'de bellek araştırmalarına zemin hazırlamıştır (Neyzi, 2011: 4). Bu anlamda bellek araştırmalarının akademik alanda yürütülmesi sürecinin ise 1990'larda sözlü tarih araştırmaları ile başladığını ve üniversitelerde akademisyenlerin girişimleri ile konuya ilişkin derslerin açılması, konferansların gerçekleştirilmesi vb. faaliyetlerin alanın kurumsallaşması adına önemli girişimler olduğunu söylemek

mümkündür. Günümüz Türkiye'sinde bellek çalışmalarına ilişkin güncel araştırmalar sözlü tarih, medya, otobiyografi, edebiyat, mekân, anıtlar, kültürel miras, kutlamalar, din ve laiklik gibi çok çeşitli konuları kapsamaktadır.

3.3.Toplumsal Belleğin Muhtevası

Hatırlama, bireye özgü zihin tarafından gerçekleştirilebilecek bir eylem olsa da hatırlanan içerik bakımından düşünüldüğünde yalnızca kişisel bir eylem olamayacağını ve bu anlamda toplumsal bir yanı bulunduğunu; hatırlanan içeriğin ise kişinin sosyal varlığının, diğerleriyle iletişim ve etkileşim süreçlerinden doğan sonuç olarak 'insan ürünü' bir yaratım ortaya koyduğunu söylemek mümkündür (İlhan, 2018: 25). Bellek ile toplumun birbiri ile ilişkisinden doğan toplumsal bellek kavramı, hatırlama eylemine kolektif bir bakış açısı sunması yani topluluğa ait hatırlama ile o topluluğun karakteristik yapısına özgü niteliklerinin nasıl ayrı düşünülemez bir bütün ortaya koyduğunu vurgulaması bakımından mühimdir. Bu kapsamdaki bellek, anıların basitçe anımsanmasına değil, gerekli görülen, belli anlamlar yüklenen ögeleri bir araya getiren ve anılara anlam yüklenmesi dolayısı ile ortaya çıkan toplumsal bir ürüne karşılık gelmektedir (Çağla, 2007: 228). Toplumsal belleğin ortaya koyduğu dinamikleri anlamlandırabilmek, her şeyden önce sosyal bilimlerin temel doğasını ve asli işlevini oluşturan içinde yaşadığımız toplumu ve kendi varlığımızı anlamak noktasına hizmet etmektedir ki; toplumsal bellek ile ilgilenmek esasında bir anlamda hatırladıklarımız ve unuttuklarımızla bir bütün olarak kendi öykümüzle ilgilenmektir (Karaarslan, 2019: 13).

Belleğin toplumsal yönüne yapılan vurgu, Durkheim'ın sosyal belirlenimlerle şekillenen hafıza anlayışında hayat bulur ve bu bağlamda ortaya koyduğu 'kolektif bilinç' kavramsallaştırması ile temellendirilen hafıza anlayışı; insani olan tüm yapılara kaynaklık eden, bireyden bağımsız ve tamamıyla kendine özgü doğası ile bireylere kendini zorla kabul ettiren, baskılayıcı bir bilinç türü olarak var olmaktadır (Durkheim, 2006). Toplumsal belleğin çerçevesini çizen bu yaklaşım, bir tür *toplum bilinci*ne işaret eder. Durkheim'a göre aynı coğrafyayı paylaşan bir toplumda, o toplumun ferdi olan yurttaşların ortak yaratımı olarak var olan, kolektife ait inanç, duygu ve düşüncelerin yarattığı bütün, kendine özgü ve ayrı bir sistem olarak var olur.

Toplumsal belleğin muhtevasını oluşturan söz konusu inanç, duygu ve düşünce örüntüleri yani kolektif bilinç, bireyler tarafından fark edilebilse de bireylerden yani öznel bilinçten tamamen ayrı bir yapı ortaya koyar (Karaarslan, 2019: 37). İçinde bulunulan dönemde yoğun olarak bireysel ve psikolojik dinamiklerin etkisine yapılan vurgunun yönünü değiştirerek, toplumu merkeze alan bir anlayışı ön plana çıkaran Durkheim; kolektif bilinç kavramı ile de topluma özgü bir bilinç anlayışını gündeme getirmiş, toplumsal belleğin muhtevasını oluşturan genel çerçevenin çizilmesinde en önemli katkıyı sunmuştur. Bu anlamda Durkheim bireyin sosyalizasyon sürecini derinden etkileyen kolektif bilince ilişkin iki temel özellikten bahseder (Kösemihal, 1999: 179):

- **Baskı:** Kolektif bilincin kendisini bireye zorla kabul ettiren, baskı ve dayatmaya ilişkin yönünü ifade eder.
- **Dışsallık:** Kolektif bilincin tamamen bağımsız yanını anlatır.

Durkheim'a göre toplum, basit bir bireyler toplamına değil söz konusu birlikte oluştan doğan kendine has bir gerçekliğe karşılık gelmektedir ki bu sebepten "bir toplumsal olgunun belirleyici nedeni, kişilerin bireysel bilinç durumlarında değil, daha önceki toplumsal olgular arasında aranmalıdır" (Çağla, 2007: 228). Toplumsal bir olgu olarak ele aldığı kolektif bilinci *iş bölümü, mekanik dayanışma* ve *organik dayanışma* kavramları üzerinden açıklayan Durkheim'a göre toplumsal yapıda iş bölümünün artması yani mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya geçiş, kolektif bilincin de zayıflamasına, önemini ve bağlayıcılığını yitirmesine sebebiyet verecektir ki; bu sebepten toplumsal bütünlüğü sağlayabilmek noktasında *dayanışma* ve *uzlaşma* unsurları önem kazanmaktadır (Ritzer, 2010: 81-82). Onun sosyolojik yaklaşımında gelenek ve dayanışma kavramları, kolektif bilince dönüşür (Çağla, 2007: 228). Nora (2006: 10)'nın toplumsal hafızayı, bir içerikten ziyade sınırları belirlenmiş bir çerçeve olarak ifade etmesi ve bu anlamda kimi zaman belli çıkarlar uğruna kullanılan bir koz, kimi zaman dikkatle planlanmış bir stratejiler bütünü kimi zaman ise varlığından çok kullanılma şekliyle, işleviyle önem kazanan bir gerçeklik olarak ele alması, Durkheim'ın kolektif bilinci toplum bütünlüğünü sağlayan bir unsur olarak görmesi ile paralellik içerisindedir ki; toplumsal belleğin muhtevasının, işlevi ile ilintili bir noktadan ele alındığı bu bakış dikkate değer bir perspektif sunmaktadır.

Toplumsal belleğin muhtevasını yani ‘ne’liğini ortaya koymak noktasında, Durkheim’dan aldığı ilhamla ve öznel tecrübelerin sosyal koşullar tarafından nasıl biçimlendiği üzerine yoğunlaşan çalışmalarıyla M. Halbwachs önemli bir isim olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal bellek kavramsallaştırmasını ortaya atan M. Halbwachs, toplum ve toplumsal gruplara yakın bir temas noktasında oluşturduğu bellek teorisinde, genetik aktarımla değil iletişim ve etkileşim süreçleri ile yayılım gösteren ‘iradi bir bellek’ anlayışından söz eder (Assmann, 2018: 55). Bu anlayış, bireylerin biyolojik ve nörolojik yapıları dolayısı ile doğal olarak sahip oldukları kişisel belleklerinin, sosyal belirlenimler çerçevesine bağımlı bir şekilde biçimlendirileceği gerçeğine dikkat çeken, kültürel ve iletişimsel canlandırmaların özel temsilleri üzerine kurulu bir etkiyi anlatır (Assmann, 2018: 55,56). Bu etki gruplar ve bireylerin, kendilerine ait tanımlayıcı imgeleri geçmişlerinden hareketle şekillendirdiklerine işaret eder. Toplumsal belirlenimler, kişilerin ‘ezberlediklerinin’ farkında bile olmadan faydalandıkları bilgileri bellek aracılığıyla depolar ve iletirler (Schudson, 2007: 179). Halbwachs (2016) bu durumu “Geçmiş, içinde bulunulan zamanın bağlamından ve anlam ihtiyacından doğan sosyal bir yapıdır” ifadesiyle açıklar. Halbwachs’in “Bununla ilgili vermekten en çok hoşlandığı örnek de çocukluk anılarına ilişkin kesinliğin mümkün olmamasıdır: Nihayetinde, hatırladıklarımızın bireysel ve bağımsız mı, yoksa ailemizin bize verdiği ipuçları ve telkinlerin bir sonucu mu olduğunu söylemek çok zordur” (Akt. Olick, 2014: 178-179).

“Bellek öncelikle toplumsaldır çünkü bireysel insan zihinlerinden çok; kurallar, kanunlar, standartlaştırılmış usuller ve kayıtlar halinde kurumlara yerleşmiş, yerleştirilmiştir” (Schudson, 2007: 179). Kendiliğinden ortaya çıkan bir geçmiş algısından bahsedilemez çünkü geçmiş, kolektif temsil ve kültürel atmosferin bir neticesi olarak, gruba özgü niteliklerle, şemalarla, amaçlarla, beklenti ve umutlarla şimdiki zamana entegre bir yapıda şekillenir (Assmann, 2018: 98). Bu anlamda zaman akışında yaşanan bir kopukluk ve bu kopukluğun üstüne çıkma, onunla ilişki geliştirme gayreti neticesinde oluşan geçmiş, yalnızca ‘geçmiş’ olduğu için hatırlanmaz; içselleştirilmiş olduğu için hatırlanır. Daha açık bir ifade ile “sadece anlamlı geçmiş hatırlanır, sadece hatırlanan geçmiş anlam kazanır. Hatırlama, bir göstergeleştirme eylemidir” (Assmann, 2018: 85). Özetlemek gerekirse belleğin

toplumsallığını belirleyen üç önemli kıstas Schudson (2007: 181-182) tarafından şöyle ifade edilir:

- Bireysel belleğin toplumsal biçimde düzenlenmesi veya toplumsal koşullar aracılığıyla edinilmesi gerçeğine vurgu yapması.
- Geçmişte o dönemde yaşamış olan bireylerin toplumsal olarak üretilmiş yapıntılara değil, bu anıların deposu işlevini gören toplumsal olarak üretilmiş yapıntılara (kütüphaneler, müzeler, anıtlar, klişeleri ve sözcük oyunlarıyla dil, yer adları, tarih kitapları vb.) gönderme yapması.
- Geçmişi kendileri yaşamamış fakat onu kültürel yapıntılar aracılığıyla öğrenmiş olan bireylerin geçmişe dair imgesi haline gelmesi.

Sonuç olarak toplumsal bellek, her toplumda kendine has temalarla ortaya çıkan ve genel itibariyle insanoğlunun her geçen gün yitip giden bir kendilik özelliğine, varlığına özgü olana tutunma çabası olarak ifade edilebilir (Karaarslan, 2019: 19).

3.4.Toplumsal Belleğin Oluşumu ve İşleyişi

Bellek kavramı söz konusu olduğunda akla ilk olarak, biyolojik ve beyin fizyolojisi açısından ele alınan boyutu ile 'bireysel bellek' gelmektedir. Belleğin bireysel boyutu kişiye özgü olsa da bir toplum içine doğan ve kendini toplum içinde var eden bireyin, söz konusu kişiye özgü belleğinin, aynı toplum tarafından kaçınılmaz olarak biçimlendirileceği de su götürmez bir gerçektir. Bireysel belleğin sosyal koşullara bağlılığı ve birey-toplum arasındaki yoğun temas Maurice Halbwachs'in çalışmalarında üzerinde durduğu temel tezdir. Halbwachs (2016) bireysel hafızayı daima sosyal bir olgu olarak ele almış ancak bireysel ve toplumsal bellek arasındaki farkı sürekli olarak vurgulamıştır. Bu noktada insanın fizyolojik ve biyolojik varlığı ile doğrudan ilişkili olan algıların kişiye özgülüğüne dikkat çeken Halbwachs (2016)'e göre bireysel olan yalnızca algılar iken anılar, içinde bulunulan toplumun veya üyesi olunan sosyal grupların fikirlerinden kaynaklı oldukları için kişisel değil toplumsaldırlar. Ona göre toplum, üyeleri için hatıralarını sabitleştirecekleri bir çerçeve çizmekte ve bu hatıraları yeniden bilince getirmeyi sağlayan birikimli bir hatırlama alanı yani bellek sunmaktadır (Assmann, 2018: 44). Halbwachs'ın tezine göre bireyin 'kendine ait'lik çerçevesinde oluşturduğunu düşündüğü belleğin esasında

çok büyük oranda toplum tarafından 'kolektife ait' bir yapıda şekillenmesi; çalışmalarında direkt olarak ifade edilmese de endirekt olarak toplumdan izole bir yaşam sürmüş, yalnız büyümüş bir bireyin belleği olmayacağına işaret eder (Halbwachs, 2016).

> *Bellek insanın sosyalizasyon sürecinde oluşur. Evet bellek her zaman bireye 'ait'tir ama bu bellek toplumsal olarak belirlenir. Bu yüzden 'toplumsal bellek' mecazi bir ifade olarak algılanmamalıdır. Kuşkusuz toplumlara 'ait' bir bellek yoktur ama toplumlar üyelerinin belleğini belirler. En kişisel anılar bile sadece sosyal grupların iletişimi ve etkileşimi üzerinden oluşur. Sadece başkalarından öğrendiklerimizi hatırlamayız, aynı zamanda onların anlattıklarını, anlamlı diye vurguladıklarını ve yansıttıklarını da hatırlarız. Her şeyden önce başkaları tarafından sosyal açıdan belirlenmiş anlamları bağlamında algılarız. Çünkü farkındalık olmadan hatırlamak mümkün değildir. (Akt. Assmann, 2018: 44).*

Toplumsal belleğin ortaya çıkma mekanizmasını toplumsal belirlenim ve sosyalizasyon süreci ile açıklayan Halbwachs, hatırlama eylemini ve hafızanın istikrarını sosyal bir çerçeveye oturtmuştur. Söz konusu sosyal çerçeve, bellek ve hatırlama eyleminde öznenin tekil birey olduğunu ve fakat bireyin, toplum tarafından oluşturulan çerçeveye bağımlı olarak anılarını biçimlendirdiğine vurgu yapmaktadır. Kişilerin anılarını kurgulayan çerçeveye bağımlılığı, hatırlama öznesini toplum olduğunu vurgular niteliktedir. Bu durum toplumsal belleğin işleyiş mekanizmasının, hatırlanan ya da hatırlanacak olanı belirlemesinin yanında neyin 'unutulacağının' da karar vericisi olduğuna işaret eder. Toplumsal belleğin oluşumunda, hatırlananın ne olduğu kadar neyin unutulduğu yani çerçevenin dışında kaldığı da önemli ve anlamlıdır ki bu noktada Halbwachs, bellek teorisinin aynı zamanda bir unutma teorisi olduğunun altını çizer.

Kişi ya da toplumun anılarını, geçmişini hatırlama biçimi yalnızca ilişki kurduğu çerçeveye dahil olan şeyleri kapsar ise bu doğrultuda çerçevenin dışında kalan her şey doğal olarak unutulacaktır (Assmann, 2018: 45). Olay, durum vb. her türlü toplumsala ait ögenin, söz konusu çerçevenin dışında olması ya da zaman içinde dışına çıkması canlı bir yapı olan belleğin gerçeklik çerçevesinin değişimiyle ya da tamamen veya kısmen kayboluşuyla mümkün olur ki bu netice unutmayı doğuracaktır (Halbwachs: 2016). Gerçeklik çerçevesinin kayboluşu veyahut değişimini ise dikkatin o şeye yoğunlaşmasının mümkün olmaması, odağın dağılması ya da dikkatin farklı herhangi

bir şeye yönlendirilmesi olarak açıklayan Halbwachs (2016)'e göre unutmak yani kimi anıların deformasyona uğraması, gerçeklik çerçevesinin zaman aşımına uğramasının doğal bir getirisidir. Hatırlamak da unutmak da sosyal bir olgudur ve sosyal yapı ile bir bütün olarak bireyler temas kurdukları ve toplumsal çerçeveye oturtabildikleri şeyleri hatırlayacaklardır.

Toplumlar öz imgelerini yani kendilerini tanımlayış ve algılayış biçimlerini, hayali olarak oluştururlar ve yarattıkları 'hatırlama kültürü' ile bu imgeyi kuşaktan kuşağa iletirler (Assmann, 2018: 25). Burada hatırlama kültürü kavramı gruba özgülüğü ve sosyal sorumluluğun sürekliliğini amaçlaması bakımından önemlidir ve hatırlama kültürü, 'neyi unutmamamız gerekir?' sorusuna cevap niteliğinde bir olguya karşılık gelmektedir ki esasında hatırlamadan daha mühim olan 'unutmamaktır' (Assmann, 2018: 38). Nora (2006: 27)'ya göre hafızanın görevi herkesi kendi tarihçisi yapmaktır ve bu anlamda hatırlama kültürü kavramı, hafızanın söz konusu işlevi yakından ilişkilidir. 'Topluluk ruhu veren bellek' ile temas içinde olan hatırlama kültürü, her türlü sosyal grupta zayıf ya da güçlü herhangi bir biçimde, istisnasız olarak mevcut olması dolayısıyla evrensel bir gerçekliktir (Assmann, 2018: 38). Topluma özgü hatırlama biçimi, Durkheim (2005: 495) tarafından 'kolektif bilinç' kavramsallaştırması ile karşılanmaktadır ki; ona göre toplumsal belleğin işleyişi, kolektife ait kendilik bilincinin, toplum üyelerince idrak edilmesi ve toplumun kendi mevcut hisleri üzerinde yoğunlaşması ile mümkündür. Geçmişle ilişki kurmak ve dün ile bugün arasında farkındalık dahilinde bir ayrım yapmakla ilişkili olan hatırlama kültürü, toplumsal belleğin işleyiş mekanizmasıyla doğrudan ilintilidir. Toplumsal grubun kimliği hakkında pek çok şey anlatan hatırlama yani unutmama, baskı koşullarında bir var olma çabası, direniş biçimi anlamına gelebilir (Assmann, 2018: 81). Birey, toplum tarafından yaratılmış idealleri özümseyerek, ideal olanı düşünebilecek hale gelir ki zaten bireyi, ideal olan üzerine kafa yorabilecek, bu ihtiyacı hissetmesini sağlayacak ve başka bir dünya/sistem ihtimalini düşünmeye itecek araçları sunan yine toplumdur (Durkheim, 2005: 496). Bu anlamda birey kendisini inşa ederken yeni, ideal olan dünyayı inşa etmiş olacak ve en nihayetinde ortaya çıkacak yeni sistem yine toplum tarafından ifade edilecektir.

Hatırlamanın yani bir anlamda geçmişi algılamanın biçimleri söz konusu olduğunda toplumsal belleğin iki ayrı tarzda işleyişinden söz edilebilir (Assmann, 2018: 60):

- **Kökensel Hatırlama:** Kökeni göz önünde tutan bu hatırlama biçiminde hatırlama ile soy kimliği iç içedir. Soya özgü semboller yani anlatılar, törenler, kıyafetler, desenler, motifler, takılar, mekanlar, yollar, resimler, danslar ve benzeri pek çok öge ile ilişkilendirilebilecek kökensel hatırlama daha çok nesneleştirmelerle kendini gösterir. Dil ya da dil dışı araçlarla simgeleştirmeler yoluyla temsil edilen kökensel hatırlama, somut ve katı biçimlere bağlılığı sebebiyle doğal olarak değil, daha çok dış etkenler vasıtasıyla ilerler ve yapay olarak devreye sokulur.
- **Biyografik Hatırlama:** Bireysel bağlamda 'yakın geçmiş' yani kişiye özgü deneyimler temelinde şekillenen biyografik hatırlama, sosyal etkileşime ve alışverişe dayanır. Biyografik hatırlama, kökensel hatırlamanın aksine doğal ve akışkan bir yapıda ilerler.

Hatırlama kültürünün temel dinamiğini oluşturan hatırlama eylemi ve bellek, kimlik oluşumu ile yakından ilişkilidir. Hatırlama eyleminin kolektif boyutuna değinmek gerekirse, sözgelimi bir kavramı/oluşu ortak hale getiren şey, o şeyin toplum faaliyeti ürünü olması yani öznel zihin izlerinden ziyade tüm başka zihinlerin karışımı ve şekillendirilmesinden doğan eşsiz bir zihinden meydana gelmesi ve böylece duyu ve hayallerden daha kalıcı, ortak bir tasavvur olmasıdır ve bu noktaya ulaşan yani toplum zihninde etki bırakabilen oluşlar, çok büyük ağırlığa sahip olmalıdırlar (Durkheim, 2005: 507). Bireysel kimlik inşası nasıl bellek aracılığıyla oluşturuluyorsa aynı şekilde grup kimliği de bellek varlığı ile şekillenmektedir ve tek fark bireysel boyuttaki biyolojik temelin, grup kimliğinde bulunmamasında görülür (Assmann, 2018: 98). Söz konusu biyolojik temel, konu grup kimliği olduğunda yerini "mitler, şarkılar, danslar, atasözleri, yasalar, kutsal metinler, süslemeler, resimler, yolla ve hatta tüm bir coğrafya gibi kimliği garanti edici bilgilerin bütünü olan" kültüre bırakır (Assmann, 2018: 98-99). Bu bağlamda hatırlama ve bellek temelinde biçim bulan kimlik, toplumsal olarak 'seçilmiş olma' ilkesi ile de ilişkilidir ve seçilmiş olmak, hiçbir şekilde unutulmaması ve unutturulmaması gereken en yüksek düzeyde

sorumluluklar kurumunu ifade eder (Assmann,2018:39). M. Weber bu konuyu "Tüm 'etnik' farklılıkların ardında 'seçilmiş halk' olma düşüncesi yatar" ifadesiyle açıklar.

Toplum bütünsel ve sentezlenmiş bir unsur olarak, gözlemlenebilir başka hiçbir varlıkta benzeri bulunmayan yaratıcı bir güce sahiptir (Durkheim, 2005: 521). Bellek ise içinde geliştiği toplumun ve zamanın kendine has iletişimsel ve geleneksel manasının çok ötesine geçen, geniş bir alanı muhteva eder (Assmann, 2018: 31). Bu bağlamda toplumların kendilerini algılama ve tanımlama süreçlerini şekillendiren hatırlama kültürü, bellek ile iç içe geçmiş bir ilişki içindedir. Bu ilişkinin anlaşılabilmesi ve geçmişle kurulan ilişkinin anlamlandırılabilmesinde 'zaman' mefhumu merkezi önemdedir. Assmann'a göre (2018: 39-40) geçmiş, ancak kendisiyle ilişki içinde olunması halinde ortaya çıkar ve hatırlanarak yeniden kurulur. Bu noktada 'geçmiş' ile kastedilen yaşanan anın geride kalmışlığı, yaşanmış ve bitmiş herhangi bir an olması değil; yaşanmışlığa 'anlam yüklenmiş' olmasıdır. Geçmişle ilişki içinde olmak için, geçmişin 'geçmiş' olarak bilincimize yerleşmesi gerektiğine vurgu yapan Assmann (2018: 40)'a göre bu gerekliliğin sağlanabilmesi, iki koşula zorunlu olarak bağlıdır:

- Geçmiş tamamen kaybolmamalı ve geride kalmış bazı deliller yani hatırlama unsurları olmalıdır.
- Söz konusu deliller 'bugüne' göre karakteristik bir farklılık göstermelidir. (Farklılığın oluşumuna örnek olarak dildeki değişim gösterilebilir. Canlı bir yapı olarak dilin değişimi kaçınılmaz ve doğaldır. Değişmeden kalmış doğal bir dil olmamasına rağmen bu değişim çok yavaş gerçekleştiği için kullanıcıları tarafından fark edilemez. Bu farklılığın anlaşılması, değişime uğramamış eski dilin kullanıldığı nesilden nesle aktarılan kutsal metinlerin, efsanelerin, belli başlı kaynakların muhafaza edilmesiyle mümkündür. Böylece dilin eski kullanımı giderek kendine özgüleşecek ve yeni, güncel kullanım ile arasındaki fark belirginleşecektir. Eski ve yeni kullanım arasındaki fark günlük konuşma dilinde fark edilir olsa da yoğun olarak yazı dilinde -özellikle söz konusu eski metinlerin okullarda öğretilmesi gerektiği zaman- hissedilecektir.

Sonuç itibariyle toplumsal belleğin oluşum ve işleyiş süreci, geçmişle ilişkiye, bu kapsamda hatırlama kültürüne işaret etmekte; hatırlama kültürü ise bireyin üzerinde bulunan, isimden ve zihin üretiminden ibaret bir şey den ziyade somut olarak deneyimlenen bireyüstü, faal bir güçler sistemi olan toplum tarafından şekillendirilmektedir (Durkheim, 2005: 521).

3.5.Tarih-Bellek İlişkisi ve Farkları

Toplumsal olarak geçmiş ile kurulan ilişki söz konusu olduğunda 'tarih' olgusu, bellek ile ilişkisi bağlamında ele alınmalıdır. Bu gereklilik tarih ve belleğin geçmişi ele alma, analiz etme biçimlerinin farkından kaynaklanır. Halbwachs oluşturduğu bellek teorisinde, bu konuya büyük önem atfetmiş ve tarihin, geçmişi bellek kavramına muhalif bir noktadan ortaya koyduğuna dikkat çekmiştir. Ona göre tarih, kolektif belleğin tam aksi bir yönde ilerlemektedir ki bu farklılık, tarihin temel motivasyonunun farklılık ve düzensizliklerden; belleğin ise benzerlik ve sürekliliklerden kaynaklanmasından ileri gelmektedir (Halbwachs, 2016). Bu noktada toplumsal bellek, değişmeleri yaşanacak olası ihtimallerin dışında tutmakta, topluluğa 'içerden' bir gözle bakmakta, "geçmişin görüntüsünü tüm kademelerinde hatırlanabilir biçimde yansıtmayı hedeflemekte ve derin değişimleri reddetmekte" iken tarih yalnızca değişim yaratan olay ya da süreçleri 'tarihi olgu' olarak ele almakta, bunu yaparken de kayda değer değişimlerin yaşanmadığı dönemleri aradaki 'boşluklar' olarak değerlendirip çerçevenin haricinde tutmaktadır (Assmann, 2018: 51). Bu anlamda belleği 'yaşam' olarak anlatan ve tarih ile belleğin aynı olmaktan ziyade tamamen zıt iki unsur olduğunu savunanlardan biri olarak Nora (2006: 19)'ya ve göre tarih ile bellek arasındaki farklılıklar şöyle ifade edilebilir:

- ✓ Hafıza kavramı içerisinde hatırlama ve unutma ikiliğini barındıran, hatırlama ve unutmanın sürekli şekil değiştiren, dönüşen doğası sebebiyle durmaksızın gelişen, ani dirilmelere ve uzun süreli belirsizliklere elverişli, belli amaçlar doğrultusunda kullanıma açık bir yapıya sahiptir. Tarih ise mevcut durumda var olmayan şeylerin yeniden kurulmasına dayalı, daima problemli ve eksik bir yapı barındırır.

- ✓ Hafıza güncel olan ve şimdiki zaman ile iç içe bir yapı sunarken; tarih geçmişin bir görünümüdür.
- ✓ Hafıza duygusal bir zemini olması ve 'sihirli, buğulu, karışık, iç içe geçmiş, kabataslak, özel ve simgesel anılarla' beslenmesi dolayısı ile yalnızca doğasına uygun olan ve kendisini güçlendirip besleyen ayrıntılarla uyum göstermekte; her türlü sansüre, aktarıma ve yansıtmaya karşı duyarlı bir yapı sergilemektedir. Tarih ise analiz, söylem ve tenkite dayalı doğası sebebiyle zihinsel ve ayrıştırıcı bir yapı sunar.
- ✓ Hafıza anılara kutsiyet atayan bir nitelik taşırken; tarih, anıyı sıradanlaştırarak 'kapı dışarı' eder.
- ✓ Hafızanın kaynağı, bütünleştirdiği sosyal gruptur (ne kadar grup varsa o kadar hafıza vardır) ve kendine özgü yanı doğal olarak kolektif, çoğul, sınırsız ve de bireyselleşmiş olmasından gelir. Tarih ise birine ait değildir ve herkesin, 'tüm insanlığın malı'dır.
- ✓ Hafıza 'somuta, uzama, harekete, imgeye ve nesneye kök salmıştır' ve mutlaktır. Tarih ise 'zamansal sürekliliklere, gelişmelere ve nesnelerin ilişkisine' bağlı olup yalnızca göreceli olanı bünyesinde barındırır.

Topluma ya da gruba ait belleğin en önemli özelliklerinden biri 'diğerleri'nden farklı olmaya yüklenen anlam ve kendine özgülüğün altının çizilmesi iken tarihin geçmişi ele alış biçiminde bu tarz bir farklılık vurgusunun önemi bulunmamakta, hiçbir şey gruba özel, spesifik bir yapıda ele alınmadığı gibi her şeyin her şeyle karşılaştırılabilir olduğu, yaşanan olayların birbirine bağlanabildiği, tüm yaşanmışlıklar ve olguların eşit düzeyde anlamlı, önemli görüldüğü homojen bir bakış açısı kullanılmaktadır (Assmann, 2018: 51). Bellek daima gruba özgülüğü, bir grup ya da kimlikle bağlantısı ile vurgulanırken tarihin, geçmişi böyle bir motivasyonla ele almaması; bir toplumda birden çok bellekten söz etmenin mümkünlüğüne işaret ederken tarihsel öykünün bir temel noktadan ilerlediği, bu temelden hareketle kurgulandığı anlamını doğurmaktadır. Bu noktada tarihin geçmişi ele alış biçimi, bilimsel tarih yazımının objektif, yansız ve tarafsız kalma gerekliliği dolayısı ile spesifik bir toplulukla olan bağlantının etkisinden arınmış bir bakış benimsemesinden ileri gelir (Halbwachs, 2016). Sonuç itibariyle tarih bellek, bellek de tarih değildir ve

geçmişi ele alış biçimleri dolayısı ile aynı bağlamda değerlendirilemeyecekleri gibi kavramsal olarak da birbirlerinin yerine kullanılamazlar. "Hafıza uzun süre gizli kalmaya ve aniden canlanmaya yatkındır. Geçmişin tasarımı olan tarihle özdeşleştirilemez. Tarihle belleğin etkileşimi bir gerilim yaratır ve tarih de bu alanın içinde yazılır" (Gürcan Pazarcı ve Çağlar, 2018: 100).

Tarih olaylara, bellek mekanlara bağlıdır (Çetin, 2018: 123). Nora (2006: 10)'ya göre tarihin konusu mekanların, araçları üretme ve işletme biçimidir. Halbwachs tarihin belleğe, belleğinse tarihe eş güdümlü bir noktadan ele alınmaması gerektiğini, evrensel bir belleğin mümkün olamayacağının altını çizerek izah etmeye çalışmış; belleğin yalnızca gruba özgü, belli bir zaman ve mekanla çerçevelenmiş biçimde yani 'somut kimlikli' bir yapıda ortaya çıkabileceğini ifade etmiştir (Halbwachs, 2016). Bu anlamda tarihin temeli, hafızayı yıkıp yok etme, arka plana itme odaklı bir tenkit süreci barındırmakta, belleğin anıları kutsallaştırıcı etkisinden kesin bir şekilde arındırma ve geçmişte olup biteni yüceltmekten ziyade yok sayılmasına dayanmaktadır (Nora, 2006: 19). Halbwachs'e göre belleğin tarihe dönüşmesi, ortak bir tabloda toplanması olarak nitelenmiş olup; bu durumun gerçekleşmesi ancak zaman akışında yaşanan olayların, hatırlayıcılarının grup kimliğinden kopması, olayların gerçekleştiği sosyal koşulların fikri atmosferi ile olan bağlarının çözülmesi ve olaylara dair geriye yalnızca zaman-mekân temasının kalması ile mümkündür (Halbwachs, 2016). Bu anlamda 'tek' bir gerçeklik sunan tarih, gruplara ait yaşanmışlıkların ve deneyimlenen olayların yer aldığı anlatıların, tarihçiler tarafından süzülmesi, damıtılması ve anılardaki olgular bütünün zaman-mekân çerçevesi ışığından bir araya getirilmesi ile meydana gelmektedir (Assmann, 2018: 52). Halbwachs'e göre söz konusu tarih yazımı, her türlü kimlik ve hatıradan arındırılmış olması dolayısı ile soyutlanmış bir yapı sunar ve bu soyutlama en başta tarihi olguların sıralandığı zaman mefhumunda gözlenmektedir ki; tarihi zaman, toplumun yaşadığı 'süreklilik' çerçevesinde değil gerçek yaşamın bağlantılarından, ilişkiselliğinden arındırılmış bir 'yapay süreklilik' içinde aktarılmakta ve böylece gerçekliğin dışında biçime sürüklenmektedir (Halbwachs, 2016). Tarihin egemen seçkinlerin tekelinden çıkarak demokratikleşme yoluna girmesi ve belleğin yazı karşısındaki bağımlılığından kurtulmasının, tarih ile belleğin birbirinden ayrışmasında etkili olduğu düşünülmektedir (Gürkan Pazarcı, 2018: 9). Bu

anlamda tarih yazımını da etkileyen bellek karşısında tarih, belleğin bir bölümü olarak daima şimdiki zamanda yazılan bir gerçekliği anlatır (Traverso, 2009: 15-16).

Tarihin, geçmişin hatırlanmadığı anda ön plana çıkmaya başladığını düşünen Halbwachs, tarih ile bellek arasındaki ilişkiyi, toplumsal hafızanın ve geleneğin etkisini kaybetmeye ve yok olmaya başlamasını takiben ortaya çıkmaya başlayan bir tarih olgusu üzerinden açıklar (Assmann, 2018: 52). Tamamıyla "tarihin ayırıcı özelliği altında yaşamını sürdüren bir toplum, sonuçta hafızanın demir attığı mekanları geleneksel bir toplumdan fazla bilemeyecektir" (Nora, 2006: 19). Bu durumda tarihçinin güç sahibi oluşu da artık yazılan geçmişi temsil edecek zaman ve mekânın çok geride kaldığı, hatıraları hatırlayacak ve tanıklık eden kimsenin kalmayışı yani belleğin ait olduğu grubun tamamen yok olması ile başlamaktadır ki böylece tarih yazımının geçmişi yeniden saptayıp, olgusallaştırabilmesi mümkün hale gelir (Assmann, 2018: 53). Ki zaten tarihin yazıya geçirilmesinin başlaması, bir toplumda tarih ve belleğin kopuşunun emarelerinden biri olarak algılanabileceği gibi bir diğer anlamda belleğin tarihe geçirilmesi de o belleğin doğallığını bozucu, görev gibi yaşanmasına sebebiyet veren iradi ve uzlaşmacı bir hale gelmesine sebep olacak; bu bellek artık kapsayıcı ve kolektif değil bireysel, psikolojik ve öznel hale gelecektir (Nora, 2006: 20,24). Sonuç itibariyle denebilir ki hatırlama eyleminin, tarih yazımı ve tarih bilimi ile ilgisi yok denecek kadar azdır ki bir tarihçiden hatırlamayı hissetmesi ve geçmişi yorumlayarak kavrama geçirmesi beklenmemelidir (Assmann, 2018: 85).

3.6.Belleğin Dış Boyutları

3.6.1. Mimetik Bellek

Belleğin dış boyutlarından biri olarak 'mimetik bellek' davranış alanına işaret etmektedir ve söz konusu davranışların kazanım süreci taklit yoluyla gerçekleşir (Assmann, 2018: 27). Bir anlamda bedensel hafızaya da işaret eden mimetik bellek hem sözlü hem yazılı kültürlerde varlığını sürdüren bir hatırlama biçimi olarak; konuşma dili, sözcükler olmaksızın 'vücut terbiyesi ve alışkanlığı' sayesinde gerekli görüldüğünde spontane bir şekilde tekrar edilebilen hareketlerin 'beden' tarafından hatırda tutulmasına, hatırlanmasına dayanır (Schick, 2011: 15). Taklit belleği de diyebileceğimiz mimetik bellek, davranış biçimlerinin asla tam olarak

kodlanamayacağı düşüncesinden hareketle, davranışı yazılı anlatım biçimleri ile tarif etmeyi amaçlayan kılavuzların (yemek kitapları, kullanma kılavuzları vb.) hiçbir zaman tam manasıyla etkili olamayacağına yapılan vurgunun bir tezahürüdür (Assmann, 2018: 27). Örnek vermek gerekirse saygı duyulan biri ile karşılaşan kimsenin başını hafifçe öne eğmesi, samimiyet göstergesi olarak sarılıp öpüşmek, kendinden eminlik ve özgüven ifadesi olarak dik oturmak ya da suda yüzmek insanın zihniyle değil bedeniyle hatırladığı davranışlardır ki her tekrarlandıklarında ihtiva ettikleri değeri ve tavrı da yineleyen bu davranışlar, söz konusu tekrarlar aracılığıyla da yerini sağlamlaştırır, hafızada kalıcı hale gelirler (Schick, 2011: 15-16). Günlük hayat içinde pek çok alanda davranışlar hala, taklit geleneği ile ilintili kurallara ve alışkanlıklara dayanmaktadır (Assmann, 2018: 27).

Mimetik bellek kapsamında beden pratiklerine ilişkin fikirleri ile önemli noktalara dikkat çeken P. Connerton (2019: 124)'a göre belleğin korunmasında önemli birer aracı olan bedenlerimiz, 'beceri gerektiren bazı eylemleri sürdürme yeteneğiyle' yani bir anlamda 'alışkanlık belleği' ile geçmişin izlerinin bedenimizde nasıl taşıdığımız hakkında önemli bir gösterge oluşturur. Bu konuyu 'yüzme' becerisi ile açıklayan Connerton (2019: 124)'a göre kişiler ilk defa nasıl ve ne zaman yüzdüğünü hatırlamasa da nasıl yüzeceğine ilişkin hatırlamaya sahiptir ki olmasa dahi -yani düzgün şekilde yüzemese dahi- davranışı alışkanlık haline getirip otomatikçe gerçekleştirebilmek için neyin gerekli olduğunu, bu yetiyi kazanmak için hangi doğrultuda davranmak gerektiğini zihnindeki resim sayesinde bilir. Söz konusu alışkanlık biçimindeki davranışların hatırlanması, her ne kadar davranışın tarihi kökleriyle ilişkilendirilmese de yeniden ve yeniden canlandırılmak suretiyle korunur ki bu durum Connerton (2019: 124) tarafından 'geçmişin tortusunun bedenimize çökmesi' olarak ifade edilmiştir. Bu anlamda geçmiş, bedende bir tür birikinti bırakır. Toplumsal pratikleri iki farklı boyut halinde yani 'bedenleştirme pratiği' ve 'kaydetme pratiği' olarak ele alan Connerton (2019: 124)'un mimetik bellek kapsamında önemli olan bedenleştirme pratikleri vurgusu; bedeni ile var olan kişinin bulunduğu zaman, mekân, durum kısıtı ile bedeni aracılığıyla verdiği 'mesaj' (iletişim anında gülümseme, el sıkma, konuşma vb.) dolayısı ile bilinçli ya da bilinçsizce gerçekleşen aktarımı ifade etmektedir. Bu davranışlar bilinçli şekilde öğretilmeseler de kelimelere

dökülmeseler de ve hatta başlı başına bir ‘davranış’ olarak ele alınamayacak kadar otomatik ve spontane görünseler bile son derece belirlenmiş ve diğerleri tarafından öngörülebilir bir halde olabilirler (Schick, 2011: 15).

Kişinin atalarına ve köklerine ilişkin pek çok hatırlama unsuru bulunmaktadır ve söz konusu kişiye özgü geçmişin geniş çerçevesinde yer alan önemli unsurlardan biri de yemek kültürü ve konuya ilişkin anlamıyla ‘hatırlama yemekleri’dir. Yemekler, gıda maddelerinin üretiminden taşınmasına, depolanmasından tüketim biçimine ve paylaşımına kadar pek çok ritüelleşmiş davranış örüntüsü oluşturmaları ve çeşitli fonksiyonları ile tamamen topluma özgü bir simgesel alan olarak karşımıza çıkmakta ve yalnızca biyolojik bir gereksinimle ilişkilendirilemeyecek kadar çok anlam ihtiva etmektedir (Beşirli, 2010: 159). Yemekler, bir kültürün gelecek nesillere taşınmasında en günlük ve en etkili araçlarından biridir çünkü gıda maddeleri ve hazırlanan kültüre has yemeklerin, anısal işlevi yalnız geçmişi hatırlatmakla kalmaz; milli olanı yüceltmek, var olan toplumsal düzeni pekiştirmek ve topluma özgü kültürel ahengi sergilemek gibi işlevleriyle de karşımıza gelir (Hendrich, 2011: 92). Bunun yanında toplumlara has yemek kültürleri, o toplumun statü ve güç ilişkilerinden, iletişim ve sosyalizasyon süreçlerine, inanma biçimlerinden ekonomik yapılarına, coğrafi ve fiziksel özelliklerinden sosyal sınıf dinamiklerine kadar mesaj taşıyan pek çok unsurun harmanlanmasıyla oluşmakta ve bu mesajlar nesiller boyu aktarılmaktadır (Beşirli, 2010). Popüler kültürün dini, tarihi ve toplumsal motiflerinin, modern sözlü kültüre özgü esnek bir şekilde harmanlanışını ve bu noktanın hatırlama yemekleri kapsamında yansımasını ‘aşure’ örneği üzerinden ele alan Hendrich (2011: 93)’e göre aşurenin ardında yatan Nuh’un gemisi anlatısının, tek tanrılı dinlerin temel anlatılarından biri olmasının yanında, anlatıda dikkat çeken unsurun yaşanan olay (Nuh’un gemisinde yaşanan sel felaketi neticesinde gıda malzemelerinin tükenmesi ve tüm malzemelerin aynı tencerede haşlanması ile aşurenin ortaya çıkması; böylece tüm insanların, hayvanların karnını doyurup kurtulması) değil, ortaya çıkan yemek olması, ‘aşure’nin hatırlamanın odak noktasında bulunması ve mitin simgesi haline gelmesi, yemeğin belleksel gücüne işaret eden örneklerden biridir. Bu sebepten bellek araştırmaları kapsamında, belleğin yemeğe odaklanması son derece olağan görülmektedir ve belleğin ele alınış biçiminde ‘duyusal’ bir boyut barındıran yemekler, bu duyusallık

sebebiyle bedensel yani mimetik bellek kapsamında ele alınabilecek bir nitelik barındırmakta; tadı ve kokusu aracılığıyla kişilere belli hatıraları, duyguları hatırlatmaktadırlar (Hendrich, 2011: 93). Bu anlamda erken dönem çocuklukta ilk kez tadılan yemekler, daha sonrasında tüketildiğinde de kişide benzer duygu durumlarını açığa çıkarıp belli anıları hatırlatacağı için duyusal ve dolaylı olarak da duygusal bellek, bireysel ve toplumsal belleği, kimliği yazınsal yapıtlar noktasında dahi etkileyecektir (Hendrich, 2011: 94).

Dilde, anlatıda, görüntüde ya da kaydedilmiş seste olsun, bütün temsil biçimleri belleğe dayanır (Huyssen, 1994). "Belleğin birlik sağlayıcı ve eyleme yönelik -kuralcı ve biçimsel- itkilerini yerine getirebilmesi için üç koşul gereklidir: Kaydetme, çağırma ve iletme ya da şiirsel biçim, ritüel sunuş ve toplumsal katılım. Şiirsel biçimlendirme, bellek tekniği olarak düşünüldüğünde dildeki metin, ses, mimikler ve ritimle birleşir" (Çetin, 2018: 121). Uzun süreli ve sözlü temele dayalı düşünce, şiir kalıbına girmese bile ritim ağırlıklıdır; çünkü ritim, bedensel ritim de dahil, anımsamayı kolaylaştırır (Ong, 2014: 50). Mimetik belleğin duyulara hitap eden kapsamında ele alınabilecek önemli bir toplumsal hafıza unsuru da müzik, ritim, kalıplar ve ezgilerdir. Belleğin aktarımında, sağlamlığında ve kalıcılığında ya da farklı bir ifade ile anımsanmasının kolaylaşmasında ritim ve ahenk ögeleri sıkça başvurulan yöntemlerdendir. Kuşaktan kuşağa aktarılan türküler, ninniler, maniler, destanlar ve masallar da esasında birer bellek temsilidirler ki; topluma özgü ritim, tekrar ve ezgisel ifadeler toplumun belleğini taşırlar (Çetin, 2018: 124). Ong (2014)'a göre kulaktan kulağa ve ağızdan ağıza dolaşan hazır deyişler halindeki kalıplar, söyleme ritim katmanın yanı sıra belleğe de destek olurlar, yani anımsamanın bir diğer yardımcısı da hazır deyişler niteliğindeki kalıplardır.

3.6.2. Nesneler Belleği

İnsan yaşamı boyunca kendisini çevreleyen bir takım araç-gereç, alet-edevat ve eşyalarla bir arada yaşamaktadır. Bu anlamda amaca uygunluk ve işlevsellik, rahatlık ve güzellik gibi pek çok farklı etkenin sonucu olarak birey, bir anlamda içinde kendisini bulduğu ve kendisini yansıtan şeylerle çevrilidir (Assmann, 2018: 27). Yaşam alanlarını özelleştirip kişiselleştiren ve birbirlerinden farklılaştıran bireyler,

yaşadıkları çevreyi kendilerine özgü bir ifade alanı haline getirerek bir tür 'yer kimliği' oluştururlar (Bilgin, 2013: 99). Bilgin (2013: 99)'e göre psikolojik ve sembolik yatırım yerleri olan kimlik yerleri kişinin kendisi için 'tanıdık kıldığı' ve benlik imajına eklemlediği yerleri ifade etmektedir ki bu alanlar kişinin 'benim' dediği eşyalar ile şekillenen, genel olarak 'yuva' niteliği gösteren çalışma ve yaşam alanlarında somutlaşırlar. Boesch (1986)'e göre eylemlerimizin gerçekleştirilmesi yani neyi nasıl yapacağımız kimliğimizle ilişkili iken; söz konusu kimliğin taşıyıcısı da nesneler, eşyalardır ve ona göre gerçek ya da sembolik olması fark etmeksizin her eylemin bir objesi bulunmakta, her obje de eylemsel değeri ile tanımlanmaktadır.

Nesneler, kişiye özgü yaşantının fiziksel tezahür alanlarıdır. Bireysel belleğin ve kimliğin istikrarlı bir yapıda süreklilik göstermesini sağlayan işlevleri ile nesneler/eşyalar, geçmişi, anı ve geleceği olan unsurlardır. Nesneler geçmişte maddi ve sosyal dünyaya ilişkin yaşantılarımızı, hatıralarımızı barındıran yapılar; mevcut anda oluşturduğu işaret noktaları, eylem doğrultuları ve araçları ile mekânı yapılandıran unsurlar; gelecekte ise yapma etmelerimiz halinde ulaşabileceğimiz sonuçları, gerçekleştirilebilmesi mümkün olanı yordamamızı ve böylece hareket alanımızı çizen çerçevelerdir (Bilgin, 2013: 100). Kişinin içinde yaşadığı şeyler dünyası olarak ifade edilebilecek 'nesneler belleği', kıyafet, sandalye, yatak gibi günlük ve özel eşyalardan, köy, kent, sokak, ev gibi diğer pek çok 'şey'i kapsaması ile kişiye geçmişini, köklerini, atalarını da hatırlatmakta, bugünü yaşarken kişiyi farklı geçmişlere doğru bir yolculuğa çıkarabilmektedir (Assmann, 2018: 27).

> *...Eşya, onu kullanan, manipüle eden, üreten veya yok eden eylemlere göre anlamını kazanır. Eşyalar, benim göstergelerim olarak, beni temsil ederler, onaylarlar veya pekiştirirler. Çoğu kez kimliğimizi korumak ve ortaya koymak için bazı eşyalara (elbiseler vb.) ihtiyaç duyarız. Eşyalar dünyası, eylemlerimiz ve eylemlerimizin değerlendirilmesi için istikrarlı bir çerçeve oluştururlar. Eşyalar, geçmişe süreklilik vererek, maddi ortamımızı anlamlandırarak ve eylemlerimizde vasıta rolü oynayarak kişisel kimlik/ benlik duygumuzu düzenleyen bir çerçeve sağlarlar (Bilgin, 2013: 100).*

Nesneler ya da eşyalar, 'benliğin uzantıları' olarak kabul edilebilecek yapılar oldukları için, eşyaların devamlılığı bir anlamda kendi benliğimizin ve bize ait olanın da devamlılığı anlamına gelmektedir (Belk, 1988). Nesnelerin bellek ile ilişkisi ve belleğin önemli bir boyutuna karşılık gelmesi, bireyi geçmişe bağlayan yanından

kaynaklanır. Bu anlamda sosyal statüye, grup aidiyetine, benliğin ifade ediliş biçimine kadar pek çok konuda bir tür araç vazifesi gören nesneler; beleğin önemli bir parçasını oluşturan bireysel kimliğe derinlik, meşruiyet kazandırmakta ve böylece kolektif kimliğimizin oluşumunda işlevsel bir rol edinmektedirler (Bilgin, 2013: 101). Söz konusu kimlik ve bellek yaratımında eşyaların işlevsel rolüne ilişkin 1994'te Sayre tarafından yapılan araştırma neticesinde travmatik olaylar (yangın, sel, deprem gibi doğal afetler) sonrasında, kişilerin kendilerine özgü, kimlikleri ile ilişkilendirdikleri eşyaları kaybetmeleri halinde benliklerine dair yoğun erozyon ve aşınmalar yaşadıkları gözlenmiştir (Sabah ve Oflazoğlu, 2016).

'Miras bırakma' geleneği nesneler belleği kapsamında ele alınabilecek, belleğin kuşaklar arası aktarımında etkili davranış örüntülerinden biridir. Aileler ortak yaşantılardan inançlara, alışkanlıklardan sırlara, duygusal bağdan statüye pek çok unsuru nesilden nesle miras bırakma yoluyla kalıcı hale getirmektedirler ki; miras konusunun belki de en yaygın yansıması mal, mülk yani eşya üzerinde görülür. Ailenin maddi veya manevi olarak değer verdiği, anlam atfettiği eşyayı, objeyi çocuklarına bırakması bir tür bellek dolaşımı sağlar. Mobilyalar, mücevherler, tencere ve tabaklar, çatal-kaşık takımı, fotoğraflar, elbiseler, kitaplar vb. miras yoluyla aktarıldıklarında maddi ya da manevi olarak kıymetli, kıymetsiz olmaları fark etmeksizin kuşaktan kuşağa geçiş sağlayan bir işlev edindikleri için artık sıradan bir hediye olmaktan çıkarlar; pek çok anlam ve duygusal bağ içeren, sonraki nesle aktarılması sembolik bir görev haline gelen mecburi armağanlar haline gelirler (Mortain, 2002).

3.6.3. İletişimsel Bellek

Bir tür kültürel miras olan dil, içerisinde barındırdığı ses ve sözü çevreleyen halesinin yanında belleğin kıvrımlarında biçimlenen bir yapı ve hatırlama-unutma eylemleriyle donanmış bir pratiktir ki bu sebepten dil izdüşümü ancak bellekte sürülebilmekte, bellek ile dil iç içe geçmiş unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır (İlhan, 2018: 19). Dil ve iletişim temelinde ortaya koyulan ve belleği, kişinin çevresiyle etkileşimi üzerinden açıklayan ve Assmann tarafından ortaya konan 'iletişimsel bellek' kavramı, bilinç ve belleği kişinin biyolojik ve psikolojik yapısı temelinde ele almanın eksikliğine ve asıl önemli olanın bireyin sosyal etkileşim

sürecinde bulunma gücü olduğuna vurgu yapar (Assmann, 2018: 27). Çünkü kişi, dil yeteneğini ve çevresiyle anlaşma kabiliyetini içsel olarak geliştirdiği bir yeti aracılığıyla değil diğerleriyle karşılıklı bir alışveriş yani içeri ve dışarının çevrimsel, geri dönüşlü bir etkileşimi ile geliştirmektedir (Assmann, 2018: 27).

Kuşaklar arası aktarımın en önemli vasıtalarından olan dilin değişimi anlatı türlerini, yöntemlerini, zaman ve mekân anlayışını ve dolayısı ile belleğin kullanımını değiştirmekte ve hatta düşünce biçimi, dolayısı ile insan nosyonu ve nihai olarak da toplum ve kültür de değişmekte, dönüşmektedir (İlhan, 2018: 20). Cassirer (1946)'e göre insan bir kültür varlığıdır ve bu anlamda insana ilişkin en bariz özellik, sembolik düşünme gücüdür ki bu durum insanın aynı zamanda 'dilsel' bir varlık oluşuyla yakından ilişkilidir. Bu anlamda düşünsel gelişim ve kültür, insanın simgeleştirme gücünden doğan bir üründür ki bu da iletişimsel belleğin temelini oluşturan dil nosyonunu şekillendiricidir (Cassirer, 1946). Bu noktada dil ile bellek arasındaki ilişkiden yola çıkarak iletişimsel belleğin oluşum dinamiği şöyle ifade edilebilir "geçmiş belleğin içinde yalın bir halde bulunmaz, anı haline gelmesi için dile getirilmesi gerekir" (Huyssen, 1994).

Yakın geçmişe dair yaşanmışlıkları, deneyimleri yani esasında kişilerin çağdaşları ile paylaştığı hatıralarını kapsayan ve kuşağa özgü bir hafızayı yansıtan iletişimsel bellek; içinde bulunulan zamana has yapısı ile gruba özgüdür (Karaarslan, 2019: 40). Gruba özgülüğü sebebiyle, grubu oluşturan bireylerle yani taşıyıcıları ile sınırlı olan iletişimsel bellek, söz konusu grup yok olduğunda artık yerini farklı belleklere bırakır ve zaman içinde ortaya çıktığı gibi zaman içinde yok olur (Assmann, 2018: 58). Yani gündelik hayat ve biyografi merkezli ve kişi hayatı ile sınırlı olduğunu söyleyebileceğimiz iletişimsel bellek, "sahibi öldüğü zaman bir başka hafızaya yer açar" (Karaarslan, 2019: 40). İletişimsel bellek, etkileşim sürecinde kazanılan deneyimle ilişkili olduğu ve bu etkileşimin bir zaman sınırı bulunduğu için genelde 3-4 kuşakla (takribi 80 yıllık bir zaman dilimi) ilişkilendirilebilir ve bu kapsama alanı belleğin taşıyıcısı konumundaki son kişi (ve o kişiye ait özel anıların taşıyıcılarının) de öldüğünde sonlanacaktır (Assmann, 2018: 58-59). Bu durum, bir dönemin yetişkinlerinin yaşadığı önemli bir olaya dair izlerin, belli bir süre aynı yetişkinlerin, anılarını gelecek kuşağa bırakma ve hatırlanabilirliğini sağlama motivasyonu ile canlı

kalması ve fakat iletişimsel belleğe dair söz konusu zaman sınırına gelindiğinde, artık canlı anılara ulaşılamayıp, yaşanmışlığa dair ulaşımın ancak -mümkünse- medya aracılığıyla sağlanabileceği gerçeğine işaret eder. Artık bu noktada iletişimsel belleğin sınırına ulaşılmış olur.

İletişimsel hafızanın bir diğer boyutunu kitle iletişim araçları oluşturmakta ve "kişilerin iletişim halinde olduğu aile, okul, iş ortamı vb. yanı sıra kitle iletişim araçları ile birlikte sosyalleşiyor olması" iletişimsel hafızanın önemini artırmaktadır. Toplumsal belleğin bir boyutu olarak iletişimsel bellekte, grup üyelerinin katılım düzeyleri eşit olmadığı gibi belirsizdir yani bireylerden bazıları daha çok bilgiye sahipken bazıları daha az bilgiye -yaşlıların belleğinin gençlere nazaran daha geriye gidebilmesi gibi- sahiptir (Assmann, 2018: 61-62). Günlük iletişim aracılığıyla edinilen bu bilgi, yayılımı sürecinde de doğal bir seyir izler.

3.6.4. Kültürel Bellek

Bu çalışmada, topluma özgü bellek kapsamında merkeze alınan konunun batıl ve paranormal temsiller noktasında olması dolayısı ile 'toplumsal bellek' kavramsallaştırması öncelenmiş ve çalışma bu temelde şekillendirilmiştir. Fakat toplumsal bellek kavramının kapsayıcılığına ilişkin, kimi çevrelerce getirilen eleştirilere de yer vermek maksadı ile bu kavrama alternatif kullanımlar noktasında en yaygın kabul gören kavramsallaştırmalardan olan 'kültürel bellek' mefhumuna da kapsamlı bir şekilde değinilmektedir. Bu noktada Jann Assmann'ın formüle ettiği ve belleğe antropolojik bir boyut kazandıran kültürel bellek kavramı, birlikteliklerin kültür dünyasına dayanarak şekillenen hafıza biçimini ifade etmekte; bir anlamda geçmişte yaşanan kültürel formların oluşturduğu hafızaya atıf yapmaktadır (Karaarslan, 2019: 40-41). Kültürel bellek, 'gelenek' unsuru temelinde şekillenen bir hatırlama anlayışına dayanan, bireysel ve kolektif belleğe getirilen birey ve grup ömrü ile sınırlı olma konusuna ilişkin eleştirel yaklaşımların neticesinde oluşturulmuş bir kavramdır (İlhan, 2018: 24). 1980'li yıllar itibariyle popüler olan kültürel bellek kavramı, travmatik yaşantılar (soykırım vb.), baskılamalar, önemli olaylar neticesinde geçmişte yaşanan acıların bir tezahürü olarak ortaya çıkan bir tür 'anamnez' (bastırılanın geri gelişi) biçimidir (Traverso, 2009: 35).

Bellek, kişiye özgü bellek ile bilinç arasındaki ilişkiyi aynı şekilde toplumsal iletişim ile ortaya koyması bakımından 'bellek' ise de yalnızca kurumsal ve yapay olarak oluşturabilmesi sebebiyle 'kültürel'dir (Assmann, 2018: 31). İnsanın kendi bilgi, çaba ve yeteneği ile doğaya müdahale edip kendi mührünü vurmasının neticesi olarak insan ürünü olan her şeyi yani kültürel olanı kapsayan hatırlama eyleminde, hatırlamanın içeriği de kültür ürünleridir (İlhan, 2018: 25). Bireyin kullanımına açık olan kültürel bellek, toplumsal kurumlar ve kültürel yapıntılar aracılığıyla dağıtılır ve yayılır (Schudson, 2007: 180). Topluma özgü belleğin bir dış boyutu olarak 'kültürel bellek', insan belleğinin neyi içerdiğini, bu içeriklerin nasıl organize edildiğini ve ne kadar süre saklanacağını, bireyin şahsi kapasitesinden ve seçimlerinden yani iç koşullarından çok; kültürel çerçeve yani dış koşullar tarafından belirlendiğine, şekillendirildiğine vurgu yapan bir bellek yapısını ifade eder (Assmann, 2018: 26-27). Geçmişin belli noktalarına yönelen kültürel bellek, içinde bulunulan zamanın anlam arayışından hareketle oluşan ve gerçek değil, hatırlanan tarihe vurgu yapan bir nitelik taşır ki; hatırlanan ya da hatırlanmak istenen her zaman gerçek olmayabilir (Çetin, 2018: 123). Anlam aktarımı olarak da ifade edebileceğimiz kültürel bellek, diğer dış boyutların (mimetik bellek, nesneler belleği ve iletişimsel bellek) kısmi olarak da olsa bütünleştiği bir alana işaret etmektedir (Assmann, 2018: 28). Bu noktada ayrışma şu şekilde izah edilebilir: mimetik bellek alanına dahil olan taklitler, yalnızca amaca yönelik ve işlevin ön planda olduğu bir düzlemden çıkarak, rutinleşmeye başladığında artık 'gelenek' statüsüne sahip olacaklardır ki burada gelenekler, anlamın nesiller arası aktarımının önemli bir biçimi olarak kültürel bellek alanına girmektedir (Assmann, 2018: 28). Bu noktada kültürel belleğin gelenek ile kurduğu ilişki yani gelenekten beslenir fakat gelenek tarafından belirlenemez oluşu, iletişim boyutu için de geçerlidir ve burası iletişimsel belleğin kültürel bellekten farklılaştığı nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Kültürel bellek yazılan, resmedilen başka bir deyişle de yazılı olana aittir (İlhan, 2018: 83). Benzer bir durum, insan hayatının her alanına entegre olmuş nesne ve şeylerin, günlük, pratik, amaca uygun kullanımlarının ötesine geçerek; sonradan atfedilen anlamlar ile sembolleştirilmeleri ve temsil güçlerinin daha farklı bir boyut kazanması ile nesneler belleğinin sınırlarını aşarak kültürel bellek alanına dahil olmaya başlamalarıyla da kendini göstermektedir (Assmann, 2018: 28). Semboller

dünyasının nesneleştirilmesi ile oluşturulan ve bir toplumun kültürel kodlarını muhteva eden soy kütüğüne karşılık gelen kültürel bellek; kalıcı ve toplum geneli ile ilişkisi oldukça yoğun bir unsur olarak törenler, danslar, anılar, masallar ve benzeri ögelerle yani en genel ifadesiyle ritüeller aracılığıyla oluşturulur ve aktarılır (Karaarslan, 2019: 40).

Kültürel bellek kavramının gelenek olgusu ile ilişkisi, belleğin dış boyutları ve bu boyutların muhteva ettikleri alan üzerinden açıklanmaya çalışılsa da bu noktada geleneğin kültürel bellekten hangi noktada ve ne şekilde ayrıştığını, bu iki kavramın neden birbirleri yerine kullanılamayacağını izah etmek önemlidir. Assmann (2018: 31)'a göre genel olarak kabul gören gelenek kavramının kültürel bellek yerine kullanılması, kültürel varlık biçiminin ve kültür dinamiğinin indirgenmesi anlamına gelmekte; bireysel bellek kavramını yalnızca bilince indirgemeye benzeyen bir problem ortaya çıkarmaktadır. Bu noktada gelenekten harici bir öge olarak tanımlanan kültürel bellek; tarih bilinci, efsane motoriği, gelenek ve toplumun öz bilinci ile ilişki içinde bir kültürel ortam olarak, teknolojik gelişim gibi tarihi değişimler ile yoğun ilişkisellik barındıran kendine özgü bir fenomendir (Assmann, 2018: 31). Kültürel yaratımlar ve temsilleri, bir anlam ihtiva etmekte ve bu anlamın hatırlanması da kültürel bir hatırlama eylemine karşılık gelmektedir ki aynı anlamsal niteliği paylaşan toplum üyeleri, benzer kültürel kodlara sahip olmaları dolayısı ile hatırlanan anlam noktasında birleşecekler, bir tür hatırlama kültürü oluşturacaklardır (İlhan, 2018: 26). Kültürel bellek ve dahası hatırlama kültürü kavramları ile ifade edilmek istenenleri, gelenek-görenek kavramları altında ele almak; gelenek ve göreneğin 'süreklilik' ve 'devam ettirme'ye vurgu yapan doğası sebebiyle, değişimin yaşandığı zaman diliminin ardında kalan kopuşun öncesini de temsil etme, kabullenme eğilimi göstermemesine ve 'yok sayma' ya da 'unutma' faktörlerini göz ardı etmesine neden olacak, bu durum kısıtlayıcı, sınırlandırıcı bir perspektif ortaya koyacaktır (Assmann, 2018: 42).

Biyolojik olarak devredilemeyen kültürel bellek, anlamın kaydedilmesi, canlandırılması ve ifade edilmesiyle yani kültürel bellek tekniği ile aktarılan ve kuşaklar arasında canlı tutularak zihinlere ezber ve tekrar aracılığı ile kaydedilir (Çetin, 2018: 125). Kültürel bellek kurumsallaşmış bir bellek tekniğine dayanır ve geçmişin belli noktalarına yönelerek, yaşanmışlığı olduğu gibi değil anının

ilişkilendiği sembolik figüre yani toplumsal olarak yüklenen anlama odaklı olarak ele alır (Assmann, 2018: 60). Kültürel bellek tekniğinin işlevi, sürekliliğin ve kimlik devamlılığının sağlanmasıdır (Akt. Çetin, 2018: 125). Burada vurgulanmak istenen kültürel belleğin asıl konusunun gerçek değil hatırlanan geçmiş olduğu ile ilgilidir ki; Halbwachs'in "Geçmiş doğal olarak bulunmaz, bir kültürel varlıktır." ifadesi de bu durumu izah etmektedir. Kültürel bellek tekniği anlamın kayıt altına alınması, ifade edilmesi ve canlandırılması ile ilişkili olup; toplumsal gruba özgü niteliklerin devamlılığını sağlama fonksiyonu üstlenir (Assmann, 2018: 98). Kültürel belleğin genetik olarak aktarılamaması ve belleğin nesiller boyunca canlılığını muhafaza etmeye duyulan ihtiyaç kültürel bellek tekniğinin kullanılmasındaki itici gücü oluşturur.

Kültürel bellekte, grup üyelerinin belleğe katılım düzeyi iletişimsel bellekte olduğu gibi belirsiz değil bariz biçimde belirgindir. Bu belirginlik kültürel bellek aktarımının, toplumda bu görevi üstlenmiş özel kimselerce sağlanıyor olmasından kaynaklıdır ve söz konusu bellek taşıyıcıları, içinde bulunulan dönemsel özelliklere paralel olarak var olma, tezahür etme biçimleri ile farklılaşsalar da -şamanlar, bardlar (Kelt ozanları), filozoflar, rahipler, öğretmenler, din adamları, yazarlar vb.- bilgiyi taşıma yetkileri ile tüm toplumlarda ve zamanlarda varlıklarını sürdürmüşlerdir (Assmann, 2018: 62). Bellek aktarıcıları, toplumsal olarak kurulan anlamı günlük biçiminin ötesine taşımaları ile kültürel belleğin muhafazasında en önemli rolü üstlenirler ve aktarıcılara atfedilen anlam, topluma ve zamana göre değişiklik göstermektedir. Örnek olarak yazı kültürüne sahip olmayan toplumlar için konuşmak gerekirse, bu toplumlarda bellek aktarıcıları bir nevi 'veri taşıyıcı' vazifesi görürler ve dolayısı ile uzmanlaşmaları önemli bir gerekliliktir -çünkü aktarımın eksiksiz olması beklenir- ki taşıyıcılara atfedilen anlam da buna paralel olarak yükselmektedir (Assmann, 2018: 62). Anlamı katı kurallarla çerçevelenmiş nesneleştirmelere dayandıran, biçimlendirilmiş ve törensel yapısı dolayısı ile özel taşıyıcılara ihtiyaç duyan kültürel bellek, "gündelik olmayan olayları hatırlama organıdır" (Assmann, 2018: 67).

Kültürel belleğin yayılımı, doğal yollarla değil özel olarak belirlenmiş bir süreçle gerçekleştiği için kontrollü ve sınırları belirlenmiş bir yapı ile var olur ki bu

durum, grup üyelerine hem katılım için sorumluluk yüklerken hem de katılım haklarını belli biçimlerde kısıtlayan bir mekanizma ortaya çıkarmaktadır (Assmann, 2018: 63). Bu durum söz konusu toplum ya da grup tarafından kabul görme, onaylanma ya da aidiyet hissi ile son derece ilişkili olup her toplulukta kendine özgü bir biçimde zuhur eder. Sosyo-kültürel, entelektüel, ekonomik pek çok farklı faktörün toplum ya da zaman yapısına bağlı olarak ayrıcalık, avantaj ya da dezavantaj sağladığı sosyal grupların kültürel belleğe katılım noktasında, bir zorunluluk ile muhatap olması kadar kısıtlanmaya maruz kalması da tarihin her döneminde yansıma bulmuş bir gerçeklik olarak karşımıza çıkar.

Kültürel belleğin daha iyi anlaşılabilmesi noktasında iletişimsel bellek önemli bir işlevsellik edinmektedir. Toplumsal belleğin iki önemli dış boyutu olarak iletişimsel ve kültürel bellek arasında ortaya çıkan farklılaşmayı sistematik bir yapıda ortaya koymak gerekirse şöyle özetlemek mümkündür (Assmann, 2018: 64):

	İletişimsel Bellek	**Kültürel Bellek**
İçerik	Bireysel biyografiler çerçevesinde tarihsel deneyimler	Efsanevi köken tarihi, ulaşılamaz geçmişte yaşananlar
Biçim	Gayri resmî, az biçimlendirilmiş, doğal, iletişimsel alışveriş içinde gelişen, gündelik	Planlanmış, çok iyi biçimlendirilmiş, törensel iletişim, bayram
Araçlar	Organik belleklerdeki canlı anılar, deneyler, aktarılanların anlatımı	Kesin nesneleştirme, söz, görüntü ve dans yoluyla geleneksel sembolik kodlama, sahneleme
Zaman Yapısı	80-100 yıl, şimdiki zamanla bağlantılı 3-4 kuşaklık zaman ufku	Kesin geçmiş, efsanevi bir geçmiş zaman
Taşıyıcılar	Belirsiz, bir hatırlama grubunun canlı tanıkları	Uzmanlaşmış, gelenek taşıyıcıları

Tablo 3.1. İletişimsel Bellek ve Kültürel Bellek Farkları

Kültürel bellek ile iletişimsel bellek arasındaki farkın, gündelik ve törensel, dünyevi ve kutsal, kısmi ve genel, geçici ve kalıcı ikilikleri ile ortaya koyulabileceğini söylemek mümkündür ve bu farklılaşma zaman içerisinde kendine has bir yapıda ortaya çıkmıştır (Assmann, 2018: 67).

3.7. Topluma Özgü Belleği Oluşturucu Unsurlar

Topluma özgü belleğin oluşturucu unsurları, geçmişi hatırlama biçimimizi şekillendiren, yapılandıran bir güce sahiptir. Bu anlamda geçmişte kalan yaşanmışlıkların izlerini nasıl anlamlandırıp yorumladığımız "bize okulda öğretilen tarihten, televizyon, film, gazete, dergi, internet gibi medyadan, aile ve sosyal çevremizden bize aktarılan sözlü ve yazılı kültürle yakından ilintilidir" (Neyzi, 2011: 2). Topluma özgü belleği oluşturan ögeler, solan ve giderek silikleşen geçmişin, olabildiğince güncel tutma, saklama ve genç kuşaklara aktarma motivasyonu ile var edilir ya da anlamlandırılırlar. Söz konusu oluşturucu unsurlar, Nora (2006: 23) tarafından 'saygın', 'dokunaklı', 'soğuk' ve 'nostaljik' olarak nitelenirler. Topluma özgü belleğin oluşturucuları bir nevi hatırlamanın aracısı olarak işlev görürler. "Müzeler, arşivler, mezarlıklar, koleksiyonlar, bayramlar, yıldönümleri, anlaşmalar, tutanaklar, anıtlar, kutsal yerler, dernekler, bunlar bir başka çağın tanıkları, sonsuzluk hayalleridir" (Nora, 2006: 23).

Anlam ancak dolaşım içerisinde canlılığını korumaktadır ki bu dolaşımın sağlanması, toplumsal belleğin oluşturucu unsurları ile mümkün hale gelir (Assmann, 2018: 100). Bu dolaşım, soyut ögelerde doğal ve kendiliğinden ilerleyen bir süreçle seyrederken; somut ögeler için bilinçli bir yaygınlaştırma faaliyeti ile mümkündür. Örneğin somut araçlar içinde ele alınabilecek belgeler yani metinler, kullanılıp bilinçli bir çaba ile toplumla temas ettirilmedikleri sürece -eğitim kurumları, din vb. aracılığı ile- giderek anlam kaybına uğrayacaklardır fakat soyut araçlar kapsamında değerlendirilen ritüellerin tekrara dayalı yapısında anlam kaybı yaşansa dahi bu anlamın yerini yeni, farklı bir anlam dolduracaktır (Assmann, 2018: 101). Ritüeller tekrar ile metinlerse yorum ile anlam dolaşımında var olur.

3.7.1. Soyut Araçlar

Yazılı kayıt imkanının bulunmadığı zaman ve toplumlarda, sosyal grupların

kendilik algılarını oluşturabilecekleri yani kendilerine ilişkin tanımlayıcı bilgilere erişebilecekleri tek kaynak insan belleğidir ki bu belleğin kaydetme, çağırma ve iletme fonksiyonları aracılığı ile grup bütünlüğü ve birliği sağlanmaktadır (Assmann, 2018: 65). Burada sanatsal/şiirsel biçimlendirme, ritüeller ve toplumsal katılım ile yakından temas eden kaydetme, çağırma ve iletme süreçleri ile bilginin muhafaza edilebilirliğini kolaylaştırmak ve artırmak dolayısı ile de gruba özgü nitelikleri korumak amaçlanır (Assmann, 2018: 65). Gruba özgü bilgilerin sanatsal bir sunuşla ya da belirginleşmiş ritüeller çerçevesinde sunulabilmesi, grup üyelerinin kişisel olarak hazır bulunuşlukları yani doğrudan katılımları ile mümkün olur. Hatırlayanın deneyimi olmayan ama olayı deneyimleyenlerin ağzından dinlenmesiyle yani ikincil bir kaynak olarak söyleme dönüştürülen aktarımlar (anlatılar, öğretiler, mesajlar vb.) toplumsal belleğin oluşumunda birinci ağızdan çıkan bilgiler kadar etkili ve belirleyicidir (Çetin, 2018: 124).

3.7.1.1. Sözlü tarih (söylence-mit)

"Babalardan oğullara, annelerden kızlara, atalardan torunlara, köy yaşlılarından yeni nesillere, dedikodulardan meraklı kulaklara; hepsi kendi usulleriyle geçmiş olayları anlattılar, yorumladılar, anlam verdiler, toplumsal hafızayı canlı tuttular."

(Grele, 1991)

Bir toplumun belleğini oluşturan soyut araçların başında, o topluma özgü, son derece spesifik, o toplumun değerleri ile şekillenen ve bunun yanında her toplumda bir şekilde var olmasıyla tipik bir olgu olarak karşımıza çıkan sözlü tarih gelmektedir. Yazının henüz kitlelere ulaşmadığı toplumlarda, topluma ait belleğin oluşumunda ve bilginin aktarımında temel işlev üstlenen sözlü tarih (Yates, 1992); bu araştırmanın temel ilgisi (batıl ve paranormal olanın kökleri, büyük oranda mitlere, anlatılara yani sözlü kültüre dayanmaktadır) sebebiyle önem arz etmektedir. Tarihin bir dalı olan sözlü tarihin konusunu, bilinen yazılı belgeler değil kişisel yaşanmışlık öyküleri, canlı tanıklık ya da anlatılarla dilden dile süregelmiş hatıralar bütünü oluşturmaktadır ki bu anlatılar bir anlamda günlük yaşamın tarihini oluşturan bir çeşit halk tarihini anlatırlar (Assmann, 2018: 59). Sözlü kültüre ilişkin geçmiş anlatıları, bir yandan olayı meşrulaştırır bir yandan da içerdiği ahenkli aktarış şekliyle geleceğe yol gösterme amacı içerir (Çetin, 2018: 125). "Sözlü tarihin önemi, anlatının geçmişteki olaylarla

ne kadar örtüştüğü değil, olayların sonradan anlamlandırma süreçleridir. Bu sebepten dolayı 'yanlış' bir sözlü kaynak olamaz çünkü her kaynak belirli bir bakış açısını yansıtır" (Aras, 2011: 280-281).

Toplumsal belleğin oluşumunda sözlü tarih ve anlatılar (söylence) bireylere nüfuzu ve etki düzeyi bakımından belirleyicidir. Sözlü kültür, belleğin 'tam da işine yarayanı' çağırma konusundaki işlevinde en çok başvurduğu kaynaktır ve sözlü kültüre özgü bilginin unutulup kaybolmaması için sürekli tekrar gerekmektedir ki; kalıplaşmış düşünce biçimleri hem bilgelik hem de etkili bir kamu yönetimi için elzemdir (Ong, 2014: 37). Sözlü kültürde kaydetme pratikleri daha çok ezberlemeye yöneliktir ve zihinlere sürekli tekrarlar, ritimler ve ahenkler aracılığıyla kaydedilir (Çetin, 2018: 125). Sosyal bilimler alanında bellek konusunun mercek altına alınmaya başlaması sözlü tarihin gelişimiyle başlamaktadır ve bunun sebebi sözlü tarihin doğası gereği, bellek işleyiş mekanizmasını, sözlü kültürü ve yazıyla arasındaki bağıntıyı incelemeyi gerektirmesindendir (Neyzi, 2011: 3). Pek çok arşivlenmiş yazılı kaynak metni, sözlü kaynaklara dayanmaktadır ki Portelli'ye göre tarihi delil, bir olayı anlatma eylemidir ve insanlar bu eylemi tarihi yaşanmışlıklara ilişkin konuşmaları, öyküler anlatmaları ile realize ederler (Akt. Aras, 2011: 281). Öyle ki "sözlü tarih aktarımının, anlatıma konu olan grupla bağının, yazılı belgelerden çok daha sıkı olduğunu" ortaya koyan somutlaşmış veriler mevcut olduğu gibi bu tarz anlatıların, gruptaki spesifik, kendine has nitelikleri vurgulaması sebebiyle birleştirici, bütünleştirici ve bağlayıcı bir yanı olduğu da belirtilmektedir (Assmann, 2018: 75). Bu anlamda topluluklar ya da kişilerin kendi kökenlerine ilişkin anlatıları, sözlü anlatıların yani söylencelerin dinamik sürecinin pek çok farklı varyasyonuna karşılık gelen bir tezahürü olarak karşımıza çıkarlar (Vansina,2021).

Sözlü gelenek üzerine yaptığı araştırmalarla konuya yenilikçi bir bakış getiren J. Vansina (2021)'ya göre sözlü anlatılara üst bir perspektiften bakıldığında yani bu tür anlatılar bir arada, toplu olarak mercek altına alındıklarında taşıdıkları temel nitelik şöyle izah edilebilir: Anlatılar, yakın geçmişi aydınlatacak yeterli bilgiyi muhteva etmelerine rağmen eski dönemlere gidildikçe yani anıların üstünden geçen zaman arttıkça silikleşen bilgilerle var olurlar. Söz konusu uzak geçmişe dair anlatılarda zaman dilimleri arasında uzun süreli boşluklar, sıçramalar bulunmaktadır ve artık

detay azalmıştır. J. Vansina (2021) anlatılarda rastlanan bu boşluğu yani köken ve yakın geçmiş arasındaki zamanı 'kayan boşluk' olarak nitelemektedir ki atlanmış bu zaman dilimleri toplum fertlerince fark edilmese de araştırmacılar tarafından net bir şekilde görülecektir. Bu sebepten sözlü tarih araştırmaları son derece çetrefilli bir alan olarak karşımıza çıkmakta; sözlü tarihçi A. Öztürkmen'in de ifade ettiği gibi özellikle bellek üzerine yapılan sözlü tarih araştırmalarında, araştırma konusunun zorluğuna ek olarak araştırmacının sosyo-kültürel konumlanışı da büyük önem arz etmektedir (Öztürkmen, 2006: 96). Araştırmacının konumu noktasında, araştırmacının o toplumun bir ferdi olması ya da uzaktan bir göz olması, cinsiyeti, yaşı, etnik kimliği, ideolojik duruşu ve konuya yaklaşımındaki objektiflik düzeyi kısacası kendi bireysel hafızasına ilişkin faktörlerin bütün olarak araştırmayı etkilediğinden bahsetmek mümkündür (Akt. Aras, 2011: 281).

Sözlü anlatılar mevzu bahis olduğunda, Vansina'nın kayan boşluk kavramsallaştırmasının her toplum için geçerli ve karşılaşılan bir durum olduğu aşikardır (Assmann, 2018: 57). Söylencelere ilişkin tarihsel olarak gözlenen kayan boşluk durumu, bir soy için uzak geçmişte yaşamış atalar ile yakın geçmiş atalar arasındaki netliğin kaybında da kendini gösterecektir. Söz konusu bulanıklaşma durumu Assmann (2018: 58)'ın aktarımıyla şu şekilde izah edilmiştir: "Sayısız soyağacı mitolojik atalardan doğrudan modern çağa geçiyordu ve bir antikacının dediği gibi gövdesiz baş ve ayaklar ya da ortası olmayan iki uç gibiydiler." Köken ile yeni nesli bağlayan bir merdiven vazifesindeki soyağaçları da soyları oluşturanlarca aktarıla gelmiş söylenceler de iki ayrı zaman dilimini bir araya getiren taşıyıcılar olmalarıyla beraber, geçmiş ile geleceğin zamansal farkını da kategorik bir biçimde ortaya koyan göstergelerdir. Bu anlamda birbirinden temel noktalarda ayrılan iki ayrı -geçmiş ve gelecek- belleği birleştirmeleri ile söylenceler ve söylencelerin oluşturucusu uzak ve yakın geçmiş atalar, toplumsal belleğin oluşum süreci için kilometre taşı görevi görürler. Son yıllarda resmi tarih dışında ve yazılı kayda geçirilmemiş sözlü tarih ögelerinin genel ve yerel tarihi aydınlatma noktasında önemli bir işleve sahip olduğu da dikkat çekmektedir (Aras, 2011: 281).

Sözlü anlatılar mevzu bahis olduğunda ürünlerin bilgilendirme ve yenileme gücünün kısıtlılığından bahsetmek, anlatılanların bilineni dile getirmesi dolayısı ile

mümkündür ki; zaten sözlü kültürde nesilden nesle aktarım amacı ile 'tekrar' yapısal olarak gerekli bir kıstas olup yenileme, 'unutmama' anlamına gelmektedir (Assmann, 2018: 106-107). Toplumsal belleğin oluşturucu unsurları kapsamında ele alınabilecek sözlü kültür ürünlerinden biri olan efsane ve mitler, gerçek tarihin hatırlanan tarihe dönüşmesi sürecini takiben benliğine kavuşan ve devamlılığı sağlanmış, düzen ve şekil verici bir güç olarak kendilerini gösterirler (Assmann, 2018: 61). Gerçek yaşanmışlıklardan oluşan tarih, hatırlama ve hatırlamaya anlam, algı yüklenmesi ile efsaneleşmeye başlar. İlkel toplumlarda toplumsal belleğe bütünleşik, olmazsa olmaz bir unsur olarak düşünülebilecek mitler, günümüz modern toplumları için kişinin ancak ruhsal bir rahatsızlık neticesinde deneyimleyebileceği hallere karşılık gelmektedir (Taburoğlu, 2011: 130-131).

3.7.1.2. Ritüel

Toplumların yazılı olmayan aktarım şemaları yani esasında yazının bir ön biçimi olarak da ele alınabilecek bellek oluşturma yollarından biri olarak ritüeller, katı 'kurallara' tabi olan, kodlanmış uygulamalar bütününü anlatır (Assmann, 2018: 63). Ritüeller, toplumsal yapıyı açık hale getirmekte ve sembolik olarak yerine getirilen eylemler vasıtasıyla, kişiler ve gruplarca onaylanmış, 'uygun' görülmüş bir ilişkiler sistemini yansıtmaktadırlar (Morris, 2004: 351). Ritüeller toplum üyelerince oyunla ve bilerek çıkarılan, kurulan, düzenlenen, ilan edilen ve sürdürülen ve kutsallığı kanıksanmış, kabul görmüş unsurlara karşılık gelir (Nora, 2006: 23). Ritüeller, "dönemsel olarak tekrarlanan aynı eylemsel akışlarla" oluşmuş ve yapı itibariyle belli başlı uygulamaların bir düzen içinde, mümkün mertebe değiştirilmeden yeniden ve yeniden üretilmesine dayanan; bu sebepten de birbiri ile yoğun benzerlik içeren modellerdir (Assmann, 2018: 99). Ancak burada önemli nokta, ritüel tekrarlamanın yani atıf ve canlandırmaların, yalnızca belli bir rasyonelliğe oturtulmak amacıyla düzenlenmiş rutin eylemler bütününü değil; önemli bir mana boyutunu da muhteva ediyor olması ve her tekrarın korunmaya çalışılan anlamı tazeliyor olmasıdır (Assmann, 2018: 100). Ritüel bilgisinin bağlayıcılığı, bellek taşıyıcılarının toplumsal statülerini arttırarak, bilgiyi elinde tutanları sosyal liderlik konumuna taşımaktadır.

Paul Connerton (2019)'un geleneğin aktarılması noktasında işaret ettiği canlandırma pratikleri ritüellerin bir tür modernize edilmiş biçimlerini yansıtmaktadır

diyebiliriz. Bu anlamda pratik canlandırma, Eric Hobsbawm'ın 'geleneğin icadı' kavramsallaştırmasında da dikkat çekmekte ve söz konusu canlandırma pratikleri geleneğin oluşturulmasında bir tür form, şekil, biçim gibi kelimelerle ifade edilebilecek bir kalıp ya da şablona duyulan ihtiyacı karşılamaktadır (Hobsbawm, 2006). Söz konusu canlandırma pratikleri, Connerton (2019)'un bedensel pratiklerinin bir kısmına yani ayinlere, törenlere karşılık gelmektedir ki; bu bağlamda gerçekleşen her tür seremoni bir gelenek canlandırmasıdır ve bu canlandırma kapsamındaki içerik bir metinde yazıyor olsa dahi -hatta ezbere biliniyor olsa dahi- hareketler, kıyafetler, jestler gibi beden temsillerine ihtiyaç duyar. Kısacası "bir metinde yazılı olan, ancak ritüelistik canlandırma pratikleriyle bellekleşir" (İlhan, 2018: 102) ki; bu noktada toplumsal belleğin oluşturucu unsurları kapsamındaki bedensel pratiklerin rolü açıklığa kavuşmaktadır.

Eyleme yönelik kurallı ve biçimsel itki barındıran doğası ile ritüellerin toplumsal manada en önemli tezahürü bayramlardır. "Bayram, varlığımızın günlük yaşamda göz ardı edilen arka planını aydınlatır" ve gündelik olan ile kutsal olan biçiminde zamanı kategorilendirirerek zaman akışına bir ritim kazandırır (Assmann, 2018: 66). En önemli toplumsal ritüellerden olan bayramlar bir anlamda 'geçmişin yaratılmasının' kurumlarıdır ve toplumsal olarak benimsenen, kimlikleşmiş niteliklerin muhafazasını, gelecek kuşaklara devredilmesini 'tekrarlama' ile garanti ederler (Assmann, 2018: 99).

> *Bayramlar ve ritüeller, düzenli tekrarları ile kimliği koruyan bilginin iletilmesi ve devredilmesi, böylece kültürel kimliğin yeniden üretimini üstlenirler. Ritüel tekrar, grubun zaman ve mekânsal birlikteliğini garanti eder. (...) Ritüeller ve efsaneler gerçeğin anlamını açıklarlar. Onlara saygı gösterilmesi, korunması ve gelecek kuşaklara devredilmesi dünyanın düzenini -aynı zamanda grubun kimliğini- korur (Assmann, 2018: 65).*

Ritüel olgusunu yalnız bayramlar özelinde değil anma törenleri kapsamında da incelemek gerekir. Bu anlamda Connerton (2019: 123)'a göre geçmişin ve geçmişin versiyonlarının korunması amacıyla kullanılan en belirgin pratiklerden olan anma törenleri, anılacak olanın 'o'na özgü kelimeler ve imgeler aracılığıyla sunulması ve geçmişte kalanı temsilen, zihinde yer edecek bir resim çizilmesi; bir anlamda geçmişin önceden belirlenmiş bedensel davranışlarla yeniden sahnelenmesidir.

Anma törenlerinin bir görünümü olarak cenazeleri ele almak gerekirse, hatırlamanın farklı bir boyutunu yansıtan bu ritüellerin toplumsal anlam inşasının bariz

bir yansıması olduğu görülür. “Topluluk, ölülerini anarak kimliğini onaylar. Belli isimlere bağlılık aynı zamanda sosyo-politik bir kimliğin onayını içerir” (Assmann, 2018: 71). Bu anlamda zamansal bir birliğin somut bir kesiti olarak gerçekleştirilen ‘bir dakikalık saygı duruşu’ ile söz konusu edilen anının periyodik olarak hatırlanması bahsi geçen sosyo-politik onayın bir tür yansımasıdır (Nora, 2006: 32). Burada konuyu bir diğer örnekle açıklamak gerekirse, toplumun var olma mücadelesinde iz bırakmış bir savaş sonucunda verilmiş sayısız şehit söz konusu ise kolektif hatırlamanın anonimleştiği belki ismi dahi bilinmeyen pek çok askerin hayatını kaybettiği bu yaşanmışlık için anma törenlerinin ortak kimlikle ilgili olduğu ve burada anma ritüelinin ulusal maneviyatla yakın ilişkide olduğundan bahsedilebilir (Assmann, 2018: 71).

3.7.2. Somut Araçlar

Bir toplumun resmi tarihinin oluşumunda en önemli paya sahip somut araçlar, kökene ilişkin bilgileri elle tutulur, kaydedilmiş ya da ortaya çıkarılmış bilgiler ışığında oluşturmaktadırlar. Anıtlar, okul kitapları, metinler, kısacası geçmişe şahitlik etmiş bilgilerin edinilebileceği her türlü belgeler ve bulgular zihindeki geçmişi hayal gücü etkisiyle doldurmaya, oluşturmaya çalışma çabasından kurtaracak araçlardır. Belirsiz geçmişe yön vermeyi kolaylaştıran bu somutlaştırmalar yani kalıntılar, Nora (2006: 23)’nın ifadesiyle hafıza mekanlarını oluşturan en önemli unsurlardır. Bu anlamda bellek kimi zaman kolektif olarak yaratılmış anıtlar, eserler ve işaretlere yerleşmiştir (Schudson, 2007: 180). Erişilmez bir simgesel çağrışım gücüyle yüklü kaynak olan somut araçlar, sürekli olarak canlanan karşılıklı anlaşma/aktarma sinyalleri barındırırlar (Çetin, 2018: 124).

3.7.2.1. Buluntu, bilgi ve belgeler

İnsan yaşamının neredeyse her alanını sarmalayan nesneler ve eşyalar bütünü, bir toplumun değerler sistemi ve yaşam tarzı hakkında fikir veren anlamlı araçlardır. Söz konusu değerler sistemi, toplum içinde neye ne şekilde ve ne ölçüde anlam atfedileceğini sosyal olarak belirlemesi sebebiyle hatırlama biçimlerini de şekillendirmektedir. Bu anlamda buluntu olarak ifade edilen, daha önce yaşamış toplumsal gruplardan geriye kalan mukaddes emanetler, toplumsal bağlamda ortak ve

sürekli bir hatırlamanın önemli bir parçasını oluştururlar (Assmann, 2018: 72). Kutsal emanetler, toplumun kendini tanımlama biçimiyle ilgili kayda değer bilgiler, mesajlar içeren ve kimlik atfetme fonksiyonu barındırmaları ile hatırlamanın dolayısı ile de toplumsal bellek oluşumunun çerçevesini, somut unsurlarla oluşturan ögelerdir. Bir dönemin iz bırakmış yaşanmışlıklarının, o zaman dilimini deneyimlemiş kişilerce gelecek nesle aktarılmasında itici gücü, toplumsal olarak anlam atfedilmiş yaşantının unutulmamasına dair hissedilen motivasyon oluşturur. Anı sahipleri hala hayatta iken anıların kaydedilmesini, bir araya getirilmesini kapsayan geçiş dönemi, ilerleyen dönemlerde yaşayan genç kuşaklar için üyesi olunan topluma ve dolayısı ile de kendilerine dair önemli bir bilgi kaynağı yani toplumsal hafızanın bir tezahürü haline gelecektir. Bu anlamda söz konusu olayları bizzat deneyimleyen kişilerin anılarının, yalnız sözel olarak değil yazılı olarak da kaydedilmesine, arşivlenmesine dair çabalar, bu anıların ardında bıraktığı izi kalıcılaştırmak, belirginleştirmek noktasında işlevsel olduğu kadar; toplumsal belleğin önemli bir alanını inşa eden oluşturucu unsurlar olmaları ile de anlam kazanmaktadırlar.

Modern dönemin hatırlamayı somutlaştıran suretleri olarak müzeler, "belleğin mekâna raptedildiği taşlardan, mağaralardan" farksız bir şekilde, mekânın bilgi tutucu, deneyim saklayıcı yeteneğini fark eden insanoğlunun unutmaya meydan okuma yöntemlerinden biri olmuştur (Demir, 2012: 185). Arşiv ve müzeler ihtiva ettikleri bilgi, belge ve objelerle toplumun belleğini oluşturan ve yapılandıran, kendimizi tanımlama biçimimize yön veren, geçmişi anımsamayı ve anlamayı kolaylaştıran alanlardır. Arşivler sanılan aksine eski, pasif şeylerin bir tür depo alanı değil; aksine son derece aktif, sosyal gücün müzakere edildiği, tartışılıp onaylandığı alanlar olarak karşımıza çıkarlar (Schwartz ve Cook, 2002: 1).

Arşivler, arşivi oluşturan kişilerin (küratör) perspektifi ile sunulmuş bir gerçeklik biçimini yansıtmaktadırlar ki; bu anlamda müze ve arşivlerin koleksiyonları oluşturulurken hangi bilgi ve belgenin koleksiyon kapsamında tutulup hangisinin dışarıda bırakacağı, koleksiyonun geliştirilmesi, değerlendirilmesi, kataloglanması ve erişim konularının belirlenmesi noktalarında arşiv oluşturucularının rolü oldukça önemli görünmektedir (Levi, 2011: 131). Bu önem, arşive alınan ya da alınmayan kaynak, obje veya evrak aracılığıyla değişenin yalnız 'koleksiyon' değil; o koleksiyon

ile temsil edilen konuya ilişkin bakış açıcı, algı ve anlamlandırma biçimi olmasındandır. Bu anlamda kimi anılar ayrıcalıklı rolleriyle altı çizilerek aktarılırken kimi hikayelerin marjinalleştirilip geri plana itilmesi yani kayıt tutma sisteminin 'tasarımı' arşiv oluşturucularının sürekli olarak yeniden şekillendirme, yeniden icat etme ve yeniden yorumlama süreçleriyle birebir ilişkilidir ki; bu durum toplumun belleği, temel değerleri, kökleri kısacası nereden gelip nereye gittiği konusuna kanıt aradığı temel yolları belirleme gücünü bellek oluşturucuların eline vermektedir (Schwartz ve Cook, 2002: 1).

Levi (2011: 131)'nin 'bellek muhafızları' olarak tanımladığı arşiv oluşturucular, bilgi ve belgelerin toplandığı müze ve arşivlerin yaratımında ve dolayısı ile de toplumsal bilgi ve algı biçimimizi yapılandırma, yasallaştırma, onaylama gibi süreçlerde etkin olmuşlar; özellikle günümüzün dijital dünyasında artan önemleri ile sosyal düzen, kimlik, siyasal sistemler ve en genel ifadesiyle dünyaya ilişkin bilgi ve fikrimizin şekillenmesinde kritik noktalarda yer almışlardır. Bu anlamda arşiv oluşturucularının topluma ait hafızayı muhafaza etmelerinin yanında hali hazırda kayıt altına aldıkları mevcut fikir, kurum ve kişiler aracılığıyla hafızanın 'yaratıcısı' olma rolleri de dikkat çekicidir (Craig, 2002: 288).

Arşivlerden yararlanan araştırmacı, tarihçi, arşiv çalışanları vb. kişiler tarafından sorgulanmadan, içerisine anlam yüklenmiş katmanları kavramaksızın kabul gören her kayıt, yani 'yetkili' evrak, sonuçta bir 'gerçeklik' olarak karşımız çıkacak, varlığını sağlamlaştıracak; müze ziyaretçilerinin oluşum sürecinden habersiz gezdikleri sergiler, basit birer kültürel aktivite olarak görünecek ancak en nihayetinde müze ve arşivlerin belleği yapılandıran, biçim veren işlevi belirgin bir şekilde devam edecektir (Levi, 2011: 131). Kısacası rahatlıkla söylenebilir ki kayıtların bir tür güç emaresi olarak var olduğu arşiv ve müzeler, her ne kadar yüceltilmiş profesyonel tarafsızlık ve nesnellik mitlerini taşımakla yükümlü oluşturucular tarafından derlenseler de güç sahiplerinin toplumsal konumlarını koruyup sağlamlaştırmaları için etkili bir araç ve geçmişin kontrol altında tutulma alanlarıdır (Schwartz ve Cook, 2002: 1). Günümüzde arşiv oluşturucularının profesyonel sorumluluğu, geride kalmış, arka plana itilmiş ve marjinalleşmiş olan ile genel kabul gören arasında ayrım yapmaksızın, 'eşit ses hakkı' tanımak noktasında objektif ve tarafsız davranmaktır (Jimerson, 2007: 254-255).

3.7.2.2. Mimari ve mekân

"Her bellek tekniğinin ilk aracı mekanlaştırmadır" ve toplumsal belleğin oluşum mekanizmasının temelinde yer alan hatırlama kültürü, doğal mekanlara koyduğu işaretlerle bazen bütün bir coğrafyayı imgeleştirerek belleğin aracı haline getirir ki belleğin topografik 'metin'leri olarak ifade edilebilecek bu bellek mekanları, toplumsal belleğin bir ifade biçimi olarak anıtsallaşırlar (Assmann, 2018: 68). Yılmaz (2011: 211)'a göre her anıtlaştırma bir müdahaledir; kişilerin doğal hatırlama ve unutma süreçlerine ve dolayısı ile belleklerine karşı yapılan bir müdahale. Mekânın anlamlandırılarak anıtlaştırılması ve topluma özgü belleğin bir ifade alanı haline gelmesi, P. Nora'nın 'hafıza mekânları' olarak kavramsallaştırdığı ve çalışmalarının temel ilgisini oluşturan ifade de hayat bulur. Bu anlamda Nora (2006: 23)'ya göre hafıza mekanlarını oluşturan itici güç, hafızanın kendiliğinden var olmadığı düşüncesine dayanmaktadır ki bu sebepten, pek çok olağan ve doğal akışta var olmayan (arşivler kurmak, kasvetli cenaze törenleri ve ayinler düzenlemek, noterde belge onaylatmak vb.) işlemlerle, titizlikle korunma çabasındaki bir bellek gerçekliğiyle karşılaşırız. Bu noktada korumayı gerektiren, tarihin anıyı yıpratıcı, aşındırıcı gücüdür. Nora (2006: 23)'nın 'tarihin hareketinden kopmuş ama tarihe iade edilmiş tarih anları' olarak ifade ettiği ve tarihin hamur gibi yoğurup taşlaştırmak amacından dolayı ortaya çıkan hafıza mekanları, ne 'canlı' ne de 'ölü' denebilecek bir tortu oluştururlar. Ona göre hafıza mekanları, hafıza amacı gütmeseler dahi tarihi mekanlardır ve bu mekanlar farklı düzeylerde olsa da her zaman bir arada bulunan, sembolik, maddi ve işlevsel olmak üzere üç çeşit anlam ihtiva ederler (Nora, 2006: 32).

Hafıza mekanları ihtiva ettiği anlam üzerinden toplumsal olarak baskın güç tarafından şekillendirilmeye ve dönüştürülmeye müsait yapılar olarak karşımıza çıkar (Gürkan Pazarcı ve Çağlar, 2018: 104):

> *Bugünle mekân üzerinden hesaplaşma, yeninin kurucu eylemi olarak var olurken, yaşadığımız coğrafyada -Türkiye'de- çok sık karşılaştığımız bir durum olarak sokak adlarını değiştirme olarak ortaya çıkmaktadır. Sokağa yapılan dışsal müdahaleler iktidarın mekâna kendini yansıtma çabasıdır. Mekansallaşan ideoloji, kendini sokakta/sokağın isminde de gösterir.*

Assmann (2018: 71) "Anıtlar yaşayanlara kimlik bağışlayan yapıtlardır" ifadesi

bir anlamda, hatırlamayla özdeşleştirilmiş alanların var oluş amacını açıklamaktadır. Nora (2006: 32)'ya göre bir hafıza mekanının varoluşundaki esas amaç, unutmanın önüne geçmek, zamanı durdurmak, nesnelerin ne durumda olduğunu gözlemek ve bir anlamda 'ölümü ölümsüzleştirmek'tir ki bu amaç, mekân ile özdeşleştirilen anlamın sürekli depreşmesine hizmet eder. Bu noktada topluma özgü belleğin oluşumundaki mimari boyuta ve bir diğer anlamıyla hatırlama mekanına, Türkiye özgülündeki en bariz örneklerden biri Türk ulusal kimliği ve belleğinin bir temsili olarak 'Anıtkabir'dir. Bu anlamda Anıtkabir ile Türk toplumsal belleği arasındaki ilişki C. Wilson (2011: 151) tarafından şöyle ifade edilir:

> *Anıtkabir, Mustafa Kemal Atatürk'ün naaşının son yatış yeri olmanın ötesinde bir kamu yapısı, bir ulusal sahne ve Türkiye Cumhuriyeti'nin umut ve ideallerinin simgesidir. Kurgulanan Türk tarihini, bağımsızlık mücadelesini ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu betimleyen, açıklayan ve vurgulayan, anlatı tarzında bir mekânsal deneyim yaratmak için heykeller, rölyefler, yer döşemeleri ve hatta tavan motifleri kullanılmıştır. Anıtkabir sadece bir kişiyi değil büyün Türkiye'yi temsil eden müşterek bir abidedir. (...) İnşa edilen yapı hem birey olarak Atatürk'ün hem de Türk milletinin mimari olarak temsilidir.*

Atatürk'ün vefatı öncesinde "Halkım beni 'unutmadığı' sürece istediği yere gömebilir" ifadesi, Türk ulusunun toplumsal belleğindeki imgesel izin varlığını koruma noktasında hatırlamaya dikkat çekmektedir ki; Atatürk'ün rivayetlere göre "Orası yol uğrağıdır. Her geçen, her zaman okusun" diyerek mezarının kapısına Gençliğe Hitabe'nin yazıldığı bir yazıt koyulmasını istemesi de yine belleğin canlılığını koruma noktasındaki somut unsurlara, görünürlük ve tekrarın önemine vurgu yapmaktadır (Wilson, 2011: 159). Konuya ilişkin örneklerden bir diğeri olan Çanakkale Şehitleri Anıtı da benzer şekilde savaş belleğine sembolik bir anlam kurmaktadır ki sonuç itibariyle toplumların bellek üretim süreçlerinde anıtların yadsınamaz bir etkiye sahip olduğu rahatlıkla söylenebilir (Yılmaz, 2011: 202). Bu anlamda değişen dünyada yapılış amacı bağlamında geçen zamanın getirdiği bir kalıcılık sorunuyla karşı karşıya kalan anıtların inşa edildiği dönemdeki egemen politikalar tarafından bir sembol olarak üretildiği ve egemen gücün yarattığı toplumsal dinamiklerin bir yansıması olarak belli bir hatırlama biçimini ve 'dikte edici, buyurgan' yani kontrol edici bir ideolojik arka plan sunduğu da su götürmez bir gerçektir (Yılmaz, 2011: 202,211).

3.8. Topluma Özgü Belleğin Korunması ve Aktarımı

"Aslanlar kendi tarihçilerine sahip olana dek, avcılık öyküleri her zaman avcıları yüceltecektir."

-Bir Afrika Atasözü

Topluma ait bellek olgusunun muhafaza edilmesi ve nesilden nesle aktarımı üzerine odaklanıldığında, konunun merkezinde 'hatırlama' ve 'unutma' kavramlarının yer aldığı görülür. Belleğimize yerleşmiş ve her tekrarda yeniden üretilen anlamları içeren hatırlama konusu kapsamında, geçmişi bugüne çağırmanın yani topluma özgü belleği koruyup aktarmanın iki karşıt yolu bulunmaktadır: Canlandırma ve Anımsama (Gürkan Pazarcı ve Çağlar, 2018: 101). Anımsamanın sistemli biçimiyle anma törenleri, üzerine yaslandığımız 'kalelerin' varlığını muhteva etmek noktasında öyle hayati bir işlevselliğe sahiptirler ki; özenle sürdürülmedikleri taktirde, tüm o kaleler tarih tarafından hızla 'süpürülecek, değiştirilecek ve bozulacaktır (Nora, 2006: 23). Öyle ki hatırlama eylemini inşa ederek, korumaya çalışma güdümüzün ortaya çıkışı da zaten korunan 'şey'lerin tehlikede olması sebebinden yani bir ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır (Nora, 2006: 23). Bu anlamda toplumsal hatırlamaya ilişkin savlarıyla önemli bir isim olan Connerton (2019)'a göre anımsama işlemi, açık olarak, örtülü olarak ve deneyimin birçok düzeyinde olmak üzere çeşitli yollarla gerçekleşir.

Hatırlama eyleminin pozitif biçimleri olarak ifade edilebilecek ve binlerce yıl öncesine dayanan sansür, değiştirme, yok etme ve tahrif etme; unutma (unutturmanın) eyleminin, negatif biçimleri olarak ise dışlama/ dışlayarak unutturma yolları temelde aynı amaca hizmet eden, aynı olgunun sonuçlarıdır (Assmann, 2018: 30). Hegemonik kurguya uygun olarak devlet aygıtı, yurttaşların belleğini silmek, dönüştürmek ister (Gürkan Pazarcı ve Çağlar, 2018: 100). Bu anlamda yurttaşların devlet erkine karşı savaşımı, zorla unutturmaya karşı belleklerini savunma mücadelesidir (Connerton, 2019). Nora (2006: 10)'ya göre hatırlama ve unutma süreçleriyle yakından bağlantılı olan siyaset mefhumu, bir tür gerçekliği değiştirme maksatlı kuvvetler bütününü ifade etmekte; bir içerikten ziyade 'çerçeve'ye işaret eden toplumsal hafızanın söz konusu çerçevesini çizmektedir. Kültürel ortamın ve dolayısı ile de toplum belleğinin, toplumdaki siyasi gücü bünyesinde barındıran iktidar tarafından ya da teknolojik yoğunlaşma aracılığı ile etki altına alınıp 'standartlaştırılması' ve ideolojik genel bir

model sunması, kişilerin düşünme alışkanlıklarını, kişilik dinamiklerini ve dolayısı ile de hatırlama, unutma biçimlerini de etkileyecek, standardize edecektir (Adorno, 2011: 112-113). Bu anlamda iktidarın, toplumsal hatırlama noktasında etkili bir uyarıcı ve şekillendirici olduğundan; güçlü bir merkezi yönetim idaresindeki toplumlarda hatırlama itkisinin daha yoğun deneyimlendiğinden ve başsız toplumlarda ise yönlendirme eksikliği sebebiyle geçmişe ilişkin bilgilerin daha silik, belirsiz ve kaybolma eğiliminde olduğundan söz etmek mümkündür (Assmann, 2018: 78-79). Bu durum iktidarın köken ihtiyacından ileri gelir.

> *Hükümdarlar sadece geçmişi değil aynı zamanda geleceği gasp ederler, hatırlanmak isterler, kendilerini unutturmayacak işler yaparlar, bu eylemlerinin anlatılması, müziksel olarak işlenmesi, anıtlarda sonsuzlaşması ya da en azından arşivlenmesi için çaba gösterirler. İktidar kendisine geriye yönelik meşruluk ve ileriye yönelik ebedilik kazandırır. (...) Devlet olmaksızın sosyal hatırlamayı mümkün kılan çerçeve de ortadan kalkar ve ölümsüzlüğe giden yol bloke olur (Assmann, 2018: 79-80).*

Hatırlama ve unutma konusunun aktarılması, korunmasına dair oluşturulmuş sosyal mekanizmanın anlaşılabilmesi noktasında daha önce değinilen belleğin dış boyutlarına dair çizilen çerçeve önem kazanmaktadır. Öyle ki toplumsal belleğin aktarımında iletişimsel ve kültürel bellek arasındaki ilişkinin birbirini takip eden iç içeliği işlevsel bir etkileşim oluşturur. Toplumsal düzlemde sosyal çevrenin değişimi ile doğal olarak gelen hatıraların unutulma sürecinde, bilgi kaynağı metinlerin zamanla doğal anlaşılırlıklarını kaybetmesi, iletişimsel hatırlamanın sekteye uğramasını doğuracak ve güncelliğini kaybetmiş metinlerin açıklanması gerekliliği daha organize bir çabayı, uzman kişilere başvurulmasını ve dolayısı ile de kültürel hatırlamayı gerektirecektir (Assmann, 2018: 74). Bu durum bir yorumlama ve hatırlanacak olanı açıklama işlemine işaret ettiği için bilgiyi elinde bulunduran, özel taşıyıcıların hatırlamaya çizdikleri bir çerçeveyi de beraberinde getirecek; yorumlamanın sınırları bir dogma ile hâkim ideolojiye uygun biçimde çizilmesiyle güvence altına alınmış olacaktır (Assmann, 2018: 74). Yüzyıllar boyunca aktarılarak taşınan belleğin, belli sebeplerle sekteye uğraması dolayısı ile meydana gelen durum, yani hafızanın her yerde hazır ve nazır bir şekilde var olmasının artık imkan dahilinde olmaması durumunda, devamlılığın sağlanabilmesi sorumluluk almaya gönüllü Nora'nın ifadesiyle 'hafıza adam'larca yani toplum tarafından hatırlanmayanı hafızasında

barındırmayı başaran kişilerce sağlanacaktır ve bu kişilerin kurduğu 'köprü' yani bilgi aktarımı belleğin pek çok boyutunun yok olmasının önüne geçecek, sözlü olanın yazılı kayıtlara dönüştürülmesiyle kalıcılaşacaktır (Schick, 2011: 30)

Kültürel bellek çatısı altında ele almanın işlevsel bir çerçeve sunacağı politik kimlik ya da imgelem, geleneğin oluşumu ya da farklı bir ifade ile 'geçmişle ilişki'nin oluşumundaki dinamiği anlamak; teknolojik olarak kayıt sistemlerinin gelişmişliğinden medyaya, topluma özgü, spesifik özelliklerden kültürel anlam, gelenek, kayıt gibi olguların nasıl örgütlenip tarihsel olarak nasıl dönüştüğüne kadar pek çok değişken ile ilintilidir (Assmann, 2018: 30-31). Günümüzle ilgili deneyimlerimiz büyük ölçüde geçmiş hakkında bildiklerimiz üzerine oturmakta ve genellikle geçmişle ilgili imgelerimiz, var olan toplumsal düzeni meşrulaştırmaya yaramaktadır (Connerton, 2019). Geçmişle kurulan ilişki bağlamında Th. W. Adorno (2020), geçmişinden izole halde yaşayan, hatırlamayan bir insanlığı, 'korkutucu bir tasavvur' olarak nitelemiş ve fakat bu tasavvurun, kolayca kenarda bırakılabilecek bir hayal ürünü olmadığını, modern dünyanın gerçekliğin farklı boyutlarını ele alma kapasitesindeki sınırlılığının ve geçmişe bakmayı rasyonellikten uzak bir zaman kaybı olarak yorumlama eğiliminin, toplumsal hafıza kaybına yol açabilecek gidişatlar sunduğunu vurgulamıştır. Geçmişle kurulan ilişkiyi düzen ve statükonun devamlılığı noktasında ele alan H. Marcuse (1990: 88) konuyu şöyle ele alır:

> *Geçmişin anımsanması tehlikeli içgörülerin doğuşuna neden olabilir ve yerleşik toplum belleğin yıkıcı içeriğinden kaygılı görünmektedir. Anımsama, verili olgulardan bir kopuş gibidir (..), verili olguların her yerde bulunan güçlerini kırmaktadır. Bellek geçmiş yılgıyı ve umudu yeniden çağırır. (...) Bellek davranışsal evrenin bütüncülcü gücüne yenilmektedir.*

Toplumsal belleğin aktarımı söz konusu olduğunda, kişinin iletişim ve etkileşim süreci merkeze alınmalıdır. "Belleğin çift taraflı iş görme gücü, bellek içeriklerini korumak ve gelecek kuşaklara aktarma potansiyeli oluşturmak ekseninde belirginleşir. Yani bellek ona dokunulmazsa sadece kaydedendir. Onunla ilişkiye geçildiğinde ise barındırdığı bilgi potansiyelini aktarma araçlarına devredebilir" (Demir, 2012: 186). Bireysel belleğin oluşumunda toplumsal olarak belirlenmiş çerçevenin yani hatırlanmasına ya da unutulmasına bilinçli/bilinçsiz karar verilmiş olanın biçimlendiriciliği aşikardır. Bu noktada bireysel belleğin söz konu şekillenme süreci

yani bir anlamda kişinin toplumsal bellek edim süreci içinde, üyesi olduğu toplumla olan etkileşiminin yoğunluğu -iletişim sürecine katılımı- ile doğrudan ilişkilidir (Assmann, 2018: 45). Kişinin sosyal gruplara mensubiyeti yani içine doğduğu aileye aidiyetinden dahil olduğu dini ve milli topluluklara katılımına kadar yaşamı boyunca gerçekleştirdiği tüm etkileşim süreçleri toplumsal belleği özümsemesinde, dolayısı ile de belleğin nesilden nesle aktarımında belirleyicidir. Canlı bir yapı olarak bellek, varlığını sürekli iletişim ve etkileşimin mümkünlüğü durumunda devam ettirebilir ki bu sebepten bireyler ancak üyesi oldukları toplumla aralarındaki alışverişin yoğunluğu düzeyinde, toplumsal hatırlama çerçevesi dahilindeki kısmı kapsayacak ölçüde hatırlayabilirler (Assmann, 2018: 45). Bireysel hatırlamanın toplumsal hafızaya bağımlılığı ve bu bağımlılığın da birey-toplum etkileşimindeki yoğunlukla doğrudan ilgili oluşu, toplumsal belleğin korunması ve aktarılması sürecinde iletişim faktörünün ehemmiyetine bir vurgudur. Topluma özgü belleğin aktarımı noktasında konuyu yalnızca iletişim-etkileşim süreçleri temelinde açıkladığı noktasında eleştirilen Halbwachs'in görüşlerini tamamlayıcı olduğu fikriyle geliştirilen kültürel bellek kavramı; kuşaklar arası aktarımı kültürel miras temelinde ele almasıyla söz konusu aktarımın grup/birey ömrü ile sınırlı noktasını tamamlamaktadır. (Bu konuya ilişkin kültürel belleğin aktarımına ilişkin açıklamalar ilgili kısımda yer almaktadır.)

Topluma özgü belleğin korunması ve aktarılması noktasında son olarak Nora (2006: 219)'nın şu ifadesi önemlidir: Kuşaklar diğerleriyle hemen hiçbir şeyi paylaşmazlar, ama hemen hemen her şeyi paylaşırlar. "Her şeyi paylaşırlar çünkü bir önceki kuşağın deneyimleri, bu deneyimleri yaşamamış olan bir sonraki kuşağa öğreti olarak aktarılmaktadır. Bu deneyimlerden ders çıkarmak ve deneyimlerle iletilen mesajları görev edinmek, dünyaya bakışını bunlara göre şekillendirme de yeni kuşaktan beklenen ve çoğunlukla gerçekleşen bir sonuçtur" (Çetin, 2018: 126).

3.8.1. Hatırlama Figürleri

Hatırlama figürleri, toplumlar tarafından yaratılıp sürdürülerek imgeler aracılığıyla geçmişten günümüze taşınan ve şimdiki zamana eşlik eden 'geçmiş'i kavrayabilme vasıtalarına karşılık gelir (Gürkan Pazarcı, 2018: 9). Somut bir gerçeklik olarak hatırlamanın toplumsal düzlemde biçimlenip kanıksanması, soyut bir sürece işaret eden düşünce, fikir aşaması ile filizlenir ve bu düşüncelerin toplumsal hafızanın

bir parçası haline gelmesi öncesinde bir algılama sürecinden geçilir (Assmann, 2018: 46). Burada algılama, yaşanan olaya, duruma, kişiye ya da şeye anlam yüklenmesi ile ilgilidir. Belli bir grup ya da toplumun belleğinde yer eden ve hatırlanan her türlü öge, anlamlı bir gerçekle zenginleşmesi dolayısı ile kolektif bellekte yer tutar ve böylece sembolik bir anlam edinir (Assmann, 2018: 46).

Fikirsel boyutu ile kavramlar, hatırlama boyutu ile ise deneyimler arasındaki bu ilişkinin algılama süzgecinden geçip birbiri içerisinde erimesi sonucunda ise 'hatırlama figürleri' oluşmaya başlar. Bir toplum için hatırlama figürleri geçmişi güncel tutarak yeniden üretmekte, o toplumun özelliklerini, güçlü ve zayıf yönlerini, varoluş şeklini ortaya koymakta, bünyesinde barındırdığı örnekler, modeller ve öğretici parçalarıyla birlikte; en temel anlamıyla o toplumun genel tavrını ifade etmektedir (Halbwachs, 2016). Hatırlama figürleri kavramıyla ifade edilmek istenen şey toplumla doğrudan ilişki içinde olan ve kültür içinde şekillenen bellek imgeleridir. Bu imgelerin doğasını ifade edebilmek amacıyla, spesifik olarak sahip oldukları nitelikler; belli bir zamana ve mekâna bağlı olmaları, belli gruba bağlı olmaları ve kendi bünyelerinde yeniden üretilebilir olmaları nitelikleri çerçevesinde ortaya konabilir.

3.8.1.1. Zaman ve mekâna bağlılık

Topluma özgü bellek, ortaya çıkabilmek için belli bir zamana ve mekâna ihtiyaç duyar. "Mekân, zaman üzerinden işlerlik kazanır" (Gürkan Pazarcı ve Çağlar, 2018: 102). Bu doğrultuda düşünmek gerekirse belleğe ait imgelere işaret eden hatırlama figürleri de benzer şekilde "belli bir mekânda cisimleştirilmek ve belli bir zamanda güncelleştirilmek isterler yani coğrafi ya da tarihi anlamda olmasa da her zaman somut bir mekâna ve zamana dayanırlar" (Assmann, 2018: 46). İnsan, zaman ve mekanla kurduğu ilişkide kendini konumlandırır ki; zaman ve mekân mefhumları belleğin iki temel bileşeni olarak belleğin sınırlarını kurar, belleği değiştirir ve zenginleştirirler (Alver, 2017: 269). Hatırlamanın çerçevesi, içinde bulunulan zaman ve yaşanan coğrafyanın özelliklerine bağlı olarak değişeceği için belli bir alan ya da zamanı deneyimleyen bireyler ile aynı zaman ya da mekânı paylaşmayanlar arasında, ortak belleği algılama noktasında ayrışmalar meydana gelecektir. Halbwachs'e kadar bireyin iç algılarına atfedilmiş ve mekândan soyutlanmış olan zaman mefhumunun,

ancak mekân içinde var olan bir kolektiflikle mümkün olduğu atlanmıştır (İlhan, 2018: 44). Bu anlamda toplumsal bellek olgusunun merkezine zaman ve mekânı koyan Halbwachs, belleğin hem yere bağlı hem de tanıklara bağlı bir çerçeveden ortaya çıktığını vurgular (Çağla, 2007: 228).

Toplumsal belleği zaman ile sınırlayan Halbwachs için, bellek zaman sınırının dışında kalan olay ve kişiler için doğrudan ulaşılabilir değildir ki zaten bu bölge tarihin ilgi alanına girer (Halbwachs, 2007: 55). Ona göre zaman, toplumu oluşturan üyeler için birbirine benzer şekilde bölümlenmiştir ve kolektif belleği bireysel bellekten ayıran temel nokta da söz konusu bireysel olmayan, herkes için aynı olan zaman anlayışıdır (Halbwachs, 2016). Bellek ve zaman ilişkisi bağlamında önemli savları olan düşünürlerden Heidegger, anıların geçmişe ait olduğunu, oysa belleğin bugüne 'şimdi ve buraya' ait olduğunu vurgulayarak; belleğin duyumlar bloğu halinde şimdiki zamanda ortaya çıkan yapısını ve geçmişe ait bir belleğin mümkün olmadığını bu bağlamda da bizi geçmişimize değil, var olduğumuz zamana yollayanın anılar değil bellek olduğunu ifade etmektedir (Asan, 2007). Bu anlamda Heidegger'e göre geçmişi, bugün yeniden kuran bellektir. Topluma özgü belleğin zaman boyutundaki karşılığı özel günlerin, dini ya da milli bayram kutlanmalarının yani periyodik ritimli hatırlamaların ortak paylaşılan bir zamanı meydana getirmesinde somutlaştırılabilir.

Mekân, kültürel ve toplumsal süreçler bağlamında oluşturulan, dönüştürülen temel yaşama birimi olarak hayatın bir akış haline geldiği temel alanı ve bir anlamda hayata gerçeklik kazandıran elbiseyi anlatır (Alver, 2017: 269). Deneyim alanına tanık olarak mekân, yaşantıları kaydederek sürekli kendini hatırlatır ve belleği çerçeveler. Bir hafıza birimi olan mekân, insana ilişkin ögeleri depolayıp zemin oluşturması ile kolektif belleği oluşturucu ve aktarıcıdır (Alver, 2017: 271). Hatırlamanın mekân ile bütünlüğü üzerine yaptığı çalışmalarıyla önemli bir isim olan P. Nora (2006: 10)'ya göre hatırlama çerçevesi ile ilişkili alan, ister geniş bir coğrafya olsun ister bir müze, anıt, cadde, sokak vb. sembolikleşmiş tüm bu alanlar artık birer 'hafıza mekânı' haline gelirler ki; etnografik, psikolojik, siyasi ve edebi olmak üzere pek çok boyut barındıran bu alanlar 'tarihin tarihi' olmaları ile önemli buluşma yerleri ve daima var olan tarih oluşturucuları olarak karşımıza çıkmaktadırlar. "Aile için ev, kırsal kesimde yaşayanlar için köy ve vadi, kentsoylular için kentler ve bir coğrafyada yaşayanlar için

o coğrafi bölge mekânsal hatırlama çerçevesini oluşturur. Bu bağ, özellikle uzakta iken 'vatan' duygusunu veren çerçevedir" (Assmann, 2018: 47). Kişiyi çevrelen her türlü şey yani kişiye ait eşyalar, araç-gereçler yani bireyin 'maddi çevresi' de söz konusu mekâna aittir ve bu maddi çevre ögeleri sembolik olarak anlamlandırılmış sosyal gerçeklikler oldukları için bireye belli bir değer, statü, istikrar, süreklilik imajı sunacaktır (Assmann, 2018: 47). Mekân, grup ya da toplum bilinci geliştirme niyetindeki her insan topluluğu için sembolik kimliğin bir sembolü ve ortak yaşanmışlığın yani belleğin dayanak noktasıdır. Hatırlama, hiçbir zaman kendiliğinden var olmaz ve bu sebepten bir mekâna dayandırılır. Somut bir referans noktası olan zaman ve mekân mefhumları, sembolik hatırlama figürleri için belirleyici unsurlar olmaları ve bu sebepten de toplumsal belleğin aktarımı ve muhafazası noktasında doğal birer taşıyıcı vazifesi görmeleri sebebiyle konunun odak noktasında yer alırlar.

3.8.1.2. Gruba bağlılık

Kolektif olarak belleğin varlığı ancak onu taşıyan insan topluluğu ile mümkündür. Bu anlamda bahsi geçen 'insan topluluğu' bir grup ortaya koymakta ve topluma özgü belleğin anlaşılabilmesi adına grubun ne olduğunu kavramak gerekli görünmektedir. Anılar her ne kadar bireysel belleklerde kendine özgü bir şekilde yer etse de toplumsal niteliklerini yani gruba ilişkin yönlerini kaybetmezler, çünkü (Shudson, 2007: 180):

- İşlevlerini dilin bireyler ötesi kültürel inşası aracılığıyla yerine getirirler.
- Genellikle toplumsal uyarımlar, tekrarlar ya da toplumsal sinyallere cevap olarak işin içine girerler ki; anımsama eylemi etkileşimlidir, kültürel nesneler ve toplumsal sinyallerle yönlendirilmektedir.
- Toplumsal olarak biçimlendirilmiş anımsama kalıpları bulunur.

Dünyayı algılama biçimiyle kendine has ve biricik bir kendilik ortaya koyan grup olgusu, "düşünme biçimiyle, kendisine katılanlara bir dizi olay, kişi ve değer içeren özgül bir bellek sunmasıyla özeldir" ki bu noktada grubu grup yapan katılımcılarının ortak bir bakış açısına sahip olmasıdır (Çağla, 2007: 228). Bir toplumda aynı zaman ve mekânı deneyimlemiş kişilerin sürece katılımlarının kanıtı

olarak görebileceğimiz toplumsal bellek, yalnız somut zaman ve mekân değil somut bir kimlik de ifade ettiği için gelişigüzel devredilemez (Assmann, 2018: 48). Yalnızca gerçek ve yaşayan bir grupla ilintili olarak düşünebileceğimiz toplumsal belleğin, iki önemli öncülü olan zaman ve mekân, bir grubun mevcudiyeti ve bu grubun manevi değer yüklü iletişim teması olmaksızın mümkün olamaz (Assmann, 2018: 48). Burada iletişim örüntüsü, gruba özgü bir orijinallikte ve grubun anlam atfettiği, duygusal yoğunluk barındıran bir yapıda kendini gösterecektir ki bu durum bir toplum için duygu dolu bir vatan ve tarihsel hikayeler bütünü olarak kendini gösterir.

Hatırlama figürlerinin gruba bağlılık noktası, bir toplumsal yapı içinde düşünüldüğünde, o toplumu oluşturan her türlü değer yargıları, güç ve statü ilişkileri, hak ve ayrıcalıkların elde ediliş biçimi, saygı ya da değer görme mekanizmalarının ne şekilde işlediği ve akla gelebilecek her türlü ilişkilenme/var olma biçimleri toplumu oluşturan fertlerin bizzat kendileri tarafından şekillendirildiği gerçeğini vurgular. Öyle ki söz konusu toplumsal olarak belirlenmiş saygı ve itibar görme çerçevesi neyi gerektiriyor, neyi besliyorsa bireyler bu doğrultuda davranma ve yaşama ihtiyacı hissedeceklerdir. Bu bir anlamda saygı ve itibar görmek isteyen bireyin, toplumun kendi fertleri tarafından oluşturulmuş belleğine başvurması anlamına gelir ki; bu durum, doğal olduğu kadar mecburidir.

Toplumun kendi varlığını ve değerlerini tanımlamak, korumak ve aktarmak amaçlı olarak, kendi eliyle oluşturduğu hatırlama figürleri yani kendilik imgeleri, o topluma özgü, spesifik değerler ve yaşantılarla bezelidir. Ortak anılara sahip insanların oluşturduğu toplumsal birlik, kendini tanımlayan geçmişini koruma, muhafaza etme eğilimindedir ve bu koruma eğilimi özellikle anılarının o topluma has yapısını bozmamaya ve sürekliliğini sağlamaya yöneliktir (Assmann, 2018: 48). Bu güdü dolayısı ile kendisi ile diğer toplumlar arasındaki farklılıkları vurgulama, kendi özelindeki grup içi farklılıkları ise yadsıma eğilimi gösterme çabası içine giren toplum; zaman içerisinde bir kimlik bilinci geliştirir. Bu noktada ‘biz’ ve ‘siz’ algısını geliştirmeye başlayan toplum üyeleri, kendisini diğer toplumlardan ayrı görmeye ve ferdi olduğu toplumsal birliğe aidiyet geliştirmeye başlayacaklardır. Mevcut durumun istikrarını ve sürekliliğini sağlamaya, grup/toplum içindeki ‘benzerlik’ bilincini vurgulamaya yönelik benimsenen tavır, topluluk içerisinde kayda değer bir değişimin

bilicine varılmasına değin devam etmekte ve bu farklılık mevzu bahis olduğunda ise söz konusu grup ya da toplum biz olma bilincini terk etme ya da başka bir gruba yer açma eğilimine girmektedir (Assmann, 2018:48). Ancak bu farklılaşmalar ve değişim süreci her grup ya da toplumda, doğal olarak var olan, düzeni ve istikrarı koruma eğilimi dolayısı ile olabildiğince ötelenmekte, yadsınmakta ve tarihi değişmez bir süreklilik olarak algılama çabası sebebiyle grup içi dinamiğin yarattığı bir dirençle karşılaşmaktadır.

3.8.1.3. Tarihin yeniden kurulması

> *Geçmişle bağlantı kurularak hatırlayan grubun kimliği temellendirilir. Grup, tarihini hatırlayarak ve kökenine ait hatırlama figürlerini belleğinde canlandırarak kimliğinden emin olur. Bu gündelik bir kimlik değildir. Toplumsal kimlikler gündelik yaşamın ötesinde bir özellik, bir törenselliğe sahiptir. Bir anlamda yaşama bir ululuk katarlar ve günlük yaşamın ufkunu aşarlar ve gündelik olmayan törensel iletişimin nesnesini oluştururlar. İletişimin bu ritüelliği bir anlamda biçimlendirmedir. Metinler, danslar, resimler ve gelenekler yoğunlaşan anıların biçimlenmesinde yaşamaya devam eder. (Assmann, 2018: 61).*

Toplum dinamiği içerisinde, kolektif belleğin korunması ve aktarımına hizmet eden ve toplum varlığının sembolik bir özeti olarak ifade edilebilecek hatırlama figürlerinin, zaman, mekân ve gruba olan bağlılığı ile son derece ilintili bir diğer niteliği de yeniden biçimlendirilebilmesi ve kurulabilmesidir. 'Yeniden kurma' kavramı ile ifade edilmek istenen, her toplumun kendi bağlamında ve zamansal koşullarında kendini var etmesi ve dolayısı ile de geçmişi algılayış biçimini, kendi dönemine özgü olarak şekillendirdiği gerçeğidir ki hiçbir hatırlama biçiminin, geçmişi salt olduğu gibi muhafaza etmesi mümkün değildir (Halbwachs, 2016). Daha açık bir ifade ile yeniden kurma, toplumsal belleğin dönemsel özellikler bağlamında toplumu oluşturan bireylerin filtresinden geçirilmiş bir biçimde yorumlanması ve bu çerçevede yeniden inşasıdır. Hans Blumenberg'in "hatırlamanın saf gerçekliği yoktur" ifadesi de bir anlamda konunun özünü ortaya koymaktadır.

Bellek sürekli bir yeniden kurma işlemine dayalı olması sebebiyle ilerleyen şimdiki zamanın değişken ilişkileri çerçevesinde sürekli olarak yeniden örgütlenir (Gürkan Pazarcı ve Çağlar, 2018: 100-101). Belli bir döneme ait yaygınlaşmış düşüncelere, yaşanan önemli olaylarla ilişkilendirilmeleri ve üzerinden geçen zaman

sebebi ile daha büyük anlamlar atfedilmesi, bu düşüncelerin hatırlanabilir bir varlık haline gelmesine sebep olur ki; böylece hatırlama figürleri yeniden kurulmuş, yaşanan tarihsel dönem yeniden anlamlandırılmış ve kurgulanmış olur. Esasında geçmiş, hafızada yaşandığı biçimiyle kalmaz ve üzerinden zaman geçtikçe, ilerleyen şimdiki zamanın öznelerince, değişen ilişki dinamikleri sebebiyle durmaksızın yeniden biçimlendirilir yani bellek yeniden kurma sürecine dayalı bir yapıdır (Assmann, 2018: 50).

"Geçmişe dair hatırlanan neredeyse her şey, bugünün bireye ve topluma getirdikleriyle yeniden kurgulanır" (Komsuoğlu ve Örs, 2011: 224). Kültürel olarak yeniden kurma, geçmişin yorumlanmasına ve tekrarlanmasına dayanır. Bu anlamda yeni ve güncel olan da zaten geçmişte kalmış olanın yeniden organize edilmiş halidir ve Halbwachs (2016)'in ifadesiyle gelenekler ancak geleneklerle, geçmiş ise ancak geçmişle değiştirilebilir. Değişim süreci yeni düşüncelerin toplum tarafından olduğu gibi kabul görüp geçmişte kalanın yerine konulması ile değil; geçmişin o döneme kadar etkisi hissedilmiş olan başka gruplardan, farklı bir haliyle devralınması ile gerçekleşir (Assmann, 2018: 50). Her türlü sosyal düşünce toplumsal hafızanın ürünüdür ve bu sebepten toplumsal hafıza geriye ve ileriye iki yönlü işlemekte, geçmişi mevcut bakış açısı doğrultusunda biçimlendirdiği gibi şimdi ve geleceği de yeniden kurmaktadır (Assmann, 2018: 50). Söz konusu yeniden kurma, geriye bakıldığında silikleşen anılarda kendini gösterecektir ki düşünmenin devreye girmesiyle kişinin hatırlamayı usa, mantıklı bir çerçeveye oturtma çabası ortaya çıkacak ve böylece anı bireysel anlamda tezahür edecek; sonuç olarak anı bozulmaya başlayacak çünkü anıya gerçekte olduğundan çok daha fazla tutarlılık atfedilecektir (Çağla, 2007: 229).

Toplumsal boyutta yeniden üretme, eğer toplum anıları her an yeniden kuracak araçlara sahipse gerçekleşebilecektir (Çağla, 2007: 29). "Yeniden kurma pratiği, önemli noktalarda toplumsal grupların belleğinden yol gösterici bir itici güç bulabilir ve buna karşılık toplumsal grupların belleğinin biçimlenişine önemli katkılar sağlayabilir" (Gürkan Pazarcı ve Çağlar, 2018: 102). Tarihsel süreç içerisinde belli bir süreklilik ve düzen dahilindeki ilerlemenin, bir noktada kopuşu ya da olası raydan çıkmalar 'geçmiş'in ortaya çıkmasında etkendir. Yeni başlangıçlar (restorasyonlar,

rönesanslar) geleceği ürettikleri, kapsadıkları ve yeniden dizayn ettikleri ölçüde geçmişe de ışık tutarlar ve aslında geçmişin etkisi, desteği ile gerçekleşmektedirler (Assmann, 2018: 41). Sonuç itibariyle denebilir ki; manevi bir bütün oluşturmayı sağlayan 'yeniden inşa'nın olmazsa olmaz araçları, bir araya getirici toplantılar, ortak hislerin teyit ve ilan edildiği inanca dayalı ritüellerdir ki; bütünlüğünü ve şahsiyetini yaratan kolektif hisleri, düşünceleri belli rutinler ve düzenli aralıklar çerçevesinde onaylama, yeniden teyit etme ihtiyacı hissetmeyen hiçbir toplumun varlığından söz edilemez (Durkheim, 2005: 500).

4. BÖLÜM: BATIL VE PARANORMAL TEMSİLLER

Toplumsal bellek nosyonunun kapsayıcılığı çerçevesinde bireylerin kendilerine has varoluşlarının şekillendirilmesine 'inanç' olgusunun yansıma biçimi, Adorno (2011: 10)'nun şu ifadelerinde kendini bulur: "Bir bireyin politik, ekonomik ve toplumsal inançları, adeta bir 'zihniyet'le ya da 'tin'le bağlanmışçasına, geniş ve kaynaşmış bir model oluşturur ve bu model, onun kişiliğinde derinde yatan eğilimlerin bir ifadesidir". Bu bağlamda söz konusu 'geniş ve kaynaşmış bu model'in yani belleğin- önemli bir alanını kapsayan 'toplumsal inançlar' konusu bu araştırmanın odak noktasını oluşturmaktadır ki toplumsal boyutu öncesinde 'inanç' mefhumunun kendisine değinme gereksinimi duyulmaktadır. İnanç, oldukça geniş bir çerçeve muhteva etmesi yanında anlaşılması da o derece güç bir kavram olarak (Korkmaz, 2014: 275); bir düşünce ya da duruma karşı duyulan sağlam ve içten gönül bağı, mevzu bahis olanı güven, eminlik içinde doğru kabul etme eylemine karşılık gelmektedir. Zihinsel bir içe bakış gerektiren inanç kavramı; huy, karakter ve eğilimleri içeren bir yapı sunmaktadır (Price, 1969: 19). Adorno (2011: 263)'ya göre inanç sözcüğü bir tür anlamsal dönüşüm geçirmiş olup, bu değişikliğin getirdiği 'dinsel nötralizasyon' etkisi dolayısı ile önceleri inanç düşüncesinin ilişkilendirildiği dini olgular, bugün 'herhangi bir nesnel hakikat ölçütüne vurulmaksızın', bireylerin kendilerine has, kendi görüş ve bakış açıları ile seçtikleri bir inanma eylemini ifade etmekte; bu durum ise 'inanılan şeyin keyfiliğine' yönelen bir rota çizmektedir.

İnancın toplumsal yönü ve dolayısı ile toplumsal bellekle yakın ilişkisi, kolektif olarak paylaşılmasıyla, sosyal ve zamansal bağlamda kişileri ortak yaşantılar, deneyimler, davranışlar ve beklentiler noktasında bütünleştirip birleştirmesiyle ve bir araya getirici unsur olan 'bağlayıcı yapı' ile ilişkilendirilebilirliğinden kaynaklanır ve her kültür kendi bağlayıcı yapısını oluşturarak, kendine has 'sembolik anlam dünyası'nı yaratmaktadır (Assmann,2018:23). Bu anlamda bağlayıcı yapı, değerli yaşanmışlıkları şekillendirip canlı tutarak dünü ve bugünü, geçmişi ve şimdiyi birleştirmekte; ortak kurallar ve değerler, ortak deneyimler sonucu elde edilen ortak bilgi ve dolayısı ile kendini algılama noktasında oluşan 'ortak'lık ile tutkal vazifesi görmektedir (Assmann, 2018: 23). Oluşturduğu bütünlük ile kişileri sarmalayan ve temel ilkesi olan 'tekrar' sayesinde kültüre özgü unsurların sonsuzda kaybolmasının

önüne geçen bağlayıcı yapı aracılığıyla 'ortak olan' tanınması, hatırlanması mümkün biçimde geçmişten bugüne aktarılarak muhteva edilir. Tekrar edilmek suretiyle geçmişten günümüze aktarılarak, varlığını toplumsal ve bireysel yaşantıların her alanında hissettiren bir toplumsal inanç görüngüsü olarak batıl ve paranormal temsiller, bu araştırmanın odağında yer almaktadır.

Araştırma kapsamında, bir toplumsal bellek nesnesi ve dolayısı ile bağlayıcı yapı unsuru olarak, çalışmanın merkezinde yer alan batıl-paranormal inançlar ile bu inançlar doğrultusunda şekillenen alışkanlık ve davranış pratikleri; tüm irrasyonellikleri ve bilimsel gerçeklikle ilişkisiz doğalarına rağmen kolektif bir yapıda ortaya çıkarak yüzyıllardır tüm toplum ve kültürlerde çok çeşitli varyasyonları ile varlıklarını korumuşlardır ki, bu süreklilik de batıl-paranormal inanç örüntülerinin etkisi ve önemini ortaya koymak adına dikkat çekicidir (Sinanoğlu ve Sinanoğlu, 2012: 243). Toplumsal belleğin nesiller arası aktarımında önemli etkenlerden biri olan sözlü anlatılar, batıl ve paranormal unsurların aktarımında en etkili araçlardandır ve büyükanneler, büyükbabalar aracılığıyla bir miras olarak yeni nesillere devredilen bu doğaüstü ögeler, kültürel birikimi yansıtan toplumsal bir tartışma alanı yaratmaktadırlar (Sinanoğlu ve Sinanoğlu, 2012: 243). Batıl ve paranormal yapıların, toplumsal bellek kapsamında önemli bir inceleme alanı haline gelmesinde; sosyal, kültürel ve fiziksel boyutlarıyla sayısız dini ritüeli, adeti, kutlama törenlerini ve festivalleri kapsayan bir temas alanı sunması etkilidir (Solomon&Solomon: 1994: 96). Bu anlamda batıl ve paranormal olanın en güçlü yanı, toplumsal bilincin ve belleğin içine işleme biçimidir ki; kuşaktan kuşağa, ağızdan ağza aktarılarak ve durmaksızın tekrarlanıp teyit edilerek kişisel hafızalarımızda yer eden bu gerçek dışı inançların yoğun etkisi, ne kadar mantıklı bir zihne sahip olsak da iç güdülerimizin yarattığı baskı karşısında 'o tuhaf şeye' riayet edişimizde açığa çıkar (Rhodes, 2012: 11). Kolektif bir öge olarak batıl ve paranormal yapıların toplumsal bellek ile ilintisi, sosyal yaşamın temel taşı olan konuşma, gözlemleme, dinleme yani esasında toplumsal olan ile temasa geçme suretiyle yayılmasından kaynaklanmaktadır ki; kişiler aile, iş, eğitim gibi sosyal yaşamın farklı alanlarında kurdukları etkileşim ağları sayesinde toplumsalın ürettiği belleği de özümsemektedirler (Kottak, 2001: 52). Batıl ve paranormal temelde şekillenen inanış ve davranış örüntüleri, kimi zaman gözle görünür biçimde günlük

hayat pratiklerine yansırken iken kimi zaman kişilerin bilincinde öyle derinlere yerleşmiştir ki etki düzeyi şaşırtıcı olabilmektedir. Yapılan araştırmalar göstermektedir ki batıl ve paranormal yapılar, sosyokültürel ve psiko-sosyal boyutları ile gelişmiş toplumlarda dahi bireylerin inanç, tutum ve davranış pratikleri üzerinde etkili olmaktadır (Karaşahin, 2007: 152). Bu kısım, söz konusu etkinin boyutu, kökeni, muhtevası, oluşum süreci ve yansımalarını ortaya koymak amacıyla, batıl ve paranormal unsurları daha yakından incelemeye ayrılmış ve bu unsurların doğasını, işleyiş mekanizmasını anlamlandırma çabası ile oluşturulmuştur.

4.1. Batıl İnanç Kavramı ve Muhtevası

'Batıl inanç' olgusu kavramsal olarak yersiz, boş, gerçekle ilişkisi ve doğruluğu olmayan inançlar bütününe işaret etmektedir (Türkoğlu, 2009:8). Türk Dil Kurumu tarafından batıl inanç "Doğaüstü olaylara, gizli ve akıl dışı güçlere, kehanetlere aşırı derecede bağlı boş inanç, batıl itikat" olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2020). Budak (2005) ise batıl inancı, yaşamın doğal gidişatının şanslı olduğuna inanılan objeler, büyü ve kara büyüler, ruh çağırma, muska yazdırma gibi doğaüstü veya sihirli yapma-etmelerle değiştirilebileceği inancı olarak ifade etmektedir. Batıl inanç mefhumunun temeli, kişilerin kurduğu hatalı neden-sonuç ilgilerine dayanmakta; esasında sonuca olumlu veya olumsuz etkisi olmayan bir unsurun, etkisine ikna olma neticesinde davranışın sürdürülmesi durumunu ifade etmektedir (Foster&Kokko, 2009). Belli bir ülke veya dine özgü olmayan, ilkel ya da modern, teknolojik ve maddi bağlamda geride-ileride olması fark etmeksizin her toplumda kendini gösteren batıl inançlar; irrasyonel, gizli, gizemli, doğaüstü güçlere ve kehanetlere dayalı dayanaksız inançlara karşılık gelmektedirler (Candan, 2010: 176-177). Pek çok farklı varyasyonuna rağmen temel olarak batıl inançlar, yaşanan olayın gidişatı ile rasyonel bağlamda ilgisi ve alakası olmayan bir davranış, nesne, durum ya da şeyin, söz konusu olayın sonucunu şekillendirdiğine dair mantıkdışı bir yapıda kanıksanmış inançlar olarak tanımlanabilirler (Damisch, Stoberock ve Mussweiler, 2010: 1014). Batıl inançlar, belli davranış kalıpları, durum, eşya ve şeylerin yani temelde bilimsel olarak açıklanamayan mantık dışı fenomenlerin, yaşanan olayların nasıl ilerleyeceği ve sonuçlanacağını etkilediği temeli üzerinde şekillenirler (Wang, Hernandez, Minor ve Wei, 2012: 712). Akıl ve mantığa uygun, tutarlı bir düşünsel zemin sunamasa da bir

olayın neticesini olumlu yahut olumsuz anlamda değiştireceğine inanılan batıl inançlar, amaç ya da koşullar çerçevesinde şekillenen eylemsel bir inanma biçimine işaret etmektedirler (Callebaut, 2000: 52).

Batıl inanca ilişkin çoğu sözlük tanımı korku duygusu temelinde ortaya çıkan zihinsel ve eylemsel oluşlara vurgu yapsa da batıl inancın yalnız korku anında ortaya çıkmadığına ve hatta kaygı, endişe gibi olumsuz duygu durumlarını azaltmaya yönelik etkiler yarattığına dikkat çeken verilere ulaşmak da mümkündür (Vyse, 1997: 19). En genel ifade batıl inançların kapsamı, bazı toplumlarda şans/uğur, bazı toplumlarda ise şanssızlık/uğursuzluk getireceğine inanılan belli sembol, renk, sayı, gün, davranış kalıbı gibi çok çeşitli göstergeye işaret etmekte ve bu boyutu ile batıl inançlar günlük deneyimlerin, sosyal yaşamın biçimlenişinde kayda değer bir alan kaplamaktadırlar (Farooq&Kayani, 2012: 337). Halk arasında yaygınlaşmış inanış ve davranış örüntülerinin sözlü ve eylemsel aktarıma dayalı boyutunu karşılayan batıl inançların, genel itibariyle belli bir düşünsel karaktere, yapıya ve dile özgülüğünden bahsetmek de mümkündür (Solomon ve Solomon, 1994: 96).

Batıl inançlar "The Encyclopedia Metropolitana" da açıklanamayan doğal fenomenler ve nesnelerle kurulan irrasyonel ilişkiler olarak ifade edilmekte ve dört farklı biçimde tanımlanmaktadır (Akt. Napier, 2008: 14-15):

- ✓ Başıboş ibadetler,
- ✓ Anlamsızca duyulan hürmetler,
- ✓ Din konularında aşırıya kaçan ya da onaylanmayan törenler,
- ✓ Gereksiz ve olumsuz yönde yönetilen takıntılar.

Batıl inançlar doğaları itibariyle toplumsal düzlemde dini inanç gibi algılanmış ve kanıksanmış inanç ve davranış pratiklerini karşılamasına rağmen temelde dinin özünde bulunmayan ve dine sonradan dahil edilen bir yapı ortaya koyarlar (Tatlıoğlu, 2000: 14). Bilimsel bir yaklaşımla açıklanamayan batıl inançlar halk arasında pek çok farklı sembolde ya da biçimde kendini göstermekte; büyüler, melekler, şeytanlar, hayvanlar, madenler, numaralar vb. pek çok farklı sabitleşmiş fikirle ve simgeyle ilişkili olarak varlık alanı bulmaktadırlar (Türkoğlu,2009:60). Rasyonellikten uzak bir temelde şekillenen batıl inançlar, günlük yaşamın aleladeliği içinde dört yapraklı

yonca görmenin getireceğine inanılan uğur ya da kara kedi görmenin, ayna kırmanın getireceğine inanılan uğursuzluk gibi pek çok farklı sembolle ilişkilendirilebilirler (Keurst, 1938: 226).

Toplumların kültürel yapısında önemli bir değer olarak ele alabileceğimiz, batıl inanç olarak ifade edilen ve gerçekçi bir temele dayanmayan inançlar ile bu inançlar doğrultusunda şekillenen alışkanlık ve davranışlar, kimi görüşlere göre bilgisizlikten kaynaklanan bir bilinmezlik korkusu, kimi görüşlere göre de doğa kurallarına aykırı olarak mantıksızca olana, şansa, büyüye vb. inanmak olarak ifade edilebilirler (Ulu,2012:8). Evrensel, belli bir kültüre ya da belli bir sosyal gruba özgü yani zaman ve mekâna paralel olarak değişiklik gösterebilen batıl inançlar farklı görünümleriyle karşımıza çıkmakta; bir batıl inanç-davranış kalıbı, bir kültürde şans getiren olumlu bir işaret olarak anlamlandırılırken farklı bir kültürde uğursuzluk, felaket habercisi olarak algılanabilmektedir (Tunçel, 2013: 13). Teorik temelli ifadeler dışında her gün nedenini bilmeden yapılan davranışlarda, söylenen sözlerde de zuhur eden bu inanışlar, bazen gece tırnak kesilmesi gerektiğinde yaşanan tedirginlikte, bazen kara kedi görüldüğünde otomatikleşmiş bir saç çekme davranışında kendini gösterebilmektedir. Bu anlamda hayatın her alanında farklı biçimleriyle karşımıza çıkabilecek batıl inançlar, insan hayatını biçimlendirici bir etki yaratmakta, kişileri etkileyip yönlendirmekte ve hatta denebilir ki insan yaşamına değer katmaktadırlar (Özgüven, 2013: 111).

Netice itibariyle batıl inançlar tarih üstü, evrensel ve kültürlerarası bir varlık alanı ortaya koymaktadırlar (Campbell, 1996: 155). Sosyal, kültürel ve bireysel olarak pek çok alana temas etmelerinden kaynaklı önemine rağmen, batıl inançların gerçek anlamda bir ‘inanç’ olduğuna ilişkin tartışmalar canlılığını korumakta ve kimi görüşler açısından batıl inançların ifade ediliş biçiminde, terminolojik olarak inanç kavramının kullanılması sakıncalı bulunmaktadır (Dundes, 1961: 26). Ancak batıl inanç ve davranış şemalarının yalnızca irrasyonel bir düşünce yapısının, çarpık ve cahil bir zihnin ürünü olarak değerlendirilmemesi gerekliliği de es geçilmemelidir (Taburoğlu, 2011: 71). Öyle ki oluşum dinamikleri ve yapısı anlaşılana kadar ‘yalnızca’ olumsuz anlamlar yüklenmiş ‘hurafe’ gibi kavramsallaştırmalarla ortaya koyulan batıl inançların, bilimsel ilerlemeler, insan doğası ve kültürel ögeler üzerine yapılan

çalışmalar sonucunda, pek çok toplumsal-kültürel değeri bünyesinde barındıran bir olguya işaret ettiği anlaşılmıştır (Tunçel, 2013: 32). Türkoğlu (2009: 60)'na göre "bugün dünyada yedi kişiden biri yaşamını batıl inanç üzerine kurmakta" ve tam da bu sebepten, yani batıl inançların bireylerin inanış ve davranışlarına etkisi dolayısı ile konuya ilişkin kişisel, toplumsal bağlamlarda tutum ve yaklaşımların incelenmesi önem kazanmaktadır.

4.2. Paranormal İnanç Kavramı ve Muhtevası

Paranormal inançlar ilk çağlardan beri var olan, toplumsal olarak yaygın, kanıksanmış ve bazı durumlarda popülerleşmiş, dini olan ve dini olmayanlar olarak sınıflandırılabilecek, çok amaçlı ve çok çeşitli inanma örüntülerine işaret etmektedirler (Emmons&Sobal, 1981: 301). Bu anlamda pek çok anlamı karşılayan paranormal inançların varlık alanını açıklayabilmek için 'paranormal' sözcüğünü ele almak gerekecektir. Paranormal sözcüğünün Yunancadan gelen 'para' ön eki, 'bir şeyin dışı' ve 'ötesinde' anlamlarını karşılamaktadır ki; sözlük anlamı itibariyle paranormal, 'rutin, normal bilinen ve tanınan kanunlar ve doğal güçlerin dışında ya da ötesinde olan ve bunlarla açıklanamayan' anlamlarını karşılar (Arslan, 2011: 29-30). Fiziksel kanunlar ile açıklanamayan ve fiziksel kanunların ötesinde kalan yapıları ifade eden paranormal kavramı, inanç mefhumu ile bütün bir yapıda ele alındığında, normal şartlarda insan yetenekleri ile gerçekleşemeyecek olay ve durumların, mümkün olamayacak sebep-sonuç ilgilerinin kurulabilirliğine dair inançlara karşılık gelmekte; psişik güçler, yetenekler ve fikirleri ifade etmek üzere Parapsikoloji disiplini içerisinde kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Kyendyebai, 2016: 4). Bu anlamda Parapsikoloji disiplini, psikolojinin psişik (duyu dışı algılama) görüngülerini inceleyen bir alanı kapsamaktadır. Rush (1998: 4) Parapsikoloji disiplininin inceleme alanını; basitten karmaşığa, önemsizden dramatiğe, doğal ve kendiliğinden gelişen olay, durumlardan marjinal olana, başa gelebilecek uğursuzlukları haber veren önsezilerden kişilerin canlı, gerçek gibi algıladığı vizyon ve duyuşlara kadar çok geniş bir yelpaze içeren vakıaların incelendiği bir psikoloji alt dalı olarak anlatır.

Tarihin her döneminde ve her toplumda kendini gösteren paranormal inançların kapsamını anlayabilmek, paranormal inançların merkezinde yer alan 'psişik'

kavramının temas alanını açıklamayı gerekli kılmaktadır ki; bu kavram duyu dışı algılamalar sonucunda meydana gelen normal dışı olayları, kimilerince 6. His, kimilerince duru görü ya da telepati olarak ifade edilen hissediş biçimlerini kapsamaktadır. Bu anlamda paranormal inançlar psişik olay, durum deneyimlere, olağan dışı yaşam formlarının varlığına ilişkin fikirlere, ruh inancına, büyüye, telepati, telekinezi gibi duyu dışı algılara, geleceği bilmeye dair görüngülere temas eden ve kimi görüşlerce batıl inançları da kapsamına alabilecek bir çerçevede değerlendirilebilirler. Arslan (2011:45)'a göre paranormal inanç kavramı 'büyü, bilim ve dinin kavşak noktası' olarak ifade edilmektedir. Bilim insanlarınca paranormal alan, belli bir biçimde algılanan, etiketlenen ya da inşa edilen bir alanı ifade etmekte (Goode, 2000: 20); bu alan bilimsel yöntemin kıstasları çerçevesinde belli bir kapsamda sınırlanmakta ve tanımlanmaktadır (Arslan, 2011: 55). Temel olarak bir olgunun, bir inancın paranormal olup olmadığı noktasında belirleyici ölçüt, o konunun doğanın kanunlarına ve bilimin onayladığı kabullere ters düşüp düşmemesi olarak ifade edilebilir (Arslan, 2011: 19).

Kökleri paganist inançlara ve mitlere dayanan paranormal inançlar, nasıl ve ne şekilde kullanıldıkları açısından toplumdan topluma farklılık gösteren, bilimsel alanın sınırları ile ilişki içerisinde olan, etkisi kişisel farkındalık seviyesine göre değişiklik gösteren ve kullanım amaçları çok çeşitli olsa da temelde kişi, olay, durum ve gidişata etki etmeyi amaçlayan ögelerdir (Koruk, 2017: 20). Arslan (2011: 28-30)'a göre pek çok dini, kültürel ve geleneksel unsurlar ihtiva etmesiyle 'bağdaştırıcı' bir yapı ortaya koyan paranormal inançlar, geleneksel dini paranormal temsiller ve parapsikolojik ögeler şeklinde iki temel boyutta incelenebilmektedirler. Her iki boyutuyla da bilimsel kıstaslar çerçevesinde doğrulamanın mümkün olmadığı güçlerin varlığına ve olağan dışı unsurlara dayanan paranormal inançlar; cin, melek, şeytan, ruh, mitolojik ve kültürel varlıklara, büyü, şifa, dua, biyoenerji gibi güçlere, astroloji, tarot, fal, kutsal kitapların şifreleri gibi gizemli, sembolik bilgilere ve daha pek çok alana temas eden bir çerçeve sunmaktadırlar (Develi, 2019: 61).

Irwin (2009: 4-7)' in, paranormal inançların muhtevasını ortaya koymak amacıyla yaptığı sınıflandırma şöyle şekillenir:

1. ***Batıl İnançlar:*** *Bunlar eski zamanlardan beri alışılagelen, paranormal inançların ilk kavramsallaştırılan inanç biçimlerini ihtiva eder.*
2. ***'Psi' fenomenleri:*** *Parapsikologların adlandırmasıyla psi fenomeni, telepati, durugörü, geleceği görme, gibi duyu dışı algılama -extrasensory perception [ESP] ve psikokinezi [PK] zihnin madde üzerindeki etkisi- gibi duyu dışı algılama biçimlerini kapsar.*
3. ***Kehanet sanatları:*** *Tarot kartları, astroloji, "numeroloji" [numerology], el falı gibi geleceği görme biçimlerini anlatır.*
4. ***Ezoterik büyü sistemleri:*** *Büyüsel efsunların, muskaların, iksirlerin etkisine inanmayı, neo-pagan ve vudu ritüellerini kapsar.*
5. ***Yeni çağ (New Age) Terapileri:*** *Aromaterapi, aura tedavisi, homeopati yoluyla tedavi, doğal ve ruhsal tedavi biçimlerini, kristal gücü-iridoloji, "piramid gücü", refleksoloji ve Reiki gibi alternatif sağlık pratikleri ve terapilerine dair uygulama ve inanışları ihtiva eder.*
6. ***Ruhçuluk:*** *Ruhların maddi dünya ve yaşayan insan ruhları üzerinde etkili olduklarına inanmayı temele alarak ölü insanlara ait ruhlarla medyumlar aracılığı ile iletişimi kurulabileceği ve hayaletlere, perili evlere, kötü ruhlara, ruhun insan bedeninden geçici olarak uzaklaşması anlamında astral ya da beden dışı seyahat gibi inanışlara ve tecrübelere ilişkin bir alana işaret eder.*
7. ***Doğulu Mistik-Dinsel İnanışlar:*** *Birçok araştırmacı Doğu mistisizminin ve dinlerinin bazı ögelerinin paranormal inanç kategorisinde ele almaktadır, bu inançlara Karma, I-Ching uygulamaları ve Feng Shui örnek verilebilir.*
8. ***Yahudi-Hıristiyan Dinsel İnanışları:*** *Tanrı, şeytan, cennet-cehennem ve meleklerin varlıklarına dair metafizik ilkeleri ve daha uçta yaradılışçılığa, İncil ve diğer dinsel metinlerin hak olduklarına, belirli bazı peygamberlerin kutsal konumlarına, bakire doğuma inanmaya ve Hıristiyan ve Hıristiyan olmayan fundamentalizm biçimlerine karşılık gelir.*
9. ***Dünya Dışı Varlıklar:*** *Evrendeki galaksilerde akıllı yaşam formlarının varlığına, UFO'lara, uzaylı varlıkların UFO'larla dünyayı ziyaret ettiklerine inanmayı içerir. Bu inançlarla ilişkili olan diğer varyantlar ise uzaylılar tarafından kaçırılma anlatıları, Mısır piramitleri ve tarla işaretleri gibi açıklanamayan fenomenlerdir.*
10. ***Kriptozoolojik Yaratıklar:*** *İzole orman ve göl gibi yerleşim olmayan topraklarda görüldüğü rapor edilen gizemli hayvanlara dair anlatılara, Loch Ness canavarı, Van Gölü Canavarı, Koca Ayak, Chupacabra, Karadamı ya da Yeti vb. gibi varlıkları tutucu zoologlarca inkâr edildiği iddia edilen hayvan türlerine inanmayı içerir. Buna ek olarak, tek boynuzlu at, denizkızları, deniz canavarları ve ejderhalar gibi efsanevi hayvan türlerinin varlığına inanmak da bu kısma dâhil edilebilir.*

Batıl inançlar ile paralellik gösteren noktası ile paranormal inançlar, bireylerde kaygı, korku, stres ve endişe yaratan, riskli, belirsizliğin yüksek olduğu ve kontrolü mümkün olmayan olaylar karşısında, toplumsal ya da bireysel olarak yönelim gösterilen bir tür savunma, korunma mekanizmalarına işaret etmektedir ki bu

düşüncenin, yapılan araştırmalar neticesinde de desteklendiği ortaya çıkmıştır (Miller ve Hoffman, 1995: 65). Paranormal inançlar genel olarak tüm toplumlarca paylaşılabilen, ritüel ve uygulamalarla yaygınlaşan yapıları sebebiyle toplum varlığını ve niteliğini muhafaza etmekte; sosyal öğrenmelerle aktarılan bu toplumsal varlık, paranormal inanç konusunun sosyolojik bir olgu olarak incelenmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır (Koruk, 2017: 4-5). Bu anlamda paranormal inançlar konusunda vurgulanması gereken nokta, bu inançların yalnızca bireysel dinamikler neticesinde (algısal, duyusal, deneyimsel) gelişen patolojik görünümlere değil; makro boyutlu değişimlerin bir yansıması olarak sosyal yaşama ait alanda şekillenen bir yapıya işaret ediyor oluşudur (Koruk, 2017: 10).

4.3. Batıl-Paranormal İnanç ve Davranışların Ortaya Çıkış Nedenleri, Oluşumu

Tarih boyunca dünyanın her yerinde var olmuş ve olmaya devam eden pek çok inanma biçimi ve bu inanışlara dayalı davranışlar, uygulamalar insan hayatının önemli bir kısmını kaplamakta; bu doğrultuda yaşam biçimimizi etkilemekte ve hatta değiştirmektedir (Türkoğlu,2009:7). Söz konusu inanç sistemlerinin dikkate değer bir kısmına karşılık gelen batıl ve paranormal yapıların ortaya çıkış süreci yani bir diğer anlamda insanların batıl-paranormal olana yönelimi tarihsel süreçte dönemsel özelliklere bağlı olarak farklılaşmaktadır ki ilkel dönem kabile toplumlarında batıl inançların çerçevesi doğa olayları, avlanma faaliyetleri tarafından çizilmekte iken modernleşme ile birlikte sanayi toplumları için bu çerçevenin aile kurumu, ekonomik sorunlar vb. ile yer değiştirdiğinden bahsetmek mümkündür (Tunçel, 2013: 13-14). Türkoğlu (2009: 7)'da batıl inançların ortaya çıkış sürecinin büyük oranda toplumsal yaşanmışlıklara ve doğa olaylarına dayandığının altını çizmekte, tarih öncesi dönemlerin günümüzde yarattığı izlerin batıl yapılarla yansıdığını ifade etmektedir. Bu anlamda batıl inançlar ile batıl inançların oluşum sürecinde toplumsal olarak yaşanan hazırlık aşaması bir bütün olarak incelenmelidir ki; söz konusu hazırlık aşaması pragmatist açıdan düşünüldüğünde artı değer sağlıyor olmasa da kolektif bağlamda işlevselliği ve kayda değer bir amaca hizmet ettiği inancı kanıksandığı için aşamanın içinden geçme gerekliliği oluşmaktadır (Akt. Schippers&Van Lange, 2006:

2533). Konuya ilişkili olarak ilkel insanın batıl olana yönelişi ve batıl olanın altında yatan dinamikler Rhodes (2012: 11-12) tarafından şöyle izah edilir:

> *Hayatta kalma içgüdümüz, canımız tehlikedeyse bizi bir çözüm bulmaya zorlar; bedenimiz de tabiatı gereği savaşma ya da kaçma yetisiyle donatılmıştır. Hijyenin tam olarak sağlanamadığı, temel gıda maddelerinin, temiz suyun veya modern ilaçların kolaylıkla tedarik edilemediği çağlarda yaşamış atalarımızın yüz yüze kaldıkları tehditlerin çoğu tamamen kontrolleri dışındaydı. Gemi batarken dalgalardan kendilerini koruyamıyor, vebayı durduramıyor ya da hasadı mahveden donla başa çıkamıyorlardı. Bu yüzden kendilerini kurtarmanın başka yollarını aradılar: Örneğin denizciler tanrılara adak olarak saçlarını kestiklerinde deniz kazalarından korunacaklarını düşündüler;(...) çiftçiler ise ailelerinin açlığa sürüklenmesinden korktukları için kırlangıç yuvalarını bozmamak adına verimli arazilerini ekip biçmekten kaçındılar.*

Dolayısı ile denilebilir ki ilkel insanın kontrol altına alamadığı yaşam süreci, tanrıların oyunlarında birer piyon oldukları sanrısına kapılmalarına ve karşı koyamadıkları yazgılarına karşı güçsüz hissetmelerine neden olmuş; bu süreçte ortaya çıkardıkları davranış ve düşünüşler, esasında 'batıl inanç' olarak değil, sosyal normlara, dini kodlara ve zamanın dinamiklerine uygun bir yapıda şekillenmiş baş etme biçimleri olarak ortaya çıkmıştır (Rhodes, 2012: 12-13). İlerleyen süreçte yaşanan sosyokültürel, bilimsel ve teknolojik gelişmeler, dünyayı daha iyi anlamaya başlayan insana, eski olanın doğal olarak batıl görünmeye başlaması sonucunu doğurmuştur.

Batıl inançların oluşum mekanizmasındaki tetikleyici faktörleri irdelemek gerekirse; insan yaşamının bilinmezliklerle, öngörülemezliklerle dolu doğasından kaynaklı olarak geliştirdiği merak ve olabilecekleri kontrol etme, hazırlıklı olma isteği, gelecek kaygısı, yaşanabilecek olası talihsizliklerle başa çıkabilme, hayatın getirdiği her türlü deneyimin üstesinden mümkün olan en iyi biçimde gelerek daha iyi, daha mutlu, daha güvende hissetme ihtiyacından kaynaklandığını söyleyebiliriz (Akova, 2011: 26). Bu noktada kendini güvende hissetme gereksinimi neticesinde ortaya çıkan pek çok batıl inanç bulunmaktadır ki bu durumu kanıtlayan çalışmalardan biri olarak, Rusya'da üniversite öğrencileri arasında yapılan bir araştırmada, öğrencilerin %86'sının batıl inançlarının altında yatan sebebi güvenlik ihtiyacı olarak ifade ettikleri dikkat çekmiştir (Saenko, 2005: 81). Güvenlik ihtiyacından hareketle Spinoza'ya göre de batıl inançların oluşum ve ortaya çıkış dinamiğinin altında yatan temel itki korku

duygusudur ve Spinoza bu durumu "İnsanlar karşı karşıya kaldıkları her şeyi bilinen kurallara göre yönetebilseydi veya şans her zaman onlardan yana olsaydı batıl inançlara yönelmezlerdi." ifadesiyle açıklar (Akt. Morris, 2004: 227).

Kişisel boyutta batıl inançların oluşumuna ilişkin yaptığı araştırmalar ile Peterson, batıl ve paranormal tabanlı konulara dair eğilimli olmanın altında yatan sebepleri, bireylerin kendi kendilerine yetebilme noktasında yeterince güçlü olamaması ve dış dünyayı, çevreyi kontrol altında tutabilme güdüsüne bağlamaktadır (Akt. Arslan, 2004: 13). Batıl ve paranormal inançlara sahip kişiler genel itibariyle yaşamları boyunca deneyimledikleri olay ve durumlarda, kendilerinin ve başkalarının eylemleri ile ilişkilin, bazı yaşantıları kısmen de olsa 'kontrol edilebilir'; bazı yaşantıları ise tamamen 'kontrol dışı', şans, talih, kader gibi etkenlerle ilişkili olarak algılamaktadırlar (Burger&Lynn, 2005: 71). Söz konusu kontrol dışılık algısı, bireylerin yaşadıkları olumsuzluklar, başarısızlıklar, mutsuzluklar karşısında almaları gereken sorumluluğu kendilerinden üstün gördükleri bir güce yükleyerek bir tür mazeret yaratma mekanizması da oluşturmaktadır (Tunçel, 2013: 11). Bu doğrultuda batıl ve paranormal inanç örüntülerinin kişisel bağlamda ortaya çıkış sürecinde önemli etkenlerden biri de bireylerin kontrol edemeyip 'irade dışı' olarak algıladıkları yani arzuladıkları ya da planladıkları biçimde yönetemedikleri güçleri kontrol altına alma iç güdüsüdür ki; kişiler ulaşmak istedikleri hedef doğrultusunda ortaya çıkma ihtimali olan olumsuzlukları batıl-paranormal olan ile kontrol edebileceklerine ve böylece arzulanan şeye ulaşma ihtimallerini arttırabileceklerine inanmaktadırlar (Burger&Lynn, 2005: 71). Batıl ve paranormal oluşumların kişisel dinamiklerine ilişkin olarak ortaya atılan teorilerden biri de söz konusu unsurlara eğilimli kişilerin görece eğitim seviyesi düşük, olay ve durumları objektif değerlendirme noktasında daha zayıf kişiler olduğu yönündedir. Bu düşüncenin gerçekliğini incelemek üzere Peterson (1978)'ın yaptığı araştırma bulguları, bu kişilerin gerçekten de bilimsel bilgiye sahiplik noktasında zayıf ve ilgisiz olduklarını, daha çok kendilerine dönük kişiler olduklarını ortaya koymuştur (Akt. Stanke, 2004: 1). Ayrıca batıl ve paranormal unsurların ortaya çıkışı ve sürdürülmesinde karakteristik özellikler kadar kişinin içinde bulunduğu sosyal çevre de önem arz etmekte; bireyler çoğunlukla güvenilir bir rol modeli (kimi zaman anne ya da baba, arkadaş, sosyal medya olmak

üzere) örnek alarak söz konusu inanç-davranış örüntülerini içselleştirmektedirler (Berger, 2012 ve Emme,1940). Konuyla ilgili olarak Robert Park (2010: 98) insanların toplumsal dünyada var olma ve varlığını sürdürme biçimlerinin yeterince zorlu koşullar barındırdığını ve bu koşullarla mücadeleyi kolaylaştırıcı unsurlar olarak çevremizde güvendiğimiz kişilerin sözlerine inanma eğilimi içinde olmamızın, oldukça insani ve doğal olduğunu vurgular ki; ailemiz, arkadaşlarımız, politik önderlerimiz ve hatta en sevdiğimiz sporcular ve antrenörlerimizin batıl inançlarını açıkça sergiliyor oluşunun üzerimizdeki tesiri son derece beklenir ve de kaçınılmazdır.

Batıl ve paranormal inanış-davranış örüntüleri, ortaya çıkışı ve yansıma biçimleriyle üç ayrı boyutta ele alınabilir (Saenko, 2005: 77-78):

- ✓ **Duygusal Boyut:** Kişinin duygu durumuna yani sevinç, korku, öfke, endişe, heyecan vb. duygulanımlarla ilişkili olarak ortaya çıkan batıl-paranormal yansımalar.
- ✓ **Bilişsel Boyut:** Kişinin zihinsel faaliyetleri yani düşünme, algılama, çıkarım yapma, dikkat etme ve hayal etme gibi süreçleri neticesinde ortaya çıkan batıl-paranormal yansımalar.
- ✓ **Davranışsal Boyut:** Kişinin sahip olduğu inanç doğrultusunda eylemsel boyutta yani birtakım ritüeller, sembolik davranışlar ile kendini gösteren batıl-paranormal yansımalar.

İnsanoğlu ulaştığı uygarlık düzeyine ve teknolojik gelişmelere rağmen hala uzak geçmişinden getirdiği sayısız izi beraberinde taşımakta ve yaşatmaktadır (Türkoğlu, 2009: 7). Bu izlerin nesilden nesle aktarılarak toplumsal düzeyde yaygınlaşmış bir boyutu olan batıl-paranormal temsiller; taklit, tavsiye ve telkin aracılığıyla aktarılmakta ve yoğun olarak çocukluk döneminde kazanılarak bazen sorgusuz sualsiz, bazen de bilinçli bir zihin durumunda, hayat boyu sürdürülmektedirler (Saenko, 2005: 77). Bilimsel bilginin nesilden nesle aktarılması nasıl doğal ise batıl olana ilişkin bilginin aktarımının da o kadar doğal olduğunu vurgulayan Park (2010: 133)'a göre kırılan kemiği kaynatmaya ilişkin bilgi nasıl kuşaktan kuşağa aktarılıyorsa; kötü ruhları uzaklaştırmaya, etkisiz hale getirmeye yönelik maske ve çıngırakların da aktarılması son derece beklenti dahilinde karşılanmalıdır. Batıl ve paranormal olana

ilişkin aktarım sürecinin devamlılığındaki motivasyon en temelde 'fayda' sağladığı inancından hareketle, sağlığın iyileştirilmesi, gelecek hakkında önceden bilgi edinmek ve farklı ihtiyaçların tatmini gibi çok çeşitli gerekçelerle ilişkilendirilebilmektedir (Çakan, 2016: 14). En temel anlamıyla yaşamsal olayların gidişatında, deneyimlenen olayı etkileyen durum, obje ya da şeylerle ilişkili kurulması ile gerçek dışı, irrasyonel neden-sonuç bağlantılarından doğan batıl inanışlar; önyargılar ve bilgi eksiklikleri neticesinde varılan hatalı çıkarımların nihai bir sonucu olarak inanç ve davranış boyutlarıyla biçimlenmektedirler (Köse ve Ayten, 2012: 195).

4.4. Batıl-Paranormal İnanç ve Davranışların İşlevi

Batıl ve paranormal ögelerin insan yaşamındaki işlevselliği konusuna değinmek gerekirse, öncelikle toplumsal düzlemde kanıksanmış kurallar ve kurumsallaşmış dini inanç sistemleri kadar batıl ve paranormal yapıların da toplumsal bir işlevselliği olduğu ve fakat bu işlevselliğin gizli, örtük bir yapıda gerçekleştiğini ifade etmek gerekmektedir (Arslan, 2011: 25). İlk olarak batıl ve paranormal inanç-davranış şemalarının bireysel ya da toplumsal boyutta kaygı, endişe, öfke gibi duygu durumları ile baş etme noktasında efektif bir yapı sunduklarından bahsetmek mümkündür (McLeish, 1984: 426). Adorno (2011: 237-264)'ya göre batıl inançlar, kişilerin kadersel yaşam döngülerinin kontrol altına alınamaz, mistik, irrasyonel ve doğaüstü dış belirlenimlerce etki altına alınması ile açıklanmaktadır ki; ona göre batıl inançlı bireylerde yaşanan olaylar karşısında takınılan sorumluluğu devredici tutum dikkat çekmekte, deneyimlerin iyi ya da kötü şansa ve kadere bağlanması eğilimine sıkça rastlanmaktadır.

Bireysel alanda batıl ve paranormal yapıların işlevselliği noktasında Jung'un görüşleri önemli bir noktayı vurgulamaktadır. Jung'a göre batıl inançlar insan doğasında kendiliğinden var olmasıyla beraber bireylere korunma hissi veren yaşamsal bir bilinç alanı sunmaları ile gerekli fenomenlerdir (Türkoğlu,2009:7). Yapılan araştırmalar Jung'un bu görüşünü desteklemekte, batıl ve paranormal inançların kişilerde kaygı seviyesini düşürdüğü, korku hissini azalttığını göstermektedir. Batıl ve paranormal unsurların korunma ve iyi hissetme noktasındaki işlevselliği pek çok araştırma neticesinde doğrulanmış olsa da paranormal bir günlük

yaşam pratiği olan ‘dua etme’ konusunda yapılan deneysel çalışmalar neticesinde duanın etki gücüne dair ilginç ve tezatlık içeren sonuçlara ulaşılmıştır. Bu konuda yapılmış en geniş ve kapsamlı araştırmalardan biri olan ‘Arabulucu Dualaın (bilgisi olmaksızın karşıdakine dua etme) Terapi Etkisi’ adlı yaklaşık on yıl süren çalışma kapsamında; kalp ameliyatı geçiren ve bir kısmına dua edilip bir kısmına dua edilmeyen hastalardan, dua edilenler içerisinde hiçbir anlamlı etkinin, iyileşmenin gözlenmediği ortaya konmuştur (Park, 2010. 64). Benzer bir amaçla Seul’de 200 kısır kadın üzerinde yapılan bir araştırmaya göre kadınlara tıbbi tedavi uygulandıktan sonra aralarından rastgele seçilen 100 hastaya, gönüllü Hristiyanlar tarafından dua edilmiş; çalışma neticesinde dua edilen ve edilmeyen grup arasında iyileşme hızı ve seviyesinde anlamlı farklılığının ortaya çıkmadığı görülmüştür (Park, 2010: 61).

Batıl ve paranormal unsurların yalnız olumsuz duygu durumları ile baş etme noktasında değil bireylerin öğrenme ve bilişsel kontrol süreçlerinde de işlevsel olduğunu ortaya koyan Vyse (1997: 6)’ a göre batıl yapılar anormal değil, insan doğasının normal bir yansıması olarak ortaya çıkan ve kişisel varlığın irrasyonel alanının anlaşılmasını kolaylaştıran fenomenlerdir. Ek olarak batıl ve paranormal unsurlar, bireylerin başarı kapasitelerini artırmak adına popüler başvuru noktalarından biri olarak karşımıza çıkmakta (Damisch, Stoberock ve Mussweiler, 2010: 1015); literatürde kaygı ve batıl-paranormal inanç ilişkisini -özellikle sporcular üzerinden- ortaya koymayı amaçlayan pek çok çalışma bulunmaktadır. Yapılan çalışmalar (İnce, 2021; Zebb ve Moore: 2003) neticesinde batıl-paranormal yapıların kaygıyı azaltma ve stresle baş etme, dolayısı ile de başarıyı artırma anlamında pozitif yönde etki ettiği kabul görmektedir.

Kişisel bağlamıyla batıl inançların işlevsel yönünü ve sağladığı faydayı ortaya koymak amacıyla yapılan araştırmalar neticesinde şu sonuçlara ulaşılmıştır (Saenko, 2005: 86-87):

- ✓ **Bilişsel (Kavramsal) Fonksiyon:** Bireyler batıl ve paranormal inançlar sayesinde, ileride başlarına gelebilecek muhtemel olayları öğrenebileceklerine inandıkları bir bilişsel işlevsellik edinmektedirler. Buna göre bireyler, batıl inanç ve davranış örüntüleri sayesinde objektif ve sübjektif bağlamlarda

gerçekliğin farkındalığına erişebilmekte, algı noktasında gelişmekte, başarısızlık, uğursuzluk, mutsuzluk gibi olumsuz duygu durumları barındıran deneyimleri daha kolay sindirebilmektedirler.

- ✓ **Kontrol (Devamlılık) Fonksiyonu:** Bireyler batıl ve paranormal inançlar aracılığı ile geleceklerini kontrol edebileceklerine ilişkin bir işlevsellik elde etmekte; böylece olayları, durumları ve davranışlarını planlayabileceklerine, sonuçları değiştirebileceklerine ve yönetebileceklerine inanmaktadırlar. Bu anlamda batıl inanca sahip kişilerin davranışları, içerisinde bulundukları durumlardan maksimum fayda elde etmek üzere yani batıl davranışın sağlayacağı getiri doğrultusunda şekillenmektedir.
- ✓ **Duygusal Savunma Fonksiyonu:** Bireyler batıl ve paranormal inançlar sayesinde hayatın zorlu ve kritik dönemlerinde vermeleri gereken kararlarda -evlilik, çocuk sahibi olma vb.- kendilerine doğru olanı göstereceğine inandıkları bir rehber ve destek mekanizması yani duygusal savunma işlevselliği edinmektedirler. Bu doğrultuda bireyler batıl unsurlar aracılığıyla duygu regülasyonlarını daha kolay sağlayabilmekte, olumsuz deneyimlere ve stres oluşturan duygu durumlarına karşı korunmakta, bir tür teselli alanı bulmaktadırlar.

Batıl ve paranormal yapılar ile insan psikolojisi arasındaki dinamikler Malinowski (1948), Jahoda (1969) ve Irwin (2000) gibi pek çok araştırmacı tarafından incelenmiş ve söz konusu inanç-davranış örüntülerinin, yaşama dair kontrolünü elinden bırakmamak konusunda aşırı duyarlı ve endişeli bireylerde bir tür belirsizlikten kurtulma yolu olarak görüldüğü ya da travmatik çocukluk yaşantılarının yarattığı bir sonuç olarak kendini koruma, savunma mekanizması şeklinde ortaya çıktığı gözlenmiştir (Wiseman&Watt, 2004: 1534). Bu anlamda yapılan klinik araştırmalar, baskıcı ve önyargılı ailelerde büyüyen kişilerin, batıl inançlara eğiliminin daha yoğun olduğunu ortaya koymaktadır (Köse ve Ayten, 2012: 203). Batıl inançlara ilişkin çok çeşitli örüntüsel davranış kalıpları ile obsesyonel ritüeller, dini seremoniler ve dahası psikotik sanrılar arasındaki temas da pek çok araştırma ve gözlem sonucu kabul görmüş bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır (Marmor, 1994: 42).

Batıl-paranormal inanç ve davranış modellerine karşı mesafeli bir tutum benimseyen bireylerin bile zaman zaman inanç ile mantık arasında yaşadıkları çelişki sonucu, 'yapmaktan zarar gelmez' düşüncesiyle ve toplumsal, kültürel bir edim olarak söz konusu çerçeveye uygun davrandıklarından bahsetmek mümkündür ki, sözel ya da davranışsal olarak batıl-paranormal temsillerin ifadesi kişisel olarak kendinden eminliği, cesareti ve güveni destekleyici bir unsur olarak da karşımıza çıkmaktadır (Tunçel: 2013: 7). Bu noktada Malinowski'de batıl-paranormal inanış ve davranış pratiklerinin, özellikle yaşanan belirsizlik anlarında uygulandığını ve kişilerdeki kaygı ve stres düzeyinin azaltılmasında etkili olduğunu ifade etmektedir (Wang, Hernandez, Minor ve Wei, 2012: 717). Batıl ve paranormal yapılar tekrara dayalı, katı ve alışılmışın dışındaki yapılarıyla, reel boyutta her ne kadar olayların gidişatını etkileyecek bir neden-sonuç ilişkisi sunmasalar da bireylerin 'iyi hissetme' halleri üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadırlar (Schippers&Van Lange, 2006: 2533). Kişilerin batıl inanç ve davranış eğilimlerinin hangi koşullar altında daha yoğun gözlendiğini ortaya çıkarmaya yönelik Rudski, Albert ve Lischner (1999: 257) tarafından yapılan araştırma bulguları da bu kanıyı destekler nitelikte sonuçlar ortaya koymuş; kişilerin pozitif yönlü destek hissettikleri durumlarda batıl davranışlara daha fazla eğilim gösterdikleri gözlenmiştir.

Batıl ve paranormal yapıların kişisel düzlemde ortaya çıkan işlevlerinin doğal olarak toplumsal olanı da etkileyeceği aşikardır. Bu anlamda batıl-paranormal unsurların bireysel işlevinin, toplumsal düzleme yansımalarından biri olarak yaygın bir 'şifa bulma' aracı olarak kullanılmasından bahsedilebilir. Yapılan araştırmalar günümüzde hala pek çok insanın, fiziksel ve ruhsal hastalıklara bir çare olarak batıl-paranormal unsurlara yöneldiğini göstermektedir ki bu konunun yansımaları farklı coğrafyalarda farklı eylemlerle (tekke, türbe gibi kutsal mekân ziyaretleri, bu mekanlarda mum yakarak dilek dilemek, dua etmek, dilek ağaçlarına çaput bağlamak gibi kültürden kültüre farklılaşan ritüeller, uygulamalar ya da günümüzdeki popülerleşen görünümüyle yeni nesil enerji şifacılığı yöntemleri gibi) tezahür etmektedir. Boğmaca hastalığına yakalanmış birinin yeniden sağlığına kavuşması için Türkiye'de kimi yörelerde uygulanan batıl bir davranış üzerinden örnek vermek gerekirse, hasta kişinin yakın çevrede ölen birinden miras kalan sandığa hasta

kapatılması ve böylece hastalığın da sandığa hapsedildiğinin düşünülmesi, sonuç olarak kişinin de iyileşeceğine inanılmasından bahsedebiliriz (Köymen, 1970: 8). Konu ile alakalı başka bir örnek ise Amerikalı yerli şamanların her türlü hastalığın tedavisi 'yılan yağı'nı bir tür ilaç olarak kullanmalarından bahsedilebilir ki bu tarz 'homeopatik' yöntemlerin 19. yy. sonlarında üniversitelerde, hastanelerde ve halk arasında kullanımının son derece yaygınlaştığı gözlenmiştir (Park, 2010: 124). Sonuç olarak inanç kültürünün şifa elde etme maksadıyla kullanımı, antik dönemlerden günümüzün gelişmiş toplumlarına kadar uzanan bir devamlılıkla, sağlık hizmetlerinin irrasyonel yanını oluşturduğu yadsınamaz bir gerçektir (Elmacı, 2000).

Batıl ve paranormal yapıların toplumsal işlevi konusunda yaptığı araştırma neticesinde Taburoğlu (2011: 20) bireysel alanda birtakım takıntılara, evhamlara sebebiyet veren batıl inanç unsurlarının, vicdanla ilgili bir boyutunun da bulunduğunu ifade etmekte; toplumsal alanda kısmi olarak da olsa diğerlerine karşı sorumluluk hissetme noktasında bireyi canlı, diken üstünde ve algısı açık tutan ahlaki bir yükümlülük yarattığının altını çizmektedir. Bu noktada bakış açısı itibariyle, bireysel olarak huzursuz edici bir noktaya temas ediyor gibi görünse de söz konusu durum toplumsal düzenin ve empatinin gelişiminde küçük de olsa işlevsel görünmektedir. Batıl ve paranormal inançların yanlış düşüncelerden oluşan tehlikeli rehberliğinin yol açtığı olumsuzluk ve hezeyanlar yok sayılamayacağı gibi insanları yanlış gidişatla - korku, endişe ile- da olsa toplumsal düzeni koruyan biçimde davranmaya yöneltmesi gerçeği de yok sayılamaz bir toplumsal fayda yaratmaktadır (Frazer, 2017: 100).

4.5. Batıl-Paranormal İnanç ve Davranışların Tarihi ve Mitolojik Kökleri

Batıl ve paranormal inançların kökleri, genel itibariyle insanlık tarihinin kayda geçirilememiş antik zamanlarında oluşmuş mitlere dayanmaktadır. Bidney (1995: 294), batıl ve paranormal unsurları korkuların yarattığı ve tabularla yoğun ilişki içinde olan mitolojik inanışlar olarak açıklar ve bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere batıl-paranormal inançlar ile mitolojik ögeler iç içe geçmiş bir yapı ortaya koyarlar. Mit olgusunun ifade alanı temelde insanoğlunun ve evrenin yaratım sürecini, kökenini anlamlandırmaya yöneliktir ki; mitler insana, bitkiye, hayvana kısacası doğaya ilişkin olanın oluşum biçimini ve oluşum nedenlerini, insanoğlunun var oluşunu sürdürme

mücadelesinde geliştirdiği maddi ve manevi (kullanılan araçlardan geleneksel değerlere) unsurların doğuşundaki dinamikleri ve yaşamının günlük akışını açıklamaya odaklı, gerçeküstü varlık ve güçlerin, kültüre özgü kahramanların varlığıyla temellendirilen özünde dini ögeler barındırabilen unsurlardır (Peoples ve Bailey, 2006: 281). Bu anlamda mitlere yönelim toplumun başa çıkamadığı, rasyonel bir düzlemde açıklayamadığı ya da sahip olunan teknik, akılcı bilginin yaşanan olay ya da durumu açıklamada yetersiz kaldığı durumlarda gerçekleşir ki; bu süreç Ernst Cassirer (1946: 280) tarafından 'mitlerin yeniden doğuşu' olarak ifade edilmiştir.

Bir tür bilgi biçimi olarak ele alınabilecek mitler, ilkel insanın dünyayı yeniden biçimlendirme arzusu sebebiyle semiyolojik bir kökende kurduğu duygu yüklü yansımaları ifade ederler ki; söz konusu mitik/mit yaratısal ögeler, dünya ile mistik bir bağ kurma çabasına dayansalar da Cassirer tarafından bilimle aynı kategoride ele alınmaktadırlar (Segal, 2012: 57). Mitlere dair ortaya konan fikirler kapsamında, Freud'un düşüncelerinden hareketle kendi çözümlemesini ortaya koyan Levi-Strauss, rüyalar ile mitler arasında kültürel bir paralellik kurulabileceğini; bilinçaltı korkuları, endişeler ve bastırılmış korkuların yansıdığı rüyaların çözümlenmesinde bireysel bir bakıştan yola çıkıldığını, aynı dinamiklerden hareketle oluştuğu söylenebilecek mitlerde ise farklı olarak bireyden ziyade kültürel ögelerin de hesaba katılması gerekliliğini öne sürmektedir (Yengin, 1996: 119). Rüyalar ile mitler arası ilişkiden yola çıkarak toplumlarda rüyalarla ilgili mitlerin varlığından söz etmek de mümkündür. Bir örnek vermek gerekirse Avustralya yerlilerine ait 'Rüya' mitinde, ataların ruhlarının derin bir uykudan uyanarak tüm doğayı canlandırdığına ve sonra tekrar uykuya daldıklarına inanılmaktadır (Wilkinson, 2011: 7).

Mitler ile batıl inançlar arasındaki etkileşim ve batıl inanç oluşumuna mitlerin kaynaklık ediş biçimi Fiske (2011: 214) tarafından, nesilden nesle aktarılagelen mitsel ögelerin zaman içinde silikleşme ve yok olmaya yüz tutma sürecine girerek dönüşüm geçirmesi ve açıklaması, mantığa oturtulması güç batıl inançlara evrilmesi olarak açıklanır. Bu konuda mitik ve batıl olan arasındaki ortak yön, her ikisinin de insanoğlunun bilimsel ya da mantıksal çerçevede açıklamakta, anlamakta zorlandığı ve içinden çıkılamayan durumlarda yöneldiği başvuru noktaları olması ile izah edilebilir (Armstrong, 2006: 10). Öyle ki bir tür halk inancı olarak ifade edilen batıl

inançlar, antik dönem insanlarının yaşam akışının dinamiklerinden doğan sosyo-kültürel, dini vb. unsurların yarattığı oluşumlar olarak; ölüm, doğum, yaşam, diriliş gibi mitsel ögelerin yeniden üretilmiş, dönüşüm ve yorumlama filtrelerinden geçirilmiş halleridir (Solomon ve Solomon, 1994: 96). Mitler ve batıl unsurlar yaşanan olumlu ya da olumsuz her olayın altında bir mesaj, bir sebep olduğuna dair kurulan yüksek düzeydeki anlamlandırma ihtiyacıyla paralel bir noktada kesişmekte; olayların salt rastlantısal alt yapıları ihmal edildiği için önce mitlere, sonra da batıl inançlara dönüşmektedirler. Örnek vermek gerekirse antik dönem insanlarınca başa gelen tüm olumsuz deneyimler doğal ve insani oluşu ile değil, büyü etkisi ve uğursuzluğun musallat olmuş olması olarak değerlendirilir; konu mistik bir yaklaşımla ele alınırdı (Levy-Bruhl, 2006b: 43). Bu anlamda bir kişinin yüksek bir yerden düşüp ölmesi, doğal bir neden sonuç ilgisi değil, büyü tesirinde olduğunun göstergesidir. Kabileler arası oynanan bir spor müsabakasında yenilmek, olası ve beklenti dahilinde bir sonuç olarak değil kabilenin bir tür şanssızlık içinde olduğunun göstergesidir (Levy-Bruhl, 2006b: 61).

Her dönemde ve her toplumda az ya da çok ama mutlaka var olmuş batıl ve paranormal inançların hemen hepsinin temelinde doğayla (ateş, su, ağaç, orman, taş, kaya, dağ, doğa olayları vb.) ilişkili, mitsel ve atalara dayanan derin bir köken bulunur (Çakan, 2016: 15). Kökenin doğayla ve doğa olaylarıyla derin ilgisi pek çok mitin temelinde ve özellikle arketip kültürlerde yer almakta olup, ilkel insanlar tarafından deprem, fırtına, şimşek çakması vb. şiddetli doğa olayları, yapılan hatalardan, işlenen günahlardan ötürü bir tür cezalandırma ya da uyarı biçimi olarak algılanmıştır. Örnek vermek gerekirse özellikle Almanya'da bilinen fırtına tanrısı ve darağacının efendisi Odin'in miti, asılarak öldürülen kişilerin ardından mutlaka bir fırtına çıkacağına ilişkin insanlara tedirginlik veren, zamanla batıl inanca dönüşen doğaüstü bir beklentiye dayanır (Fiske, 2011: 68). Doğa mitlerinin diğer bir örneği yerli kabileler tarafından taş ve kayaların doğaüstü, saygı gerektiren bir güce sahip olduklarının düşünülmesi dolayısı ile kent insanının balyozlarla, çeşitli araç gereçlerle taş ve kayalara vurmasının yerli halkı huzursuz eden yaygın bir mit olarak karşımıza çıkmasında kendini gösterir (Levy-Bruhl, 2006a: 29). Doğal bir unsur olarak ayla ilgili mitlere bir örnek vermek gerekirse; romantik, genç ve güzel Dolunay Tanrıçası Selene'nin elinde

taşıdığı fenerle insanlara sonsuz aşkı armağan ettiğine inanıldığından bahsedilebilir (Hawke, 2002: 49).

Kabile kültürlerinde kontrol edilemeyen ve öngörülemeyen bir durum olarak ölüm ve ruh inancı, yarattığı korku ve endişe sebebiyle pek çok mite konu edilmiştir. Neredeyse tüm kabile toplumlarında öldükten sonra yaşamın devam ettiği yani ruhun ölümsüz olduğu inancı bulunmakta; bu sebepten kabile insanları dünyada kendilerine kattıkları yeteneklere ve özelliklere (eşyaları ve eşleri de dahil olmak üzere) ölümden sonraki hayatlarında da sahip olacaklarına inanmaktadırlar (Levy-Bruhl, 2006a: 241). Bazı ilkel kabilelerde cenaze törenleri, tamamen batıl ancak bir o kadar da yaygın bir inanç kalıbı olan, ölenlerin ruhundan, ruhun gazabından korkma, kaçma fikri temelinde şekillenmektedir. Törenin kabilelere özgü pek çok farklı biçimlenişi olsa da bir uygulama örneğine değinmek gerekirse; ölen kişinin ruhu sembolik olarak bir hayvana nakledilmesi, hayvanın ise dövülerek, bir daha geri dönmemek üzere köyden uzaklaştırılması -'günah keçisi' kavramının kökeni bu ritüele dayanır- ve törenin, ölünün hayaletinin köyden uzaklaştırılmasına duyulan sevinç şarkıları, danslar eşliğinde devam etmesinden bahsedilebilir (Frazer, 2017: 86).

Doğal güçlere ilişkin en önemli mitler içerisinde su ve ateş temalı mitler de yer almaktadır. Antik dönem mitlerinde su, deniz, göl, nehir gibi sembolikler neredeyse tüm mitlerde bulunmakta ve tanrılara atanan kutsiyetin suya da atanması yaygın bir durum olarak görülmektedir ki; bu durum her şeyin ilki ve tüm evrenin anasının su olduğu, Tanrıların sudan geldiği -özellikle Aztek ve Yunan mitlerinde- inancından ileri gelir (Brinton, 2011: 113). Yaşam için olmazsa olmaz bir yönü olsa da kontrol edilemez ve tehlikeli bir yönü de bulunan suyun bu iki taraflı doğası mitlere, su tanrılarının hem bereket ve hayat verici hem de öfkelendiğinde boğarak öldüren karakterlerle (örneğin Hindu cin Ganga) yansımasına neden olmuştur (Wilkinson, 2011: 320). Su ile ilgili mitler, Sırplarda su serpmenin uğur getirdiği ya da yola gidenin ardından su dökülürse çabuk geri döneceği -su gibi git, su gibi gel- (Akt. Tunçel, 2013: 47) ve düşmanı alt etmek için kapısının önüne okunmuş su ve şarap dökülmesi gibi biçimlerde kendini göstermektedir (Trachtenberg, 2004: 123). Ateşe ilişkin mitler ise evde ocak ateşinin kutsal sayılması, dilek dilerken mum kullanılması gibi biçimlerde

yansımakta ve neredeyse tüm dini inanç sistemlerinde adak mumlarına rastlanmaktadır (Campbell, 2006: 418)

İlkel toplumlarda mitler yalnız anlaşılamayan, açıklanamayan olaylar üzerine değil; gerçekleşmesi istenen amaçlar, arzular için de kullanılmakta ve bu doğrultuşa mit ritüelleri meydana gelmektedir. Dileklerin gerçekleşmesi için en yaygın kullanılan mit ritüellerinden biri olarak kukla ve figürlerin kullanımına rastlanmakta; yerliler gerçekleşmesini istedikleri olay ya da durumu bu kukla ve figürlerle simgesel olarak canlandırmakta ve böylece zihinsel kurgusunu yaptıkları şeyin gerçek olacağına inanmaktadırlar (Levy-Bruhl, 2006b: 215). Bu durumun örneği Hindistan'da bir aşiretin ürettiği minik heykellerin çocuk isteyenlerce alınması halinde çocuk sahibi olabilecekleri inancında temsil bulur (Tunçel, 2012: 46).

Batıl inançlara dair toplumsal algı, açıklama ve anlamlandırma biçimleri içinde bulunulan tarihsel döneme ve sosyo-kültürel dinamiklere göre değişim göstermektedir. Tarihsel olarak dönem özellikleri ve kültürel dinamiklerinin batıl olanı anlamlandırmadaki önemine bir örnek vermek gerekirse; at nalının uğur getirdiği inancının Keltlerde atın kutsal sayılmasına ve cadıların atlardan korktuğu dolayısı ile at nalından da korkacakları düşüncesiyle, at nalının bir 'koruma aracı' olarak görülmesinde açıkça görülmektedir. Bu anlamda geçmişten günümüze bir şekilde gelen ve altında yatan gerekçe bilinmese de yerine getirilen batıl pratikler, günümüz dünyasında hala yansıma bulmaktadır. Ancak batıl- paranormal yapıların oluşturucu köklerini oluşturan ve özellikle ilkel topluluklarda, kolektif belleğin ayrılmaz bir parçası olan mitler; şehir yaşamı içinde kendini var eden günümüz insanı için bir noktadan sonra psikotik, ruhsal rahatsızlıkların bir tezahürü olarak da değerlendirilebilmektedir (Taburoğlu,2011: 130-131).

4.6. Batıl-Paranormal İnanç ve Davranışların Sınıflandırılması ve Bazı Türleri

İyi şansı, iyi olanı çekmek ve kötü şansı uzaklaştırıp yok etmek motivasyonunun bir görüngüsü olarak ortaya çıkan olan batıl ve paranormal unsurlar çok geniş bir alana temas etmeleri dolayısı ile daha kolay incelenebilmeleri ve anlaşılabilmeleri açısından belli üst çerçeveler kapsamında ele alınmaktadırlar. Bu anlamda batıl-paranormal

inanç ve davranış örüntüleri, etkilediği ya da içinde doğduğu sosyal gruba, toplumsal düzleme, oluşum kaynağına, amaçlarına, algılanma biçimine ve konularına vb. göre farklı sınıflandırma biçimlerine tabi tutulmuşlardır. Block ve Kramer (2009: 162)'e göre oluşum kaynağı açısından batıl inanç sınıflandırması şu şekilde yapılabilir:

- ✓ **Kültürel Batıl İnançlar:** Her toplumun kendine özgü kültürel yapısından doğan batıl inançları kapsamaktadır. Örnek olarak Amerikan kültüründe 13 sayısının uğursuzluğuna inanılırken, Çin kültüründe 13 sayısının bir anlam ifade etmemesi ve 4 rakamının uğursuz olduğuna inanılmasından bahsedilebilir.
- ✓ **Kişisel Batıl İnançlar:** Bireylerin şahsi olarak anlam yükledikleri, iyi ya da kötü şans getirdiğine inandıkları nesneler, şeyler ya da davranış pratiklerini kapsamaktadır. Uğur getirdiğine inanılan bir objeyi sürekli yanında taşımak ya da uğurlu olduğuna inanılan renkleri kullanmak kişisel batıl inançlara örnek oluşturabilir.

Batıl inançların içinden doğduğu sosyal grup bağlamında kategorilendirilmesine yönelik bir deneme de Arslan (2004:11) tarafından ortaya konmuştur:

- ✓ **Evrenselleşmiş Batıl İnançlar:** Her kültür için genellenebilen ve her kültürde karşılık bulabilen, yaygınlaşmış batıl inançları kapsamaktadır.
- ✓ **Kültüre Özgü Batıl İnançlar:** Belli bir kültürün iç dinamiklerinde doğup şekillenmiş batıl inançlardır. Bir kültürün batıl inanış ve davranış pratikleri, o kültürün kendine has yapısına ve karakteristik özelliklerine dair ciddi ipuçları içermektedir.
- ✓ **Gruba Özgü Batıl İnançlar:** Belirgin bir grup, kesim arasında oluşup kanıksanmış, spesifik bir topluluğun paylaştığı batıl inançlardır.

Benzer bir sınıflandırma, batıl inançların temel oluşum kaynaklarını ortaya koymak üzere Gustav Jahoda tarafından yapılmıştır (Akt. Vyse, 1997: 20-22):

- ✓ **Evrensel Olarak Paylaşılan Batıl İnançlar:** Kendi içerisinde tutarlı bir düşünce sisteminin ürünü olan kozmolojik bir yaklaşımdan doğmuş cin, şeytan, melek inancı gibi konular kastedilmektedir.

- ✓ **Sosyal Olarak Paylaşılan Batıl İnançlar:** Toplum üyelerince kanıksanmış, kara kedi görmenin ya da merdiven altından geçmenin uğursuzluk getireceği vb. inançları kapsamaktadır.
- ✓ **Deneyimlere Dayalı Batıl İnançlar:** Doğaüstü, psişik tecrübelere, beden dışı deneyimlere (astral seyahat vb.) dayalı batıl inançları ifade etmektedir.
- ✓ **Kişisel Batıl İnançlar:** Şans-şanssızlık gibi anlamlandırmalara ve algılamalara dayalı bireyin kendini ve dış dünyayı değerlendirme biçimine ilişkin batıl inanç alanını ortaya koymaktadır.

Batıl inanç ve davranışlar, ilgili olduğu sosyal çerçeve ve oluşum kaynağı bağlamında sınıflandırılmalarının yanı sıra konularına göre de kategorize edilmektedirler (Köse ve Ayten, 2012: 195):

- ✓ **Özel Günler/ Önemli Olaylar ile İlgili Batıl İnançlar:** İnsan hayatında ehemmiyet arz eden doğum, ölüm gibi olaylarla ilgili batıl inançları kapsamaktadır. Doğan bebeğin göbek kordonunun gömüldüğü yerde yaşayacağı/çalışacağı inancı ya da hamile kişinin cenazeye gitmesinin uğursuzluk getireceği inancı vb. bu tür inançlardandır.
- ✓ **Günlük Yaşama Dair Batıl İnançlar:** Toplumsal olarak kanıksanmış uğur-uğursuzluk anlamlandırmalarına ilişkin günlük yaşam pratiklerini kapsayan batıl inançlara işaret etmektedir. İki bayram arası düğün yapmanın ya da gece tırnak kesmenin uğursuzluk getireceği inancı bu tip batıl inançlara örnek gösterilebilir.
- ✓ **Hayvanlarla İlgili Batıl İnançlar:** Bazı hayvanlara yüklenen uğur-uğursuzluk anlamlandırmalarını ifade etmektedir. Bu kapsamda, baykuş tüneyen evden ölü çıkacağı inancı ya da gece vakti horoz ötmesinin kavga, savaş habercisi olduğu inancı örnek verilebilir.
- ✓ **Dini Batıl İnançlar:** Temelde ruh inancı ile ilişkili olan bu inançlar, ölen kişilerin ruhlarıyla irtibata geçme minvalindeki batıl inanç ve davranışlarla ilişkilendirilmektedir.

Batıl inanış ve davranış örüntülerinin, geleneksel olarak üç ana kategoride ele alındığını söylemek mümkündür (Brugger, Dowdy ve Graves, 1994: 397):

- ✓ **Günlük Batıl İnançlar:** İçinde bulunduğumuz toplumun sosyolojik yapısı, kültürel özellikleri, bireysel niteliklerimiz ve psiko-sosyal gelişimimizin bir bütünü sonucunda ortaya çıkan batıl inanç, davranış yapılarıdır.
- ✓ **Şartlara Bağlı Batıl İnançlar:** Genel anlamda etki-tepki şeması temelinde şekillenerek doğal bir biçimde ortaya çıkan öğrenmeleri kapsayan şartlara bağlı batıl inançlar, Skinner'ın güvercinler üzerinde yaptığı deneyler üzerinden açıklanıp örneklenebilir (Psikolojik Bakış kısmında detaylandırılmıştır.).
- ✓ **Gerçek Dışı Batıl İnançlar:** Psikotik düşünce ve biliş bozukluklarını kapsayan gerçek dışı batıl inançlar, gerçekle ilişkisiz, asılsız ve klinik psikiyatri alanında değerlendirilmesi mümkün bir çerçeveyi ele alır.

Batıl ve paranormal temsiller kapsamında yapılan bir diğer sınıflandırma girişimi de Wisemen ve Watt tarafından yapılmış olup; bu sınıflandırma temel olarak batıl ve paranormal yapıların temelindeki olumlu ya da olumsuz algılamaya dayandırılmıştır (Langston, 2011: 72):

- ✓ **Pozitif Batıl İnançlar:** Şans/uğur getirdiğine inanılan nesne, olay, durum ve şeyleri kapsamaktadır. Söz konusu şans/uğur temsilleri kişisel ya da kültürel bağlamda değişiklik gösterebildiği gibi bu bazen bir davranış örüntüsünün tekrarı ile bazen de uğurlu olduğuna inanılan eşyanın taşınması ile kendini göstermektedir. Bunun yanında Wiseman ve Watt'a göre pozitif temsiller kişilerin daha yoğun algılama eğiliminde oldukları alandır.
- ✓ **Negatif Batıl İnançlar:** Kötü şans ya da uğursuzluk getireceğine inanılan nesne, olay, durum ve şeylere işaret etmektedir. Pozitif batıl inançlarda olduğu gibi kişisel ve kültürel bağlamda negatif olana yüklenen anlam değişebilmekte; kötü şansa, uğursuzluğa dair algılamalar, bazen merdiven altından geçme, bazen gece tırnak kesme, bazen de bir sayı, sembol şeklinde kendini gösterebilmektedir.

Batıl inanç pratiklerini hedef ve amaçları bağlamında ele almak gerekirse iki ayrı yaklaşımdan bahsetmek mümkündür (Köse ve Ayten, 2012: 195):

- ✓ **Olumsuzluğu Engelleme:** Kişinin başına geleceğini düşündüğü ya da bir şekilde deneyimleme ihtimali bulunan olumsuzluğu kendinden uzaklaştırma

yani uğursuzluk/şanssızlıktan korunma adına yaptığı uygulamaları ifade etmektedir.

- ✓ **Olumluyu Çekme:** Kişinin gerçekleşmesini istediği, hayatına getirmek istediği olumlu ya da pozitif bir anlam atfettiği olay, durum ve şeyleri elde edebilmek adına yaptığı uygulamalar kastedilmektedir.

Batıl-paranormal inanç ve davranış örüntülerinin belli boyutlar çerçevesinde yapılan kategorizasyonuna ek olarak, evrensel ve yerel düzlemde öne çıkan bazı türlerine de değinme gerekliliği doğmaktadır. Bu anlamda batıl ve paranormal unsurların çok geniş bir temas alanı olması dolayısı ile tüm yansımalarına değinmek mümkün olmasa da belli başlı, yaygınlaşmış noktalar üzerinden konu ele alınmış, mümkün mertebe örneklendirilmeye çalışılmıştır.

4.6.1. Geleneksel Dini Batıl ve Paranormal İnançlar

Geleneksel dini batıl ve paranormal inançlar kapsamı, kurumsallaşmış dini inanç sistemleri ile yoğun bir etkileşim içerisindedir. Hristiyanlar için özgün 'pagan' törenlerine dair inançlar, Püritenler için Noel zamanı geldiğinde evde ayrılmış bir köşeyi süslemek ve süsleme esnasında dikenli defne, sarmaşık, ökseotu gibi bitkiler kullanmak, Protestanlar için ise tesbih çekmek bu kapsama örnek oluşturabilecek inançlar ve uygulamalardır (Lorie, 1997: 16). Müslümanlar için adak adama (arzu edilen şeyin olması ya da beklenmeyen musibetlerden kurtulmak için başvurulan dini davranış) ve kurban kesme (ibadet amacıyla belirli bir zamanda hayvan kesmek) kültürü, dinen doğru ve teşvik edilen davranışlar olarak ele alınsalar da bu davranışlar belli noktalarda batıl bir biçime evrilebilmektedirler. Örneğin türbelerde kurban adayıp, kurban eti dağıtmanın, kurban kanını bereket için meyve ağaçlarına sürmenin, çocuğu olmayanın kurban kesmesiyle çocuğunun olacağına inanmasının, koruma sağlaması için kurban kanını çocukların alnına sürmenin ya da yeni yapılan ev için kurban kesildiğinde kanını evin temeline akıtmanın adak ve kurban inançlarını batıllaştıran eylemler olduğu kabul edilmektedir (Varlı, 2008: 35-41). İslami olarak Hicri ayların ilki olan Muharrem ayının onuncu gününe denk gelen aşure günü de önem verilen bir dini adet olarak bilinmesinin yanında insanlar tarafından batıl hale getirilen bir davranış pratiği olarak ele alınabilmektedir ki; aşure günü tüm suların

zemzem olarak aktığı inancı, üç aşure gününün cumartesiye gelmesi halinde kıyametin kopacağı inancı ve aşure dağıtıldıktan sonra yakınların mezarına çorba dökülmesi gerektiği inancı söz konusu batıllaştırıcı unsurlara örnek verilebilir (Varlı, 2008: 109-112).

Geleneksel dini paranormal inançlar kapsamında ele alınabilecek 'kader' ya da 'kadercilik' inancı dini perspektiften bakıldığında en fazla düşünce ayrılığının görüldüğü konulardan biridir ki konunun batıl bir tabana doğru kayıp kaymadığına ilişkin de bir fikir birliği sağlanamamıştır. Bu noktada kader ve kadercilik kavramlarını ayrı ayrı ele almak daha sağlıklı bir yaklaşım olacaktır. Modern ve bilimsel bakışla zıtlık içerisinde olduğunu söyleyebileceğimiz kader kavramı, yaşanacak olay ya da durumların önceden belli bir nedensellik çerçevesinde verili olması halini ifade etmekte ve her ne kadar gelecek zamanın planlanmış, düzenlenmiş yapısını en baştan kabul etmek, bu durumun farkındalığına erişmiş olmak ile ilişkilendirilse de esasında günlük yaşam pratiklerine dair bir kapsama alanı sunmaktadır (Giddens, 2010: 144). Bu yönüyle kader, kişilerin, yaşadıkları olumsuz deneyimler neticesinde verecekleri reaksiyonları etkilemesiyle -ve belki de doğacak tepkileri yumuşatmasıyla- insanlarda davranış ve tutum değişikliği yaratan bir dinamik oluşturmaktadır.

Pek çok dini inanç sisteminde kader inancı ('kadere iman' düşüncesi) yer almakta ve doğruluğuna inanılmakta ise de 'kadercilik' noktasına gelindiğinde birtakım düşünceler yanlış yorumlandığı veyahut doğru algılanamadığı için konu, batıl bir görüntüye bürünmektedir. Öyle ki kişilerin kader inancına sığınarak -ya da bahane ederek- davranışlarının neticesinde ortaya çıkacak olay ve durumların sorumluluğunu almaması, kendi davranışlarından mesul olmak noktasında gereken özveriyi göstermemesi ve bunun sonucunda ahlaki, kanuni vb. açılardan kabul edilemeyecek davranışlarda bulunması ve hatta suç işlemesi dini açıdan kabul edilemez bir hususa işaret eder (Candan, 2010: 414). Kişilerin kendi denetim ve kontrolleri dışında bir yaşam planı deneyimlediklerine dair kanıksanmış düşüncelere dayanan kadercilik inancı kapsamında, kimi insanların iyi/kötü yaşanan tüm olayları kadere bağlama eğiliminden ve bu sebepten şansın dahi kaderde yazılıysa kişiyi bulacağına inanıyor olduklarından bahsetmek mümkündür (Wang, Hernandez, Minor ve Wei, 2012: 715).

Neredeyse tüm kültürlerde ve inanç sistemlerinde varlıklarından bahsedilmesiyle geleneksel dini batıl-paranormal figürlerin merkezindeki görünümlerden biri olan cin, peri fenomenleri; normalde gözle görünmeseler de değişik varlık biçimlerine bürünebilen ve görünür olabilen, insanlarla ilişkileri hususunda iyi ya da kötü etkilerde bulunabilen ve toplumlara özgü bir şekilde farklı algılarla bütünleştirilmiş, canlılığını ve tazeliğini her daim koruyan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır (Eriş, 2011: 155). Sözlük anlamı itibariyle 'gizli ve örtülü olan şey' olarak ifade edilen cin kelimesi, peri sözcüğünün Farsça karşılığı olduğu için cin-peri kavramları farklı anlamlar barındırıyor gibi dursalar da esasında birbiri yerine kullanılabilmektedirler. Hayali karakterlerle ve kötü ruhlarla özdeşleştirilen cinler, Eski Asurlular ve Babillilerde insanları takip edip tuzaklar kuran, dağ, deniz, mezarlık gibi yerlerde yaşayan kötü ruhlar olarak bilinmekte; Eski Mısırlılarda yılan, timsah, kertenkele gibi sürüngenlerle özdeşleştirilen, insanlara zarar verdiklerine ve hasta (delilik, sara gibi) ettiklerine inanılan varlıklar olarak karşımıza çıkmakta; Eski Yunanlılarda ise insanları taciz ederek akıl, ruh, beden sağlığını bozan ve insanları kötülüğe sürükleyen varlıklar oldukları düşünülmektedir (Varlı, 2008: 229-230).

Hem Batı'da hem de Doğu'da önemli bir yer kaplayan cin konusu, Çin kültüründe insan ve hayvan şekillerine bürünerek insanları aldatma, zarara uğratma amacı güden korkutucu varlıklarla ilişkilendirilmekte ve her an her yerde bulunabilen, ölüleri canlandırabilen, psikolojik hastalıklara neden olabilen varlıklar olarak bilinmekte iken Hint kültürünün kutsal metinleri olan Vedalarda cinler iyi ve kötü olanlar olarak ayrı gruplarda ele alınmaktadırlar (Varlı, 2008: 231). Yahudi inancına göre kötü ruhlarla özdeş tutulan cinlerin yaratılışlarına ilişkin Tevrat anlatısında 'ilk cumartesi gününün akşam karanlığında yaratılmış, kovulmuş melekler' oldukları ya da Tanrı'ya karşı gelerek şeytana hizmet eden varlıklar oldukları ifade edilmekte; Hristiyan inancında 'putperestlerin tanrıları' olarak nitelendirilen cinlerin bedensel, zihinsel pek çok hastalığın, doğal afetlerin sebebi oldukları düşünülmekte; İslam inancında ise esasında belli bir şuur ve iradeye sahip, insan duyusunun algılayamadığı, Allah'ın emirlerine uyma yükümlülüğüne rağmen iyi ve kötü biçimlerde davranabilen ruhani varlıklar olarak bilinen cinler, Müslüman toplumlar tarafından insanları

öldürebilen, kaçırabilen, delirtip hasta edebilen bazen de yardım edebilen ve hatta insanlarla evlenebilen varlıklar olarak bilinmektedirler (Eriş, 2011: 1154-159).

Bilimsel açıdan değerlendirildiğinde bir değer arz etmese de birbirine yakın inanışlarla nesilden nesle, kulaktan kulağa aktarılan hikayelerle günümüze kadar gelen cin-peri konusu; insanların esrarengiz olana tükenmeyen ilgisi sebebiyle 'cincilik sektörü' olarak ifade edilebilecek kadar geniş bir yaygınlıkla varlık bulmakta; büyücü, ruhçu, medyum olduğunu iddia edip cinleri olduğunu ve cinleri sayesinde geleceği bildiğini ifade eden pek çok kişi tarafından maddi ve manevi anlamda istismar edilen bir alan yaratmaktadır. Halk arasında cinlerden korunmak üzere loğusa kadının yatağının başına, yastık altına bıçak konması, okuma-üfleme gibi eylemler ve kullanılan muska, tılsım, tütsü vb. dışında ocak külüne basılırsa, kapı eşiğinde oturulursa, incir ağacı altında yalnız uyunursa, gece ırmak kenarında kalınırsa ve kurbağalarla oynanırsa cin çarpacağı inancı, konunun batıl hale getirilmiş inanç yansımalarını örneklendirmektedir (Varlı, 2008: 231-237). Cincilik konusunun suistimaline ilişkin örnekler ve yaşanan can sıkıcı durumlar, insanların çocuk sahibi olmak, yaşadığı olumsuzluklardan kurtulmak, psikolojik-fiziksel rahatsızlıklardan kurtulmak, 'kısmet açtırmak' gibi çok çeşitli gerekçelerle umut bağlayıp söz konusu kişilere itibar ediyor olmaları sebebiyle hemen her dönemde tazeliğini korumaktadır. Özellikle de günümüzde sosyal medya kullanımı aracılığıyla gündeme gelmesi kolaylaşan, görünürlüğü artan maddi ve manevi boyutlu bu sömürülere güncel bir örnek olarak Eylül 2020'de İstanbul'da yaşanan, 'cin çıkarma seansı' adı altında kadınları taciz ederek cinsel istismarda bulunan 48 yaşındaki Burhan Dalgalı'nın uyguladığı işlemler esnasındaki video görüntüleri basında geniş yer bulmuş; kadınların bedenine Arapça yazılar yazarak cin çıkardığını iddia eden Dalgalı'nın uyguladığı 'seans' karşılığında 3.200 lira para talep ettiği bilgilerine ulaşılmıştır (Sözcü, 2020).

Geleneksel dini batıl-paranormal inançlar kapsamında ele alınabilecek bir diğer inanç olan, türbe inancı; daha açık bir ifade ile İslam büyüklerinin, önemli zatların ve şeyhlerin mezarları olan tekke ve türbelerden şifa bekleme inancına karşılık gelir. İslamiyet'in 'atalar kültü' ölülerden medet ummayı ve akabinde türbe inanışını doğurmuş ve toplumsal belleğin kültürel zemininde izleri bulunan bu inanış, geçmişin

mezar taşlarını kutsallaştırma ve taşa tapınma kabullerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Halis, 2020: 12). Kişiler tekke ve türbeleri ziyaret ederek, buralarda dua edip belli başlı -gidilen türbeye göre değişebilir- ritüelleri yerine getirerek (mum yakılması, el yüz sürülmesi, bez bağlanması, etrafında dönülmesi, bir nesne bırakılması, yiyecek -helva, kurban eti vb.- dağıtılması gibi) istek ve arzularının daha kolay gerçekleşeceğine, hastalıklarının iyileşeceğine, maddi-manevi kısmetlerinin açılacağına vb. inanmaktadırlar. Bu davranışın kökeni cahiliye döneminde mezara secde etme, putlara tapma inanışına, Yahudi ve Hristiyanların, aziz saydıkları kişilerin mezarlarını ibadet yeri haline getirmelerine dayanmaktadır ki İslam dinince abartılı, kutsallaştırılan mezar yapıları, mezar ziyaretlerinin ritüeller haline getirilmesi ya da ölülerden yardım dilenmesi yasaklamasına rağmen, Türk toplumunda tekke-türbelere ilişkin yerleşik davranış-inanç kalıpları varlığını sürdürmektedir (Varlı, 2008: 388-392). Türbe ve tekkelerden umulan faydaya ilişkin halk arasında yaygınlaşmış bazı batıl inançlar, türbeye para atılırsa bereket geleceği inancı, çocukların çabuk yürümesi için çocukları Cuma vaktinde türbe etrafında gezdirme inancı, ağlayan çocuğu susturabilmek için türbede yuvarlama inancı, bir türbeyi yedi kez ziyaret etmenin bir hac sevabı kazandıracağı inancı, türbede yatan ölmüş kişinin dileği duyacağı ve kabul edeceği inancı vb. şeklinde örneklendirilebilir (Eriş, 2011: 124-133). Türbe ziyaretleri konusuna ilişkin Türk toplumuna özgü güncel örneklere değinmek gerekirse dileklerinin kabul olması için İstanbul'daki Telli Baba Türbesine giden insanların, her dilek için bir tel kestiklerinden ve kestikleri teli dilek kabul olana dek yanlarında taşıdıklarından bahsedilebilir (Köse ve Ayten, 2009: 56). Bir diğer örnek ise çocuğu olmayan kadınların yine İstanbul'da bulunan Zuhurat baba türbesine giderek, türbeye bezden yapılmış bir beşik bıraktıklarında dualarının kabul olacağına, çocuk sahibi olacaklarına inanmalarıdır (Ünal, 2007).

Türbe ve tekke inancı dışında insanların arzuladıkları şeylere kavuşma çabalarına yönelik bir umut ışığı olarak ya da en azından 'denemeye değer eğlenceli bir aktivite' olarak gördükleri, dilek ağaçlarına çaput/bez bağlayarak dilek dileme ritüeli de son derece rağbet gören eylemlerdendir. Antik dönemlerden günümüze kadar ritüellerde kullanılmış merkezi bir sembol olarak 'ağaç' mitolojik ve dini inanışlar zemininde incelemeye değer bir motif sunmakta; yaratılan ve yaratıcı arasındaki

ilişkinin sembolik bir ifadesi olarak düşünülmektedir (Halis, 2020: 37). İslamiyet öncesi Türk inanışlarında pek çok anlamla birlikte düşünülen ağaç motifi, kimi efsane ve destanların göbeğinde yer almaktadır ki bu destanların bir örneği olarak Dokuz Oğuzlar Destanı'nda gökten inen sütun aracılığıyla gebe kalan bir ağacın konu edilmesinden bahsedilebilir (Tanyu, 1969: 37). Ağacın kadim sembolizmi, Orta Asya ve Şaman kültüründe ağaca atfedilen bilgelik, güç, uzun yaşam, yerle göğün birleştiricisi ve ölülerin ruhlarını yeryüzüne taşıyan bir merdiven vazifesi görmesi gibi anlamlandırmalardan da kolayca anlaşılabilen ve buradan hareketle günümüze kadar gelen dilek ağacı fenomenini yaratmıştır. Dilek ağaçlarına Türkiye'de pek çok şehirde rastlamak mümkündür. Bunlardan biri Hatay'ın Samandağı ilçesinde bulunan ve adını Kur'an'daki Hz. Hızır ve Hz. Musa'ya ilişkin bir anlatıdan alan Ulu Ağaç (Musa Ağacı)'tır ki yazılmış yüzlerce dileği oyuklarında taşıyan bu ağaç hala yerel halkın kutsal buluşma noktalarından biri olma niteliğini korumaktadır (Halis, 2020: 37-38). Ayrıca Nevşehir/Uçhisar'da bulunan Seyir Tepesindeki dilek ağacı da hem yerli vatandaşların hem turistlerin yoğun olarak ilgisini çekmesiyle Türkiye'de sık ziyaret edilen dilek ağaçlarına örnek verilebilir ki, Seyir Tepesindeki bu dilek ağacına yönelik ilgi 2010'da "Turistlerin Dilek Ağacı" başlığıyla basında yer bulmuş; haberde, ağaca nazar boncuğu asan turistlerin dileklerinin gerçekleşeceklerine inandıkları ifade edilmiştir (Haber Türk, 2010).

4.6.2. Nazar İnancı

Nazar kavramı, sözlük anlamı itibariyle 'bakmak, görmek, düşünmek' anlamlarını karşılamakta olup nazar/göz değmesi "beğenilen bir şeye kıskançlıkla bakmak ve zarar verecek şekilde onu etkilemek" olarak ifade edilmekte; genel olarak kıskançlık duygusuyla beraber meydana gelen zarara uğratıcı etkiye sahip göz, bakış ile ilişkilendirilse de olumlu manada bir insana ya da şeye ilişkin beğeniyi, hayranlığı da kapsayabilmektedir (Gürkan ve Çelebi, 1992: 443). Nazar değmesi ve nazar inancı günümüzde pozitif bilimlerin ilgi alanı dışında kalmasına rağmen bugün dünyanın her yerinde, neredeyse her tür inanma biçiminden insan tarafından kabul görmekte; nedensizce meydana gelen hastalanmaları, sakatlanmaları, ölümleri, aksilikleri ya da felaketleri nazar ile ilişkilendirmenin yaygın bir eğilim olduğu görülmektedir (Eriş, 2011: 99-100). Eski dönemlerde nazar değmesinin gözle yapılan bir tür büyü olduğuna

inanılırdı ve nazar kavramı, büyülenme yani ‘fascination’ kelimesi ile ilişkili bir şekilde Latince ‘fascinum’ yani ‘sihirli bir efsun’ olarak ifade edilmekte idi (Sheldrake, 2004: 251). Hala varlığını muhteva eden bu orijinal ifadenin köklerinin, Eski Yunan mitolojisine kadar giden yılan başlı Medusa’nın, bakışı ile varlıkları taşa çevirmesi anlatılarına kadar uzandığı bilinir (Sheldrake, 2004: 251).

Yahudiler tarafından kullanılmış en eski batıl davranış kalıplarının ‘kötülüğün gözü’ olarak adlandırdıkları nazardan korunma maksadıyla uygulandığı ve önemli insanların, yeni doğan bebeklerin, güzel kadınların nazara son derece müsait kişiler olarak düşünüldükleri bilinmekte; nazardan korunmak adına metal ya da seramikten yapılan üzerinde dualar yazılı el biçiminde şekiller kullandıkları ifade edilmektedir (Varlı, 2008: 338). Müslüman toplumlarda hala var olan bir batıl davranış pratiği olarak kulak memesini çekip sert bir cisme vurarak ‘şeytan kulağına kurşun’ denmesi, Yahudi dualarında sıkça geçen ‘kötü göz yok olsun’ ifadesi ile ilişkilendirilmekte ve Müslümanlardaki bu davranışın köklerinin Yahudilerin nazar anlayışından geçtiği öne sürülmektedir (Varlı, 2008: 338). İslam dininde nazar, göz değmesi kabul gören bir gerçekliktir ki bu konudaki İslami tutum Hz. Muhammed’in “Nazardan Allah’a sığınınız. Çünkü göz değmesi haktır” ifadesi ile temellendirilmektedir (Eriş, 2011: 100).

Nazarın meydana geliş şekli, insan gözünden çıkan yoğunlaşmış elektromanyetik ışınların, çevresinde bulunan canlı ya da cansız varlık/varlıkların atomlarının, çalışma prensibini etkileyerek değişiklik yaratması olarak açıklanmakta ve halk arasında nazar boncuğu (mavi boncuk/göz boncuğu), ölmüş hayvan başı, at nalı gibi objeler, ev girişine (duvar, eşik vb.) kan sürülmesi gibi uygulamalar ile nazara karşı koruma sağlandığına inanılmaktadır (Candan, 2010: 560). Bu anlamda nazardan korunma düşüncesiyle en popüler kullanıma sahip nazar boncuklarının, küçük çocukların elbiselerine dikildiği, nazar değmesinden korkulan evlere, arabalara, hayvanlara asıldığı bilinmektedir.

Nazar boncuğunun özellikle mavi ya da yeşil seçilmesinin arkasında yatan düşünce, mavi ya da yeşil gözlü insanların nazarının daha çok değeceği, bir diğer deyişle psikokinetik güçlerinin daha fazla olduğu inancıdır ki; bu düşünceye göre

kişinin üzerinde mavi ya da yeşil renkli bir nazar boncuğu bulunursa, çevresindekilerin gözlerinden yansıyacak manyetik ışınlar onun bedeninden ziyade boncuğa kanalize olacak ve boncuk tarafında yansıtılarak kırılarak etkisiz hale getirilecektir (Köse ve Ayten, 2012: 180). Nazarının daha fazla değdiğine inanılan insanlar halk arasında 'kem gözlü' olarak tabir edilirler ki yalnız Türk kültüründe değil diğer kültürlerde de yansıma bulan bu kavrama İncil'de sık sık atıf yapıldığı görülmekte; Yahudilerde Talmut ve Eski Ahit'in Arami dilindeki tefsirlerinde çok daha fazla sayıda 'kem göz' ifadesi yer almakta; Nordik efsanelerinde ve İrlanda, İskoç mitlerinde de aynı şekilde bu ifadeye sıkça rastlanmaktadır (Sheldrake, 2004: 251). Bu sebepten Türkiye'de kimi yörelerde daha yoğun etkisi olan nazar inancı, fiziksel özellikleri yani gözlerinin açık mavi/yeşil olması sebebiyle kimi insanları saf dışı bırakmaya, uğursuz, kıskanç, kötü niyetli olarak etiketlemeye ve bu insanlardan uzak durmaya yönelik eğilimler de dikkat çekmektedir (Varlı, 2008: 338).

Halk arasında yaygın kullanılan ve nazara karşı koruyucu olduğuna inanılan diğer yöntemler arasında kurşun dökmek, üzerlik yakmak, tuz çevirmek, bir hocaya okutmak gibi uygulamalara da rastlamak mümkündür (Kömürcü, 2005: 68). Kimi yörelerde hayvan boynuzu, iğde ağacı, kaplumbağa kabuğu, kara çalı dikeni, çörekotu, maşallah, muska, çocuk ayakkabısı, minyatür süpürge ve sarımsak kullanımının, kulak arkasına ya da koltuk altına kara çalmanın, eve gelen misafirin ayakkabısını iğne ile delmenin ya da sağılmış süte kömür atmanın vb. nazardan koruduğuna inanılmakta; nazar değen kişiyi, nazarı değdirenin elbisesinden alınan parçanın yakıldığı dumanla ya da bal mumu tütsüsüyle tütsülemenin, nazarı etkisiz hale getireceğine inanılmaktadır (Varlı, 2008: 337-343). Halk arsında 'göz değmesi' olarak da tabir edilen nazardan, korunma yolu olarak bahsi geçen yöntemlerin kullanımı, tıbbı ve bilimsel bir fayda sunmayan batıl inanç ve davranış uygulamaları oldukları gibi İslam dinine göre (İslami olarak nazar değmesi kabul görse de korunma olarak bu yollara başvurulması) de onaylanmaz, hoş görülmezler. Türk toplumunda nazar boncuğuna benzer bir motivasyonla yani kötülüklerden koruyup şans getireceği inancıyla kullanılan bir diğer obje ise 'Fatma/Fadime Ana'nın Eli' uğurluğudur ve bu obje Hristiyanlar tarafından 'Meryem Ana'nın Eli' olarak da bilinmektedir (Örnek, 1966: 47-49).

4.6.3. Büyü İnancı

Batıl ve paranormal fenomenler kapsamında en yaygın konulardan biri olan büyü, bir şey, olay ya da durumun kendi gerçeğinden farklı bir şekilde gösterilmesi ya da belli bir amaca ulaşmak uğruna doğaüstü güçler yardımıyla tılsımlı sözler, iksirler ve çeşitli materyaller kullanılarak manipülatif etkiler oluşturulmasıyla yapılan; temeli Eski İran, Mısır, Mezopotamya, Çin, Japonya, Eski Yunan, Roma ve Arap Yarımadasına dayanan uygulamaya yönelik bir eylem biçimini anlatır (Varlı, 2008: 355-356). Diğer pek çok batıl ve paranormal öge aksine büyü pasif ya da kendiliğinden oluşan, rastlantısal ve bağımsız bir olağanlık içerisinde değil; bizzat kişilerce eylemsel olarak harekete geçirilen, aktif ve uygulamaya dayalı bir yapıyı anlatır (Rahnema, 2011: 5). Amaçları bağlamında ele alınırsa büyünün her zaman 'fayda ve çıkar sağlama' ekseninde şekillendiği görülmektedir ki bu amacın kimi zaman balık tutma, ürün-mal çoğaltma, hayvan yetiştirme, hastalıktan kurtulma gibi iyi niyetli denebilecek günlük işlerde yansıma bulduğu, kimi zaman da düşmanı yenme, zarara uğratma ya da öldürme, bir kadını/erkeği elde etme gibi daha negatif biçimleriyle kendini gösterdiği, en nihayetinde doğayı, bitkileri, hayvanları, insanları kontrol ederek menfaat sağlama fikrine dayandığı söylenebilir (Varlı, 2008: 355). Çeşitli kültürlerde farklı şekillerde tezahür etse de genelde aynı amaçları barındıran büyü; örnek olarak yeni doğmuş bir bebeğin iyi, mutlu, sağlıklı bir hayatı olması amacıyla plasentasının Güneydoğu Asya'da bir ağacın en yüksek dalına konması, Amerika'da ise saklanması davranışında kendini gösterebilmekte yani aynı amacı taşıyan farklı 'büyülü' davranışlar ortaya çıkabilmektedir (Vyse, 1997: 8).

Amaçları ve yapılış biçimleri bakımından büyüler şöyle sınıflandırılabilir (Eriş, 2011: 75 ve Varlı, 2008: 356):

- **Ak Büyü:** Genellikle iyilik için yapılan büyü çeşididir. Kişinin kendisini, malını-mülkünü, ailesini korumak, kuraklık, yaralanma, hastalık gibi olumsuz durumlardan sakınmak veya çocukları, loğusa kadınları tehlikelerden uzak tutmak amacıyla yapılan koruyucu büyülerdir.
- **Kara Büyü:** Kötülük ve zarar vermek amaçlı yapılan büyü çeşididir. Günümüz Türkiye'sinde insanların hala sıkça yöneldiği bilinen kara büyüler, karı-koca

veya başka kişilerin arasını açmak, kişilerin temel fonksiyonlarını (dilini, cinsi gücünü vb.) bağlamak/engellemek, sakatlamak, uyutmamak, malına, canına, hayvanına zarar vermek, bahtını kapatmak ya da kadın/erkeğin gönlünü bağlayıp kendisine aşık etmek gibi farklı amaçlarla kullanılmaktadırlar.

- **Aktif Büyü:** Doğa olaylarını kontrol etmek amacı taşır. Belli sözlerin, tekerlemelerin, dua ya da beddualaların tekrarı ile şekillenir.
- **Pasif Büyü:** Savunma ve korunma amacıyla yapılan büyülerdir. Kutsal yazı, muska, bıçak, makas, mavi boncuk gibi koruyucu olduğu düşünülen eşyaların taşınması ile ilgilidir.
- **Temas Büyüsü:** Saç, elbise, tırnak ucu gibi bazı parçaların alınıp genellikle kişinin iyiliği için, bazen de kötülüğü -uzaklaştırmak ya da zarar vermek- için başkasına ait olan bir yere konması suretiyle yapılan büyü çeşididir.
- **Taklit Büyüsü:** Bir şeyin aslını etkilemek için onu taklit ederek yapılan ve hem iyi hem de kötü amaçlar güdebilen büyülerdir.

Batıl ve paranormal bir fenomen olan büyü inancında 'benzerlik' ve 'temas' kuralı olarak ifade edilen iki temel biçim, objeler ve yaşamsal deneyimler arasında kurulan yanlış, gerçek dışı bağlantıların bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır (Köse ve Ayten, 2012: 196). Benzerlik kuralı tesir altına alınmak istenen kişiye benzer bir obje yapılması (voodoo bebeği, kukla gibi) ve kişi üzerinde oluşturulmak istenen tesirin obje üzerinde uygulanmasıyla (kukla ya da voodoo bebeğine şiş batırılması, zarar verilmesi, yakılması gibi) söz konusu kişide de benzer etkinin oluşacağı inancına; temas kuralı ise etki altında bırakılmak istenen kişiye ait bir parçanın (saç teli, elbise parçası vb.) kullanılmanın, kişi ile bağlantı sağlamada yeterli olacağı ve böylece kişi üzerinde olumlu/olumsuz etki bırakmanın mümkün olacağı inancına dayanmaktadır (Tunçel, 2013: 14). Modern Amerikan kolejlerindeki öğrenciler üzerinde yapılan bir araştırma neticesinde, öğrencilerin voodoo bebeği büyüsüyle bir insana zarar vermenin mümkün olduğuna inandıkları sonucuna ulaşılmıştır (Pronin, Wegner, McCarthy ve Rodriguez, 2006: 230).

Büyünün kökleri hakkında M.Ö. 3000 yılında Sümer, Roma, Eski Yunan ve Asur kaynaklarında çok çeşitli bilgilere rastlanmakta ve büyünün gücüne dair pek çok

gönderme yapılmaktadır (Akova, 2011: 134). Olağanüstü etkileyici güçlere ve bilgilere sahip olduğuna inanılan dönemsel koşullara göre farklı isimler alan şaman, sihirbaz, büyücü hekim vb. kişilere yaptırılan büyünün tarihsel süreç içerisinde kullanımına sıkça rastlanmış olup; Roma, Antik Mısır ve Yunanistan'da din adamlarının toplumsal düzeyde tesir sağlamak, telkin ve insan topluluklarının mevcut inanç sistemlerine itaatini sağlamak amaçlarıyla büyüyü kullandıkları ifade edilmektedir (Vyse, 1997: 6). Söz konusu tarihsel akış, dini inanç sistemleri ile büyünün paralellik gösteren, iç içe bir ortaya çıkış seyri izlediğini göstermektedir. Büyü ile din arasındaki ilişkinin toplumsal ilerleme döngüsünde ne şekilde yer bulduğunu Frazer (2017: 60-61) şöyle açıklar:

> *Toplumun evriminde doğal süreci büyü ayinleri aracılığıyla doğrudan kontrol etme çabaları, aynı süreci tanrıların gösteriş ve açgözlülüklerine, iyi niyet ve merhametlerine başvurmak suretiyle dolaylı yoldan kontrol etme çabalarını geride bırakmış görünmektedir; kısaca büyü dinden daha eski görünmektedir. (...) neredeyse tarihin her döneminde ve dünyanın her yerinde büyüyle dine yan yana rastlanabileceği, bunların bir dönemde müttefik, başka bir dönem düşman olduğu, bir birbirlerinin ekmeğine yağ sürdükleri, bir birbirlerini yok etmeye çalıştıkları doğrudur.*

Sonuç olarak denebilir ki ilkel insan için büyü kullanımı ile dini olanın ilgisi, kişilerin davranış biçimlerini şekillendiren doğa temelli dayanağı, büyü ve tesir altına alma ile yani batıl olan ile ilişkilendirmesinden ve tanrıya dua etmeye değil "doğal güçleri belli yanlış fiziksel nedensellik fikirlerine göre manipüle etme"ye dolayısı ile doğadaki sistemi insani eylemler ile taklit ederek, doğal akışını istenen yöne çevrilebilecekleri fikrinden kaynaklanmaktadır (Frazer, 2017: 60). Din ile büyü ilgisini genel çerçeveden özele doğru ele almak gerekirse, tüm ilahi dinlerde büyünün yasaklanmış olduğu görülür ki, İslam dininde büyünün varlığının ve etki gücünün kabul edildiği görülse de olumsuz bir şekilde nitelendirilmesi ve 'büyük günahlar' arasında yer alması dolayısı ile büyü yapmanın, öğretmenin ve büyüye inanmanın kesinlikle yasaklandığı; Yahudi kutsal kitabında ise "Cincilere ve bakıcılara dönmeyin, sihirbazlık ve müneccimlik yapmayın, cinci yahut bakıcı olanlar mutlaka öldürülecektir" ve "Afsuncu kadını yaşatmayacaksın" ifadeleri ile büyüye ilişkin yasaklamaların açıkça ortaya konduğu görülmektedir (Varlı, 2008: 357-357).

Temelde şartları arzu edilen noktaya doğru eğip bükme etme fikrine dayanan büyüye, insanların hangi koşullar altında yöneldiğini izah etmek amaçlı çalışmalar bulunmaktadır. Çalışma sonuçları büyü kullanımının ait olunan toplum ya da topluluğun, büyüye dair genel bakış açısı ve kültürel özellikleri ile yoğun ilgisi sebebiyle çok farklı eğilimlerde seyredebileceğini göstermiştir. Bu anlamda Malinowski'nin Trobirand Adalarında yaptığı araştırma bulguları, insanların sadece neticesinden emin olmadığı, tedirginlik hissettiği durumlar karşısında büyüye yöneldiğini; Dr. Neuhauss'un Yeni-Gine'de yaptığı araştırma bulguları ise kabile yerlilerinin büyüye çok sık başvurduğunu ve hatta büyü, sihir içeren uygulamalar olmaksızın hiçbir konuda istedikleri sonucu elde edemeyecekleri fikrine sahip olduklarını ortaya koymaktadır (Akt. Levy-Bruhl, 2006b: 53). Öyle ki kimi yerlilere göre gerekli büyülü uygulamalar ve ritüeller yerine getirilmeden balık tutmaya gitmek bile manasız ve dahası imkansızdır (Groves, 1934: 455).

Büyü kullanımının nedenleri ve işlevsel yönlerine ilişkin yapılan araştırmalardan biri olarak "Boşluk Teorisi" çalışmasında Malinowski, genel olarak batıl inançların tamamından ve de büyüden kaygı, endişe düzeyini düşürücü, bilinmezliğin yarattığı stresten koruyucu etkisi ile bahsetmektedir. Büyü ve batıl inancı benzer bir noktadan değerlendiren Malinowski (1954: 8)'ye göre bireyler günlük hayatın koşuşturmasında olumsuz duygu durumlarını (kaygı, korku, stres vb.) deneyimledikleri süreçlerde bir tür boşluğa düşmekte ve düştükleri boşluğun içerisinden bir çıkış yolu olarak büyüye ve batıl olana yönelmektedirler. Bu anlamda korku, kaygı yaratan önemli bir unsur olarak fiziksel-ruhsal hastalıklar sonucunda büyünün şifa amaçlı kullanımının da yaygın olduğu söylenebilir ve bu konuda Kuzey Amerika ve Avrupa'ya iyileşme umuduyla giden hasta insanların mucizevi bir şifa aracı olarak büyüden yararlandıklarından bahsedilmektedir (Vyse, 1997: 7). Şans getirmesi, hastalıktan kurtarması ya da negatif enerjilerden koruması amaçlarıyla kullanıldığı gözlenen büyü, Endonezya şamanları tarafından yerlilere şifa verme, kötü ruhları uzaklaştırma görevleriyle bir 'iş' olarak yapılmakta (Wilkinson, 2011: 269); Papua Yeni Gine civarlarındaki Manam adalarında yaşayan yerliler tarafından ise büyü, tıbbi tedaviyi destekleyici bir metot olarak kullanılmaktadır (Wedgwood, 1935: 280).

Büyü inancı kapsamında değerlendirilebilecek bir konu olarak belli metin ve sembollerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan ve genelde üçgen şeklinde katlanarak yapılan 'muska' cahiliye döneminden günümüze miras kalmış bir batıl inanç örüntüsünü anlatmakta; boyunda ya da farklı bir şekilde muska taşımanın bela ve kötülüklere karşı bir kalkan, bir uzaklaştırma yöntemi olduğuna inanılmakta ve dini bir yanı bulunup bulunmadığı konusunda tartışmalı bir alan ortaya çıkarmaktadır (Candan, 2010: 534). Mısır ve Roma inanışlarına dayanan muska kullanımına dair İslami bakış, tıbbi tedavisi mümkün görünmeyen durumlar için -araya şirk karışmaması kaydıyla- ayet ve duaların okunması, yazılıp çizilmesinin belli ölçüde uygun olduğu şeklinde olsa da tıbbi ve bilimsel açılardan faydasız olarak görülen muska kullanımının, her türlü dilek, hastalıktan arınma, nazardan korunma vb. adına halk arasında yaygın bir şekilde kullanıldığı bilinmektedir (Eriş, 2011: 112-115). Bu anlamda muska kullanımına yüklenen batıl anlamlara ve misyonlara örnek vermek gerekirse, çocuğu olmayana muska yazdırılırsa çocuğu olacağı inancından, ineğin danası emmediğinde muska yazılırsa emeceği inancından, huysuz hayvanın boynuzuna, boğazına muska asılırsa ehlileşeceği inancından, hamile kadının kâbus görmesi halinde muska yazılırsa korunacağı inancından bahsedilebilir (Varlı, 2008: 303). Muska kullanımına benzer biçimde halk arasında yaygınlaşmış bir batıl yaklaşım da belli objelerin, kişileri yaşanabilecek olumsuz deneyimlerden, uğursuzluktan koruyacağı inancında görülmektedir. Muska kullanımına ilişkin aktardığı deneysel ve ilginç bir deneyiminde Kaya (2009: 14-15), Anadolu'da sürekli bayılma şikâyeti olan ve tüm tıbbi müdahalelere rağmen iyileşme sağlanamayan bir hastanın, muska yazdırması ile iyileşmesine ve daha sonra muskayı kaybetmesi ile bayılmaların geri gelmesine şahit olmuş; hastaya sonradan bizzat kendisinin yazdığı 'sözde' muskayı vermesinin ise hastayı yeniden iyileştirdiği, bayılma şikayetini kestiğini aktarmıştır.

4.6.4. Geleceği/Bilinmeyeni Bilme: Astroloji & Fal

Geleceği ya da bilinmeyen, gizli olanı açığa çıkarma düşüncesi ve bu düşünceden doğan çabalar, yüzyıllardır neredeyse tüm zaman ve toplumlarda var olmuş, pek çok değişik biçimle insan hayatında yer bulmuştur. Kadim bir geçmişi olan ve eski Hint geleneklerine kadar izi sürülebilecek geleceği ya da bilinmeyeni açığa çıkarmaya dair inanış ve eylemler, batıl ve paranormal yapılar kapsamında yer bulan

en popüler konulardan biri olarak karşımıza çıkmakta; kişilerin diğerlerinin düşüncelerine, duygularına, gizli şeylere ve gelişebilecek olaylara dair malumat almayı amaçlaması ile bu tür faaliyetler neredeyse tüm dini inanç sistemlerinde günah, yasak, haram olarak nitelenmişlerdir (Candan, 2010: 288). Gelecekten ve bilinmeyenden bilgi almaya yönelik uygulamalar arasında çok geniş bir kapsamı bulunan fal; M.Ö. 4000'lerden itibaren Mısır, Çin ve Babil'de yapılagelen, kahin, büyücü, falcı, şifacı, bakıcı, sihirbaz gibi dönemsel özellikler ekseninde farklılaşmış isimlerle anılan kişiler tarafından bakılan ve bu kişilerin mistik sezgi gücüne, görünmeyen varlıklarla etkileşime geçmelerine ya da doğada var olan nesne, şekil, varlık, olay, durum, davranışları yorumlanmalarına, anlamlandırmalarına dayalı olarak gerçekleşen ve farklı araç, alet yöntemlerin de kullanılabildiği, şimdi ya da geleceğe ilişkin bir fikir ortaya koyma, tahminde bulunma işini anlatır (Varlı, 2008: 358-359). Tarihsel sürecine bakıldığında tüm mitolojilerde yer alan fal ögesinin, Eski Yunan ve Roma'da "kuşların uçuşunun tanrıların yönetiminde olduğu, ancak falcılarda da bir şifresinin bulunduğu" inancı çerçevesinde şekillendiği, dolayısı ile de Hint-Avrupa kavimlerinin de yaptığı gibi kuşların uçuşundan, seslerinden, davranışlarından uğur ve uğursuzluğa ilişkin anlamlar çıkarıldığı ve hatta Platon, Aristo, Pisagor gibi Yunan filozofları tarafından da kabul gören bu konunun, bu kişilerin eserlerinde de yer aldığı bilinmektedir (Varlı, 2008: 359).

Fal konusunun dini açıdan nasıl ele alındığına değinmek gerekirse tüm ilahi dinlerde net bir şekilde yasak ve haram olarak nitelendirildiği ve hatta fal bakan/baktıran kimseler hakkında olumsuz yorumlar yapıldığı görülmektedir. Fal konusunun en geniş yer bulduğu dini inanç sistemi olan Yahudilikte kişilerin bilinmeyeni öğrenme içgüdüsünün Peygamberin -Peygamberin geleceği Tanrı'dan öğrenip insanlara aktarabileceğini düşünmektedirler- verdiği haberler doğrultusunda olduğunda meşru kabul edilebileceği ancak Tevrat'ta "Gizli şeyler Allah'ımız Rabbindir" ifadesiyle fal ve kehanetin kesin bir şekilde yasaklandığı; Hristiyanlıkta ise temeli Grek-Roma ve Yahudilere dayanan fal konusunun rüya ile bilgi alma biçimiyle İncil'de yer aldığı; İslam inancında ise cahiliye adeti olarak görülen fal konusunun insanı sağlam, gerçek bilgi kaynaklarına başvurmaktan alıkoyan bir tür şirk olarak ele alındığı, geleceği ancak Allah'ın bileceğinin vurgulandığı ve "İslam'da

falcılık yoktur" hadisiyle net bir şekilde konunun yasaklandığı bilinmektedir (Varlı, 2008: 359-362).

Gelecekten, gaipten bilgi almaya dair kullanılan yöntemler kapsamındaki 'fal' fenomeni, kullanılan araç ve yöntemlere göre dört ayrı şekilde kategorize edilebilir (Eriş, 2011: 110-111, Varlı, 2008: 358-359 ve Candan, 2010: 288):

- ✓ **Astroloji (Yıldız Falı):** Kişilerin doğum bilgilerine (tarih, yer, saat) dayanan yıldız falı, doğum anı ile gökyüzündeki yıldız konumlarının ilişkilendirilip incelenmesine ve böylece kişinin hayat akışı, başına gelebilecek olumlu/olumsuz deneyimler, kişilik özellikleri vb. hakkında bilgi edinilebileceği fikrinden hareketle şekillenmektedir. Temel olarak yıldızların ve gökyüzündeki olayların insan hayatına etkisini inceleme uğraşına karşılık gelir.
- ✓ **Kahve Falı:** Kişinin hayatına, karakteristik özelliklerine, ilişkilerine, eğitim ve aile hayatına kadar maddi-manevi pek çok konuda malumat sağladığına inanılan ve içilen kahvenin telvesinin, fincanda oluşturduğu şekilleri yorumlamaya dayanan bir fal türü olan kahve falı; gelecek ve bilinmeyen hakkında fikir sahibi olma amacıyla en yaygın kullanılan fal türlerindendir.
- ✓ **El Falı:** Kişilerin el çizgileri ile yaşam deneyimleri arasında ilişki kurmaya dayalı bir gelecek bilme, giz çözme yöntemi olarak el falı; özellikle çingeneler (Bohemyalılar ya da Şiromansiler olarak da bilinirler) arasında yaygın olan ve kaderin, kişilik özelliklerinin, hayat boyu yaşanabilecek iyi/kötü tüm olay ve durumların el çizgilerine yansıdığı inancına dayanmaktadır.
- ✓ **Kitap Falı:** Kişinin gereksinim duyduğu bilgiye ulaşabilmesi için kutsal kitapları kullandığı bir fal çeşididir ve bir dilek ya da niyetle kutsal kitabın sayfalarının, rastgele bir şekilde açılmasına dayanır. İnanca göre açılan sayfa kişinin ihtiyaç duyduğu mesajı/bilgiyi içermektedir.
- ✓ **Kuş Falı:** Kuşların sesleri ve uçuş şekillerinden anlam, yorum çıkarılması ve bu yolla gelecek hakkında bilgi sahibi olmaya dayalı bir fal türüdür.
- ✓ **Kâğıt Falı:** İskambil kartları kullanılarak bakılır. Üzerinde farklı renk, sayı ve simgeler bulunan iskambil kartlarının birtakım teknikler çerçevesinde açılıp dağıtılması, niyet edilen konu ya da dileğin de bu kartların ifade ettiği

semboller doğrultusunda yorumlanmasına dayalıdır.

- ✓ **İç Organlar Falı:** Bazı hayvanların iç organlarına bakarak yorum yapma ile ilgili bir fal türüdür.
- ✓ **Kum, Toprak Falı:** Kum, toz, toprak ve çakıl taşlarının tesadüfi olarak oluşturduğu şekiller üzerinden yapılan anlamlandırma ve yorumlamalarla ilgilidir.
- ✓ **Zar Falı:** Zar ve taşlarla bakılan, gelen sayıların yorumlanması ile ilgili bir faldır.

Batıl ve paranormal çerçevenin en yaygın inanış, davranış örüntülerinden olan geleceği ve gizli olanı açığa çıkarma amaçlı uğraşlar arasında daha pek çok metot (rüya tabiri, kehanet vb.) ve fal çeşidi (su falı, renk falı, kafatası şekline göre bakılan fal, çay falı, tarot falı vb.) bulunmaktadır. Bu noktada fal konusu kapsamında kapladığı alan ve toplumsal popülerliği dolayısı ile astroloji (yıldız falı) konusunu detaylandırmak gerekliliği duyulmaktadır. Astroloji konusunun temelinde yer alan 'burç'lar, gerçek anlamı olan kale, saray, şehir gibi yerleşim birimlerini çevreleyen surların yüksek kısımlarına karşılık gelen anlamıyla değil gökyüzünde bulunan 12 ayrı yıldız kümesine verilen farklı isimleri ifade eden anlamda kullanılmakta ve böylece her bir yıldız kümesi bir burcu ifade etmektedir. Burçlarla ilgili en eski ve sistemli bilgilerin M.Ö. 2000 yılı itibariyle Hititçe ve Elamca metinlerde yer aldığı görülmekte, tanrı Maduk tarafından 12 burca bölünerek yönetilen evrensel sistem inancından dolayı Sümerler ve Asurlular tarafından tarihte ilk kez kullanılmış olan burç kavramının; yörüngesel hareketlerin yeryüzündeki yaşamı etkilediği anlayışına karşılık geldiği bilinmektedir (Varlı, 2008: 362-363). Eski dini metinlerde de burçlardan bahsedildiği bilinmektedir ki, Eski Yunan'da 48; Greko-Romen, Eski İran inanışında 12; Hinduizm, Budizm ve Eski Çin inanışında ise 28 burçtan söz edilmesi bu toplumların tümünde burç inanışının bulunduğu göstermekte; Yahudi inancına göre her insan belli bir burç altında doğmakta, o yıldız tarafından etkilenmekte ve hatta aynı burçta doğanların manevi yönden akraba oldukları düşünülmekte; İslam öncesi düşüncede burç ile din bir arada ele alınarak ilahi olduğuna inanılan gök cisimlerinin insan davranışını etkilediği düşünülmekte; İslami bakış açısıyla ise Kur'an-ı Kerim'de burç ifadesinin 4 kez kullanıldığı ancak kelimenin fal aracı olarak değil gökyüzünü süsleyen

yıldızlar olarak ifade edildiği, fal aracı haline getirmenin kesinlikle yasaklandığı bilinmektedir (Varlı, 2008: 363-364). Geçmişten günümüze gelecekten, şimdiden haber verme ve karakter analizi gibi amaçlarla kullanılan burç falı yani astroloji, doğum zamanına göre gruplanmış yapısı ile dini ve bilimsel dayanağa oturtulamasa da hem yayın organları hem sosyal medya hem de bireysel talepler doğrultusunda ciddi bir popülerlik kazanmış durumdadır. Bu konu, özellikle bireysel talep doğrultusunda ele alındığında konuya ilgili kişilere 'astrolojik danışmanlık' adı altında çok ciddi ve astronomik ücretler karşılığında sunulmakta, azımsanmayacak kadar insanın manevi (duygusal tatmin sağlama amacıyla isteneni söyleme, boş umutlar vermenin doğal bir sonucu olarak) ve maddi olarak istismarına çanak tutmaktadır.

Yapılan araştırmalara göstermektedir ki bireyler gelecek ve giz bilme amaçlı olarak falcı, medyum, astrolog gibi kişilere sıkça başvurmakta ve söz konusu yöntemler içerisinde de en yoğun şekilde astroloji ve el falına yönelmektedirler ve kişilerin bu eylemleri neticesinde elde ettikleri bilgilerin (karakter, gelecek analizleri vb.) hayatlarını yönlendirme noktasında verdikleri kararlarda, duygu, düşünce ve tutumlarında belirgin bir şekilde etkili olduğuna dair güçlü ipuçlarına ulaşılmıştır (Wang, Hernandez, Minor ve Wei, 2012: 715). Toplum içerisindeki popülerliklerine rağmen geleceği bilmeye yönelik faaliyetlerin yapılan bilimsel araştırmalar neticesinde işlevsel ve faydalı olduğuna ilişkin bir sonuçla karşılaşılamamıştır. Bu anlamda astrolojik tespitlerin geçerliliğine ilişkin Kanada Saskatchewan Üniversitesinde, astrologların katılımıyla yapılan bir araştırma neticesinde, karakter özellikleri ile gezegen konumları arasında kurulan ilginin anlamlı sonuçlar ortaya koymadığı, astrologların tahminleri ve tespitlerinin gerçeği yansıtmadığı gözlenmiştir (Dean ve Kelly, 2003: 190). Bu anlamda Jung (2010: 21) kehanet ve astrolojinin, bir tür geçmiş zaman bilimi olarak ele alınması gerektiğini vurgular.

Gelecekten haber alma yöntemlerinden bir diğeri olarak kehanet, fal dışında kullanılan ve her dönem popüler olagelmiş batıl fenomenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kehanet, daha çok sezgi ve hislere dayanan, medyum ya da kâhin olarak bilinen kimseler tarafından geleceğe ilişkin bilgi ve haber vermeye, olacakları öngörmeye dayalı bir yöntemdir (Philolophorum, 2001: 155). Sırları ortaya çıkarma ve gelecekten haber verme misyonuyla kehanetin popülerliğini koruyan unsur, tüm

irrasyonelliğine rağmen tarihin her döneminde insanlarda yoğun bir ilgi ve merak uyandırmasıdır. Varlı (2008: 366)'nın ifadesine göre kehanetler, dini olarak zayıflamış ve modern bilimin yeterince gelişmediği toplumlarda yaygınlaşma alanı bulan, insanın bilme ve merak arzusunu tetiklediği için varlığını sürdüren fenomenlerdir ki; bu işi yapan kahinlerin kimi zaman emirlerindeki cinler aracılığıyla, kimi zaman ise özel güç ve ilhamları aracılığıyla bazı bilgilere sahip olduklarını iddia etikleri, ahenkli, gizemli ve karışık bir dille konuşarak yer, gök, güneş, ay, yıldızlar, yaşam vb. üzerine ettikleri yeminlerle ifadelerini pekiştirdikleri ve böylece insanları etkiledikleri bilinmektedir. Güncel pek çok örneği bulunan kehanetler, günümüzde de pek çok insan tarafından ilgiyle takip edilmekte, medyada sıkça yer bulmaktadırlar. Tarihin en büyük kâhin ve kehanetleri hakkında sıkça yapılan popüler haberlere örnek vermek gerekirse, 17. Yüzyılın en büyük felaketlerinden Londra veba salgını ve yangınının Shipton Ana olarak anılan bir kahin tarafından önceden bilindiği; Büyük Londra Yangını, Kennedy Suikastı gibi olayların tarihin en ünlü kahinlerinden Nostradamus tarafından öngörüldüğü ve 11 Eylül İkiz Kulelerin Yıkılması, Çernobil Felaketi gibi önemli tarihi olayların ise Baba Vanga adlı bir kahin tarafından tahmin edildiği iddia edilmektedir (Milliyet, 2021 ve Independent, 2020).

4.6.5. Ruhçuluk ve Psişik Konular

Ruhçuluk olarak ifade edilen ve temelde ruhun ölümsüzlüğüne, ölümden sonra da ruhun var olmaya, yaşamaya devam ettiğine dayanan ve ahiret inancında köklenen ruh inancı; paranormal inancın dini bir boyutu olarak şekillenmektedir. Bu anlamda dinlerin çoğunda yaşam, ruhun varlığı ile ilişkilendirilir fakat ruh, canlıya ne zaman, hangi evrede verilir konusunda pek çok farklı fikir bulunmaktadır (Park, 2010: 70). Liberal Hristiyanlara ve Yahudilere göre ruhun canlıya verilmesi, aldığı ilk nefesle ilişkilendirilir ve bu görüşü desteklemek adına İncil'in bölümünden şu alıntı yapılır (Akt. Park, 2010: 70): "Tanrı, insanı yerdeki tozdan oluşturdu. Ve burun deliklerine yaşamın nefesini yükledi ve insan yaşayan bir ruh oldu".

Ruhçuluk kapsamında değinilmesi gereken konulardan biri, son dönemlerde ve özellikle new age inanışların düşünce dinamiğinin merkezinde yer alan 'ruhun tekâmül yolculuğu' fikrinin bir tür temellendirmesi olan 'reenkarnasyon' inancıdır. Bu noktada

ruhun tekâmül etmesi fikri, ruhun ölümsüzlüğüne ve pek çok dünyasal deneyimi, pek çok yaşamda ve farklı bedenlerle deneyimleyerek olgunlaşacağı, en üst noktasına yani 'nirvana'ya ulaşacağı inancı çerçevesinde şekillenir. Reenkarnasyon inancı da tam olarak bu noktada ruhsal tekâmül yolculuğunun bir aracı olarak görülen, yeniden bedenlenme sürecini ifade etmektedir. 'Ruh göçü' olarak da ifade edilebilen reenkarnasyon, ruhun ölümsüzlüğü fikrinden hareketle fiziki ölüm sonrasında ruhun başka bir varlığa geçerek orada yaşayacağı inancıdır ve ruhun, insandan hayvana ya da hayvandan insana farklı cismani gerçekliklerle yeniden bedenlenmesine dayalı bir inanç olarak, temelde çok tanrılı dinlere ve Hinduizm'e dayanmakta, Eski Mısır'da, Anadolu, Yunan, Fenike ve Mezopotamya medeniyetlerinde çok yaygın bir şekilde yer bulmaktadır (Varlı, 2008:187-188). İnanca göre insan dünyada yaptıklarına, iyi ya da kötü davranışlarda bulunmasına göre çeşitli mertebelere indirilir veya çıkarılır, yüksek ya da alçak bir varlığın bedeninde yeniden hayat bulur; kişi ruhsal tekamülünü doğru bir şekilde tamamlar, kötülüklerden arınırsa bu dönüşüm, yükseğe yani varlıkların en yücesi Tanrı'ya doğru olacak iken kötülüklerle kirlenmiş kişiler için ise ruhsal yolculuk aşağıya doğru olacaktır (Varlı,2008: 188).

Ruhun bedenlenmesi noktasında en küçük böcekten canlılara tüm canlı alemi kapsayan ve tüm dünyasal arzuları yenerek Tanrı'ya yani saadete ulaşma yolculuğunu anlatan reenkarnasyon inancına ilişkin en eski yazılı kaynaklara M.Ö. 6-7. yüzyıllara ait olan ve Hinduizm'in kutsal metinleri olan Upanişad'larda rastlanmaktadır. İslami bakış açısı ile bakıldığında "Sana ruhu soruyorlar. De ki; ruh rabbimin işidir. Size bu konuda ancak az bir bilgi verilmiştir" ifadesindeki ruhun bilinmezliğinden ve ahirette herkesin kendi bedeniyle dirileceği, çok fazla bedenlenme halinde bunun mümkün olmayacağı fikrinden yola çıkılarak bu inancın reddedildiği, batıl olarak konumlandırıldığı görülmektedir (Varlı, 2008: 188-191). Her ne kadar batıl ve paranormal bir yaklaşımla ele alınsa da güncel örnekleri ile her dönemde adından söz ettiren reenkarnasyonun, gerçekliğine ilişkin iddialar kişisel deneyimler ve belki de sanrılar özelinde devam etmektedir. Konu hakkında pek çok örnek vermek mümkündür. Örneklerden birine değinmek gerekirse; 2015 yılında ABD'de yaşayan 5 yaşındaki Luke'un "Eskiden Pam adında bir kadındım. Yangında öldüm, cennete gittim ve Tanrı'yı gördüm. Tanrı beni geri yolladı" şeklindeki iddiaları üzerine yapılan

araştırma sonunda ve Luke'un bahsettiği tarih, yer ve zamanda, bahsettiği isimde bir kadının yangında öldüğü bilgisine ulaşıldığı, yangında hayatını kaybeden herkesin fotoğrafının gösterilmesi üzerine Luke'un Pamela isimli kadını hemen teşhis ettiği ifade edilmekte ve bu sebepten konuya ABD basınında, ünlü televizyon programlarında geniş yer verildiği bilinmektedir (Sabah, 2015).

Ruh inancı kapsamında ele alınabilecek ve batıl bir yaklaşımla 'uyku esnasında ruhun gezmesi' ile oluştuğuna inanılan rüyalar, antik çağ insanlarından bu yana mistik deneyimler olarak değerlendirilmekte; kimi insanlarca rüyaların kişiye özgü mesajlar ve uyarılar ilettiğine, yaşanabilecek olumsuz olaylara karşı önlem alabilmek adına dikkate alınması gerektiğine inanılmaktadır (Levy-Bruhl, 2006b: 89). Bu anlamda rüya yorumlamaları geçmişten günümüze popülerliğini korumuş batıl yaklaşımlardan bir diğerini oluşturur. Normal şartlar altında günlük yaşantıların etkisiyle oluştuğu düşünülecek ve hatta kısa sürede hafızadan silinecek rüyalar; yorumlanması ile insanların yaşadıkları olumlu ya da olumsuz durumlar karşısında duyulmak isteneni söyleyen bir rol üstlenmekte ve böylece yarattığı duygusal tatmin sayesinde kişiler için bir tür batıl inanca dönüşmektedir (Köse ve Ayten, 2009: 60). Örnek vermek gerekirse rüyada doğum yapmak, kişinin normal şartlarda kolayca unutabileceği bir rüya iken; bu rüya gerçek hayatta yaşanacak şanslı bir olay şeklinde yorumlandığında batıl bir nitelik kazanmakta, kişiye umut ışığı oluşturmaktadır (Amar, 2007). Rüyalara ve rüya yorumlarına dair tutumu ortaya koymak amaçlı yapılan bir araştırma neticesinde, kadınların erkeklere oranla rüyaların bir anlam ya da mesaj içerdiğine ilişkin düşüncelerinin ve rüyalara inanma eğilimlerinin daha fazla olduğu görülmüştür (Farooq ve Kayani, 2012: 340).

Ruh inancı kapsamında söz edilmesi gereken ve halk arasında son derece yaygın konulardan bir diğeri olan 'ruh çağırma' işi, ölmüş kimselerin ruhlarıyla ve doğaüstü varlıklarla iletişim kurulabileceği inancından hareketle, bu görünmeyen varlıkları davet ederek bilinmeyen alemden bilgi alınabileceği motivasyonuyla gerçekleştirilen seansları ifade etmekte; ruh çağırabildiğini iddia eden kimselerce çıkar elde etme, gelir sağlama amaçlı olarak kullanılan popüler bir alan sunmaktadır (Eriş, 2011: 159-160). Çok eski dönemlerden beri var olagelen ve birtakım büyülü, tılsımlı uygulamalarla gerçekleştirilen ruh çağırma törenleri atalara tapınma ile de ilişkilendirilmekte ve

ortaya çıkış süreci kültürel bağlamlarda farklılaşan dinamiklerle kendini göstermektedir ki; örnek vermek gerekirse Yunan kültüründe yaygın görülen ruh çağırma törenlerinin kökeni, ölülerin gaipten haber verme gücüne inanmalarına dayanmakta, Yunanlılar mezar başında kurban sunma ya da yere şarap dökme ritüelleriyle ruh çağırma törenlerini gerçekleştirmektedirler (Güç ve Çelebi, 2008: 200-201). Ruh çağırma törenlerinde belli tekniklerden (ruh çağırma duası, ruh çağırma tahtası vb.) sıkça bahsedilmekte, belli başlı eşyaların, şeylerin yaygın olarak geçmişten beri kullanıldığı bilinmektedir ve bu anlamda ölünün bir parçası, kafatası ya da isminin kullanımına da rastlanmaktadır (Güç ve Çelebi, 2008: 200-201). Bilimsel açıdan kabul edilebilir ve mantıklı görünmeyen ruh çağırma işi, kurumsal dini sistemlerde sertçe eleştirildiği (Hristiyanlık 'kötü bir tatbikat' olarak ele alır) gibi İslami açıdan da 'gaipten haber alma' fikri dolayısıyla hoş görülmeyen, yasaklanmış bir davranış olarak nitelense de hala varlığını devam ettirmekte; sebep olduğu spekülasyonlar ve içerdiği aldatmacalar neticesinde sıkça gündeme gelen bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır (Varlı, 2008: 194-195). Konuya ilişkin bir örnek 2014 yılında ABD'de 3 gencin ruh çağırma tahtası ile oynadıktan sonra 'çarpıldıkları' iddiasıyla hastaneye kaldırılmaları güncel bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır (Hürriyet, 2014).

Psişik konular ve ruh inancının ortak noktasında ele alınabilecek en ilginç örneklerden biri olduğunu söyleyebileceğimiz astral seyahat (beden dışı deneyim) konusu, insan vücudunun farklı bedenlenme biçimlerinin bir bütünü olarak yani fiziksel (gözle görülen et ve kemikten oluşan) ve astral (enerji, ruh) bedenin birleşiminden meydana geldiği düşüncesinde temellenir. Bu anlamda iki ayrı bedenin çeşitli odaklanma teknikleri vasıtasıyla ayrıştırılabileceği ve ruhun, fiziksel bedenden ayrı bir şekilde farklı zaman, mekân ve boyutlarda seyahat edebileceği inancına dayanmaktadır. Eylemsel olarak astral seyahat, kişinin bilinçli bir şekilde fiziki bedeninden uzaklaşarak ruhu ile cismani boyutun dışında, düşünce gücünün hâkim olduğu gözle görülmeyen bir alanda var olması olarak ifade edilmektedir. Kişiler, astral seyahat aracılığıyla farklı ülkeler, şehirler ve hatta gezegenler arası yolculuklar yapabileceklerine, istedikleri insanın yanına gidebileceklerine ve gizemli kaynaklardan (Akaşa kayıtları) istedikleri bilgiyi toplayabileceklerine inanmaktadırlar.

Astral seyahat bilim insanları açısından ele alındığında konunun pek de anlamlı bir yanı olmadığı, "bir dizi duyusal girdiyi birbiri ile uyuşturmaya çalışan beynin yanlış algılaması" olarak yorumlandığı görülmektedir (Park, 2010: 75). Bu konuda 2006 yılında Cenevre'deki Üniversite Hastanesinde yapılan bir araştırma neticesinde, sara hastası 2 kadının, beyinlerinde sara ataklarını tetikleyen bölgeyi tespit etmek amaçlı yapılan incelemeler sırasında, beynin belli bir bölümünün (konuşma ve algılama alanı) uyarılmasıyla, hastaların beden dışı deneyim (astral deneyim) yaşamaya başladıkları saptanmıştır (Park, 2010: 75).

4.6.6. Özel Günlerle (Doğum, Yaşam, Ölüm, Evlilik) ve Günlük Yaşamla İlgili Batıl İnançlar

Yaşam döngüsünün önemli ve kritik evrelerine ilişkin batıl inançlar sosyal yaşam içerisinde kişiler üzerinde belirgin etkiler oluşturmakta, davranış ve kararları etkilemekte ve yaşam akışında kendilerine yer açmaktadırlar. Bu anlamda toplumsal olarak yaygınlaşmış ve günlük hayatın ritüel haline getirilmiş özel zaman dilimleri ile ilişkilendirilen batıl inanışlar, en genel haliyle doğum ve hamileliğe, yaşam ve ölüme, evlilik gibi seremonik törenlere ve günlük yaşam pratiklerine ilişkin bir çerçevede ele alınabilir.

Doğum ve hamileliğe ilişkin batıl inançları örneklendirmek gerekirse, bazı bölgelerde bebeğin cinsiyetini belirlemek adına yapılan batıl bir uygulama olarak; bir bardak suya süt damlatıldıktan sonra sütün dibe çökmesinin bebeğin erkek olacağı, yüzeyde kalmasının ise bebeğin kız olacağı anlamına geldiğine inanılmaktadır (Köse ve Ayten, 2012: 198). Doğum ve hamilelik konusunda Türk kültüründe yaygınlaşmış bazı batıl inançlar; çocuğu olmayan kadının delikli taştan geçirilirse, kuru kiraz ağacını kucaklarsa, beşik yapıp türbeye bırakırsa ya da diken dalı, asma ağacı altından geçerse çocuğu olacağı inancı, gerdek gecesi gelinin yatağının altına makas konursa kız, çakı konursa erkek çocuk doğacağı inancı, gerdek gecesinden önce gelinin kucağına kız çocuk verilirse ilk çocuğunun kız, erkek çocuk verilirse ilk çocuğunun erkek olacağı inancı, ev eşiğine oturulunca kız çocuk doğacağı inancı, kadın doğum yaparken kilitli kapıları, sandıkları ve pencereleri açmanın doğumu kolaylaştıracağı inancı, doğumda çocuğu ölen kadının, elbisesini yeni doğurmuş köpeğin üzerine silkelemesi halinde

sonraki çocuğunun ölmeyeceği inancı, hamile kadın bal yerse çocuğunun tatlı dilli olacağı, ciğer yerse yüzünün lekeli olacağı inancı, hamile kadının çirkin kişiye bakarsa çocuğunun çirkin olacağı inancı, hamile kadın canının çektiği yiyeceği yemezse çocuğunun bir organının eksik doğacağı inancı, loğusa kadın ve çocuğun kırkı çıkmadan dışarı çıkarılmasının uğursuzluk getireceği inancı, loğusa kadınının odasına süpürge, soğan, sarımsak asmanın, yatağının altına iğne, bıçak koymanın ve başına al yazma bağlamanın cinlerden, al basmasından koruyacağı inancı vb. şeklinde ifade etmek mümkündür (Varlı, 2008: 72-101).

Evlilikle ilgili batıl inançları örneklendirecek olursak Amerika ve Almanya da bazı bölgelerde ıslık çalan kızların gelecekte evlilik dışı çocuk dünyaya getireceklerine inanıldığı için kızların ıslık çalmasına hoş bakılmamakta ve çoğu aile genç kızlarının ıslık çalmasına izin vermemektedir (Franklin, 2005: 17). Evlilikle ilintili olarak Türk kültüründe yaygın batıl inançlara örnek vermek gerekirse, iki bayram arası düğün, nikahın uygun olmayacağı inancı, nikah esnasında gelin ve damattan hangisi diğerinin ayağına önce basarsa, evlilikte onun sözünün geçeceği inancı, ezan okuyana eşarp veya mendil sallamanın, gelin ayakkabısı altına isim yazdırmanın, gelinin ayak izine basmanın ya da camideki seccadeleri ters çevirmenin baht açacağı inancı, genç kız altın yüzük takarsa kısmetinin kapanacağı inancı, gelin-damadın arası bozulması için kapı üzerine domuz yağı sürüldüğü inancı, gelin evine getirildiğinde içi para, üzüm, leblebi, şeker dolu küpün kapı eşiğinde kırılmasının bereket getireceği inancı, gerdek gecesi gelin ve damadın uyumaması gerektiği inancı, gerdek gecesi damat tarafından bir kedinin kafasının koparılması gerektiği inancı, gelinin ağzına bal çalınırsa kaynanasıyla iyi anlaşacağı inancı, yeni gelinin yatağında çocuk yuvarlamanın uğurlu olduğu inancı, yeni gelini kırk gün dolmadan dışarı çıkarmanın uğursuzluk getireceği inancı, yeni gelinin gece dışarı çıkarsa cinlere karışacağı inancı, dul erkek evlenirse, ölen eşinin mezarında yumurta kırması gerektiği inancı, kocasından şiddet gören kadının, kocasına eşek dili yedirirse şiddetten kurtulacağı inancı gibi inanma biçimlerinden bahsedilebilir (Varlı, 2008: 63-72, 117-120 ve Türkoğlu, 2009: 37-39).

Ölüme ilişkin batıl inançlar genel itibariyle ölümden sonra ruhun var olmaya devam edeceği ve ölümsüzlüğü ile ahiret inancı çerçevesinde şekillenmektedir. Ölümle ilgili batıl inançlara yöresel bir örnek vermek gerekirse, Mersin'in Mut

ilçesinde ölümü yaklaşmış kişinin, ölmeden önce gözünden gözyaşına benzer bir cevher döküldüğüne ve dökülen cevherin ölecek kişinin ayaklarına sürülmesi durumunda, kişinin ahirette yolunun ışıklandırılacağına, rahat edeceğine inanılmasından bahsedebiliriz (Tanyu, 1976: 124). Ahiret inancının ilkel toplumlarda yaygın bir inanç olan dünyada sahip olunan şeylere, öldükten sonraki yaşamda da sahip olunacağı inancı pek çok farklı görüngü (mezarların oda şeklinde yapılması, eşyaların ve hatta eşin de gömülmesi vb.) ile yansıma bulmuştur. Bu anlamda Hindistan'da 'Sati Geleneği (dul yakma)' olarak bilinen, ölen erkeğin ardından eşinin de yakılması ve ahirette evliliği sürdürecekleri inancı, yasaklanmasına karşın günümüze trajik bir örnek olarak sirayet etmiş; 2006 yılında yaşanan bu olayda 45 yaşındaki Janakrani Narayan eşinin yakılması sırasında kendisini ateşe atmıştır (Hürriyet, 2006).

Ölüm ve cenazeye ilişkin batıl inançlara Türk kültüründe yaygınlaşmış batıl inançlar ekseninde örnek vermek gerekirse; ekmek fırında ters dönerse evden cenaze çıkacağı inancı, cenaze evinde pişen yemeklere Azrail kılıcını batırır düşüncesiyle bu evde yemek pişirilmemesi gerektiği inancı, bekar ölen bir kadının bir ağaca nikahlandığı inancı, ölen kişi gece gelip içebilsin diye cenaze yıkandıktan kazanda artan suyun dökülmemesi gerektiği inancı, cenaze su kabağı tası ile yıkanırsa günahlarından temizleneceği inancı, ölen kişinin ayakkabılarının dışarı bırakılması halinde evden başka cenaze çıkmayacağı inancı, cenazenin başı sağa dönerse cennete, sola dönerse cehenneme gideceği inancı, ölmüş insanın yakılması halinde yağmur yağacağı inancı, ölü ile helalleşmek için elinin-ayağının öpülmesi gerektiği inancı, cenaze defnedildikten sonra ikinci bir cenaze çıkmaması için başka bir eve uğramamak gerektiği inancı, cenaze üzerinden kedi geçerse ölünün hortlayacağı inancı, cenaze üzerine ekmek, bıçak ve taş koymanın koruyucu olacağı inancı, cenaze evden çıkarken arkaya dönüp bakmanın evden başka cenaze çıkaracağı inancı, ölümden sonra kırkıncı gün cenazenin burnunun düşeceği inancı, cenaze günü yağmur, fırtına var ise kişinin günahkar olduğu inancı, cenazenin ahiret günü çıplak dirilmemesi için kıyafetlerini fakirlere vermek gerektiği inancı, ölünün gözleri açıksa aklının dünyada yapacağı işlerde kaldığı inancı, ölünün korkmaması için mezar başında üç gün nöbet tutulması gerektiği inancı, kötü huyları olan kişinin cenaze yıkarken kullanılan sabunun artığıyla

yıkanması halinde ıslah olacağı inancı, cenaze kefeninden bir parça kesilip akan suya atılırsa çok yağmur yağacağı inancı, kefen bezine dua okunursa ölünün kabir azabı görmeyeceği inancı gibi inançlardan bahsetmek mümkündür (Varlı, 2008: 106, 129-142, 185, 202 ve Türkoğlu, 2009: 44-45).

Günlük yaşam ve özellikle de Türk toplumunda yer eden gündelik deneyimlere ilişkin batıl inançlara verilebilecek sayısız örnekten bazıları şöyle sıralanabilir: Kapı eşiğinde oturmak uğursuzluk, iftira getirir; gece tırnak kesmek uğursuzluk getirir ve şeytanlar başına üşüşür; ayaktan çıkan ayakkabı/terlik yere ters düşerse kişi hasta olur ya da sevdikleri hastalanır; evin ışığını erkek yakarsa eve bereket yağar; sağ avuç kaşınması para geleceğine ve sol avuç kaşınması ise para çıkacağına işarettir; Nisan ayının ilk yağmurunda ıslanmak hastaya şifa getirir, iyileştirir vb. batıl inançların günlük yaşam pratiklerine sirayet etmiş pek çok örneği mevcuttur (Özgüven, 2013: 113-114). Türk kültüründe yaygın olan çocuklarla ilgili inançlar, boş beşiğin sallanmasıyla çocuğun öleceği inancı, iki bayram arası sütten kesilen çocuğun nasibinin kesileceği inancı, çok ağlayan çocuğun ağzına, babasının ayakkabısıyla hafifçe vurulursa çocuğun susacağı inancı, ensesinden öpülen bebeğin inatçı olacağı, konuşamayan çocuğa deve dili yedirilirse dilinin çözüleceği inancı, çocuğun göbek bağının gömüldüğü yerde yaşayacağı/çalışacağı inancı ya da yeni yürüyen çocuğun evde emeklemesinin misafir getireceği inancı vb. şeklinde örneklendirilebilir (Varlı, 2008: 46-53).

Günlük yaşam pratiklerini kapsayan batıl inançlara farklı bir kültürden örnek vermek gerekirse; Fransa'da pek çok bölgede ateşi çıkan bir hasta iyileşebilmek için ormandaki bir dört yol ağzına bir metal para bırakır ve böylece hastalığın parayı bulana geçeceğine, hastanın da hemen iyileşeceğine inanılır (Akova, 2011: 124). Günlük yaşama ilişkin Batı'da yaygın batıl inançlardan biri olan yerde peni (İngilizlerin en küçük para birimi) bulma, önemli şans getirici işaretlerden biridir ve bu inanç, halk arasında ezbere bilinen "Bir peni görürsen al onu yerden; tüm gün şans ayrılmasın senden" tekerlemesinden gelir (Rhodes,2012: 17). Yine Batı kültüründen doğan ve seyrelmiş de olsa Latin ülkelerinde hala devam eden batıl bir günlük yaşam temsili ise Yılbaşında makas kullanmanın uğursuzluk getireceği inancıdır ki, bu düşüncenin kökleri 'yılın başı nasıl başlarsa tüm yıl öyle' geçer inancının kaynağı olan Romalılara

dek uzanır ve bu inançtan hareketle geleneksel olarak özel kesici güçlere sahip olduğuna inanılan makasın (öyle ki atfedilen bu güç sebebiyle Ortaçağda cadılardan korunmak için de makas kullanılırdı) küçük bir ev işi için dahi kullanılması yeni yılın tüm uğurunu kesip atma riski doğurabileceği için korkutucu ve hoş karşılanmayan bir davranış olarak algılanır (Rhodes, 2012: 57-58). Hristiyan inancında önemli ve ritüelleşmiş davranışlardan biri olan Noel keki hazırlama pratiğinin de belli incelikleri bulunmaktadır ki bunlardan en bilineni, günlük yaşam batıl inançları çerçevesinde değerlendirilebilecek 'Noel kedi hazırlarken daima saat yönünde karıştırmak gerekir' inancıdır ve aksinin uğursuzluk getireceğine inanılır. Bu davranışın kökeni güneşe tapınmanın yaygın olduğu antik dinlerden gelmektedir; bu inanca göre güneş ve izlediği rota çok önemli olduğu için güneş hareketinin tersinde yani saat yönü tersinde hareket eden her şey bir tür doğaya başkaldırı ve istenmeyen bir davranış algılanır (Rhodes, 2012: 138).

Kültürel farklılıklar yalnız ülkeler arası değil, bölgeler arasında da kendini göstermekte olduğundan, Türkiye'de de her bölgede kendine has, yerel olarak yaygınlaşmış batıl inançların varlığından söz etmek mümkündür. Günlük yaşama dair batıl inançları bölgeler bağlamında örneklendirmek gerekirse İç Anadolu Bölgesi sınırlarındaki Ankara'da başı ağrıyan kişinin şakaklarına kurbağa bağlamanın ağrıyı dindireceğine ya da kapı önünde ayakkabıların ters durmasının kıtlığa yol açacağına inanılmakta; Konya'da ise gece sakız çiğnemenin ölülerin etini çiğnemek anlamına geldiği için günah olduğuna ve evde üç Cuma üst üste çamaşır yıkanırsa evden birinin öleceğine inanılmakta iken Marmara Bölgesinde bulunan Edirne'de evin dış kapısına sarımsak asılmasının, nal çakılmasının ev halkını koruyacağına ve Hıdırellez gecesi süt, yoğurt kaplarının avluya/kapı önüne asılmasının bolluk getireceğine inanılmakta; Tekirdağ'da ise deve altından geçenin ömrünün uzayacağına ve kedinin her gece dokuz kez sahibini öldürmeyi denediğine inanılmaktadır (Tatar, 2016). Ege Bölgesinde bulunan Denizli'de evin eşiğinin yontmanın uğursuzluğuna, yontulursa borçtan kurtulunmayacağına, Aydın'da ateşe tükürmenin uğursuzluk getireceğine ve ev yılanının o evin bekçisi olduğuna; Karadeniz Bölgesindeki Trabzon'da Sümela manastırının yukarısındaki kayadan damlayan suyun kutsal ve şifalı olduğuna, Rize'de yeni evliler dışarı çıkarsa cin çarpacağına, iç çamaşırını ters giyenin işlerinin rast

gideceğine; Akdeniz Bölgesindeki Antalya'da gece saçını tarayanın evinden, yurdundan uzak düşeceğine ve yemek sofrasına uzak oturanın sevdiklerinden uzak kalacağına, kavuşamayacağına, Adana'da ise yeni gelinin ayağının altı hafifçe sıkılırsa aileye huzursuzluk getirmeyeceğine inanılmaktadır. (Tatar, 2016). Son olarak Doğu Anadolu Bölgesindeki Ağrı'da ahır girişine boynuz ya da at nalı asmanın ahırdaki hayvanları nazardan koruyacağına ve yolculuk esnasında tavşan görmenin uğursuzluk, tilki görmenin ise uğur getireceğine, Bingöl'de Harem Gölü'nde yıkanan kadınların iri ve yağlı olacaklarına, çocuk doğururken zorlanmayacaklarına, Er Gölü'nde yıkanan erkeklerin ise güçlü, kudretli olacaklarına; Güney Doğu Anadolu sınırlarındaki Mardin'de Şahmeran duası okumanın eve yılan girmesini önleyeceğine ve üzerlik otu, soğan kabuğu, tuz yakmanın evi nazardan koruyacağına, Diyarbakır'da ise yeşil gözlü kişilerin uğursuz olduğuna ve güneş battıktan sonra komşuların birbirine kömür, ateş, biber, bıçak, ayna, tuz ve siyah renkli eşya vermesinin uğursuzluk getireceğine inanılır (Tatar, 2016). Görüldüğü üzere bölgelere ilişkin yaygın batıl inanç kalıpları, bölgenin coğrafi özelliklerinden tüketim kültürüne, iklim koşullarından ekonomik faaliyetlerine, yaygın alışkanlardan bölgede yaygın kişisel fiziki özelliklere pek çok etken tarafından belirlenmektedir. Bu durum batıl inançların ortaya çıkışında sosyolojik göstergelerin belirleyiciliğini yansıtan bariz bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Günlük yaşama ilişkin batıl inançların kökenine ilişkin birkaç örnek vermek gerekirse, olumsuz bir şey söylediğimizde ya da duyduğumuzda uğursuzluktan, kem göz ve nazardan korunmak amacıyla kulak çekip tahtaya vurma pratiği, eski zamanlarda meşe ağacının görkemli yapısı sebebiyle sağlamlığına, bazı doğaüstü güçlere sahip olduğuna inanılması, dahası çok fazla yıldırım düştüğü fark edilen meşe ağaçlarının, yerlilerce 'tanrı yıldırımla yeryüzüne iniyor ve bu ağaca oturuyor' şeklinde algılanmasından hareketle şekillenmiştir ki; yerlilerin başlarına gelebilecek tehlike ve uğursuzluklara karşı bu ağacın köküne vurmaya başlamaları, tanrı ile temasa geçmenin, koruma istemenin işlevsel bir yolu olarak algılanmış ve yaygınlaşmıştır (Koruk, 2017: 12). Günümüzde hala farkında olarak ya da olmayarak yaptığımız bu davranış pratiği, kökleri yerli mitlerine dayanan ve bugün karşılığı olmayan bir

mantıkla kurulmuşsa da günlük yaşamlarımızda varlığını korumaya devam etmektedir.

Eski dönem mitlerinde köklenerek günümüze kadar ulaşan ve ağızlara pelesenk olmuş, minimal ifadelerle farkında bile olmadan her an yeniden var edilen batıl inanç unsurlarından bir diğeri de hapşıran kimseye 'çok yaşa', 'iyi yaşa', 'sağlıklı yaşa' gibi şeyler söylenmesidir. Dünyanın neredeyse her yerinde hapşıran kişiye söylenen bu ve benzeri sözcüklerin dayandığı mitsel köken, ilkel kabilelerde insanların ruhu ve yaşamın özünü nefesle, solukla eşleştirmeleri, Tanrı tarafından üflenen nefesle hayatta kaldıklarına inanan insanların hapşırınca nefesin durduğunu ve insanın kasıldığını fark etmeleri, bu kasılma sonunda nefesin, dolayısı ile de ruhun ve yaşamın dışarıya çıkıp gideceğine olan korkularına dayanmakta; bu yüzden hapşıran insana çok yaşa dilekleri ile eşlik etmelerine sebep olmaktadır (Koruk, 2017: 18).

Efsaneleşmiş batıl inançlardan bir diğeri olan ayna kırmanın uğursuzluğu inancı, kimileri için ölüm getireceğiyle kimileri için ise yedi yıl boyunca uğursuzluğun kişinin peşini bırakmayacağı inancıyla özdeşleştirilmiştir. Ayna kırmaya atfedilen uğursuzluğun kökenine bakıldığında 18. yüzyıla dek uzanan ve Roma, Antik Yunan, Çin, Afrika ve Kızılderili inançlarında aynaya bakarken yansıyan görüntüye ruhun da geçtiği inancından kaynaklandığı görülür ki aynanın kırılması ile ruhun da zarar göreceğine inanılır (Rhodes, 2012: 27). Bu anlamda inanışta geçen 7 yıl semboliğinin de insan bedeninin her yedi yılda bir kendini yenilediği fikriyle bağlantılı olduğu tahmin edilmekte; bu yenilenmenin ruhen de yeni bir sayfa açıp uğursuzluktan kurtaracağı inancından kaynaklandığı düşünülmektedir ve antik dönem insanlarının bu uğursuzluktan bir an evvel kurtulabilmek adına, ruhun serbest kalması için kırılan ayna parçalarını ezip toz haline getirmek gibi ilginç ritüeller yaptıkları da bilinmektedir (Rhodes, 2012: 28).

4.6.7. Şans-Uğur Temsilleri

Batıl inanç ve davranışlar söz konusu olduğunda uğur-uğursuzluk (şans-şanssızlık) kavramları merkezi bir konumda yer alırlar. Bu anlamda şans ya da uğur herhangi bir durumda arzulanan, istenir, faydalı bir sonuca ulaşmaya sebep olduğu düşünülen şey ile ilişkilendirilmekte ve bunun tam karşısında yer alan şanssızlık ya da

uğursuzluk ise tam aksine istenmeyen, zararlı, faydasız sonucu yarattığı düşünülen etken ile ilişkilendirilmektedir. Farklı bir ifadeyle uğursuzluk "aslında olmadığı halde, bir şeyde bulunduğu zannedilen ve işlerin aksamasına sebep olarak ileri sürülen olumsuz bir hal, bir anlayış, bir inanış şeklidir" (Varlı, 2008: 415). Bu noktada kimi olay, durum, nesne ve şeylere şansa ilişkin, pozitif anlamlar atfedilirken kimileri şanssızlık gibi negatif anlamlarla özdeşleştirilmektedirler. Kimi insanlara, hayvanlara, olaylara vb. atfedilen ve dayanağı bilinmeyen bu algılamalar neticesinde hastalık, sakatlık, ölüm, felaket ya da mucizelere varan deneyimlerin gerçekleştiğine inanılmaktadır (Eriş, 2011: 187-188). Yüklenen anlamlar bazen kültüre has bir zeminde bazen ise kişisel algılama ya da anlamlandırmalarla şekillenmekte; değişik dönemlerde ve toplumlarda insanların çevrelerindeki dünyayı uğur ve uğursuzluk kavramları üzerinden ele almaları neticesinde varlıklar, hayvanlar, doğa olayları vb. söz konusu etiketlemelerin muhatabı olabilmektedirler. Uğur ve uğursuzluğa ilişkin anlamlandırmalar genel itibariyle ilkel dönem insanının yeterince bilimsel bilgiye sahip olamadığı dünyasında, içinde yaşadığı evreni anlamlandırma telaşının bir ürünü olarak ortaya çıkmış ve nesiller boyunca aktarılagelmişlerdir. Günümüz insanında da sirayetinin izleri hala görülen uğur/uğursuzluk şemaları; insanların hala uğursuz olarak nitelenenden mantıklı bir gerekçe olmasa dahi kötülük ya da zarar görebileceği inancıyla uzak durmalarına (ya da tam tersi) sebebiyet verebilmektedir.

İslami olarak uğursuzluk konusu, cin kavramı ile ilişkilendilir ki günümüzde, özellikle belli yörelerde hala cinlerin tavşan, kertenkele, tarla faresi, deve kuşu gibi hayvanların görünümüne büründüğü düşünülmekte, bu hayvanların uğursuzluğuna dair anlamlandırmalara rastlanmakta ve hatta hayvanlara ilişkin yaygın bir batıl inanç olarak karga ve kara kedilerin uğursuz olduğu inancının da Cahiliye Arapları döneminden kalma, gerçekçi olmayan bir uğursuzluk yakıştırması olduğu bilinmektedir (Varlı, 2008: 416). İslami bakış açısından uğur ve uğursuzluk kavramlarının uydurma, hayali ve yanlış yorumlama olarak ele alındığı bilinir. Kur'an'da geçen "Yerde ve gökte bulunan her şey, Allah'ı zikretmektedir" ifadesi ile Allah'ın yarattığı hiçbir şeyin temelinde uğursuzluk olamayacağı anlayışı ortaya konmakta; "Dinde uğursuzluk yoktur, iyiye yorma vardır" ifadesiyle de 'uğur' anlamlandırmalarına nasıl yaklaşılması gerektiği de izah edilmektedir (Eriş, 2011:

188). Uğur ve uğursuzluğa ilişkin anlamlandırmaların çok büyük oranının bilimsel bir dayanağı da olmadığı bilinmesine rağmen uğur/uğursuzluk etiketlemelerinin insanlar üzerinde bir endişe, gerginlik ve korku yarattığı ya da tam tersi olumlu (belki de gerçekçi olmayan) beklentiler oluşturduğu su götürmez bir gerçektir. Halk arasında sebebi bilinmeyen ya da anlaşılamamış olayların, basitçe uğurlu ya da uğursuz olduğuna inanılan bir hayvanla, insanla vb. ilişkilendirilmesi ve neden-sonuç ilginin kolayca kuruluvermesi oldukça yaygındır.

Türk toplumunda çok geniş bir alan kaplayan uğur/uğursuzluk konusu, her yörede farklı bir biçimde ve anlayışta kendini gösterir. Türk toplumuna özgü bir çerçeveden şans-uğur sembolikleri ele alındığında; at nalı ya da dört yapraklı yoncanın uğur getirdiğine ve buna karşın ayna kırmak, kara kedi görmek, tuz dökmek ya da bir insanın birine elden ele bıçak, makas gibi kesici alet vermesi -iki kişi arasında kavga, husumet yaratacağı düşünülmektedir- gibi eylemlerin ise uğursuzluk getireceğine inanılmaktadır (Parker, 1948: 4). Türk kültüründen yöresel örnek vermek gerekirse Adana yöresinde vakitsiz köpek uluması, o bölgeden bir ölen olacağının habercisidir (Köse ve Ayten, 2009: 55). Aynı zamanda Türk toplumunda sol göz seğirmesinin uğursuzluk, sağ göz seğirmesinin uğur getireceği, kapı eşiğinde oturmanın iftira, borç ya da fakirlik gibi uğursuzluklara sebep olacağı, kulak çınlamasının, elleri birbirine kenetlemenin, yıldız kaymasının (birinin öleceğine inanılır), zamansız esen rüzgârın (ölüm habercisi olduğuna inanılır), ayakkabı/terliğin ters dönmesinin (ev sahibinin öleceğine inanılır), gelin hazırlanırken dul kadınların da orada olmasının, çocukların bacaklarının arasından geriye bakmalarının (ölümüne işaret ettiğine inanılır), bir erkeğin iki kadının arasından geçmesinin (kısmetinin kesileceğine inanılır), akşamdan sonra çocuk emzirmenin, akşamdan sonra yüz yıkamanın (anne-babasının öleceğine inanılır), Cuma salası verilirken çocuk ağlamasının, yatan kişinin üzerinden geçmenin (boyunun, ömrünün kısalacağına inanılır) vb. uğursuzluğuna ve yeni evlere bez/çaput bağlamanın, gökkuşağının altından geçmenin, seyrek dişli olmanın vb. uğuruna, mutluluk, şans, bereket işaretleri olduğuna inanılmaktadır (Varlı, 2008: 421-425).

Farklı kültürlerde ve toplumlarda görülen şans-uğur anlamlandırmaları kapsamındaki batıl inançlara örnek vermek gerekirse; İngiltere ve Fransa'da bir inşaat başlamadan önce temeline para koymanın servet ve şans getireceğine; Amerikalılarda

ise bir evden taşınılacaksa, eski eve bir tane bozuk para bırakmanın uğursuzlukları def edeceğine, eve taşınacak yeni kimselere ve evden çıkacak olanlara şans getireceğine inanılmaktadır (Akova, 2011: 123). Rus inancına göre birine gün batımından sonra borç vermek uğursuz, istenmeyen bir harekettir ve gün batımından sonra borç verenin evine bir daha para girmeyeceğine, bereketini kaybedeceğine inanılır (Candan, 2010: 177). Evrensel bir batıl inanç olarak dört yapraklı yoncanın şans getireceğine, uğursuzluktan koruyacağına ilişkin düşünceler sebebiyle, eski dönemlerde İngiltere'de yaygın bir davranış olarak askere giden genç erkeklerin ceketlerine dört yapraklı yonca takıldığı bilinmektedir (Oliver, 2009). Toplumsal ve hatta evrensel anlamlandırmalar dışında kişisel uğur/uğursuzluk sembolleri de bulunmakta; kültürel paylaşım ya da nesiller arası aktarımla değil, kişiye özgü ritüellerle şekillenmektedir (Kramer ve Block, 2008: 874). Bu konunun en yaygın göstergesi, uğurlu olduğuna inanılan bir eşya, obje (kalem, taş, elbise vb.) ya da davranışın (belli sayıda belli bir kelimeyi tekrar etmek, aynı hareketi belli sayıda tekrarlamak vb.) kullanılması/yapılması halinde işlerin yolunda ve iyi gideceğine inanılmasıdır. Kişisel uğur, şans temsilleri kapsamında, kullanımı son dönemde giderek yoğunlaşan burçlara özgü renkler (örneğin ikizler burçlarına sarı, kova burçlarına mavi, koç burçlarına kırmızı rengin 'uğurlu' geleceği ve iyi şans getireceği iddia edilmektedir) ve farklı anlamlar, enerjiler ihtiva ettiği düşünülen doğal taş (kolye, yüzük, bileklik vb. biçimleriyle de kullanılmaktadırlar) gibi objelerin de şans getirmesi, mutluluk ve iyi şeyler çekmesi gibi beklentilerle kullanımı oldukça yaygınlaşmıştır.

Batıl ve paranormal yapılar kapsamında şans ve uğur temsilleri söz konusu olduğunda, en dikkat çeken konulardan biri sayılarla ilgili inançlardır. Mitolojik ya da dini alt yapılar içermeleriyle her kültür ve dönemde var olan, özel anlamlar taşıyan sayılar, yüklenen anlamlarıyla beraber günümüze kadar aktarılagelmiştir. Örnek vermek gerekirse '3' sayısına antik dönemlerden bu yana pek çok dini inanç sisteminde ve kültürde derin bir ruhsallık, yoğun bir anlam yüklenmiştir ki batıl inançlar dahilinde en çok kullanılan sayılardandır (O'Sullivan, 2010: 15). Bu anlamda 3 sayısına yüklenen anlamın dini açıdan gerekçelendirilişi, Hristiyanlıkta Baba-Oğul-Kutsal Ruh olarak ifade edilen 'Kutsal Üçleme' yani teslis inancında kendini gösterir. Ayrıca Antik Mısır'da (Osiris, Anubis ve Horus) ve Hinduizm'de (Trimurti Üçlüsü:

Brahma, Şiva, Vişnu) 3 ana tanrının varlığı da 3 sayısına yüklenen özel anlamın simgeleştiği örneklerdendir.

Özel anlam yüklenen sayılardan bir diğeri olan '666' sayısı ise İncil'de 'Şeytan'ın sayısı' olarak ifade edilir (O'Sullivan, 2010: 15-16). Bu sebepten bazı bölgelerde insanları huzursuz etmemek amacıyla adres numaralarında 666 sayısı bulundurulmaz (Tunçel, 2013: 18). Sayılara yüklenen anlamlara ilişkin güncel bir örnek vermek gerekirse, 6 Haziran 2006 günü 666 semboliğini bir araya getirdiği için pek çok Hristiyan ülkede Şeytan'ın oğlunun doğacağına dair bir inanç yayılmış, bu inanç halk arasında tedirginlik, korku ve paniğe sebebiyet vermiş ve mevcut duruma dair pek çok haber yapılmış ve İngiliz basınında Hristiyan dünyasının duyduğu endişe "6.6.6'nın Laneti" manşetiyle gündeme taşınmıştır (Hürriyet, 2006).

Özellikle Hristiyan dünyasında olmak üzere pek çok kültürde uğursuzluğuna inanılan 13 sayısına dair yaygınlaşmış inancın altında çok sayıda farklı mitolojik öykü ya da düşünce bulunmaktadır. 13 sayısının uğursuz sayılmasının altındaki nedenlere ilişkin anlatıların en yaygını İskandinav mitlerinde yer alan, iyilik tanrısı Balder'in düzenlediği, 12 tanrının katıldığı bir şölene davetsizce 13. Kişi olarak katılan düzenbaz tanrı Loki'nin, şölende huzursuzluk ve kavga çıkarması, olay neticesinde de İskandinav halklarının en önemli tanrısı Balder'in ölmesidir ki bu konuda önemli bir ayrıntı da Yunan mitolojisine göre Olimpos Dağında daima 12 tanrının oturması, sayısının asla uğursuz kabul edilen 13'e ulaşmamasıdır (Vikipedi, 2021). 13 sayısına yüklenen olumsuz anlama dair diğer fikirler ise İsa'nın Son Akşam Yemeği seremonisinde, Roma tarafından tutuklanmadan önce havarileri ile son kez bir araya geldiği yemekte masada 13 kişi olması ve İsa'nın 13. Kişi olan Yahuda tarafından ele verilmesi ya da Hristiyanlık adına olumsuz bir olay olarak İstanbul'un fetih tarihi 1453 yılının rakamları toplamının 13 olması gibi teorilerle çeşitlendirilebilir (Vikipedi,2021). Pek çok farklı fikir ve mitolojik öykü nihayetinde bugün hala 13 sayısı istenmeyen, olumsuz durumlarla ve uğursuzluklarla ilişkilendirilmektedir. Bu algının bir sonucu olarak günümüzde 13 kişi ile aynı masaya oturmaktan imtina eden kişiler bulunmakta, çoğu otelde 13 numaralı oda ve kat bulunmamakta, ayın 13'ne gelen günlerde insanlarda olumsuz durumlarla karşılaşacağı düşüncesi oluşabilmektedir. Bu konuda 1993 yılında İngiltere'de Scanlon ve arkadaşları

tarafından yapılan bir araştırma kapsamında, Hristiyan inancında özellikle uğursuz kabul edilen 13. Cuma gününe (Her yıl en az bir gün ayın 13'ü Cuma gününe denk gelmekte ve bu durum Cuma gününe yüklenen olumsuz anlamla birleştiğinde iki kat uğursuzluk anlamına gelmektedir) denk gelen günlerde yapılan kazalar incelenmiş ve 3 yıl boyunca izlenen süreçte o günlere denk gelen günlerdeki hava koşulları da hesaba katılmış olup; araştırma neticesinde 13. Cuma günlerinde daha az taşıtın trafiğe çıktığı gözlenmiştir ki bu durum batıl inanç konusunun günlük yaşama etkisi konusunda dikkat çekici bir örnektir (Scanlon, Luben, Scanlon ve Singleton, 1993: 1585). Ayrıca genel kanıya karşın bazı kültür ve toplumlarda (Maya kültürü, İtalya vb.) 13 sayısının uğurlu olduğuna da inanılmaktadır.

Bitkilere yüklenen uğur ve uğursuzluk anlamlandırmalarına değinmek gerekirse, halk arasında yaygınlaşmış bazı batıl inançların; ceviz dikmek (dikenin ömrü kısa olur), incir ağacı yakmak veya evin yakınında incir ağacı büyümesi, çimene sopayla vurmak (meleklerin kanatları kırılır), evin önüne asma ağacı dikmek (evin ocağı söner) uğursuzluktur vb. minvalinde şekillendiklerinden bahsedilebilir (Varlı, 2008: 428). Kıyafetlere, daha genel bir ifadeyle kişinin kullandığı şahsi eşyalara, objelere ve hatta kişisel alanda bulunan bitkilere, nesnelere ilişkin uğur/uğursuzluk anlamlandırmaları, son dönemde yaygınlaşan New Age inançların popülerleşmesi ile farklı bir boyut kazanmıştır. New Age yaklaşımlardan olan Feng Shui'de 'uğurlu' bitkiler sıkça kullanılmakta; romantizm ve aşk için yasemin ve şakayık, zenginlik ve bolluk için Afrika menekşesi ve portakal ağacı, güç ve koruma için yılan ve yeşim bitkisi, sağlık için adaçayı ve orkide vb. bitkilerin kişisel alanlarda bulundurulmasının faydalı olacağı iddia edilmektedir (Hürriyet, 2021). Kıyafetler konusunda ise geçmişte sosyo-ekonomik sebeplerle halk arasında yaygın olduğunu söyleyebileceğimiz, bir başkasının gelinliğini-damatlığını, kıyafetini giymek ya da daha kapsamlı bir şekilde bir başkasına ait olan, herhangi bir şeyin kullanımına dair düşünceler değişim göstermiştir. Günümüzde New Age öğretilerle hayatımıza giren bir düşünce yapısı olarak, başkasına ait eşyanın kullanılması fikri, daha önce kullanan kişinin 'kötü enerjisinin' bu eşya, kıyafet ya da objeye sinmiş olabileceği endişesinden dolayı pek de hoş karşılanmamakta ve genellikle -şartlar uygunsa- tercih edilmemektedir. Çünkü söz konusu eşyanın kullanımı halinde kötü enerji, uğursuzluk ya da kötü talihin kişinin

kendisine geçeceğine inanılmaktadır. Kıyafetlere ilişkin halk arasında yaygın bazı batıl inançlar ise elbiseyi ters giymenin işlerin de ters gitmesine sebep olacağı düşüncesiyle uğursuz kabul edilmesi veya ölen birinin elbiselerini giyenin ömrünün uzun olacağı vb. şeklinde örneklendirilebilir (Varlı, 2008: 428).

Hayvanlara yüklenen uğur-uğursuzluk anlamlandırmaları, toplumsal bilinirliği açısından en yaygın batıl inançlardan biri olarak, tarihsel süreç içerisinde biçimlenmiş ve çarpık algılarla günümüze ulaşmış yansımaları barındırırlar. Hayvanlara atfedilen uğur-uğursuzluk etiketleri, Hindu astrolojisinin Çin ve Ortadoğu sistemleriyle karışımından meydana gelen bir fal türü sonucunda şekillenmiş olup Orta Asya'da ve Cahiliye Arapları döneminde kabul görerek günümüze kadar ulaşmıştır ve temelde kimi hayvanların uğurlu yani güzel haberler, mutlu ve arzulanan deneyimler ile kimi hayvanların ise uğursuz yani felaket, ölüm gibi yaşantılarla eşleştirilmelerine dayanmaktadır (Varlı, 2008: 442). Bu batıl yaklaşım, bugün hala inananları tarafından konunun dini bir temelinin bulunduğu iddiasıyla savunulmaya çalışılsa da dini bakış açısından incelendiğinde ifadenin gerçeği yansıtmadığı görülür. Bu anlamda İslam dininin hayvanlara yönelik uğur-uğursuzluk yakıştırmalarına ilişkin bakış açısı "Yeryüzünde yürüyen hayvanlar ve iki kanadıyla uçan ne varsa tamamı, ancak sizin gibi topluluklardır" ifadesinde ortaya konmaktadır ki birbirinden ayrı ve biricik türleri meydana getiren tüm hayvanlar ve insanlar, uğur veya uğursuzluk taşıyıcısı olarak değil kendi sistemine özgü yaşantıları deneyimleyen organizmalar olarak var olmuşlardır (Varlı, 2008: 442).

Bilimsel bir kökeni de olmadığı rahatlıkla söylenebilecek bu anlamlandırmalar, uydurulmuş ve yanlış kurulmuş sebep-sonuç ilişkilerinden hareketle oluşan ve genel yansımalarıyla örneklendirmek gerekirse; evde karınca görmenin bereket işareti olduğu inancından, insanın üzerine düşen kuş pisliğinin bir şans işareti olarak yorumlanmasına, koyun sütlerinin bereketli olması için yeşil ve kırmızı ip bağlama inancından, satılmak için pazara çıkarılan hayvana avuç içinden su içirmenin uğur getireceği inancına, çakal ulumasının ölüm haberi getireceğinden, evde güvercin beslemenin yuvayı dağıtacağı inancına, vakitsiz öten horozun felaket habercisi olduğundan, tavuk ötüşünün uğursuz sayılmasına, sarı öküz başını salladığında deprem olur inancından, kaplumbağa öldürmenin felaket getireceği inancına, köpek

ulumasının uğursuz olduğu inancından, örümcek ağını bozmanın kötüye yorulmasına kadar çok çeşitli ve yörelere özgü de değişiklik gösterebilen biçimleriyle karşımıza çıkmaktadırlar.

Hayvanlara ilişkin uğur/uğursuzluk atıflarının bazı hayvanlar özelinde yansıma bulduğu da görülür (Varlı, 2008: 444-451):

- Türk toplumunda genel olarak baykuş uğursuzlukla eşleştirilir. Baykuşa ilişkin uğur-uğursuzluk söylemleri kökeni Hint dinlerine dayanan ve Cahiliye Araplarının faili meçhul cinayetlerde ölen kişinin ruhunun, katil bulunana dek geceleri bir baykuş kılığında dolaştığı inancına dayanmaktadır. Baykuşun uğursuzluğuna dair halk arasında yaygınlaşmış bazı batıl inançlar; baykuş ötüşünün ölüm getireceği, bir evin damına baykuş konarsa o evden cenaze çıkacağı ve baykuş ötüşü duyulursa uğursuzluğu önlemek için bir soğanın dörde bölünüp sağa sola atılması gerektiği gibi şekillerde örneklendirilebilir.
- Karga da uğursuzluk atıflarının muhatabı olan hayvanlardan biridir. Cahiliye Arapları kargayı uğursuz ve kurnaz olarak etiketlemiş; bu etiketler halk arasında kullanılan ‘kargadan daha açıkgöz’, ‘kargadan daha uğursuz’ gibi söylemlerde yansıma bulmuştur. Kargaya dair olumsuz algıların Tevrat’ta geçen ifadelerle ilişkili olabileceği de düşünülmektedir. Kargaya verilmiş uğursuzluk etiketi dolayısı ile karga ötüşünün bela, ayrılık, ölüm getireceği inancı halk arasında yaygındır.
- Kara kedinin genel olarak uğursuz sayılması ve önünden kara kedi geçen kişinin, bu uğursuzluktan kurtulmak için saçını çekmesi gerektiği inancı klişeleşmiş batıl inançlardandır.
- Türkiye’de belli yörelerde yılan, akrep ve tavşanın işlerin iyi gitmeyeceğine ilişkin uğursuzluk işareti olarak algılandığı bilinir.
- Tilki görmenin uğurlu bir işaret olduğu inancı; leylek, kuş ve saksağanın olumlu ve iyi haberlerle ilişkilendirilen uğurlu hayvanlar oldukları inancı da yine Türkiye’de belli yörelerde yaygınlaşmış, kanıksanmış batıl inançlardandır.

Hayvanlara ilişkin batıl inançların evrensel olarak en yaygın görünümlerinden biri olan kara kedinin uğuru ya da uğursuzluğu inancının kökenine değinmek gerekirse, pek çok kültürün mitolojisinde yer aldığından ve modern dünyada da hala yansıma bulduğundan; kimi kültürlerde mutlak bir felaket belirtisi, kimi kültürlerde ise uğuruna kesinlikle inanılan bir motif olduğundan bahsetmek mümkündür. Bu anlamda Orta Çağ'da genellikle cadıların yakın dostu olarak görülen kara kedilerin Batı ve özellikle Amerikan kültüründe tamamıyla uğursuz bir işaret olarak görülmesi bu sebeptendir ve hala ABD'de önünden kara kedi geçen kişi şeytan tarafından fark edildiği korkusuna kapılabilmektedir (Rhodes, 2012: 33). Bu anlamda 16. yüzyılda kedilerin uğursuzluğuna ilişkin kabul görmüş bir kitapta, kedilerin hayvan suretine girmiş cadılar olduğu ve hatta "Bir kedinin dokuz canı vardır, bunun anlamı bir cadının kedi bedenine dokuz defa bürünebileceğidir" ifadesinde de pek çok ülkede (Almanya, Çin, İtalya vb.) uğursuzluğuna kanaat getirilen bu hayvanlara ilişkin düşüncelerin irrasyonel de olsa bir dayanağa oturtulmaya çalışıldığı dikkat çekmektedir (Akt. Rhodes, 2012: 34). Buna karşın kara kedilerin İskoçya'da zenginlik işareti, İngiltere ve İrlanda'da uğurlu, şanslı bir sembol olarak da nitelendirildikleri de bilinir. Örnek vermek gerekirse Kral I. Charles kara kedisinin şansına ve koruyuculuğuna öyle inanmıştır ki kedisini yirmi dört saat boyunca koruyan adamlar tutmuş; kedisi öldüğünde ise tüm şansının bittiği düşüncesiyle kahrolan kralın bir sonraki gün tutuklanıp öldürülmesi ilginç bir tesadüf (ya da değil) olarak görülmüştür (Rhodes, 2012: 34).

Günlük eylemlere yüklenen uğur-uğursuzluk anlamlarına ilişkin bir örnek vermek gerekirse, toplumsal yaygınlığına rağmen nereden, nasıl, niçin geldiği büyük oranda bilinmeyen merdiven altından geçmenin uğursuzluk getirdiği inancına değinilebilir. Türkoğlu (2009: 14) tarafından bu durum, birçok kültürde üçgen şeklinin kutsal sayılması -tanrıların kutsal üçgeni (teslis) inancı- inancından dolayı bir üçgenin içinden geçmenin, kutsal olana meydan okumak olarak algılanması; duvara dayanan merdivenin de bir üçgen oluşturması sebebiyle bu üçgenin içinden yani doğal olarak merdivenin altından geçmenin uğursuz, kötü, kabul edilemez olarak yorumlanması olarak açıklanmaktadır. Aynı zamanda Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesi ile de ilişkilendirilen bu konu, çarmıha dayalı merdiveni kötülüğün, ölümün, ihanetin

sembolü olarak görmelerine, 17. yüzyıl Fransa ve İngiltere'sinde darağacına götürülmeden önce suçluların bir merdivenin altından geçirilmesine kadar uzanmaktadır (Türkoğlu, 2009: 15-16).

4.6.8. New Age Akımı (Yeni Çağ İnanç Biçimleri)

"Bu akımda her şey serbest."

Robert Park

'New Age' akımı, Doğu mistisizmi, Hint ve Uzak Doğu dinleri ve ruhçu öğretilerin harmanlanıp yeniden formüle edilmesinden hareketle geliştirilerek Batı düşüncesi üzerine inşa edilen inançlar bütününü anlatır (Arslan, 2006: 13). New Age inanç sistemleri yani çoğunlukla Doğu'dan ya da "modern olanı temsil etmeyen toplumlardan edinilen öğretiler, günümüz insanı -özellikle de metropol sakini- için cazibe alanlarıdır" (Demir, 2011: 9). Bu anlamda New Age hareketi, yeni çağ insanlarının bilinmeyene temas etmek adına geliştirdikleri, kendilerine has ve geleneksel dini öğretilerin dışında kalan bir noktadan 'kültürlerarası bir gruplaşma içerisine girerek' yarattıkları ortak bir dil olarak izah edilebilir (Demir,2011:9).

> *New Age hareketi 1980'li yıllardan başlayarak spiritüalizmi, reenkarnasyonu, tünellemeyi, medyumları, holistik sağaltımcıları, astrolojiyi, kristalleri, piramitlerin gücünü ve daha birçok şeyi kucakladı. Kutsal kitap veya herhangi bir geleneğin rehberliğine başvurmayan New Age hareketinde inancın kendisi, birleştirici ilke olmuştur (Park, 2010: 103).*

Günümüz insanının maruz kaldığı stres yoğunluğu ve günlük hayatın temposu, milyonlarca kişiyi bu stresi rahatlatacak arayışlara yöneltmiş; bu yönelim New Age yapıların merkezinde yer alan ve belli felsefi anlayışlara dayanan, günlük hayata entegrasyonu konusunda en yaygın uygulama pratiği olan 'meditasyon'a eğilimi artırmıştır. Hinduizm ve Budizm öğretilerine dayanan meditasyon ve meditatif uygulamaların temelinde ruhsal dönüşüm, dinginleşme, rahatlama, stresi azaltma, farkındalığı artırma, kendi merkezinde kalma, dengelenme ve esasında 'iç huzuru' ortaya çıkararak bir tür 'uyanma' ya da 'nirvana'ya ulaşma amacı bulunmaktadır. Batı'da 1960'lardan itibaren popülarite kazanmış ve günümüzde de artan bir ilgiyle karşılanan meditasyon; mobil uygulamalardan (Meditopia, BreathUp vb.) sosyal mecralara (Youtube, İnstagram, Facebook vb.), kitaplardan dergilere, videolardan blog yazılarına, workhoplardan internet erişimli canlı yayınlara kadar pek çok farklı

biçimde ulaşılabilir bir formda bulunmaktadır. Bu anlamda meditasyon uygulamaları temelde zihinsel süreçleri yavaşlatarak, ruhsal dönüşüm sağlayabilecek bir sözcük, hece veya sözcük grubunu (mantra) tekrar ederken, nefes egzersizleri ile rahatlama ve dikkat dağıtıcı unsurları göz ardı etme prensibine dayanır. Meditasyonun temelinde yer alan kutsal anlamlı sözcüklerin tekrarı, pek çok kurumsal dini sistem içerisinde de tezahür eden (tesbih, zikir vb.) bir yapıyla ilişkilendirilmekte; her iki biçimde de benzer uygulamaların yapılmasının beyin fonksiyonlarıyla bağlantılandırılan bilimsel temeli, bu tarz tekrarların kortizol seviyesini düşürerek bireyi sakinleştiriyor olması ile açıklanmaktadır (Park, 2010: 50).

Feng Shui sistemi özellikle Çin toplumunda rağbet gören, yaşam alanlarının belli bir biçimde dekorasyonuna dayalı bir düşünce biçimi olarak karşımıza çıkar. New Age inanış biçimleri arasında belki de en popüler düşünce ve uygulama biçimlerinden biri olan Feng Shui; Çince 'rüzgâr ve su' anlamına gelmekte ve insanların yaşam alanlarını (ev, ofis vb.) belli bir sistem dahilinde dizayn etmeleri halinde mutluluk, huzur, şans, başarı gibi pozitif unsurlara daha kolay kavuşabilecekleri ve olumsuz enerjilerden korunabilecekleri anlayışına dayanmaktadır. Çin felsefesinde köklendiği iddia edilen Feng Shui sistemini mantıklı ve bilimsel bulan bir kesim olduğu gibi tamamen batıl bulan bir kesim de mevcuttur ki Feng Shui sistemi, pek çok komünist yönetim tarafından bir tür 'kültürel devrim' olarak nitelenmekte ve yasalara uygun bulunmadığı gerekçesiyle engellenmektedir (O'Sullivan, 2010: 31). Çin toplumunda gelenekselleşmiş bir batıl inanç olan Feng Shui düşüncesindeki uygulamalara örnek vermek gerekirse, yaşam alanlarının belli bölgelerine ayna koyma davranışından bahsedebilir ve bu davranışın altında yatan düşünce, evde bulunan kişilerde uğursuzluk, kötü şans gibi olumsuz enerjiler varsa bu enerjinin yansıyıp dışarı çıkmasını sağlamaktır (Simmons ve Schindler, 2003: 102).

Geleneksel Çin Tıbbı kapsamında ele alınabilecek ve son dönemlerin yaygın, popüler bir 'sağaltım' yöntemi olan akapunktur, esasında 200 yıllık bir geçmişi olan ve insan bedeninden geçtiği iddia edilen meridyen hatları üzerindeki belli noktalara iğneler batırılmasıyla sinir uçlarının uyarılmasına, uyarılar sonucu beyin tarafından iyileştirici kimyasal maddelerin salgılanması üzerine hastalığın iyileştirildiği inancına dayanan bir şifa yöntemidir. Akapunkturun doğduğu Çin toplumunda neredeyse okul

çocuklarının bile bildiği efsanevi bir hikâyeye göre, kolu yaralanan koruyucusunun diğer ayağına ok atması ile korumanın hem kolunu hem de ayağını yeniden kullanılabilir hale getiren imparatorun hikayesi, Akapunkturun ortaya çıkış miti olarak bilinir (Park, 2000: 147). Ancak konunun bilimsel dayanağı ile ilgili veriler iyileşme mantığını destekler nitelikte olmasa da Park (2010: 147)' a göre akapunkturun alt yapısındaki irrasyonellik, kültürel gürültü altında gömülü kalmıştır. Bu konuda yapılan araştırmalar neticesinde katılımcılara uygulanan sahte (iğne batırılan noktalara dikkat edilmeden) akapunktur uygulaması sonrasında, katılımcılar muhtemelen placebos etkisiyle az da olsa ağrılarının azaldığını ifade etmişlerdir ki bu sonuç, işin temel mantığını oluşturan meridyen noktalarının önemsiz olduğunu, hangi noktalara uygulama yapıldığının hiçbir önemi olmadığını düşündürmektedir (Park, 2010: 146).

New Age inanışlar kapsamında ele alınması gereken belki de en önemli alan, 'modern şifacılık' kapsamında 'enerji tıbbı', 'enerji şifacılığı' gibi kavramlarla nitelenen; kişinin 'enerji alanı'nın yani aura alanının düşünce gücü, çeşitli yoğunlaşmalar ve tekniklerin kullanımıyla bedensel ve ruhsal yönden iyileştirilmesi maksadına dayanan uygulamalar alanıdır. Sözlük anlamı ile "bedensel veya ruhsal bir hastalığın son bulması ve hastalıktan kurtulma" olarak ifade edilebilecek şifa kavramının, New Age perspektiflerle yeniden kurulmuş pek çok farklı tekniği (Theta Healing, EFT, Access Bars, Reiki, Biyoenerji, Bilinçaltı Şifa Tekniği vb.) insanların, -özellikle tıbbi tedaviden yeterli iyileşmeyi elde edememiş insanların- beklenti ve umut içerisinde yoğun ilgiyle yöneldikleri bir alan sunmaktadır. Söz konusu şifa teknikleri farklı felsefi alt yapılar ve uygulama biçimleriyle oluşturulmuş olsalar da temelde aynı mantaliteye yani 'holistik şifa' (bütünsel iyilik hali yani beden iyiliğinin ruhsal iyilikle direkt olarak ilişkili olduğuna inanılan şifa anlayışı) fikrine dayanan bir yapı ortaya koyarlar. Bu anlamda geleneksel tıbbın modern dünyaya revize edilmiş tamamlayıcı biçimi olarak adlandırılan 'holistik tıp' (Aysoy, 2013: 8) geleneksel Doğu tıbbının yani Hindistan, Çin, Tibet gibi ülkelerin mistik tıp anlayışının Batı'daki yeniden yorumlanmış biçiminin oluşturduğu modern şifacılık alanına işaret eder (Doğan, 2020: 65).

Enerji şifacılığının mantığı bedende hastalık yaratan kökendeki nedenin bulunması ve çözümlenmesi ile ruhsal sağlığın ve dolayısı ile de beden sağlığının

yeniden sağlanacağı yaklaşımına dayanmaktadır ve bu durum dengesi bozulmuş ruh-beden paralelliğinin yeniden sağlanması, yeniden 'dengelenme' olarak ifade edilir (Sherwood, 2017: 8). Çünkü anlayışa göre hastalığı yaratan kişinin enerji sistemlerindeki dengenin bozulmasıdır ki bu bozulma, ruhsal, fiziksel, duygusal olarak anormal semptomlara yani hastalığın oluşmasına sebebiyet vermektedir (Erdoğan ve Çınar, 2011: 87). Birbirinden farklı inanç dinamiklerine dayandırılan ve fiziksel, kişisel, ailevi, ruhsal sıkıntılara sunduğu çözüm önerileri sayesinde her kesimden insana hitap eden enerji şifacılığı, her ne kadar modern biyotıp ve medikal tedavi teknikleri tarafından kabul gören bir alan sunmasa da özellikle medya ve sosyal paylaşım ağları aracılığıyla Türkiye'de her geçen gün popülerleşmektedir (Yalvaç Arıcı, 2021: 233,238). Söz konusu popülerliğin, enerji şifacılığının, 'enerjinin doğru kullanılması halinde tüm sorunların çözümlenebileceği' vaadinden kaynaklandığı rahatlıkla söylenebilir (Erdoğan ve Çınar, 2011: 87). New Age şifa tekniklerinden faydalanmış insanlar üzerinde yaptığı araştırmayla, yararlanıcı kişilerin söz konusu şifa tekniklerinin felsefi dinamiği hakkında ne ölçüde fikir sahibi olduklarını, bu tarz uygulamalara neden yöneldiklerini ve umdukları faydayı elde edip edemediklerini gözlemlemeye ilişkin incelemelerde bulunan Yalvaç Arıcı (2021), araştırma neticesinde kişilerin genelde tekniklerin kökenleri hakkında bilgisiz olduklarını ve hayatta karşılaştıkları sorunları bir türlü çözemedikleri için bir çıkış yolu olarak enerji şifacılığına yöneldiklerini gözlemlemiş ve kimi yararlanıcıların memnuniyetlerini belirttiklerini kimi yararlanıcıların ise uygulamaları dini çerçeveye uygun görmemeleri sebebiyle rahatsızlık, huzursuzluk hissettiklerini ifade etmiştir.

Enerji şifacılığına ilişkin uygulamalardan yaygın olarak kullanılan birkaçına değinmek gerekirse:

- ✓ **Reiki:** Japonca bir kavram olarak 'Rei' (her yerde var olan) ve 'Ki' (yaşam enerjisi) kelimelerinin birleşiminden oluşan (Özcan Yücel vd., 2017: 50) reiki; şifacının, iyileşmeye ihtiyacı olan kişi ile Tanrı (her şeyin kaynağı) arasındaki anlaşmayı aktifleştirmesine, bir diğer ifade ile enerjiyi düzenlemesine dayanan bir çalışmadır (Stein, 2002: 31-33). Reiki, Tanrı, Üst Benlik ya da İlk Kaynak olarak ifade edilen yüce kattan gelen enerjinin, bedene taç çakradan (başın üstü) içeri alınması ve enerjinin aşağı doğru tüm çakraları ziyaret ederek

akışının sağlanması sonucunda tanrısal enerjiyle çakraların dengelenmesi ve bedenin dengeli, sağlıklı olmasını sağlayan bir enerjidir ve anlayışa göre şifacı, kaynak değil yalnızca tanrı ile şifalanan arasındaki aracıdır (Doğan, 2020: 69). Uygulama mantığı olarak reiki, ellerde toplanan enerjinin 3-5 dakika boyunca temas (ellerin enerji merkezlerinin üzerine getirilmesi suretiyle) yoluyla, insan bedeninin enerji merkezleri (çakra) olarak kabul edilen baş, boyun, göğüs, mide, karın boşluğu, kasık bölgelerine aktarılması ve böylece süptil bedenlerde enerji akımı sağlayarak blokaj ve tıkanıklıkların açılmasına, temizlenmesine dayanır (Özcan Yücel vd., 2017: 50). Doğu kökenli şifa uygulaması reiki, Antik Çağ şamanları tarafından geliştirilip ilk defa Tibet'te ve devam eden süreçte Hindistan'da uygulandığı düşünülen bir tekniktir (Stein, 20021: 17). Reiki tekniğini günümüze sistemli bir şekilde taşıyan kişinin Budist spritüel felsefe ile Batı perspektifini sentezleyen Mikao Usui olduğu bilinmektedir (Yitik, 2005: 258-259). Usui'nin yetiştirdiği öğrenciler dünyanın farklı yerlerinde Reiki tekniğinin tanınmasını sağlamışlardır ve bu tanınma nihayetinde New Age holistik şifa fikriyle birleştirilen Reiki günümüzde kullanılan modern formuna kavuşmuştur (Doğan, 2020: 71).

- ✓ **Biyoenerji:** Latince biyo (canlı) ve enerji (hayat) kelimelerinin birleşiminden oluşan (Oğuz, 2017: 64) ve yaşam enerjisi anlamında kullanılan biyoenerji esasında tüm canlı organizmaların doğal olarak sahip olduğu bir enerjidir. İlk kez Tibet'teki eski Şaman Türkleri tarafından uygulandığı, daha sonra Çin, Japonya, Doğu Asya, Hindistan, Rusya, Roma ve Yunanistan'a yayılarak yaygınlaştığı düşünülen, 18.000 yıllık bir geçmişe dayanan biyoenerji tekniğinin; 21. Yüzyıl başlarında Rusya'da Davitaşvili ve Amerika'da Dr. Eric Pearl tarafından uygulandığı bilinmektedir (Yalvaç Arıcı, 2021: 241). Kimi kesimlere göre elle şifayı anlatan biyoenerji tekniği, ilk insandan bu yana var olmuş, Hz. İsa tarafından en üst düzeyde kullanılmış ve hatta halk tarafından büyük ilgiyle karşılanmış bir uygulama biçimi sunmakta; çok eski bir geçmişe sahip olmasına rağmen kökenine ait bilgiler bakımından yeterli bir netlik sağlanamamaktadır (Doğan, 2020: 92). Holistik yaklaşımdan hareketle insanı

zihin, beden ve ruhun birleşiminden oluşan bir bütün olarak ele alan biyoenerji tekniğinin, hastalıkların iyileşmesi, bağışıklığın güçlenmesi gibi noktalarda faydalı olduğu düşünülmektedir (Doğan, 2020: 90). Kozmik bir yaşam akımı olarak ifade edilebilecek biyoenerji, temelde bedendeki total enerjinin, enerji merkezlerine dengeli bir biçimde dağıtılmasıyla ve böylece bedendeki enerjinin uyumlanmasıyla iyileşmenin gerçekleşeceği anlayışına dayanır (Dağıstanlı, 2010: 103). Uygulama neticesinde kökleri geçmişte yatan, derinde kalmış duygusal bağların iyileştirildiği ve 'pozitif transfer' olarak ifade edilen uygulama adımı ile olumlu enerjilerin de bireye aktarıldığına inanılır (Doğan, 2020: 91). Biyoenerji tekniğinin çalışma mantığı her canlının çevresini kaplayan 3 milimetrelik kalınlığa sahip 'aura' adı verilen ve canlıyı koruyan elektromanyetik alanın dışındaki beş farklı enerji bedeninin (etherik beden, astral beden, zihin beden, ruh beden, fizik beden) uyumlanması temelindedir (Doğan, 2020: 71). Yani şifacı, aura ve enerji merkezleri olarak ifade edilen 'çakra' (shakra) ların uyumlanmasını sağlar (Oğuz, 2017: 80). Biyoenerji tekniğinin altında yatan anlayışa göre hastalıkların sebepleri çakra merkezlerindeki dengesiz enerji yığılmaları ya da tıkanıklıklar olduğu için dengeleme yapıldığında hastalıklar da doğal olarak iyileşmektedir.

- ✓ **EFT (Emotional Freedom Techniques):** Duygusal Özgürleşme Tekniği olarak bilinen EFT, kişinin enerji bedenlerinin (ruhsal beden, fiziksel beden, eterik beden vb.) blokajlarını kaldırma yani tıkanıklıklardan arındırma ve dolayısı ile de enerji akışını olması gereken doğal ve dengeli haline getirme olarak ifade edilebilir (Hartmann, 2016: 13-14). M.Ö. 5000'lerde Antik Çin, Taoist ve Shaolin Manastırları'nda kullanıldığı düşünülen EFT uygulamasının günümüz versiyonu Klinik Psikolog Dr. Roger Callahan tarafından şekillendirilmiştir (Akt. Doğan, 2020: 100). Tüm problemlerin kişinin enerji sistemlerindeki tıkanıklıklarından kaynaklandığı anlayışına dayanan EFT (Craig, 2010: 16); aile sorunlarından ilişkilere, paradan sağlığa birçok konunun çözümünde kullanılmaktadır (Church, 2013: 115). EFT uygulaması, daha önce Çin Tıbbı kapsamında bahsedilen, akupunktur tekniğinin iğnesiz versiyonu

olarak da bilinmektedir (Esmez, 2009: 12). Bu anlamda uygulama şekli bakımından akupunktur tekniğinde ifade edilen enerji meridyenlerinin uç noktaları sayılan kaş başlangıcı, göz noktası, burun altı, göz altı gibi 14 ana meridyen noktasına, ritmik ve hafif vuruşlar yapılmasına dayanmaktadır (Hartmann, 2016: 24). Elle vuruşlara ek olarak EFT'de akupunktur noktalarına yapılan 'akupresure' uygulaması yani temizlenen, boşaltılan olumsuz duygu, düşünce ve hislerin yerine pozitif duyguların yerleştirilmesi işlemi de tekniğin önemli bir parçasını oluşturmaktadır (Doğan, 2020: 100).

- ✓ **Theta Healing:** Amerikan kökenli bir şifa tekniği olan Theta Healing, tekniğin sistemleştiricisi Vianna Stibal (2018: 15) tarafından "Yaradan aracılığıyla fiziksel, psikolojik ve ruhsal şifayı; odaklanmış dua ile sağlayan meditasyonel süreç" olarak ifade edilmektedir. Günümüzde başta ABD olmak üzere İtalya, İspanya, Yunanistan, Brezilya, Fransa gibi 180 farklı ülkede uygulayıcı ve eğitmenleri olan Theta Healing tekniği, Türkiye'de de hem pek çok uygulayıcının varlığı hem de oluşturulan sertifikalı eğitim programları, farklı şehirlerde düzenlenen seminerleri ile son dönemin trend enerjisel şifa uygulamalarındandır (Akt. Doğan, 2020: 79), Tekniğin özünde, 'var olan her şeyin yaratıcı enerjisine ulaşma' gayesi bulunan ve uygulama esnasında kullanılmak üzere derin kazma, topraklama, okuma, kas testi, his yaratımı, anda şifa, inanç çalışması, DNA aktivasyonu, gen yenilenmesi gibi basamaklar barındıran Theta Healing; bir tür bilinçaltı şifa tekniğidir (Doğan, 2020: 76). Theta Healing uygulama mantığı insanın beyin dalgalarının zihnin uyanıklık ve algı düzeyine göre beş boyutta (gama, alfa, beta, teta, delta) incelenebilirliğinden hareketle şekillenir ve uygulama, zihin 'teta' frekansındayken yani derin trans halindeyken gerçekleştirilir (Doğan, 2020: 76). Şifalanmak isteyen kişi beyin dalgaları teta seviyesine düşürüldükten sonra imajinasyon/hayal etme aracılığıyla, dünyanın merkezinden gelen kaynak enerjisini ayaklarından başlayarak bedeni doğrultusunda yukarı doğru çıkardığını ve daha sonra bedeninin üzerinden ışık topu şeklinde çıkan enerjiyi gökyüzünün yedi katmanını aşarak yaratıcıya ulaştırdığını hissetmeli, imajine

etmelidir ve böylece şifanın gerçekleşeceğine inanılır (Stibal, 2018). Uygulama sonucunda bilinçaltına yerleşmiş, olumsuz deneyimler ve hastalık yaratan programlar Tanrı bilincine erişilmiş bir evrede temizlenip şifalanacaktır (Stibal, 2018: 29).

- ✓ **Access Bars:** 1990 yılında Gary Douglas ve Dr. Dain Heer tarafından keşfedilip geliştirilen ve hali hazırda 173 ülkede uygulanan Access Bars tekniği, 2000'lerin başında yaygınlaşmaya başlamıştır (Yalvaç Arıcı, 2021: 240). Bilinçaltı temizliğine dayanan ve hayatın beklenti dahilinde ilerlemeyen alanlarını değiştirebilmek üzere tasarlanmış araçlarla oluşturulan tekniğin amacı Access Bars uygulayıcısı Canan Bekdik tarafından "hayattan daha fazlasını almanız için kendinizi açmanızı, her zaman başka bir seçim yapma şansınız olduğunu" hatırlatarak, kişileri hayat yolunda engel yaratan kısıtlayıcı unsurlardan arındırmak olarak ifade edilmiştir (Akşam, 2018). Access Bars uygulaması, vücudun baş bölgesindeki 32 noktaya (elektrik şarj depoları) 60 ile 90 dakika kadar süreyle ritmik, hafif dokunuşlar yapılarak önce kişinin rahatlatılıp beyin dalgalarının yavaşlatılmasına ve bu rahatlama ile şifanın, iyi hissetmenin önüne geçen duyguların serbest kalmasına, birikmiş elektrik yüklerinin boşalmasına; böylece kişinin bilinçaltında bastırdığı tüm olumsuz inanç, blokaj, duygu ve düşüncelerin ortaya çıkarılıp temizlenmesine dayanır ve Bekdik'e göre bu temizlenme kişinin hayatta "daha çok var olabilmesine ve anda kalabilmesine" hizmet etmektedir (Akşam, 2018). Yapılan araştırmalar neticesinde Access Bars tekniğinin bir tür enerji terapisi olduğu bilimsel olarak kabul edilmiş; bazı psikolojik problemlere (anksiyete, depresyon gibi) iyileştirici etki ettiği gözlenmiştir (Hope, 2017: 26).

4.7. Batıl-Paranormal İnanç ve Davranışlara Farklı Bakış Açıları

Evreni ve doğayı anlama, anlamlandırma, insanoğlunun yaşam döngüsünü ve varlığını kavrayabilme amacıyla yapılan pek çok araştırma kültür örüntülerinin devamlılığına dikkat çekmekte; bu bağlamda geçmişten günümüze varlığı muhafaza edilmiş, inanç ve davranış şemalarıyla aktarılagelen unsurlardan biri olarak batıl/paranormal inançlara da yer vermektedir (Tuncel, 2013: 1). Söz konusu kültür

örüntüleri kapsamında batıl ve paranormal temsiller, nesiller boyu aktarılagelmiş ve halk arasında yaygınlaşarak kanıksanmış inanç, davranış kalıpları ile ilişkilendirilseler de bir olay ya da duruma dair kurulan hatalı neden-sonuç bağıntılarına dayanmaları sebebiyle genellikle modern bilim tarafından kabul görmemektedirler (Martin, 2004: 10). Batıl ve paranormal yapılar rasyonel, somut ve kanıtlanabilir bir gerçeklikten yani bilimsel yöntemin temel doğasından ziyade bireylerin duygusal ve manevi yanlarına temas etmekte ve bu sebepten bilimsel bakış ile batıl-paranormal olan arasında bir mesafe ve çelişki ortaya çıkmaktadır (Çakan, 2016: 104). Söz konusu çelişki, batıl ve paranormal çerçevenin değişkenliğinden, tutarsızlığından kaynaklanmakta, bu durum genel geçer doğa kanunları ve akılcı düşünce sistemine aykırı bir görünüm yaratmaktadır (Block&Kramer, 2009: 162). Modern bilimin kanıtlanabilir ve genellenebilir çıkarımlardan yola çıkarak ilerlemesine karşın batıl ve paranormal inanış, davranış örüntüleri söz konusu olduğunda kanıtlanabilirlik ve genellenebilirlik koşullarını sağlamak zorlaşmakta ve hatta imkânsız bir hal almaktadır. Batıl ve paranormal olana dair bilim insanlarınca eleştirilen bir diğer nokta da insanların, bilme ihtiyacını ve deneyimledikleri olayların altında yatan dinamikleri çözümlerken eğildikleri bakış açısıdır. Bu noktada insanların bilimsel açıklama ile sağlayamayacaklarına inandıkları tatmini, batıl ve paranormal bir anlamlandırma ile yakalayabileceklerine dair algıları Park (2010: 175) tarafından şöyle eleştirilir:

> *İçimizde avcı-toplayıcı atalarımızı taşıyoruz. Senfoniler yazan, diferansiyel denklemler çözen beynimiz 160.000 yıldan bu yana çok az değişti. 2593 yıl önce Thales'in geliştirdiği bilim, hemen hemen hiç değişmedi. Bilim bizi jet hızıyla yolculuklara, elektronik iletişime taşıdı, ancak beynimiz hala Pleistosen çağındaki vahşi ortamda yaşam savaşımı veren barbar insanın içgüdüleriyle donatılmış durumda. Her zaman olduğu gibi bugün de silahlı çatışma içindeyiz ve bu çatışmanın nedeni daha henüz çocukken bizlere aşılanan batıl inançlardan, kültürel farklılıklardan kaynaklanıyor. Bilim, günlük yaşantılarını hızla değiştiriyor olmasına karşın çoğu kişi, düşlerinin ve duygusallıklarının fizik yasalarıyla açıklanabileceği gerçeğine inanmayı istemiyor. Öz-hipnoz veya karizmatik bir din önderinin neden olduğu hormon saldırısı, bazıları için ilahi güçle tanışma, karşılaşma olarak algılanıyor. (...) Bu bilgiler bize kutsal kitaplardan veya peygamberlere vahiy yoluyla gelen kelamlardan gelmedi. Bilgilenme konusundaki tek yol bilimdir, gerisi batıl!*

Sonuç olarak kişilerin umutla bağlandıkları ve bazen kültüre, bazen kişisel anlamlandırmalara özgü bir yapıda şekillenen batıl-paranormal olgular, çoğunlukla o

inanca sahip bireyler tarafından kolaylıkla açıklanabilmelerine rağmen bilimsel bir çerçevede açıklanması mümkün görünmeyen dinamikler içermektedirler (Stanke, 2004: 1). Ancak yapı itibariyle her ne kadar bilimsel çerçevede kabul gören dinamikler içermeseler de batıl ve paranormal olanın sahip olduğu etki ve gücün azalmadığı da rahatlıkla ifade edilebilecek bir gerçekliktir. Netice itibariyle insana ve insan yaratımı kültüre özgü yanıyla; oluşumu, işlevleri ve hizmet ettiği toplumsal kurumlar vb. pek çok sebepten ötürü batıl ve paranormal yapılar insana dair olanı inceleyen sosyal bilim dallarının, doğal olarak ilgi odağında bulunmakta ve disiplinlerarası bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısı ile batıl ve paranormal temelli konular sosyoloji, psikoloji, antropoloji gibi pek çok disiplin tarafından, farklı yaklaşımlar ve perspektifler çerçevesinde ele alınmakta, incelenmekte ve geniş bir kapsama alanı ile karşımıza çıkmaktadırlar (Lewis, 1918:7).

4.7.1. Sosyolojik Bakış

Toplumsal olanı mercek altına alma, insana dolayısı ile de sosyal yaşama temas eden unsurların dinamiklerini inceleyip ortaya koyma nosyonundan hareket eden sosyolojik bakış açısı için, insanlık tarihi kadar eski bir olgu olan inanç konusu doğal olarak merkezi önemdedir. İnançlar söz konusu olduğunda oldukça geniş bir çerçevenin varlığından bahsetmek mümkündür ve sosyal yapının bir bileşeni olan inanç sistemlerinin toplum üzerindeki etki yaratması kaçınılmaz görünmektedir (Kelly ve Ronan, 1987: 526). Bu noktada inanç çerçevesinin geniş alanı dahilinde yer alan ve araştırmanın odak noktasını oluşturan batıl-paranormal inançlar konusu özellikle son dönemde pek çok sosyolog tarafından dikkat çeken bir inceleme alanı oluşturmaktadır (Lundskow, 2008: 147). Batıl inançlar ve batıl inançlar doğrultusunda şekillenen davranış örüntülerinin etki düzeyini, seyrini analiz etme amaçlı araştırmalar sonucunda, söz konusu yapıların sosyolojik boyutunu ifade eden bulgular elde edilmiş; bu bulgulara göre bireylerin batıl-paranormal tutum ve eğilimlerinin, çevresel koşullarla yani sosyalizasyon alanı ile yoğun ilişkisi gözler önüne serilmiştir (Wang, Hernandez, Minor ve Wei, 2012: 713). Öyle ki Sinanoğlu ve Sinanoğlu (2012: 256)'nun yaptığı araştırma neticesinde, kent insanları arasında batıl ve paranormal yapıların yeni nesillere aktarımı söz konusu olduğunda çevre etkisinin aileden daha belirleyici olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Batıl-paranormal fenomenlerin dinamiğini oluşturan birey-çevre-toplum ilişkisi, söz konusu fenomenlerin tarihsel süreçte daima varlık alanı bulmalarını sağlamış; bu varlık alanının devamlılığı, diğer tüm yapılarda olduğu gibi amaç doğrultusunda elde edilen işlevsellik ve fayda neticesinde sağlanmıştır (Özgüven, 2013: 112). Söz konusu işlevsellik ve faydayı elde ediş biçimi, kimi zaman sanayi toplumu ve modernleşmenin bir getirisi olarak yalnızlaşan bireyin kendi gibi olan, kendi gibi inananlarla bir araya gelerek ortak bir amaca bağlanma ve yalnızlığını arka plana itme arzusunda kimi zaman ise yalnızlaşmanın bir diğer boyutu olarak dışlanmaktan korunma çabasında tezahür edebilmektedir. Daha açık bir ifade ile batıl ve paranormal unsurlar çerçevesinde oluşmuş sosyal grup ve topluluklar, bireylerin 'kendi gibi' olan, düşünen ve davrananlarla bir araya gelebileceği dolayısı ile de kişiye duygusal destek sağlayacak sosyal ortamlar sunmakta; böylece birey için söz konusu inanç-davranış şemalarını ortak bir amaç içeren, anlamlı ve işlevsel bir yapıya dönüştürmektedir. Bir diğer yönüyle kişilerin dışlanmaktan kaçınma güdüsünün bir getirisi olarak sosyal ortamlarda 'uyumlu davranma' motivasyonu da batıl-paranormal yapılarla mesafeyi azaltabilmekte; kişiler yalnızken gerçekleştirmeyecekleri batıl ve paranormal eylemleri, çevrelerine uyum sağlamak adına da uygulayabilmektedirler (Köse ve Ayten, 2012: 202). Elbette ki bu durumun bir de karşıt boyutu bulunmakta, çevresel koşullara ve etkileşim içinde bulunulan sosyal çevrenin niteliklerine göre karşılaşılan tablo değişiklik göstermektedir. Öyle ki toplumsal düzlemde negatif, ürkütücü bir algısı da mevcut olan batıl inanç biçimleri, kişilerin sosyal ortamlarda rahatlıkla sergilemekten imtina edecekleri bir hale de bürünebilmekte; diğerleri tarafından 'acayip', 'tuhaf', 'sıra dışı' ya da 'irrasyonel' gibi sıfatlarla anılma korkusu dolayısı ile pek çok insan batıl inanç ve davranışlarını gizlemeyi de tercih edebilmektedir.

Rahatlıkla söylenebilir ki batıl inanç ve davranış örüntüleri, ait olduğu bölgenin fiziksel, sosyo-kültürel, ekonomik, siyasi kısacası maddi ve manevi mevcudiyeti ve nitelikleriyle doğrudan ilişkilidir ki; bu durum timsah olmayan bir bölgede timsahlarla ilgili batıl inançların bulunmayışında dahi yansıma bulmaktadır (Arslan, 2004: 11). Söz konusu inançlar farklı değişkenlere göre farklı görünümlerde seyredebilmekte; bölgelere göre, cinsiyete göre vb. farklı anlamlar kazanabilmektedirler (Farooq ve Kayani, 2012: 336). Batıl inançlar ile ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmişlikleri üzerine

yapılan araştırmalar, sosyo-ekonomik olarak az gelişmiş ve yaşam standartlarının daha düşük olduğu yoksul ülkelerdeki batıl inanış ve davranışların, gelişmiş ve yaşam standartlarının daha yüksek olduğu zengin ülkelere göre daha yoğun bir şekilde kendisini hissettirdiğini ortaya koymaktadır (Safaei ve Khodasbakhshi, 2012: 242). Ancak bu durum gelişmiş ülkelerde batıl ve paranormal unsurların olmadığı ya da etkisiz olduğu anlamını taşımamakta; bu noktada konuya bir örnek vermek gerekirse tüm gelişmişliğine rağmen İngiltere'nin, batıl davranışların (ay döngülerini takip eden ritüel ve adetlerin yaygınlığı vb.) en sık gözlendiği ülkelerden biri olduğu bilinmektedir (Harland ve Wilkinson, 1867: 20).

Batıl ve paranormal tabanlı konular, toplumda yarattığı genel algı itibariyle kendi içinde yanlış, hatalı, zararlı, istenmeyen sonuçlar yaratabilecek ve 'kötü' olan ile ilişkilendirilme eğilimindedirler (Frazer, 2017: 11). Geçmişten günümüze farklı görüntüleriyle gelen batıl yapılar zaman zaman kişilerde korku ve endişe oluştururlar (Smith, 2010: 142). Söz konusu negatif algı ise tarih boyunca batıl ve paranormal inanma biçimlerinin sebep olduğu toplumsal boyutlu zarar ve ziyandan kaynaklı görülmektedir ki bu son derece anlaşılır bir gerekçelendirmedir. Toplum nazarında batıl ve paranormal unsurlara ilişkin algıdan hareketle, söz konusu fenomenlerin yarattığı toplumsal bozukluk ve krizler Frazer (2017:11) tarafından şöyle ifade edilmiştir:

> *Sayısız yaşamı kurban etmiş, hesapsız hazineleri heba etmiş, ulusları karıştırmış, dostlukları bozmuş, karı-kocaları ve anne-babalarla çocukları birbirinden koparmış, aralarına kılıç hatta kılıçtan daha keskin şeyler sokmuştur: Hapishanelerle tımarhaneleri masum ya da kandırılmış kurbanlarıyla doldurmuştur. Pek çok kalbi kırmış, birçok yaşamı canından bezdirmiş, sağlara çektirdikleri yetmezmiş gibi ölülerin de mezara ve hatta mezar ötesine kadar peşini bırakmamış, iğrenç hayal gücünün sağlara yaşattığı dehşet ve işkenceleri zevkle seyretmekten de geri durmamıştır.*

Toplumsal olarak batıl ve paranormal unsurlara ilişkin mevcut olumsuz algıya, teknolojik ve bilimsel ilerlemelere rağmen, söz konusu yapılar geçmişten günümüze mevcut konumlarını sürdürmekte ve hatta daha da sağlamlaştırmaktadır. Bu konu yapılan araştırmalarda, inanılan ile objektif doğruluk, gerçeklik arasında her zaman paralellik bulunmadığı, inanç yoğunluğunun inanılanın nesnel doğruluğu ile ilgili olmadığı ve inanç boyutunda rasyonel olan kadar irrasyonel olanın da toplumsal

düzlemde geçerli kabul edildiği gerçeği kendini göstermektedir (Arslan, 2004: 7). Dolayısı ile batıl inançları olmadığını ifade eden çoğu insanın bile toplumsal olarak kanıksanmış, uğursuz olduğuna inanılan davranışları sergilemekten kaçındığı; ayna kırmamak ya da evde şemsiye açmamak için ekstra çaba gösterdiği görülmektedir (Parker, 1948: 6). Sosyolojik olarak hangi toplumsal gruplar arasında batıl inançların daha yoğun ve belirgin seyrettiğini ortaya koyma amacıyla yaptığı araştırmalarda Torgler (2003: 7-8) dikkat çekici bulgularla karşılaşmış, medeni halleri bağlamında bireyleri ele aldığında ayrılmış, boşanmış bireylerin bekar ve evlilere nazaran daha yoğun batıl eğilimler sergilediğini; çalışma durumu bağlamında ele aldığında işsiz bireylerde çalışan bireylere nazaran yüksek batıl inanç eğilimi görüldüğünü -bu durumu işsiz kişilerin içinde bulunduğu koşulları kabul edebilme ve başa çıkabilme güdüsü dolayısı ile bir seçenek olarak batıl olana yönelmeleri ile açıklamaktadır- ve sağlık durumu açısından ise hasta bireylerin sağlıklı olanlara nazaran daha yüksek düzeyde batıl eğilim sergilediğini (bu durumu batıl inancı bir tür şifa kaynağı ve seçeneği olarak görme, iyileşme için umut arama çabasına bağlamaktadır) ortaya koymuştur. Bu neticeler kişilerin batıl ve paranormal eğilimleri ile toplumdaki sosyo-kültürel konumları ve dahil oldukları toplumsal grubun nitelikleri arasında doğrudan bir ilişki olduğuna işaret etmekte; bu araştırmanın temel hareket noktasıyla örtüşen bir noktaya dikkat çekmektedir.

Batıl ve paranormal inanç kalıplarının yarattığı sosyolojik hezeyanları görmezden gelmemekle beraber Frazer (2017: 11-12) söz konusu inançların, çoğunlukla yararlı olduğuna inanılan ve dahası tamamıyla laik ya da sivil bazı toplumsal kurumları bilinçsiz bir biçimde de olsa ayakta tutma işlevine de dikkat çeker. Öyle ki medeni toplum aşamasına dek varlığını sürdürmüş ve yaşamın doğal akışından daha farklı bir dayanağı olmayan toplumsal kurumlar, batıl ve paranormal bir gerçek dışılığın yarattığı atmosfer dolayısı ile önemli ölçüde desteklenmiş, sosyal varlıklarının muhafazası perçinlenmiştir.

4.7.2. Psikolojik Bakış

Batıl-paranormal temelli inanç ve davranışların psikoloji bilimi açısından ne şekilde ele alındığını inceleyecek olursak, bu fenomenlerin insan doğası açısından

üstlendiği işleve, hangi dinamikler ve süreçler neticesinde söz konusu inanç-davranış sürekliliğinin sağlandığına, kişide oluşan olumlu ya da olumsuz duygu durumlarının bireysel varlığı ortaya koyma, tercihler ve kararlar noktasında nasıl bir etki ve yansıma yarattığına odaklı bir perspektiften hareket edildiğini görürüz. Buradan hareketle batıl ve paranormal yapıların bireysel düzlemde ortaya çıkış dinamiği ve işlevi noktasına değinmek gerekirse pek çok farklı itici unsurdan bahsetmenin mümkün olduğunu söyleyebiliriz. Öyle ki insan doğası bilinmeyenin varlığına inanmakta güçlük çekmesine rağmen bilinmeyene duyduğu derin merakı da yoğun biçimde deneyimlemesi sebebiyle ile çelişkili bir yapı içinde de olsa batıl ve paranormal inançlara eğiliminden vazgeçememektedir (Türkoğlu,2009:8). Bu anlamda Frazer (2012:9)'in "İnsan, canlıların en rasyoneli olabilir ama kesinlikle en fazla saçmalayınıdır" ifadesi durumu gerçekçi bir noktada ortaya koymaktadır. Bireylerde çok doğal bir insani güdü olan merak, bilinmeyene dair yönelimi ateşlemekte; hayatın tekdüzeliğine bir mola olarak heyecan unsuru oluşturabilecek, yeni, farklı, sürekliliğin dışında bir alternatifi duyma, bilme isteğine kişileri yöneltmektedir (Çakan,2016:104). Bu noktada söz konusu bilme isteğini tatmin noktasında belki de en yaygın ve gündelik başvuru noktalarından biri batıl ve paranormal yaklaşımlardır.

Batıl ve paranormal yapıların psikolojik süreçlerle ilişkisi Freud, Piaget, Subbotsky, Woolley gibi gelişim psikolojisinin önemli isimleri tarafından erken çocukluk dönemiyle ilişkilendirilmiş; büyülü düşünce ve inançların çocukluk çağlarında oluşmaya başlayıp ilerleyen dönemlerde de sürdürüldüğü ortaya konmuştur (Pronin, Wegner, McCarthy ve Rodriguez, 2006: 219). Psikolojik etmenler ile batıl-paranormal temsil düzeyleri arasındaki ilişkiyi, bireylerin kişilik özellikleri ile açıklamak da mümkün görünmekte ve bu noktada 'denetim' olgusu öne çıkmaktadır (Myers, 1995: 489):

- ✓ **İçsel Denetim Odaklı Bireyler:** Yaşamsal deneyimlerini ve kaderlerini büyük ölçüde kendi seçim, davranış, yönelim ve davranışları ile şekillendirdiklerine inanan bireylerdir ve bu durum, batıl ve paranormal temsillere duyulan eğilim noktasında bir sınır oluşturur.
- ✓ **Dışsal Denetim Odaklı Bireyler:** Yaşadıkları olay ve durumların daha çok şans, talih, kader gibi dış faktörler tarafından şekillendirildiğine inanan

bireylerdir. Bu durumun söz konusu bireylerde batıl ve paranormal olana ilgi ve alakayı arttırdığından bahsetmek mümkündür.

Dış denetim odaklı ve iç denetim odaklı bireylerle ilgili olarak Jerome Tobacyk ve Gary Milford'un araştırma bulguları da denetim ile batıl-paranormal yapılar arasında kurulan ilişkiyi doğrular nitelikte sonuçlar ortaya koymuş; dış denetime odaklı bireylerin reenkarnasyon, büyü, fal-astroloji gibi yollarla gelecekten bilgi alma gibi eğilimlerinin iç denetimli bireylere nazaran daha yoğun olduğu görülmüştür (Akt. Shermer, 2002: 294). Batıl ve paranormal yapıların ortaya çıkışında merak, bilme arzusu, kontrol ve denetim gibi psikolojik etmenlerin yanında; yaşanan olayın içerdiği kontrolü kaybetmiş olma hissi, risk, yüksek stres ve belirsizlik yoğunluğunun da etkili olduğu düşünülmektedir. Yapılan pek çok araştırma [Whitson&Galinsky (2008), Keinan (1994), Malinowski (1954) vb.] bu düşünceyi doğrulayan veriler ortaya koymuş; batıl inanç ve davranışlara karşı yönelimin söz konusu olumsuz duygu durumları ya da baskı altında arttığı gözlenmiştir (Akt. Damisch, Stoberock ve Mussweiler, 2010: 1014). Batıl ve paranormal yaklaşımların stres, birtakım olumsuz deneyim ya da duygu durumları, belirsizlik anlarında daha yoğun bir şekilde kendini gösterdiği görüşünün genel anlamda kabul gördüğünden de bahsetmek mümkündür (Pronin, Wegner, McCarthy ve Rodriguez, 2006: 218).

Batıl ve paranormal fenomenlerin bireysel yaşantılarda kendini göstermesi, yarattığı geçici kontrol duygusundan ziyade algı ve kavrama becerisi düşüklüğü, irrasyonel olana inanç geliştirme/bağlanma eğilimi ya da duygusal olarak çevre ile uyum, ahenk geliştirememe gibi etkenlere de bağlanabilmektedir ki; kimi görüşlere göre batıl/paranormal yapılar, hayatın öngörülemezlikleriyle baş etme ya da bir uyum sağlama telaşı sonucunda insan yaşamında ortaya çıkabilmektedirler (Stanke, 2004: 1). Konunun daha patolojik bir tarafına değinilecek olursa batıl inanç-davranış örüntülerinin oluşumunda duygusal tükenmişlik, fiziksel yoksunluk gibi çeşitli hastalık ve mahrumiyet durumlarının etkili olduğu da düşünülmektedir (Saenko, 2005: 77). Bu noktada Freud'un da batıl inanç eğilimi ile paranoyak kişilik tipi arasında kurduğu ilişki de dikkat çekici bir sav olarak karşımıza çıkmaktadır. Freud'a göre paranoyak düşüncelere sahip kişilerin durumla tamamen ilgisiz bir işareti, kendi beklentilerine uygun biçimde yorumlaması ve anlam çıkarması olası görünmektedir

ve fakat konu ile alakalı derinlemesine araştırma yapılmamış olması sebebiyle Freud, vardığı kanının muğlak bir tarafı olduğunu da vurgular (Köse ve Ayten, 2012: 203). Ek olarak batıl inançlar ve davranışlar yalnızca ruhsal bozukluk sonucu olarak değil sebebi noktasında da karşımıza çıkabilmekte; kişilerin psikomotor becerilerinde bir azalma yaratabilmekte ve konsantrasyon bozucu takıntılar şeklinde yansıtabilmektedirler (Nayha, 2002: 2110).

Batıl ve paranormal temsillerin altında yatan nedenler dışında psikolojik işlevlerine de değinme gereği bulunmaktadır. Bu anlamda söz konusu inanç ve davranışların kaygı ve stres düzeyini azaltıcı ve duygu regülasyonunu kolaylaştırıcı etkisi yapılan pek çok araştırma neticesinde ortaya konmuş; bu çalışmalardan biri olan Lobmeyer ve Wasserman'ın 1986'da sporcular üzerinde yaptığı araştırma verileri, maç öncesinde sporcuların batıl inançlarını yerine getirmesinin, müsabakada sergiledikleri performansa olumlu etki ettiğini ortaya çıkarmıştır fakat batıl inanç-davranış kalıplarının performansa yaptığı olumlu etkinin gerçekçi bir etkiden ziyade yanıltıcı bir etki olduğuna (psikolojik placebo etkisi: tedavi uyduruk olsa bile uygulanan sağaltımın iyi geleceği inancı ile gelişen geçici iyileşme, yalancı ilaç etkisi) ilişkin görüşler de bulunmaktadır (Schippers&Van Lange, 2006: 2549). Batıl yapıların psikolojik işlevlerine dikkat çeken Jung (2010: 55)'a göre paranormal ve batıl etkiler, kişilerin karar alma süreçlerinde karşı karşıya kaldıkları riski daha kolay göğüslemesinde, özgüven geliştirmelerinde ve etkili performans ortaya koymalarında pozitif anlamda etkilidir.

Batıl ve paranormal yaklaşımların bireysel bağlamda oluşumu ve işlevi kadar, bu minvaldeki inanç ve davranışın ne şekilde süreklilik kazandığı, kişilerin varlığını ortaya koyma biçimine, karar ve tutumlarına ne oranda ve nasıl yansıdığı konusu da önem arz etmektedir. Olgusal ve bilimsel gerçeklikten uzak bir alan sunmalarına rağmen batıl ve paranormal fenomenler, bireyler açısından belli bir fayda ve kazanım (iyi şans, uğursuzluğa karşı korunma gibi) sağlayacağı inancıyla kullanılmakta ve netice itibariyle de kişilerin elde etmeyi umdukları yarara tesadüfi bir biçimde dahi olsa ulaşmaları; batıl ve paranormal olana olan eğilimin devamlılığını sağlamaktadır. İnanç ve davranış sürekliliğinin nasıl yerleştiğine ilişkin yaptıkları çalışmalarla, Rus Fizyolog ve Psikolog Ivan Pavlov ve Amerikalı Psikolog B. Frederic Skinner dikkat

çekici bulgular ortaya koymuşlardır. Pavlov köpekler üzerinde yaptığı deneyler ile şartlı reflekslerin işleyiş mekanizmasını ve dolayısı ile klasik koşullanmanın temel prensiplerini ortaya koymuştur. "Pavlov'un Köpeği" deneyi, köpeğe et verilmeden önce her seferinde zil çalınmasına ve bir süre sonra köpeğin, zil ile et arasında bağlantı kurması neticesinde yalnızca zil sesi duyduğunda bile ete gösterdiği tepkiyi (ağız sulanması gibi) aynı şekilde göstermeye başlamasına ilişkin bir deneydir ve organizmanın davranışa koşullandırılarak, gerçek uyarıcıya verdiği tepkiyi özdeş biçimde yapay uyarıcıya da veriyor olmasına dikkat çekilmektedir. Bu anlamda koşullanma ve öğrenme noktasında ortaya koyduklarıyla çığır açan Pavlov'un klasik koşullanmaya dair bulguları, Skinner'ın edimsel koşullanma çerçevesinde ele aldığı batıl inanç ve davranışlar konusuna zemin oluşturmaktadır. Batıl inanış ve davranış örüntüsünü şartlı refleksler noktasında ele alan Skinner'a göre organizmada gerginlik yaratan ve sebebi mantıklı bir çerçeveye oturtulamayan korkular ile batıl yapılar arasında bir bağıntı bulunmaktadır (Köse ve Ayten, 2012: 194).

Edimsel koşullanmaya dair çalışmaları ile davranışçı psikoloji ekolünün en önemli isimlerinden olan Skinner, 1948 yılında yaptığı "Skinner Kutusu Deneyi" ile psikoloji literatüründe batıl davranışın incelendiği ilk araştırmayı ortaya koymuştur. Skinner (1948) güvercinlerle yaptığı deneyde, güvercin bulunan kafese bir buton yerleştirerek güvercin butona her bastığında yem vermiş; güvercinin, buton ile yem ilişkisini kavramasından sonra yem-buton ilişkisini bozarak yem atmayı seyrekleştirmiş ve sonuçta güvercinin, yem aldığı anlarda tesadüfi olarak yaptığı belli hareketleri (kanat çırpma, kafa, kuyruk sallama, kendi etrafında dönme gibi.) yem ile ilişkilendirdiğini, kendi kendine yeni bir koşullanma ortaya çıkardığını gözlemlemiştir. Skinner (1948) deney sonucunda güvercinin, aldığı yemi kendi yaptığı şans eseri davranışlarla -yani pekiştireçlerle- ilişkilendirdiğini fark etmiş ve daha fazla yem alabilmek adına söz konusu tesadüfi hareketleri sürekli olarak tekrar etme eğilimine girdiğini gözlemiş; deney sonucunda güvercinlerin bu davranışını 'batıl' olarak niteleyerek batıl davranışın yalnız insana özgü olmadığını ve basit bir koşullanma, öğrenme mekanizması ile açıklanabileceğini ortaya koymuştur. Bu anlamda Skinner (1948) batıl davranışı, eş zamanlılık içinde gerçekleşmesine rağmen temelde bir bağlantıları bulunmayan iki eylemin (davranış-sonuç) organizma

tarafından ilişkilendirilmesi ve sonuçta rastlantısal bir koşullanma oluşması ile davranışın, sonuç getirmese dahi dramatik bir biçimde devam ettirilmesi olarak ifade etmektedir.

Günlük yaşamın derinlerine nüfuz eden ve gündelik deneyimleri pek çok farklı gösterge ile çevreleyen batıl-paranormal inanç ve davranış pratikleri, dünyanın her yerinde yaygın olmalarına rağmen bu yayınlaşmanın kişisel boyuttaki düzeyini ve etki derecesini kesin olarak saptamak mümkün görünmemektedir (Vyse, 1997: 14). Bu durumun mümkünsüzlüğü, kişilerin toplumsal etiketlenmelerden, dışlanma, kabul görmeme, dalga geçilmesi veya 'yeterince mantıklı biri olarak algılanmama ihtimali' gibi çok çeşitli sebeplerden kaynaklı olarak açıklanabilir. Tüm bu etkenler bireyleri batıl ve paranormal temelli inanç, tutum ve davranışlarını, diğerlerinin göremeyeceği zaman ve mekanlarda yani kişisel alanları ile sınırlı bir çevrede tutmaya ya da kimi zaman tamamen terk etmeye itebilmektedir (Tunçel, 2013: 9). Bu durumun yanı sıra geleneksel anlamda batıl inançları olan ancak yaşanacak olana mâni olmamak adına yani kadere müdahale etmekten çekindiği için batıl inançlarını davranışa dönüştürmeyen kişilerin varlığı da şüphesizdir (O'Sullivan, 2010: 9).

Batıl ve paranormal inançların varlığı ve dahası bu varlığın ifadesi kişilerde zaman zaman utanç, kendine kızma gibi duygu durumları yaratsa da bireyler pek çok farklı mazeretle inancı sürdürmektedirler (Türkoğlu, 2009: 8). Ancak tüm bu etkenler neticesinde dahi mevcut bilgiler, batıl ve paranormal göstergelerin mevcudiyetini koruyarak varlığını devam ettirdiğini söyleyebilmek adına yeterli doygunluktadır (Vyse, 1997: 15).

4.7.3. Antropolojik Bakış

Batıl ve paranormal inançlar ve daha genel bir ifade ile inanç sistemleri, insanlık tarihinin var oluşundan itibaren süregelen gerçeklikler olmaları ve yerli ya da uygar fark etmeksizin pek çok toplumsal düzen içerisinde insanları etkisi altına almaları (Elworthy, 2004: 3) sebebiyle, kültürel antropoloji için önemli bir inceleme alanı oluşturmaktadır. İnsanoğlunun bilinmeyene tutkusu, doğaüstü olanı anlama ve anlamlandırmaya duyduğu ihtiyaç; tanık olduğu olay, durum ve yaşantılar arasında anlamlı ya da anlamsız ilişkilendirmeler, bağlantılar kurmasına sebebiyet vermiştir ki

zaten bu durum sonucunda da batıl ve paranormal unsurlar oluşmaya başlamıştır (Arslan, 2004: 8). Bu sebepten batıl-paranormal yapılar, ilkel çağlarda sosyo-kültürel olarak geride kalmış ırkların bir tür karakteristik özelliğine sosyo-kültürel anlamda ilerlemiş, daha üst ırkların ise dini inanç sistemlerine tekabül etmektedir diyebiliriz (Fox, 1991). Söz konusu merak ve bilme tutkusu neticesinde oluşan, yanlış ve hatalı neden-sonuç ilgileri sonucunda oluşan batıl yapılar, her ne kadar irrasyonel bir doğaya sahip olsalar da pek çok antropoloğa göre günümüzün rasyonel gerçekliklerinin temelini oluşturmaktadırlar (Barnard&Spencer, 2010: 787). Bugün batıl inanç kavramı altında ele alınan ve pek çok rasyonalitenin temelini oluşturan inanç ve davranışlar, Eski Yunan, Roma, Sümer, Babil, Eski Mısır uygarlıklarından günümüze kalan miras kalmış yapılardır (Tunçel, 2013: 33).

Kökleri medeniyet öncesi toplumlara kadar uzanan ve toplumların manevi ve sosyo-kültürel birikimleri içerisinde yer alan batıl inançlar (Safaei ve Khodabakhshi, 2012: 243); inanç sistemleri ve kültürle iç içe yapıları ile bireysel ve toplumsal yaşamda yadsınamayacak bir yere sahiptirler (Dean, 2013: 60). Toplumların sosyal ve kültürel geçmişinde önemli bir yeri olan, 16. ve 17. yüzyıllarda öne çıkmaya başlayan batıl inanç ve davranışlar (Akt. Oldridge, 2013) ilkel toplumlarda toplumsal yaşamdan günlük yaşama pek çok alanı etkilemeleri, şekillendirmeleri ve düzenlemeleri dikkat çekmektedir. Bu anlamda ilk olarak toplumsal boyutunu inceleyecek olursak, Britanyalı Sosyal Antropolog Frazer (2017:12)'e göre batıl ve paranormal tabanlı inanç, davranış ve uygulamaların ilkel toplumlardaki önemi ve sosyal yaşamı düzenleyici işlevlerini şöyle özetlemek mümkündür:

1. **Yönetim:** Batıl ve paranormal inançlar, belli ırklarda ve dönemlerde yönetime -özellikle de monarşi yönetime- duyulan saygıyı güçlendirmiş ve dolayısıyla kamu düzeninin oluşmasına ve sürdürülmesine katkıda bulunmuştur.
2. **Özel Mülkiyet:** Batıl ve paranormal inançlar, belli ırklarda ve dönemlerde özel mülkiyete duyulan saygıyı güçlendirmiş ve dolayısıyla mülkiyet güvencesine katkıda bulunmuştur.
3. **Evlilik:** Batıl ve paranormal inançlar, belli ırklarda ve dönemlerde evliliğe duyulan saygıyı güçlendirmiş ve dolayısıyla hem evliler hem de evli olmayanlar arasında cinsel ahlak kurallarının daha katı bir biçimde

gözetilmesine katkıda bulunmuştur.

4. **İnsan Yaşamına Saygı:** Batıl ve paranormal inançlar, belli ırklarda ve dönemlerde insan yaşamına duyulan saygıyı güçlendirmiş ve dolayısıyla yaşam hakkının korunmasına katkıda bulunmuştur.

Yönetimsel işleyiş ve batıl-paranormal inançlar arasındaki ilişkiyi, birçok ilkel kabilede görülen, yöneticiyi üstün varlık olarak görme eğilimi ile açıklayan Frazer (2017: 15-17)'e göre batıl inançlar; doğaüstü güçlerle donatıldığına inanılan yönetici kişilere ve bu kişilerin mensup olduğu soya olan bağlılık ve itaati güçlendirmekte, otoriteye duyulan saygı ve hürmeti toplumsal olarak atanan kutsiyetle beraber artırmaktadır. Dolayısı ile antik dönemde halkın, hükümdarlara, doğaüstü güçlerle ve tanrısallıkla ilişkili olarak yüklediği yoğun anlam ve gerçeküstü yani batıl inanca dayalı yerleşik düşünceler, yönetim mekanizmasında ve kamu düzeninin sağlanmasında dikkate değer bir etki yaratmıştır. Yönetim ve batıl inançlar arasındaki ilişki yalnız yöneticiye atfedilen kutsama ile de sınırlı değildir. Bu anlamda yönetimsel süreçler için kahinler tarafından yapılan kehanetlere çok kıymet verilmekte ve hatta bu kehanetlerin topluluğun kaderini belirleyecek kararlarda belirgin bir etkisi bulunmaktadır. Örnek vermek gerekirse Romalı kahinlerin kurban törenlerinde, hayvanların kurban edilişinden önceki ve sonraki görüntüsünü ve son olarak yakıldıkları esnada oluşan alevlerin biçimlerini yorumlayarak kehanette bulundukları; imparatorun ise Romanın geleceği vereceği kararlarda bu kehanetleri dikkate aldığı bilinmektedir (Philolophorum, 2001: 155-156).

Özel mülkiyetin korunması ile batıl-paranormal temeldeki inanç kalıpları arasındaki ilişki, ilkel toplumlarda özel mülklerin korunma mekanizmasının, mülk sahiplerince toprakların 'büyülü' ve sahip dışında kimsenin yaklaşamayacağı doğaüstü enerjilerle donatılmasıyla sağlanması -ya da sağlandığına inanılması- açıklanmaktadır ki; 'tabu' olarak isimlendirilen büyülü koruma kalkanının aşılması halinde çalan kişinin ölümcül, korkunç cezalara çarptırıldığına inanılır (Frazer, 2017:29-30). Toplumca yoğun şekilde içselleştirilmiş ve kanıksanmış tabu inancı sonucunda mülk sahibi, toprağını korumak için gerçekçi, somut güvenlik yöntemlerine ihtiyaç duymaz çünkü çok çeşitli biçimlerde hazırlanabilen ve her çeşidi hırsıza bambaşka azaplar ve felaketler -malın gasp edilmesi halinde suçlunun birkaç gün içinde timsahlar, aslanlar

tarafından parçalanacağı ya da vücudunun her yerinde amansız yaralar oluşup acılar içinde kıvranacağı, hastalanacağı ve her şekilde sonunun acı bir ölüm olacağı şeklinde-yaşatan büyülü tabular kişilerin kendini suç işlemekten alıkoyması için yeterince korkutucudur (Frazer, 2017: 30-31). Mülkün büyü ile korunması durumunu teknolojik ve teknik anlamda insanların yeterli donanıma sahip olmamasına da bağlamak mümkün görünmektedir. Bu anlamda Malinowski'nin de ortaya koyduğu gibi yaşadığı olay, durum ve problemlerle başa çıkabilmesi adına yeterli bilimsel bilgiye sahip olmayan ve kontrol edemediği koşullar içinde olduğunu düşünen bireylerin, batıl bir çözüm önerisi olarak büyüye yönelme eğilimi geliştirmeleri insan doğasına uygun ve anlaşılır görünmektedir (Wang, Hernandez, Minor ve Wei, 2012: 714). İşlevsel mülk koruyucuları olan tabular, yarattıkları korku ile suç işleme potansiyeline sahip kişilerin cesaretini kırmak konusunda son derece etkili olmuşlardır. Bu anlamda korkunun dayağı olan büyü inancının yani batıl/paranormal temelli bir mekanizmanın ilkel toplumlarda özel mülkiyeti koruma bağlamında ne denli güçlü çalıştığı şaşırtıcı bir biçimde ortaya konmaktadır.

Evliliğe duyulan saygı, toplumsal ahlak anlayışı ve batıl-paranormal unsurlar arasında belli dönemlerde, belli toplumlarca kurulan ilişki Frazer (2017: 45) tarafından şöyle açıklanır: Bir köyde halkın mahsullerinden aldığı verim, toprağın bereketi ve hasadın bolluğu ile toplumdaki gayri ahlaki ilişkiler arasında yakın bir ilişki kurulmaktadır ki hasat bir-iki yıl kötü gitmişse bereketsizliğin altında bu türden gizli bir günah aranır ve bireysel değil toplumsal bir suç olarak görülen zinanın failleri acımasızca öldürülerek cezalandırılırlar. Bu noktada ilkel kabile insanları tarafından 'günah' olana yüklenen dini anlamın batıllığı, günümüz bakışıyla her ne kadar saçma ve abartılı görünse de Evans-Pritchard'a (1965: 14-15)'e göre ilkel dönem insanına ait düşüncelerin yorumlanabilmesi için kişiler öncelikle kendi inandıkları değerlerin farkındalığına erişebilmeli ve dönemsel koşulları göz önünde bulundurabilmelidirler. Ona göre ilkel ile güncel dinler arasında geçerlilik bakımından hiçbir fark bulunmamaktadır ve bu sebepten ilkel dinler de en az kurumsal dinler kadar saygıyı hak etmektedirler.

Zina suçu işleyen kadın ve erkeklere uygulanan yaptırımlara dönecek olursak, bu kişiler toprağın bereketini kaçırıp toplumsal varlığa tehdit oluşturdukları için

kamusal bir suç işlemiş sayılırlar ve bazı toplumlarda tüm halka salgın hastalıklar, doğal felaketler, yırtıcı hayvan saldırıları yaşattığına inanılan bu ahlaksızlığın, kimi coğrafyalarda domuz ya da koyun kanıyla yıkanarak, hayvan kurban ederek vb. çeşitli ritüellerle arındırıldığına inanılırken kimi coğrafyalar için cezalandırma biçimi ancak ölümdür ve bu ölüm faillerin yakılması, boğulması gibi dehşet verici şekillerde katli ile gerçekleşir (Frazer, 2017: 46-47). Sonuç olarak toplum tarafından aykırı ve ahlak dışı bulunan cinsel davranışların yaratacağına inanılan felaketler (bereketsizlik, failler için korkunç, hayati yaptırımlar ve en iyi ihtimalde toplumdan dışlanma, tecrit edilme vb.), rasyonel bir kökene değil doğaüstü, büyü etkili, tanrısal cezalandırma olarak algılanan batıl ve paranormal gerekçelere dayanmalarına rağmen kişiler üzerinde son derece korkutucu ve baskılayıcı bir güç oluşturarak toplumsal ahlakı düzenleyici, evliliği yüceltici bir etki yaratmışlardır.

Batıl ve paranormal temelde şekillenmiş inançların insan yaşamına duyulan saygıyı güçlendirmesi ve insan yaşamının korunmasına katkı sağlaması hususu ise Frazer (2017:67) tarafından şöyle ifade edilmektedir: Söz konusu etkinin kaynağı en genel tabiriyle 'hayalet korkusu' olarak ifade edilen ve öldürülen bir kişinin ruhunun dünyada kalanları ve özellikle de katilini rahatsız edeceğine, türlü ıstıraplar yaratacağına dair yerleşmiş, yaygın bir korkudur. İlkel topluluklarda son derece kanıksanmış ve etkili olan bu korku, öldürülen kişinin katiline ve dahası katilin yaşadığı köy halkının tamamına büyük bir kin, öfke, kızgınlık besleyeceğine ve ölünün gazabının insanların başına içinden çıkılmaz dertler açacağına dayanmakta; katilin başındaki lanetten, uğursuzluktan köy olarak da nasiplenmemek adına, yönetici kimseler tarafından katil, toplumdan dışlanma, tecrit edilme ya da en iyi ihtimalle domuz kanıyla yıkanma, öldürdüğü kişinin kanını içme gibi çok çeşitli arındırma ritüellerine muhatap bırakılmaktadır (Frazer, 2017: 68-70). Buna ek olarak köy halkı, kendilerine musallat olduğunu ya da olabileceğini düşündükleri ruhun gazabından kurtulabilmek için, ürkütücü sesler çıkararak ruhu korkutarak kaçırmaya çalışma ya da ölen kişinin cesedini sakatlayarak (cesedin topuklarını ve diz arkası kirişlerini parçalama, omurgayı kesme, karnını deşme, kafasını kesme, kafasına ya da kalbine çivi saplama vb.) hayaletinin yürümesini, ayağa kalkmasını engelleme gibi dehşet verici girişimlerde bulunurlar (Frazer, 2017:79). Sonuç itibariyle insanoğlunun

hayaletlerin, ruhların varlığına duyduğu derin inanç ve bunun yarattığı sıkıştırıcı korku, trajik ve gülünç görüngülerle kendini gösterse de "sakınılması veya kaçınılması hiç kolay olmayan öfkeli ve güçlü bir ruhun intikamına hedef olacağına inanan bir insanın, başkasının kanını dökmeye fazla istekli olmayacağını varsaymak akla yatkındır"(Frazer, 2017: 93) ki toplumsal dışlanmanın yaratacağı güçlükler de bu zorlu sürece eklendiğinde dolaylı olarak da olsa batıl ve paranormal inanç görüngüleri insan yaşamını koruyucu bir etkiyle karşımıza çıkmaktadır.

İlkel toplumlarda ve kabilelerde batıl-paranormal unsurların günlük yaşama etkisi incelendiğinde; rutinleşmiş kalıplarla ve sahip olduğu yaşamsal işlevsellik dolayısı ile fazlaca anlam yüklenmiş eşyalarla, objelerle karşılaşmak mümkündür. Bu durum yaşamı kolaylaştıran ve zamanın şartlarına göre olmazsa olmaz görülen günlük kullanım araçlarına (örneğin balta, ip, mızrak vb.) olağan dışı güç atfetmek ve atfedilen bu gücü kendi faydasına kullanma motivasyonundan ya da aynı şekilde olağan dışı bir güç atfedilen obje ve şeylerin (örneğin kayalar ölümsüz ve saygıdeğer görülmüş; saygısızlık yapılırsa uğursuzluk, hastalık getireceğine inanılmıştır) gazabından korunma maksadından kaynaklanmaktadır (Köse ve Ayten, 2012: 197). Nesne ve şeylere atfedilen gücün, kişisel fayda için kullanılması durumu -günümüz toplumlarında da sıkça görüldüğü üzere- fiziksel ya da ruhsal hastalıklara şifa bulma umuduyla da ilgilidir ki zaten ilkel dönemlerde neredeyse tüm rahatsızlıkların tedavisi belli batıl ritüellerle, uygulamalarla sağlanmakta ya da sağlandığına inanılmaktadır. Antik döneme özgü, batıl şifa uygulamaları ve tedavi yöntemleri hakkında bilgilere antropolojik çalışmalar sonucu elde edilen tarihi belgeler aracılığıyla ulaşılarak, zamanın insanlarınca bu yöntemlerin nasıl kullanıldığı ve yaygınlaştığı konusu aydınlatılmaya çalışılmaktadır (Oldridge, 2013).

Görüldüğü üzere antik insan için korku ve yaşamı kontrol edememe güdüsünün getirdiği kaygı durumunun, batıl ve paranormal olana inanma noktasında ne kadar etkili olduğu su götürmez bir gerçektir. Bu anlamda doğa ve yaşamla baş edebilme noktasında yeterli bilgi ve donanıma sahip olmayan insanların, batıl olana yönelimi, esasında batıl inançlı olmalarından değil, yaşam şartları kısıtında geliştirebildikleri savunma mekanizmalarından yani zamanın adetlerine gösterdikleri uyumdan kaynaklanmaktadır (Rhodes, 2012: 12).

4.7.4. Dini Bakış

Dini bir yaklaşımla batıl inançların nasıl ele alındığı ya da daha doğru bir ifade ile dini inanç sistemleri içerisinde batıl unsurların nasıl ve ne şekilde yansıma bulduğu dinler ve mezheplere göre farklılık göstermektedir. Öyle ki kimi din ve mezhepler batıl inançların hangi dinamikle, nasıl ve ne şekilde oluştuğunu temellendirecek kökensel bilgiler içermekte, bazı din ve mezhepler ise bu bilgileri reddeden bir bakış açısı ortaya koymaktadırlar (Cielo, 1969: 3). Bu anlamda İslam dini çerçevesinde batıl inanç-davranışlar büyük oranda dine uygunsuz, ters düşen, kabul görmeyen ve reddedilen ögeler olarak görülmüş; Hristiyanlıkta ise ilk olarak diğer dinleri dışlamak, diğerlerinden ayrışmak için kullanılan batıl yapılar daha sonra dinin ölçütlerine uygun düşmeyen, hoş karşılanmayan unsurlar olarak algılanmışlardır (Arslan, 2004: 8). Batıl inançlara yönelik İslami bakış açısını detaylandırmak gerekirse, etimolojik olarak 'boşa gitmek, temelsiz ve devamsız olmak' anlamındaki 'butlan' kökünden türeyen batıl inanç kavramının, Kur'an-ı Kerim'de türevleriyle beraber 36 kez tekrarlandığı ve geçtiği yerlerde 'çirkin, faydasız ve gayesiz iş', 'gerçek bilgiye dayanmayan' , 'yalan', 'hakkı örten perde', 'boşa çıkan amel', 'hakkın zıttı' ve 'Allah dışında ilah diye tapınılan put' anlamlarında kullanıldığı görülmektedir (Olguner, 1992: 147).

Batıl ve paranormal unsurların en popüler alanlarından olan geleceği bilmeye yönelik astroloji, fal gibi uygulamalara dair dini bakış açısına değinmek gerekirse; söz konusu uğraşların dini inanç sistemlerinin reddettiği, geçersiz saydığı bir yapı ortaya koyduğunu söylemek mümkündür. İslami çerçevede ele alacak olursak gaibi Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceğine olan inanç ve Kur'an'da geçen "Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez." ifadesi, söz konusu gelecek bilmeye yönelik uğraşların geçersizliğini ifade etmektedir ki; kökleri Antik Yunan, Hint, Arap ve İran uygarlıklarına dayanan bu uğraşlar Candan (2010: 164-165)'a göre insanların kendi duygusal tatminleri için uydurulmuş yapılardır. Astrolojinin yani yıldız konumları ile kişinin karakteristik özellikleri, yaşam deneyimleri arasında paralellik kurma, çıkarım yapma işinin, yalnız İslami anlamda değil Hristiyan kültüründe de rasyonel bir bakış olarak görülmediği ve batıl bir nokta olarak değerlendirildiği bilinmektedir (Vyse, 1997: 5).

Batıl inanç konusunu Yahudi inancına göre, bir örnek üzerinden değerlendirmek gerekirse Yahudilerin Salı gününün uğurlu olduğuna inandığı bilinmektedir. Onlara göre bir işe başlamak, yola çıkmak vb. için salı günü iyi bir seçimdir ve bir batıl inanç olarak salı gününün uğuru, Tevrat'ta "Tanrı bunun iyi olduğunu gördü" ifadesi ile temellendirilmekte, aynı zamanda Salı gününün 'yaradılışın üçüncü günü' olduğuna dair bilgiler yer almaktadır fakat diğer dinlerde salı gününün uğuruna ilişkin bir kabule rastlanmaz (Tunçel, 2013: 17). Hristiyan inancına göre ise cuma günü herhangi bir girişim yapmak, bir işe başlamak için şanssız, uğursuz olarak kabul edilir -hele ki cuma günü herhangi bir ayın 13 üne denk gelirse olumsuzluk ihtimalinin iki kat arttığına inanılmaktadır- ki bu batıl yaklaşımın dini temellendirmesi İsa'nın cuma günü çarmıha gerilmiş olması ile ilişkilendirilmektedir (Cielo, 1969:23). Din ve batıl-paranormal temsiller arasındaki ilişkiselliği Çin üzerinden örneklendirmek gerekirse, Çin toplumu dini inançları gereği ölen kişilerin ruhları ile iç içe yaşama, onlar tarafından ödüllendirilme ya da lanetlenme fikrine sıkı sıkıya bağlıdırlar ve kadim zamanlardan günümüze kadar gelmiş bu inanç, dini ayinlerinin yegâne amacının, ruhlar tarafından onay, takdir, destek alma ya da saldırılarından korunma temasında şekillenmesine yol açmaktadır (Frazer, 2017:94). Batıl inançlar ve dini inançlar arasındaki bu etkileşimin kaynağındaki felsefi dinamik Baruch Spinoza tarafından inancın amacı noktasında ele alınmıştır. Bu anlamda Spinoza'ya göre felsefenin amacı doğruluk ve hakikate götürecek bir akıl yürütmenin, genel geçer bir yapıya kavuşması iken teoloji yani dini inancın amacı ise bağlılık ve dindarlığı kutsal olanın belirlediği sınırlar dahilinde deneyimlemektir ve bu noktada dini inanç, felsefi ve batıl inanç arasında kalan bir anlayış ortaya koyar (Strauss, 1997: 246).

Batıl inançlar ve dini inançlar belli noktalarda benzeşseler de temel yapıları itibariyle birbirleri ile çelişecek unsurlar içermektedirler, çünkü batıl davranış örüntüleri, çoğu dini inanç sistemi tarafından kabul görmeyen, falcılık, kadercilik, büyü, ruhçuluk (hayalet inancı) gibi konuları kapsamaktadır (Benavides&Daly, 1989: 45). Batıl ve dini olgular arasındaki çelişkiye rağmen her iki inanma biçimini de aynı anda benimseyen insan sayısı ise oldukça fazladır (Tunçel, 2013: 16). Bu gerçekliği ortaya koymak adına yapılan klinik araştırmalar neticesinde, batıl inançları dikkat çekici yoğunlukta olan bireylerin aynı zamanda dini inançlarının da son derece güçlü

olduğu ve hatta dini vecibelerini yerine getirmek konusunda takıntı derecesince hassasiyet geliştirdikleri sonucuna ulaşılmıştır (Marmor, 1994: 42). Bu netice göstermektedir ki batıl inançları olan bireylerin, dini inançlara karşı mesafeli olduklarına ya da tam aksi dini inanç ve ritüellerine sıkı sıkıya bağlı bireylerin batıl inançlara karşı ilgisiz olduklarına dair bir çıkarım yapmak pek mümkün görünmemektedir. Dini ve batıl inançların teorik alt yapısındaki tezatlıklara karşın bireylerin bu inançlara ilişkin benimsedikleri tutumun paralellik içermesi, inanç mefhumunun doğasından kaynaklanır. Bu konu ile ilgili olarak din psikolojisinin kurucusu olarak bilinen William James, inanma eyleminin oluşumu ve benimsenme biçimine dikkat çekmiş; kişilerin inanma eyleminin şekillenmesinde söz konusu inancın niteliğinden, doğru olup olmadığından ya da ne olduğundan ziyade o inancın ne tür bir etkisinin olduğunun ve ne denli işe yarar ya da işlevsel olduğunun önemli olduğuna vurgu yapmıştır (James, 2000: 24). W. James konuya ilişkin fikrini "İnançlar doğru oldukları için işe yaramazlar, işe yaradıkları için doğrudurlar" ifadesinde de açık bir şekilde ortaya koyar. Bu anlamda ahlaki normlara gönderme yapan C. S. Lewis, Park (2010: 14)'ın ifadesi ile "insanların 'doğru' ve 'yanlış' kavramlarının içgüdüsel olduğunu söyleyen ne ilk kişidir ne de son kişi olacaktır". Batıl ve paranormal inançların, bireylerin psikososyal gereksinimlerine cevap olan bir noktada var olması da bireylerce benimsenmesi bakımından dini inançlar ile benzer bir görüntü çizmesini açıklar niteliktedir.

Batıl ve paranormal olan ile dini olan arasındaki geçiş, antik dönemin büyüyle ilgili inanç, ritüel ve ayinlerinin zaman içinde, yanlış dini bir çerçeveyle yeniden kurulması şeklinde tezahür etmektedir ki; başlangıçtaki inanca yanlış bir akıl yürütme ile varılmasına rağmen toplumsal alışkanlığın yerleşmişliği ve dolayısı ile alışkanlığı sürdürme -kuram çökse de davranış devam eder- ihtiyacı, dini bir temelde yeniden kurularak mevcut yasakların çiğnenmesinin 'tanrıları da kızdıracağı' fikrine dayandırılmıştır (Frazer,2017:62). İlkel toplumların doğa ile kurdukları yakın temas, kendi üreme, çoğalma biçimleri ile hayvan ve bitkilerin çoğalmaları, üretimleri arasında bir paralellik kurmalarına yol açmış; cinsel davranışlarını toplumsal olarak oluşturdukları ahlaki normlara uygun bir çerçevede sergilemeleri halinde bitki ve

hayvanların verimini, çoğalma hızını yani bolluğu arttıracaklarını hayal etmiş, bu fikre inanmışlardır (Frazer, 2017: 59).

İlerleyen süreçte sahip olunan bilginin artışı, insan ve hayvan/bitki üremesi arasında kurulan paralelliğin yani ahlaki ölçülere uygun cinsel davranışın bereket getireceği fikrinin gerçekliği olmadığını fark ettirmiş; ancak artık birtakım cinsel davranışları 'kötü' olarak etiketleyen toplum, alışkanlıklarını sürdürme eğilimi ile cinsel ahlak normlarını uygulamaya devam ederek, düşüncenin temel dayanağını güncelleme ve teorik temeli doğadan çekip dine kaydırma yoluna gitmiştir (Frazer,2017:60). İlkel toplumlarda dini lidere atanan kutsiyet ve liderin sahip olduğuna inanılan doğaüstü güçler, batıl bir yapıda şekillendirilmiş olup; evrensel ahlakın muhafaza edilebilmesi için dini liderin ve ona dair her şeyin korunması gerekliliğinden hareket etmiştir ve söz konusu fikir olanca irrasyonelliğine rağmen toplumsal yapıda din ve batıl arasındaki ilişkiyi, iç içeliği güçlendirmiştir (Frazer: 1992).

Dini inanç sistemlerinin batıl-paranormal yapılarla ilişkisine dair değinilecek bir diğer nokta da dini yapılar kapsamında yer alan mitsel ögelerdir. Pek çok örneği olmasına karşın bu duruma verilebilecek en yaygın örnek, insanlığın yaratılışını konu alan ve üç büyük dini inanç sistemi olan Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam inançlarının ortak söylencesi olan Genesis'tir (Park, 2010: 23). Bir bölümü 5000 yıl önce yazılmış, dünyanın en eski yazılı öyküsü olan ve Sümer Uygarlığına ait Gılgamış Destanından alınan ve bir bölümü ise 3000 yıldan daha uzun bir süre önce yazılmış eski İsrailoğulları yazılarından yapılan tercümelere dayanan, sonrasında dini kitaplarda yerini alan Genesis anlatısı, Âdem ile Havva'dan gelen insan soyunu konu almaktadır ki; tüm bu bilinenlere rağmen kimi köktendincilere göre Genesis, yanlışsız ve yorumsuz olarak Tanrının sözlerine dayanmaktadır (Park, 2010: 23). 1999 yılında Amerika'da yapılan Gallup Araştırmasına göre yetişkin Amerikalıların %45'inin İncil'deki Genesis bölümünde anlatılan yaratılış inancına; %10'u ise evrimin tamamen bilimsel yorumuna inandığını ifade etmektedir ki; bu iki grup arasındaki dikkat çekici fark insanların 'inanma' eğilimlerindeki yoğunluğu ortaya koyan bir görüntü çizmektedir.

Dini inançlarla ilgili olarak Hume "The Natural History of Religion" adlı 1757 yılında yayınlanan eserinde, dinin mantık dışı insani kaygı ve korkulardan doğan bir sistem olduğundan bahseder. Dini ve batıl inançları benzer bir noktadan ele alan Hume'un bu görüşüne paralel olarak eğitimsiz bireylerin bilimsel bilgiye mesafeli oluşu dolayısı ile irrasyonel, büyülü ve doğaüstü olana daha eğilimli olabileceklerine ilişkin görüşler bulunmaktadır (Barro ve McCleary, 2002: 2). Bu noktada eğitimli bireylerin entelektüel olarak belli bir doygunluğa erişme olasılıkları, objektif bakış açısı geliştirmeye görece yatkınlıkları sebebiyle batıl, paranormal ve büyülü olanı tiye alma eğilimde olabileceklerinden de bahsedilir (Bailey, 2007: 37).

4.8. Günümüzde (Postmodern Dönemde) Batıl ve Paranormal Temsiller

21. yüzyılın hızla ve durmaksızın değişen, dönüşen dünyasında inanç mefhumu dini öğretilerin yanı sıra farklı oluşum ve biçimlerde de hayat bulmaktadır (Demir, 2011: 9). Söz konusu oluşum ve biçimlerin bir boyutu olarak yüzyıllar öncesinden aktarılan ya da süreç içerisinde şekillenen batıl-paranormal inanç ve davranış şemalarının, günümüz insanı için hala mevcut bir boşluğu doldurma, duygusal tatmin sağlama gibi farklı gerekçelerle işlevselliğini sürdürdüğü aşikardır ki aksi takdirde faydasız yapıların doğal olarak yok olması beklenir. Postmodern dönemin bir getirisi olarak eğitim seviyesi ve bilimsel yöntemlere dair yönelim artışı, irrasyonel kökenli inanç kalıplarının çürüyeceği ve yok olacağı beklentisini doğursa da günümüz toplumlarında özellikle kırsal kesimlerde batıl inanç ve davranış örüntüleri varlığını devam ettirmektedir (Naiper, 2008: 10). Bu devamlılığın bir göstergesi olarak son dönemlerde Amerika'da yapılan bir araştırmada toplumsal istatistik raporlarına göre Amerikalıların %44'ünün kesin olarak batıl inançlı olduğu, geri kalan %56'lık dilimin ise batıl inançları reddetmediği ve konu hakkında ılımlı bir yaklaşım sergilediği bulgulanmıştır (Wang, Hernandez, Minor ve Wei, 2012: 712-713). Kısacası günümüz toplumlarında yaşam şartlarının iyileştirilmesi, ekonomik ve teknolojik ilerleme, sağlık sektörünün gelişimi gibi iyileşmelerin batıl ve paranormal yansımalara ilişkin yönelimi ortadan kaldıracağına ilişkin çıkarımlar; gelişmiş toplumlarda söz konusu inanç ve davranış kalıplarının varlığını hala sürdürüyor olması gerçeği karşısında geçerliliğini yitirmiştir (Çakan, 2016: 14).

Yüzyıllardır insanın olduğu neredeyse her yerde kendisine yer bulan batıl ve paranormal unsurlara ilişkin yapılan çalışmalar, söz konusu fenomenlerin günümüz toplumlarında devamlılığını korumasının yanı sıra artış gösteren bir eğri ile giderek popülerleştiğini ortaya koymuştur (Wiseman&Watt, 2004: 1533). Öyle ki bilimsel bilginin birikimi, şanssızlık getireceği düşüncesiyle merdiven altından geçmekten imtina etme ya da başa gelmesinden korkulan bir olay karşısında kulak çekip tahtaya vurma davranışının otomatikçe sergilenmesine ve bu minvalde sayılabilecek pek çok inanış, davranış örüntüsünün günlük hayattaki varlığına engel olamamıştır (O'Sullivan, 2010: 9). Bu durumun, yalnız kırsal kesimde değil gelişmiş toplumlar da geçerli olduğu rahatça söylenebilir ki; batıl-paranormal yapının temsili ve görüntüsünde değişim-dönüşümler yaratarak güncellenen inanç-davranış şemalarının öz motivasyon kaynağı ve kişilerde yarattığı beklentinin doğası sabitliğini korumaktadır. Bu anlamda pek çok tanınan, ünlü ve medyatik ismin de batıl inançları ile gündeme gelmesi, batıl unsurların yalnız kırsal kesime özgü bir yanı olmadığını vurgular niteliktedir. Örnek vermek gerekirse ünlü tenis oyuncusu Serena Williams'ın, uğurlu geldiğine inandığı için bir turnuva boyunca aynı çorabı giydiğini ifade etmesi; basketbol oyuncusu Michael Jordan'ın tüm maçlarda oynadığı takım olan NBA formasının altına, şans getireceğine inandığı için eski mavi renkli Kuzey Carolina Üniversitesi şortunu giymesi ya da ünlü golf oyuncusu Tiger Woods'un genellikle turnuvaların son ve en kritik gününe denk gelen Pazar günlerinde kırmızı t-shirt giymeyi tercih etmesi dikkat çekicidir (Damisch, Stoberock ve Mussweiler, 2010: 1014).

Olumsuz şartlar ve baş edilmesi güç duygu durumlarının, kişilerde batıl ve paranormal olana eğilim gösterme olasılığını kayda değer biçimde artırdığı araştırma verileri ile desteklenmektedir. Bu anlamda günümüz toplumlarının değişmeyen gündemleri diyebileceğimiz ekonomik-sosyal istikrarsızlık ve krizler, enflasyon, işsizlik, toplumsal bunalımlar ve kültürel çatışmaların bireylerde depresif duygu durumları, korku, kaygı, artan sorumluluk baskısı, gelecek endişesi, kabul görme çabası, huzursuzluk gibi zorlayıcı ruh halleri yaratması, doğal olarak bireylerin batıl ve paranormal yapılara dair eğilimini ve ilgisini artırmaktadır. İçinde bulunduğumuz dönemde batıl ve paranormal yapılara yüklenen anlam, kişilerin deneyimlediği

olumsuz yaşantılar içerisinde bir tür umut ışığı ve alternatif yol olarak belirmekte, bir nevi telkin ortamı oluşturarak kişilerin duymaya ihtiyaç hissettiklerini onlara vermekte, duygusal tatmin sağlayabilecekleri tılsımlı bir alan yaratmaktadır. Bu anlamda kişiler geleceğini öğrenme, yaşanabilecek olumsuzlukları/kaderini değiştirme ya da yaşanan mevcut olumsuzluktan kurtulma gibi benzer motivasyonlardan hareketle soluğu sıkça astrolog, falcı, büyücülerde almakta; hastalığına şifa arayan, aşk acısı çeken, iş-eş arayan, hayal kırıklığıyla boğuşan, intikam peşinde koşan ya da en basit haliyle biraz eğlenmeye, kafa dağıtmaya ihtiyaç duyan pek çok insan ihtiyaç duyduğu tatmini batıl-paranormal fenomenlerde bulmaya çalışmaktadır (Floramo, 2005: 66).

Madalyonun diğer yüzüyle, batıl ve paranormal yapıların kişisel bağlamdaki motivasyonu, gelişmiş sanayi toplumlarında giderek yalnızlaşan bireyin, sağlamaya çalıştığı duygusal tatmin ve kendine 'benzer' olanı bulabilme arzusu ile de ilişkilendirilebilir ki; bireyler batıl-paranormal eylemlerinde kendilerine benzer kişilerle bir araya gelme, aynı amaç doğrultusunda birleşme ve anlaşılma ihtiyaçlarına karşılık bulmaları sonucunda yalnızlıklarını unutmaktadırlar (Özgüven, 2013: 113). Bu konuda New Age düşünce biçimleri kapsamında değinilen enerji şifacılığı konusunun birbirine benzer insanları bir araya getirme noktasındaki işlevselliği, içinde bulunduğumuz dönemde giderek dikkat çekici bir hal almaktadır. Öyle ki enerji şifacılığı her ne kadar alternatif bir tedavi biçimi olarak görülse de uygulanış biçimi dolayısı ile günümüzün popülerleşmiş aktiviteleri arasında yerini almakta; bu kapsamda düzenlenen grup çalışmaları, toplu meditasyonlar, bolluk-bereket atölyeleri, kamplar, workshoplar ve eğitimler her kesimden insanın bir şekilde (medya, sosyal ağlar, çevre vb.) haberdar olup katılım gösterdiği deneyim alanları haline gelmiştir. Fayda sağladığına inanan düzenli katılımcıların varlığıyla zamanla bir şifa cemaati ya da bir şifa kültü oluşturmaya başlayan bu tarz aktiviteler, grubun belli aralıklarla bir araya gelmesi sayesinde olumlu duygu, düşüncelerin devamlılığının sağlayan ve üyelerin birbirlerini destekleyebilmesine imkân veren fonksiyonel alanlar sunmaktadır (Özkan, 2014: 39). Söz konusu olumlu, destekleyici duygu düşünceler noktasında bir tür bilişsel ikna tekniği olarak da yorumlanabilecek New Age enerji şifacılığının; bilinçaltı korkularının arındırılmasında, kişinin kendini değerli hissetmesinde,

yaşadığı deneyimlere uzaktan bakarak farkındalık geliştirebilmesinde, pozitif kalabilmesinde ve kişinin içsel yolculuğuna çıkabilmesinde işlevsel olabildiği ifade edilmektedir (Akt. Yalvaç Arıcı, 2021: 235). Yaşadığımız süreçte insanların New Age şifa uygulamalarına yönelimi ve bu bağlamda giderek geleneksel olandan farklılaşan bakış açısı değişimi Rhodes (2012: 14) tarafından şöyle ifade edilmektedir:

> *Günümüzde insanlar akupunktur, reiki ve refleksoloji gibi kadim şifa yöntemlerine ve ilk kez klasik dönemlerde kullanılan bitkilerle tedavi yollarına dönüş yaptılar. 21. Yüzyıl spiritüalizmi ve neo-paganizmi tüm şekilleriyle yeniden yükselişte ve geleneksel din anlayışı insanlık tarihinde ilk kez bu denli ufak bir role sahip.*

Enerji şifacılığı konusunda günümüz toplumlarına yansıyan güncel bir örnek vermek gerekirse reiki ve yoga uzmanı 47 yaşındaki Ayşe Aksaç, İzmir'de hamile kadınların katılımıyla gerçekleştirdiği seminerde, EFT tekniğini kullanarak stresle baş etme ve bebekle daha iyi bağ kurma yollarını, uygulamalı olarak paylaşmış; katılımcılardan Ezgi Tuncer, hamilelik sürecinde EFT tekniğinden sağladığı etkiyi "Yoğun iş döneminde stresten uzaklaşmak, zihnimi boşaltmak ve bebekle aramda bağ kurma konusunda faydasını görüyorum" ifadeleriyle aktarmıştır (Hürriyet, 2016). Enerji şifası kapsamında ele alınan bir diğer uygulama olarak Biyoenerji tekniğinin günümüze yansımaları, üniversitelerin tıp fakültelerinde, hastanelerde yapılan biyoenerji uygulamalarında ve konuya ilişkin verilen eğitimlerde açıkça görülebilmektedir. Bu anlamda ABD'de bazı ünlü cerrahların, kritik ameliyatlar öncesinde bedeni güçlendirebilmek ve operasyonun başarı şansını artırabilmek maksadıyla hastaları en az bir hafta süreyle biyoenerji seansı almaya yönlendirdikleri bilinmektedir ve biyoenerjinin tıbbi sürece entegrasyonu konusunda Columbia Presbyterian Tıp Merkezinde çalışan ünlü Türk Doktor Mehmet Öz'ün katkıları ve sunduğu bakış açısı konu için son derece önemlidir (Doğan, 2020: 93).

Batıl ve paranormal yaklaşımları kültürel düzlemde popülerleştiren güç, söz konusu fenomenleri hem bir moda unsuru hem de tutku olarak gören kişilerden kaynaklanır (Elworthy, 2004: 6-7). Söz konusu kişiler aracılığıyla antik dönemlerden günümüzün büyükşehirlerine kadar gelerek popülaritesini koruyan ve sürdüren astrologların, kahve falı, el falı, tarot falı vb. bakan kişilerin mevcut varlığı, söz konusu tılsımlı, okült (gizli, ezoterik, bilimsel kabuller dışında kalan bilgi alanı), büyülü

uğraşların kent merkezlerinde ne denli rağbet gördüğünün açık bir göstergesidir (Bailey, 2007: 218). Bu duruma ilginç bir örnek vermek gerekirse, Vyse'ın ifadesiyle, iddialara göre Amerika Birleşik Devletleri 40. Başkanı Ronald Reagan'ın eşi Nancy Reagan, devlet işleriyle ilgili olarak öncelikle Astrolog Joan Quigley'e danışmakta ve onun verdiği rehberlik üzere hareket etmekte idi (Dean, 2013: 62). Günümüz insanlarının batıl ve paranormal fenomenlere ilişkin yoğun ilgisini ve astroloji, fal, mistik, ezoterik ögelere ilişkin belirgin merak ve eğilimlerini bir tür 'apophenia (ilişkili olmayan olay, durum ve şeyleri aralarında benzerlikler yakalama çabası ile ilişkilendirme ve gerçekte olmayan çıkarımlarda bulunma eğilimi)' sendromuna benzeten Park (2010: 25) konuya ilişkin gözlemini şöyle anlatır:

> *İnsanlar apophenia eşindeymiş gibi görünüyor. Okyanuslardaki alçalma-kabarma olaylarını Ay'ın evreleri ile ilişkilendirme yeteneğine sahip olan beyin, bir kuyruklu yıldız gördüğünde bunu savaşın kazanılacağına ilişkin bir işaret veya uzaktaki bir süpernovayı bir tanrının ortaya çıkışı olarak görüyor. Hangi kalıpların önemli hangilerinin de rastlantısal olduğunu söyleyecek bir stratejiye gereksinim var. Bu stratejiyi buluncaya dek aradan 160.000 yıl geçti. Bu stratejiye bilim diyoruz.*

Astroloji, fal ve şanslı takılar konusunda Torgler tarafından 2007'de Rusya, Almanya, Fransa, Avusturya, İsviçre, Hollanda, Letonya, Slovakya ve Bulgaristan'da yapılan araştırma verileri, buralarda yaşayan insanların astrolojik tespitlerin-tahminlerin doğruluğuna, falların gelecek hakkında doğru öngörüler sunabileceğine ve şanslı takıların pozitif olaylar getirebileceğine inandıklarını ortaya koymuş ve katılımcılar söz konusu inançlarının davranışlarını, kararlarını şekillendirirken belirleyici olduğunu ifade etmişlerdir (Wang, Hernandez, Minor ve Wei, 2012: 713).

İçinde bulunduğumuz dönemde kişilerin geleceği öğrenme motivasyonu ile yoğun ilgi duyduğu batıl ve paranormal tabanlı bir konu olarak fal, astroloji gibi uğraşlar artık kolayca ulaşılabilen mobil uygulamalar (en popüler örnekleriyle Falaaddin, Falcı Bacı, Derya Abla gibi uygulamalar), internet siteleri, gazete ve dergiler aracılığıyla günlük yaşamlarımıza gözle görülür biçimde nüfuz etmiştir. Bu anlamda astrolojik yorumlamalar sosyal mecralarda (Twitter, İnstagram, Youtube vb.) giderek popülerleşmekte, gazete ve dergilerde kapladığı alan her geçen gün genişlemekte, günlük fallardan, yıllık fallara çeşitli biçimleriyle karşımıza çıkmaktadırlar (Çakan, 2016: 27). Teknoloji çağının bir getirisi olarak internet

kullanımının evrensel boyutta dikkat çekici bir yoğunluğa ulaşması, günümüzde batıl ve paranormal fenomenlerin aktarımında yalnız aile ve çevrenin değil sosyal medyanın da efektif bir güç olarak ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir.

Günümüz toplumlarının yaygın batıl-paranormal yansımalarından bazıları uğur-şans atıflarında kendini göstermektedir. Sayısız batıl-paranormal ögeden bahsedilebilecek günümüz toplumlarının nesnelere, olay, durum ve şeylere yükledikleri uğur ve uğursuzluk anlamlandırmalarının en yaygın örneklerinden biri olarak 13 sayısının yer aldığı -kültürel farklılıklar sayılara atfedilen anlamı değiştirdiği için her kültürde aynı algı oluşmasa da- apartman, daire, katın vb. tercih edilmemesi ve hatta asansörlerde 13. katın kullanılmamasına kadar varan davranışlara sıkça rastlanmaktadır (Tunçel, 2013: 10). Uğur ve uğursuzluk anlamlandırmalarına ilişkin Amerika'da yapılan Gallup araştırmasından elde edilen bulgulara göre Amerikalıların %14'ü kara kedi görmenin, %12'si merdiven altından geçmenin, %5'i ise ayna kırmanın uğursuzluk getireceğine inanmakta; bu doğrultuda İtalya Çevre ve Hayvan Haklarını Koruma Derneği verileri ise her yıl yaklaşık 60.000 kara kedinin 'uğursuzluk getirecek' düşüncesiyle öldürüldüğünü ortaya koymaktadır (Köse ve Ayten, 2012: 206). Günlük yaşam akışında kendini gösteren batıl görünüm ve uygulamalar, yalnız uğur-uğursuzluk değil şifa, iyileştirme, korunma temelinde de yansıma bulmaktadırlar. Türk toplumunda halk arasında yaygınlaşmış bir batıl şifa yöntemi olarak gece körlüğüne (halk arasında tavukkarası olarak bilinir) yönelik tedavide; soğuk bir pınardan su alınarak hastanın yüzüne sürüldüğü, bu işlemin gecesinde aynı pınara gidilerek suyun yanına yumurta bırakıldığı ve insanların bu yöntemle hastanın iyileşeceğine inandığı bilinir (Köymen, 1970: 22).

Bugünün dünyasında batıl ve paranormal yansımalar yalnız bireyler bağlamında değil şirketlerde dahi görülebilmektedir. Örnek vermek gerekirse popüler bir paranormal düşünce yapısı olan Feng Shui sistemi, McDonald's başta olmak üzere bazı fast-food restoranlarında kullanılmakta ve yemek yeme mekanları, ticari amaçlara -daha fazla tüketime- olarak uygun olacak şekilde yeniden dekore edilmektedir (O'Sullivan, 2010: 32). Buna ek olarak Amerika'da Morgan Stanley ve Smith Barney gibi pek çok saygın şirket, işe Feng Shui uzmanları almakta ve bu uzmanların görüşleri

doğrultusunda çalışma alanlarını yeniden düzenlemektedirler (Kramer ve Block, 2008: 783).

Bilimsel ve teknolojik gelişmeler ışığında 'doğru' ve 'gerçek' olanın sürekli değişmesi, güncellenmesi, insanların hızla değişen dünyaya ayak uydurabilmek adına algılarını da dinamik tutma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu durum 'inanılanın ne olduğu' noktasında da etkisini göstermiştir ki günümüzde insanların yalnızca kendi bildiğini doğru kabul etmeye yönelik eğilimleri görece esnemiş ve geçmişte geçerli olanın günümüzde çürüyen inançlara dönüşmesine tanık olmuş bireyler, bugün inandıklarının da sorgulanabilirliği, ilerleyen zamanla batıl sayılabileceği konusunda farkındalık geliştirmeye başlamışlardır (Peoples & Bailey, 2006: 284).

4.9. Popüler Kültür, Eğlence-Tüketim Endüstrisi ve Batıl-Paranormal Temsiller

Günümüz toplumlarında batıl ve paranormal ögelerin sosyolojik, psikolojik vb. pek çok etken sebebiyle yaygınlaşarak bir tür popüler kültür ürünü haline gelmesi, durumun farklı bir boyutunu da ön plana çıkarmaya başlamış; batıl-paranormal konular temelinde şekillendirilmiş pek çok farklı ürün, uygulama, faaliyet vb. eğlence ve tüketim endüstrisi sektörlerinin kayda değer bir gelir alanı haline gelmeye başlamıştır. Kişilerin başlarına gelebilecek olumsuzluklardan, kötü şans ve uğursuzluklardan, günlük hayatın stresinden, maddi ve manevi her türlü felaketten korunabilmek yani popüler tabiriyle 'olumsuz/negatif enerjilerden temizlenmek/arınmak' adına yöneldikleri bir takım sözlü ya da fiziksel tekrarların, davranış kalıplarının ya da maliyetsiz ritüellerin üzerine yeni, güncel ve maliyetli alternatiflerin de eklendiği dikkat çekmektedir. Bugün doğaüstü güçlerden yardım isteyerek kendisini 'arındırmak' isteyen pek çok insan aracı olarak kitaplardan, kristallerden vb. istifade etmektedir ve diyebiliriz ki bu istifade, ticari çıkarlara da çanak tutmaktadır (Safei ve Khodabakhshi, 2012: 243). Pazarlama kültürünün temelinde yer alan ürün, hizmet ya da fikri paraya dönüştürme prensibi, 21. Yüzyılın sürekli değişen dünyasında batıl ve paranormal yapıların temelindeki mistik ve spritüel düşüncelerle birleştiğinde son derece verimli bir tüketim alanı ortaya çıkmaktadır (Demir, 2011:8-9).

Pek çok çeşidi olsa da en popüler kullanıma sahip kuvars, akik, mercan gibi kristaller, şifa ve korunma amacıyla günümüzde yaygın olarak kullanılmaktadır (Webster, 2008: 209). Doğal taşlara farklı ve doğaüstü anlamlar, işlevler atfedilmekte ve dahası birtakım 'enerji çalışmaları' ile şarj edildiği, enerjisinin kullanacak kişiye özel bir şekilde programlandığı, 'uyumlandığı' iddia edilen taşlar çok ciddi maliyetlerle satışa sunulmaktadırlar. Söz konusu uyumlama ve doğal taşın enerjisini temizleme çalışmaları da başlı başına ritüeller içermekte, ay fazlarını takip eden dönemlerde özellikle dolunay zamanları, dolunay ışığı altında yapılan taş temizleme uygulamaları çerçevesinde gerçekleştirilmektedirler. Son dönemlerde kristaller, doğal taş, metal ve objelerin uğuruna, şifasına ve kötü enerjilere karşı koruyuculuğuna olan inanç giderek artmış; örnek vermek gerekirse 'bakır bilezik kullanımı romatizmayı iyileştiriyor' inancının yaygınlaşması ile bakır bilezik satışlarının bir anda arttığı gözlenmiştir (Tanyu, 1976: 141-142).

New Age şifa teknikleri kapsamında gerçekleştirilen enerji şifası uygulamalarının, bilimsel dayanaklarına ilişkin yapılan çalışmalarda Access Bars, EFT, Reiki gibi tekniklerin kişiler üzerinde ölçümlenebilir farklılıklar yaratabildiklerine ilişkin bulgulara saptanmış ve insanların fiziksel, ruhsal, kişisel problemlerine pozitif yönde etki edebildiğine dair görüşler çoğalmaya başlamıştır. Ancak buna rağmen enerji şifası konusu, tekniklerin uygulanma biçimi dolayısı ile istismara açık bir alan yaratmaktadır. 'Şifacı' rolü üstlenen kişilerin yetkinliğine ilişkin bir çerçeve çizmenin neredeyse imkânsız olduğu günümüz koşulları dolayısı New Age şifa anlayışı, ticari çıkarlara hizmet etmek noktasında pek çok insan tarafından şifacı, enerji uzmanı, yaşam koçu gibi kimliklerle fütursuzca kullanılan, elverişli bir alan sunmaktadır. Modern enerji şifacılığı kapsamında kendini gerçekleştirme, özünü keşfetme, özgürleşme ve arınma gibi misyonlarla yürütülen pek çok faaliyetin iyi niyetli diyebileceğimiz insanlara pozitif etki sunan işlevsel tarafları olabildiği kadar maddi ve manevi olarak bireyleri suistimal etmeye elverişli bir yanı olduğunu su götürmez bir gerçektir. Büyük umutlarla ve beklentilerle, ciddi ücretler ödeyerek düzenlenen eğitimlere, bireysel seanslara, workshoplara, şifa kamplarına, seminerlere, grup çalışmalarına vb. sayısız aktiviteye katılarak sonuçta para, zaman kaybı ve hayal kırıklığı ile ayrılan insanların sayısı azımsanmayacak kadar fazladır.

Yeni nesil şifa tekniklerinin sunduğu istismara açık alan konusunda verilebilecek örneklerden biri olan ve uyguladığını iddia ettiği 'enerji sağaltımı' yöntemiyle 20 yaşına basmadan milyoner olan Adam Dreamhealer; kanser hastalarını usunun gücünü kullanarak 'kuantum holografisi' olarak isimlendirdiği tekniğiyle iyileştirdiğini iddia etmektedir (Park, 2010: 96). Ancak iddiayı sınama ve tedavinin sağladığı iyileşmeyi somut verilere dayandırma amacıyla hastalardan hiçbir biyopsi örneğinin alınmadığı tespit edilmiştir ki bu da ortada gerçekten bir şifa ya da iyileşme olup olmadığını sorgulatacak niteliktedir (Park, 2010: 97). Türkiye'de yaşanan güncel bir örnekle durumu açıklamak gerekirse, Mart 2021'de kendilerini enerji eğitmeni ve çakra uzmanı olarak tanıtan sözde şifacılar tarafından sosyal medya üzerinden 'enerji gönderme ve çakra açma' vaatleriyle dolandırılan pek çok insanın, ödediği ücret karşılığında 'kilo açma/verme enerjisi', 'milyoner olma enerjisi', ' iş bulma enerjisi', 'güzel görünme enerjisi' satın aldığı ve hatta bu enerjileri 'ekonomik paketler halinde' satın alanların da olduğu görülmüş; dahası dolandırıcıların sattıkları şifa karşılığında sertifika vereceklerini, şifa satın alan insanların uygulayıcı da olabileceklerini iddia etmeleri ile dolandırıcılığın dozu artmış, şikayetler sonucunda söz konusu sosyal medya hesapları kapatılmıştır (Haber7, 2021). Gine'de 2018 yılında yaşanan bir diğer örnekte de N'na Fanta Camara isimli 'şifacı' olduğunu iddia eden bir kadının, hamile kalamayan kadınlara şifa dağıttığını iddia ederek, karınlarının şişmesine yol açacak bitkisel kürler vermesi sonucunda, yaşları 17 ile 45 arasında değişen yaklaşık 700 kadının sözde şifadan olumsuz etkilendiği (kadınlar aldıkları kür sonrası önce istifra ettiklerini, sonra karınlarının şişmeye başladıklarını ifade etmişlerdir) ortaya çıkmış ve verdiği kürün iyi geleceğine ilişkin kadınları ikna eden Camara'nın kadınları 'doktora görünmemeleri' gerektiği konusunda tembihlemiş olması da dikkat çekmiştir (BBC News Türkçe, 2018). Aylık ortalama gelirin 48 dolar olduğu ülkede, kadınların, sahte şifa tedavisi karşılığında 33 dolar ödeme yaptıkları ve dolandırıcıya ayda binlerce dolar kazandırdıkları olayda, sözde şifacının kadınlardan, karınlarının şişmeleri (hamile olduklarını sanmaları) sonrasında tavuk ve kumaş gibi 'hediye'ler talep ettiği de öğrenilmiş ve tüm bunlar üzerine Camara'nın 'sadece hastalara yardım etmeye çalıştım' ifadesi durumun trajikomikliğini perçinlemiştir (BBC News Türkçe, 2018).

Enerji şifacılığı konusunun eğlence ve tüketim sektörüne yansımalarına ilişkin verilebilecek çarpıcı örneklerden biri de yazar, yönetmen ve eğitmen Ela Başak'ın gerçek hayat hikayesinden hareketle oluşturularak önce aynı isimli kitabı okuyucuya sunduğu ve daha sonra 'Gain' adlı yeni nesil bir içerik platformunda da 6 bölümlük bir belgesel şeklinde yayınlanan "Bir Şifa Bağımlısının İtirafları (2021)" serisidir ve belgesel, kızının amansız hastalığı nihayetinde umut, çıkış yolu arayan Başak'ın New Age şifa tekniklerini deneyimleme ve hatta bu süreçte kaybolma öyküsünü konu almaktadır. Konu hakkında verdiği bir röportajda kendini bir şifa bağımlısı olarak tanımladığını ifade eden Başak'ın "Dövme ya da estetik bağımlılığı gibi bir şey bu. Bir kere girdim duramıyorum. Nasreddin Hoca'nın 'Ya tutarsa' hikayesindeki gibi 'Ya iyi gelirse' diye kapı kapı geziyorum. 10 yılda 35 şifa uygulaması denedim, bir araba parasını şifacılara harcadım" ifadesi son yıllarda yükselen 'şifa ve kişisel gelişim fenomeni'nin geldiği noktayı algılayabilmek konusunda çarpıcı bir örnektir (Hürriyet, 2019).

New Age inanış biçimlerinin bir ürünü olarak ortaya çıkan, popüler kültürün ve tüketim endüstrisinin en önemli metalarından biri haline gelen konuya ilişkin kitaplar, bugün kitapçılar dışında zincir marketlerden benzin istasyonlarına pek çok noktada kolayca ulaşılabilir ürünler haline gelmiştir. Bu ulaşılabilirliğini ve yaygınlığını, dünya çapında gördüğü ilgi ve talep ile açıklayabileceğimiz bu kitaplara verilebilecek en popüler örnekler Rhonda Byrrne'ın Secret (Giz) kitabıdır ki; kitap, sunduğu öğreti ile büyük ses getirmiş ve hatta 2006 yılında New York Times gazetesinin en çok satanlar listesinde birinci sırasında uzunca süre yer almıştır. Kitapta pek çok fizikçinin yer alması ve 'ortaya çıkarılan, insanlık yararına paylaşılan gizli bilgilerin' bu fizikçiler tarafından bilimsel dayanaklarla açıklandığının iddia edilmesi kitabın dikkat çekici yanını oluşturmaktadır. Bir röportajında fizikçi olması dolayısıyla Robert Park'a kitapla ilgili fikri sorulduğunda "Kendim dahil, tanıdığım fizikçiler arasında kitabı duymuş tek bir fizikçi yok" yanıtını veren Park, nesnelere dönüşen düşünce gücünün anlatıldığı kitapta bahsi geçen kuantum fizikçilerinin kim olduğunun söylenmemesi noktasında kitabı eleştirmiştir (Park, 2010: 104). New Age yaklaşımlar temelinde şekillenen ve bu tarz öğretilerin sunulduğu kitapların (Gary Trudeau: "Doğal İyileşmeler"; Eckhart Tolle: "Şimdi'nin Gücü" ve "Dinginliğin Gücü"; Loise

Hay: “Düşünce Gücüyle Tedavi”; Joe Vitale: “Zero Limit” ; Gary Douglas: “Nasıl Milyoner Olunur?”; Osho: “Provatakör Mistik” ve “Meditasyon” vb.), sürekli olarak dünya genelinde ‘çok satanlar’ listelerinde yer alışı son dönemlerde oldukça sık rastlanan bir tüketim ritmi haline gelmiştir. Yalnız edebiyat alanında değil sinema sektöründe de yoğun ilgi gören spritüel, mistik konuların işlendiği dizi (Black Mirror/2011, Sense 8/2015, The OA/2016 vb.) ve filmler (Matrix Serisi/1999-2021, Şifa/2017, 6. His/1999, İyilik Yap-İyilik Bul/2000, Ruh Eşim/2011, Bilinmeyen Yol/2002, Ye-Dua Et-Sev/2010, Kehanet/2009, Frekans/2000, Küçük Buda/1993, Bugün Aslında Dündü/1993, Hayata Uyanmak/2001 vb.) de giderek yaygınlaşmakta, içerik platformlarında dikkat çekici izleyici sayılarına ulaşmaktadır. Spritüel ve mistik ögelerin sunduğu elverişli ve ilgi çekici zeminde şekillenen, eğlence ve tüketim endüstrisi ürünlerine Türkiye’den örnek vermek gerekirse, internet bağlantılı bir yayın hizmeti sunan içerik platformu Netflix’de 3 sezon halinde yayınlanan “Atiye” (2019-2021) dizisi, tamamıyla mistik ögeler barındıran kurgusuyla dünya çapında izlenme rekorları kırmış, platformun en çok izlenen dizileri arasında yerini almıştır.

Batıl ve paranormal unsurlar kapsamının her zaman ilgi uyandırmasıyla gündemden hiç düşmeyen önemli bir alanında bulunan astroloji, spritüel eğlence ve tüketim endüstrisinin kalbinde yer almaktadır diyebiliriz. Astroloji yani yıldız falına ilişkin ilginin inanılmaz boyutlara gelişinin basına yansıması, 2021’de “En Gözde Meslekler: Astroloji ve Şeflik” başlığı ile yapılan haber kapsamında da görülmektedir ki; haber içeriği yapılan araştırmalar neticesinde 10 gençten en az 2-3 tanesinin astrolog ya da şef olmak istediğine ve astroloji eğitimlerinin hızla dolması sonucu kişilerin bu eğitimlerde yer bulmakta zorlanmasına değinmektedir (Hürriyet, 2021). Söz konusu haberde de dikkat çekildiği üzere büyük rağbet gören astroloji eğitimlerine biçilen astronomik ücretler, bu alanı iyi bir kazanç alanı haline getirse de konu, bahsi geçen eğitimlerle sınırlı kalmamaktadır. Spritüel ve mistik konularda yapılan workshoplar, seminerler ve konunun farklı bir alanı olarak ‘burçlara özel’ yapılan kupadan t-shirte (Zara, DeFacto gibi markaların burç t-shirti serileri), defterden kaleme, kokudan (örneğin Bee Beauty markasının ‘burçlara özel’ deodorant serisi) mücevhere (örneğin Altınbaş, So Chic gibi mücevher markalarının burç kolyesi serileri) sayısız tüketim metası astrolojik bir zeminde pazarlanmaktadır.

Astroloji temelinde yaratılan tüketim alanlarının en önemli boyutu da astrologlar tarafından kişiye özel 'doğum haritasının okunması' temelindeki bireysel danışmanlıklardır. Astrolojik bireysel danışmanlıkların en fazla eğilim gösterilen mistik tüketim biçimi olduğunu söylemek mümkündür. Bu noktada dikkat çeken husus toplumsal kriz dönemlerinin ve kişilerin hissettikleri yoğun stres, belirsizlik, umutsuzluk ve hayal kırıklıklarının astroloji gibi batıl ve paranormal hususlara olan ilgiyi nasıl tırmandırdığını izleyebilmektir. Küresel boyutta herkesi etkisi altına alan Covid-19 Pandemisi, Aralık 2019 itibariyle Dünya'da, Mart 2020 itibariyle ise Türkiye'de başlayıp Eylül 2021 itibariyle hala yoğun bir şekilde varlığını hissettiren yapısıyla, tüm dünyada çok ciddi bir can kaybına, kriz ve kaos ortamına, öngörülemezlik, belirsizlik haline ve çok uzun bir süre sosyal izolasyona sebebiyet vermiştir. Sosyolojik olarak pek çok etki ve iz bırakan pandemi koşulları, bireysel düzlemde de depresif duygu durumları, stres, kontrolü kaybetmişlik hissi, kimileri için izolasyonun getirdiği bir yalnızlık, ekonomik kaynakların riske girmesi/yok olmasının getirdiği korku ve endişe hali olarak yansıma bulmuştur. Bu noktada yaşamının gidişatını ve geleceğini görebilmek ve belirsizliği giderebilmek, kontrolü yeniden ele alabilmek, korkuyu ve stresi bir nebze olsun azaltarak umut yeşertebilmek gibi birçok farklı amaçla, kişilerin gelecek hakkında kehanetlerde bulunan astrologlara yani astrolojik danışmanlıklara yoğun bir talep gösterdikleri dikkat çekmiştir. Pandemi sürecinde insanların astrolojik danışmanlıklara artan ilgisi, pek çok gazete ve TV'de haber değeri bulmuş, farklı gazetelerin manşetlerinde "Pandemide Neden Astroloji ve Fala İlgi Giderek Artıyor?", "Astrologlarda Randevu Kuyruğu: En Düşük Ücret 1200 TL", "Pandemide Astrologlara İlgi Arttı: 2021'de Bizi Neler Bekliyor?" gibi ifadelerle yer almıştır (Milliyet, 2021; Sputnik, 2021; Haber Global, 2021). Haber içeriklerinde dikkat çeken detaylar arasında pek çok astroloğun 2-3 yıl boyunca randevularının dolu olduğu bilgisine ek olarak Astrolog Sevilay Eriçdem'in ifadeleriyle astroloji "Tarihin tekerrüründen datalandırılarak, bilimsel alt yapılara dayalı ve meteorolojiden hiçbir farklı olmayan bir tahmin ve yorum sanatı" olarak tanımlanmış ve Eriçdem, astrolojik danışmanlıkların başarısı hakkında "Cevaplarımızda %80-90 civarında garanti verebiliyoruz" iddialarında bulunmuştur (Sputnik, 2021). Konuya ilişkin diğer çarpıcı detaylar ise Ünlü Astrolog Öner Döşer'in

yardımcısının "Özellikle bu pandemi döneminde insanlar çıldırmış gibi randevu aldı. Geçtiğimiz 4 ay içerisinde 1,5 yıllık randevu verdim. Öner Hocanın öngörüleri çok yerinde ve doğru olduğu için popülaritesi arttı" ifadeleri olmuştur (Milliyet, 2021). Altun (2021: 595) tarafından yapılan araştırma neticesinde "Covid-19 Pandemisinin insanlık üzerindeki yoğunlaşmış yıkımının giderek kaygı yarattığı son dönemlerde astrolojiye ilgi artarken" ortaya çıkan tablonun "Kaygıyı kara dönüştürmek" ifadesiyle özetlenişi dikkat çekicidir.

Tüketim kültürünün metası haline gelmeye başlayan batıl ve paranormal unsurlar, şirketlerin satış stratejilerini dahi şekillendirmeye başlamış; batıl yaklaşımları üretilen ürünlerin nitelikleri ile bütünleştirme çabası içerisine giren şirketler renk, kalite ve satış fiyatı gibi önemli unsurları da bu doğrultuda biçimlendirir olmuşlardır (Özgüven, 2013: 112). Tüketicilerin karar verme süreçleri ile batıl inançlar arasında yapılan pek çok araştırma bulunmaktadır. Bu konuda Çin'de yapılan bir araştırmada tüketicilerin markalara dair algıları incelenmiş; reklam metinlerindeki 4 rakamları 8 ile değiştirildiğinde (Çin toplumunda 4 uğursuz, 8 uğurlu rakam olarak kabul edilir), metinlerin daha iyi anlaşıldığı, algının reklama daha çok yoğunlaştığı görülmüş ve sonuçta ürünü satın alma noktasında batıl unsurun tüketim tercihini etkilediği kanaatine varılmıştır (Akt. Özgüven, 2013: 114). Dünya genelinde batıl unsurların satış/pazarlama süreçlerinde kullanılması yaygın bir durumdur ki birçok örneği bulunan bu durum, en bilinen şampuan markalarından biri olan 'Elidor'un satış stratejisine de yansımış; marka, Türkiye'de yayınladığı reklamlarında nazar boncuğu kullanarak "Elidor kullanan kadınların saçlarına sürekli bakılacak, kıskanılacak, nazar değecek kadar güzelleşecek" mesajı vermeye çalışmıştır ki böylece nazar boncuğu reklamda "nazara karşı bir koruma ibaresi" olarak yer almıştır (Akova, 2011: 142). Yürüttüğü strateji ile amacına ulaştığını da söyleyebileceğimiz markanın, kampanya uzmanlarından biri ile yapılan görüşmede, uzman kişi reklamın yayınladığı yıl markanın Türkiye'de satış rekorları kırdığını belirtmiş; "ürün formülü ve şişede hiçbir değişikliğe gitmememize rağmen altı ay gibi kısa bir sürede pazar payımız %8 arttı" ve "kızların saçında sıkça nazar boncuğu görmeye başladık" ifadeleri ile kampanyanın etki gücünü ortaya koymuştur (Akova, 2011: 145).

Tüketim kültürü kapsamında batıl inançlar, satın alınan ürünün ne olduğunu etkilediği gibi ne zaman satın alınacağını da etkilemekte; kişilerin alışveriş yapacakları zaman dilimleri de batıl düşüncelerle şekillenebilmektedir. Örnek vermek gerekirse Tayvan'da uğursuz, kötü şeylerin başa geldiğine inanılan ve 'Hayalet Ay' olarak adlandırılan dönemde satın alma davranışının azaldığı (araba satışlarının yılın geri kalanına göre %30 düşüşü) tespit edilmiştir (Simmons ve Schindler, 2003: 102). Günlük yaşamın rutinleşmiş detaylarında dahi kendini gösteren batıl davranış pratiklerine, tüketim kültürü kapsamında verilebilecek bir diğer güncel örnek; Japon kültüründe 'Kit Kat' ikilemesinin uğurlu bir mantra etkisi yapması sebebiyle Japon öğrencilerin sınav öncesi 'Kit Kat' gofretler yeme davranışlarıdır ki bu Türk kültüründe yaygın olan, önemli sınavlar öncesinde okunmuş su, okunmuş pirinç yemekten farksızdır (Demir, 2011: 8).

5. BÖLÜM: SAHA ARAŞTIRMASINDAN ELDE EDİLEN BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölüm, araştırma hipotezlerini test etmek amacıyla yapılan analizler ve bu analiz sonuçlarının yorumlanmasına ayrılmıştır. Analiz süreci üç aşamalı olarak gerçekleşmiştir. Demografik bilgi formundan elde edilen yaş, cinsiyet, gelir, eğitim durumu, meslek grubu, anne-baba eğitimi, yaşam alanı, bölge ve aile yapısı değişkenleri, ilk olarak Paranormal İnanç Ölçeği, ikinci olarak Kültürel-Güncel Paranormal Temsiller Anketi verileriyle test edilmiştir. Yani demografik bilgiler bağımsız değişken olarak ele alınmış iken PİO ve KGPTA bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. Üçüncü aşamada kişilerin batıl-paranormal inanç düzeyleri ile bu inançları pratiğe/davranışa dökme düzeyleri arasındaki ilişkiyi anlamlandırmak amaçlı testler uygulanmıştır. Bulguların değerlendirilmesi ve yorumlanması, çalışmanın teorik arka planı temel alınmak suretiyle literatürde yer alan benzer/yakın temalı araştırmaların neticeleri ile ilişkilendirilerek yapılmıştır.

5.1. Veri Toplama Araçları ve Uygulama

Araştırma kapsamında, anket tekniği kullanılmış olup veri toplama aracı olarak "Paranormal İnanç Ölçeği" ve "Kültürel ve Güncel Paranormal Temsiller Anketi" ile Demografik Bilgi Formu tek bir form haline getirilip uygulanmıştır.

5.1.1. Demografik Bilgi Formu

Demografik Bilgi Formu içerisinde katılımcılara cinsiyet, yaş, eğitim durumu, meslek, gelir düzeyi, yaşam alanı, ebeveynlerin eğitim düzeyi ve aile yapısına ilişkin sorular yöneltilmiştir.

5.1.2. Paranormal İnanç Ölçeği (PİÖ)

Paranormal İnanç Ölçeği (PİÖ), Tobacyk (1988-1991)'ın uluslararası düzeyde kabul görmüş ölçeğinden hareketle paranormal inançların mahiyetini anlamak, ortaya konma biçimlerini ve süreçlerini incelemek amacıyla geliştirilmiş bir ölçektir. Türkçeye, Türk ve Müslüman kültürüne uyarlanarak Arslan (2010) tarafından revize edilen bu ölçek, Tobacyk'ın ölçeğindeki bazı maddelerin aynen çevrilmesi, bazı

maddelerin ise değiştirilerek alınması ile oluşturulmuştur. Paranormal İnanç Ölçeği toplam 27 sorudan oluşmaktadır.

Likert tipi hazırlanmış bu ölçek, 1 ila 5 arasındaki sıklık derecelerinden oluşan şıklardan birinin seçilmesi suretiyle yanıtlanmaktadır. 22. Madde haricinde tamamen olumlu ifadelerden oluşan ölçek seçenekleri, sırasıyla *Kesinlikle Katılmıyorum (1), Katılıyorum (2), Kararsızım (3), Katılıyorum (4), Kesinlikle Katılıyorum (*5*)* şeklindedir ve puanlanarak değerlendirilmiştir. Ölçekten alınabilecek minimum puan (1x27) 27; alınabilecek maksimum puan ise (5x27) 135 puandır. Ölçeğin uygulandığı 1600 kişilik örneklem grubunun PİÖ puan ortalaması **($\bar{x}$=3,12**), standart sapması ise **(S=0,622)** olarak hesaplanmıştır. Bu bağlamda düşük PİO puanı, düşük paranormal inanç düzeyine işaret ederken, yüksek PİO puanı ise yüksek paranormal inanç düzeyine işaret etmektedir. Ölçek maddeleri 7 alt boyutta (alt faktör) altında toplanmıştır. Bu bağlamda Faktör I (26, 21, 8, 16, 15, 1, 27, 25, 18, 13) *"Geleneksel Dini Paranormal İnançlar"*; Faktör II (23, 10, 17,3) *"Büyü"*; Faktör III (14,7,20,24) *"Geleceği Bilme"*; Faktör IV (2,9,22) *"Psişik"*; Faktör V (12,5) *"Ruhçuluk"*; Faktör VI (19,6) *"Olağan Dışı Yaşam Formları"*; Faktör VII (11,4) *"Batıl İnanç"* şeklindedir.

- **Ölçeğin Geçerliliği ve Güvenilirliği**

Araştırma kapsamında bireylerin paranormal inanç düzeylerinin ölçülmesi amacıyla PİÖ kullanılmıştır. PİÖ geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları, ölçeğin geliştiricileri tarafından yapılmış olsa da farklı katılımcılar üzerinde uygulanmış olması yani örneklem grubunun değişmesi sebebiyle; bu araştırmada da söz konusu geçerlilik, güvenilirlik çalışmalarının yapılması gerekliliği doğmuştur. Bu kapsamda yapılan geçerlilik ve güvenilirlik analiz bulguları bu kısımda sunulmuştur.

Ölçek geçerliliği, bir ölçeğin, ölçülmesi beklenen şeyi diğer faktörlerin etkilerinden arındırılmış olarak ölçebilme kapasitesi ile ilişkilidir (Karasar, 2009: 151). Ölçek geçerliliğinin sınanması amacıyla kullanılan tekniklerden biri olan faktör analizi, bir analizdeki değişken sayısını azaltmak maksadıyla bir arada değerlendirilebilecek değişkenleri 'faktör' adı altında toplama işlemidir (Günel, 2010: 51). Temel olarak değişkenler arası ilişkinin anlamlı bir çerçevede ortaya konmasını

amaçlayan faktör analizi (Albayrak, 2005: 111); girdi olarak kabul ettiği çok sayıda değişkeni temsil eden, az sayıda yeni değişken oluşturmaya dayanmaktadır (Kalaycı, 2010: 321). Araştırma kapsamında PİÖ geçerliliğini sınamak amacıyla faktör analizi yapılmış olup, bu işlem öncesinde faktör analizine uygunluğu test etmek için kullanılan Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Barlett Testi kullanılmıştır.

KMO Testi değişkenlerin örneklem büyüklüklerinin faktör analizi için uygun olup olmadığını test etmek amaçlı kullanılmaktadır (Turanlı, Cengiz, Bozkır, 2012: 48). KMO değeri, 0 ila 1 aralığında değer almakta ve 1'e yaklaştıkça değişkenlerin analiz tahminini yapma kapasitesi artmakta olduğu gibi Field (2000)'a göre KMO alt sınır değeri 0,5'tir (Kootstra, 2004:4). Arslan tarafından geliştirilen Paranormal İnanç Ölçeği, bu çalışma kapsamında 1600 kişilik örneklem grubuna uygulanmış olup elde edilen verilerin faktör analizine uygunluğunun test edilmesi için bakılan KMO değeri **0,918** olarak hesaplanmıştır ve bu değer, uygun referans aralığında bulunmaktadır. Değişkenler arası ilişkinin incelenmesi ve değişkenlerin tutarlılığını ölçmek amacıyla yapılan Barlett's Testi (Polat, 2012: 102) sonucunun da anlamlı bir ilişkiselliğe işaret etmesi **($p<0.05$)**; veriler için faktör analizinin uygulanabilir olduğunu ve anlamlı faktörleşmeler elde edilebileceği sonucunu ortaya koymaktadır.

Faktör analizi sonuçları ile maddelere ait faktör yükleri ortaya koyulmuş olup, 0.40'ın altında faktör yükünün olmadığı tespit edilmiştir. Burada faktör yükü ile ifade edilen, ilgili faktörü açıklama katsayısıdır (Büyüköztürk, 2002: 473). Faktör yük değeri büyüdükçe, değişkenin ilgili faktörü açıklama kapasitesi de artmaktadır. Referans değer olan 0.40 altında yük değeri olmaması, maddeler ile yüklendikleri faktörler arasındaki yüksek korelasyonel ilişkiye ve dolayısı ile faktör göstergeleri arasındaki uyuma işaret etmektedir.

Faktör	Madde	FAKTÖRLER						
		1	2	3	4	5	6	7
Geleneksel Dini Paranormal İnanç	GD – 2	,952						
	GD – 5	,947						
	GD – 1	,936						
	GD – 3	,905						
	GD – 4	,814						
	GD – 7	,675						
	GD – 6	,627						
	GD – 8	,586						
	GD – 10	,584						
	GD – 9	,582						
Büyü	BÜ – 1		,906					
	BÜ – 2		,895					
	BÜ – 3		,818					
	BÜ – 4		,748					
Geleceği Bilme	GB – 1			,876				
	GB – 2			,874				
	GB – 4			,732				
	GB – 3			,728				
Batıl İnanç	Bİ – 2				,915			
	Bİ – 1				,899			
Ruhçuluk	RU – 1					,927		
	RU – 2					,896		
Psişik	PŞ – 1						,979	
	PŞ – 2						,824	
	PŞ – 3						,779	
Olağan Dışı Yaşam Formları	OD – 1							,925
	OD – 2							,786

(Rotasyon: Promax; **>0,30 ve üstü değerler gösterilmiştir.)

Tablo 5.1. Paranormal İnanç Ölçeği Faktör Yükleri

Faktörlerin toplam varyansı açıklama oranları ele alınırsa, birinci faktör olan Geleneksel Dini Paranormal İnanç toplam varyansın **%34,30**'unu, ikinci faktör olan Büyü toplam varyansın **%14,87**'sini, üçüncü faktör olan Geleceği Bilme toplam varyansın **%6,57**'sini, dördüncü faktör olan Batıl İnanç toplam varyansın **%5,16**'sını, beşinci faktör olan Ruhçuluk toplam varyansın **%4,11**'ini, altıncı faktör olan Psişik toplam varyansın **%4**'ünü ve yedinci faktör olan Olağan Dışı Yaşam Formları ise

toplam varyansın **%3,24**'ünü açıklamaktadır. Söz konusu yedi faktör tarafından varyansın toplamda **%72,26**'sının açıklandığı görülmektedir.

Güvenilirlik ise, belli bir şeyi ölçme amaçlı olarak, aynı süreçlerin takibiyle ve aynı ölçütlerin kullanımı ile yapılan ölçümlerin bir tutarlılık çerçevesi dahilinde benzer sonuçları ortaya koymasıdır (Karasar, 2009: 148). Kısaca tesadüfi hatalardan arınıklık olarak ifade edilebilecek güvenilirlik, bilimsel araştırmalarda kullanılan ölçekler için en önemli gerekliliklerdendir (Büyüköztürk, 2009: 169). Ölçek güvenilirliğini sınamak adına pek çok yöntem geliştirilmiştir. Bu noktada istatistiksel analizlerde ölçek güvenilirliğini sınamak adına en yaygın kullanılanlar K-20 ve Cronbach's Alpha yöntemleridir (Brown, 2002: 17).

PİÖ'nün güvenilirliğine de Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayısı tespit edilerek karar verilmiştir. 1600 kişilik örneklem grubuna uygulanan PİÖ verilerine göre Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayısı **0,915** olarak hesaplanmıştır. Araştırmada elde edilen güvenilirlik katsayısı ile ölçek geliştiricilerinin yaptıkları araştırma sonucu elde ettikleri güvenilirlik katsayısı (0,85) yaklaşık değerler ortaya koymaktadır. Sonuç olarak elde edilen güvenilirlik katsayılarının yüksekliği (referans değer: 0,70<**<0,95) ölçeğin güvenilir bir ölçek olduğuna işaret etmektedir (Tavakol, Dennick, 2011: 54).

PİÖ alt faktörlerinin Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayıları hesaplandığında, Geleneksel Dini Paranormal İnanç faktörü için bu değerin **0,928**; Büyü faktörü için **0,887**; Geleceği Bilme faktörü için **0,821**; Psişik faktörü için **0,751**; Ruhçuluk faktörü için **0,812**; Olağan Dışı Yaşam Formları faktörü için **0,803** ve Batıl İnanç faktörü için ise **0,765** olduğu görülmektedir. Bu anlamda alt faktörlerin güvenilirlik katsayılarının yüksek oluşu, güvenilirliği ortaya koymakta; bu sonuç analiz bulguları için önem taşımaktadır. (Referans Aralıkları: **>0.8: Yüksek Derecede Güvenilir, 0.6<**<0.8: Oldukça Güvenilir, 0.4<**<0.6: Güvenilir, **<0.4: Güvenilir Değil).

5.1.3. Kültürel ve Güncel Paranormal Temsiller Anketi (KGPTA)

Kültürel ve Güncel Paranormal Temsiller Anketi, günümüz toplumlarında giderek yaygınlaşan, popülerleşen paranormal inanç ve davranışlar ile Türk kültürüne özgü, geleneksel, halk arasında yaygın batıl inanç ve davranışları ölçmek amacıyla,

araştırmacı tarafından oluşturulmuştur. Hem evrensel hem de kültürel bir boyutu olan KGPTA'nın oluşturulması aşamasında konu ile alakalı literatür incelenmiş; araştırma kapsamında ele alınmak istenen fakat PİÖ maddeleri ile kapsanamayan, sorgulanamayan konulara literatür desteği doğrultusunda yer verilmiştir. Soru setinin oluşturulması sürecinde taslak olarak oluşturulan madde havuzu, 30 kişilik bir örneklem grubuna uygulanarak pilot çalışma yapılmıştır. Pilot çalışma neticesinde yeterince doğru anlaşılmadığı gözlenen maddeler ile ilgili gerekli düzeltmeler yapılmıştır. 25 maddeden oluşan KGPTA, Likert tipi hazırlanmış olup, 1 ila 5 sıklık derecelerine karşılık gelen cevap seçeneklerinin işaretlenmesi ile yanıtlanmaktadır. Tüm maddelerin olumlu ifadeler içerdiği soru setinde sıklık derecelerine karşılık gelen yanıtlar şu şekilde ifade edilmiştir: *Kesinlikle Katılmıyorum (1), Katılıyorum (2), Kararsızım (3), Katılıyorum (4), Kesinlikle Katılıyorum (5).* Verilen yanıtlar doğrultusunda, puanlama ile değerlendirilen anket üzerinden alınabilecek minimum puan (1x25) 25; maksimum puan (5x25) 125'dir. 1600 kişilik katılımcı grubundan elde edilen veriler neticesinde KGPTA ortalama puanı **($\bar{x}$=3,73)**, standart sapması **(S=0,703)** ise olarak hesaplanmıştır. Elde edilen puan neticesinde düşük KGPTA puanı, batıl/paranormal temsillere ilişkin düşük düzeyli ilgi/eğilime, inanç ve davranış örüntüsü bağlamında görece daha az göstergeye işaret ederken; yüksek KGPTA puanı söz konusu eğilim ve göstergelerin daha belirgin oluşuna, yüksekliğine işaret etmektedir. Soru setini oluşturan maddeler 6 alt boyutta toplanmıştır. Bu bağlamda Faktör I (13, 21, 6, 23, 4, 9, 25, 2, 7) *"Pratik Boyutunda Şans-Uğur Temsilleri"*; Faktör II (24, 19, 20) *"New Age"*; Faktör III (10, 15, 14) *"Astroloji&Fal"*; Faktör IV (3, 22) *"Nazar"*; Faktör V (5, 12, 11, 1, 8) *"İnanç Boyutunda Şans-Uğur Temsilleri"*; Faktör VI (16, 17, 18) *"Aktarım-Temsil"* şeklindedir.

- **Ölçeğin Geçerliliği ve Güvenilirliği**

Geçerlilik, ölçme aracının ölçmesi beklenen niteliği doğru bir şekilde, farklı etkenlerden arındırılmış olarak ölçebilmesi ve gerçeğe en yakın sonuçlar üretebilme derecesi olarak ifade edilebilir (Tekin, 1984: 42). Bu anlamda 1600 kişilik örneklem grubunun katılımı ile verilerin elde edildiği KGPTA'nın geçerliliği, faktör analizi yöntemiyle test edilmiş olup; KMO değeri ve Barlett's Test sonucu doğrultusunda geçerliliği ortaya konmuştur.

Geçerlilik analizi sonucuna göre KGPTA için KMO değeri **0,953** (referans değer: 0<**<1) olarak hesaplanmış ve uygun bir analiz değeri elde edilmiştir. Geçerlilik analizi bağlamında bir diğer önemli gösterge olan ve değişkenler arası ilişkilerin incelenmesi amacıyla yapılan Barlett's Testi de anlamlı **(p<0.05)** sonuç vermiştir. Bu netice KGPTA için faktör analizinin uygulanabilmesi için gerekli şartların sağlanmış olduğunu ve faktör analizi yapılması halinde uygun faktörleşmelerin elde edilebileceği kanaatini doğurmuştur.

Faktör	Madde	FAKTÖRLER					
		1	2	3	4	5	6
Pratik Boyutunda Şans-Uğur Temsilleri	P.S. – 8	0,808					
	P.S. – 1	0,765					
	P.S. – 9	0,679					
	P.S. – 3	0,617					
	P.S. – 6	0,613					
	P.S. – 5	0,598					
	PS.. – 4	0,529					
	P.S.– 2	0,539					
	P.S. – 7	0,484					
New Age	N.A. – 2		0,861				
	N.A. – 1		0,616				
	N.A. – 3		0,610				
Astroloji Fal	A.F. – 1			0,917			
	A.F. – 2			0,807			
	A.F. – 3			0,695			
Nazar	NZ – 1				0,714		
	NZ – 2				0,688		
İnanç Boyutunda Şans-Uğur Temsilleri	İ.S. – 1					0,767	
	İ.S. – 4					0,738	
	İ.S. – 5					0,699	
	İ.S. – 2					0,652	
	İ.S. – 3					0,610	
Aktarım Temsil	A.T. – 1						0,810
	A.T. – 2						0,750
	A.T. – 3						0,630

(Rotasyon: Promax , **>0.30 ve üstü değerler gösterilmiştir.)

Tablo 5.2. Kültürel ve Güncel Paranormal Temsiller Anketi Faktör Yükleri

KGPTA maddelerinin faktör yükleri, faktör analizi sonucunda elde edilmiş ve 0,40 (referans değer) altında faktör yükünün olmadığı gözlenmiştir. Bu sonuç, faktörler ile faktör göstergeleri olan maddeler arasındaki uyumu göstermekte; maddeler ve yüklendikleri faktörler arasındaki ilişkilerin yüksek bir korelasyon değeri ortaya koyduğunu, yoğun ilişkiselliği ortaya koymaktadır. Faktörleri, toplam varyansı açıklama oranları bakımından incelemek gerekirse; birinci faktör olan Pratik Boyutunda Şans-Uğur Temsilleri toplam varyansın **%36,92**'sini, ikinci faktör olan New Age toplam varyansın **%7,67**'sini, üçüncü faktör olan Astroloji&Fal toplam varyansın **%5,16**'sını, dördüncü faktör olan Nazar toplam varyansın **%3,86**'sını, beşinci faktör olan İnanç Boyutunda Şans-Uğur Temsilleri toplam varyansın **%3,44**'ünü ve altıncı faktör olan Aktarım-Temsil toplam varyansın **%3,25**'ini açıklamaktadır. İfade edilen altı faktör tarafından toplam varyansın açıklanma oranı ise **%62,32** olarak hesaplanmaktadır.

Ölçüm aracının tutarlı bir ölçüm sonucu ortaya koyabilmesi, ölçeğin güvenilirliğine işaret ederken; güvenilirlik ifadesi, ölçme sonuçlarının hatalardan arındırılabilme düzeyine işaret etmektedir (Turgut, 1984: 31). Bu bağlamda KGPTA'nın güvenilirliğini sınamak amacıyla Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayıları kullanılmıştır. 1600 kişilik katılımcı grubu üzerinde uygulanan KGPTA için hesaplanan Cronbach's Alpha değeri **0,921** olarak bulunmuştur. Söz konusu güvenilirlik katsayısının yüksek bir değer oluşu, ölçeğin güvenilir sonuçlar üretebilme kapasitesini ortaya koymaktadır.

Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayısı, KGPTA alt faktörleri bağlamında ele alındığında güvenilirlik değeri, Pratik Boyutunda Şans-Uğur Temsilleri faktörü için **0,939**; İnanç Boyutunda Şans-Uğur Temsilleri faktörü için **0,816**; New Age faktörü için **0,769**; Astroloji&Fal faktörü için **0,846**; Aktarım-Temsil Faktörü için **0,767** ve Nazar faktörü için ise **0,662** olarak hesaplanmıştır. Alt faktörler için hesaplanan Cronbach's Alpha değerlerinin yüksek oluşu, analizler adına önemli bir noktadır ve soru setinin güvenilirliğini destekler niteliktedir. (Referans Aralıkları: **>0.8: Yüksek Derecede Güvenilir, 0.6<**<0.8: Oldukça Güvenilir, 0.4<**<0.6: Güvenilir, **<0.4: Güvenilir Değil).

5.1.4. Uygulama

Verilerin toplanması yani uygulama sürecinde Paranormal İnanç Ölçeği, Kültürel-Güncel Paranormal Temsiller Anketi ve Demografik Bilgi Formu tek bir form haline getirilmiş; katılımcıların bu formu online olarak yanıtlamaları sağlanmıştır. Araştırma Nisan 2020 ile Temmuz 2020 arasında 4 aylık bir zamana yayılmıştır. Araştırmaya başlanmadan önce araştırmacı tarafından oluşturulan Kültürel-Güncel Temsiller Anketi için bir pilot çalışma yapılmış; anketin 30 kişilik bir grup tarafından yanıtlanması sağlanmıştır. Yanlış anlaşıldığı düşünülen maddeler için gerekli düzeltmeler yapılmış; çıkarılması gereken sorular, soru setinden çıkarılmıştır.

Katılımcılar tarafından formların yanıtlanması esnasında, verilen cevaplarda dürüstlük ve samimiyeti artırmak adına form önergesinde yanıtların gizli tutulacağı belirtilmiş olup katılımcıların isim, soy isim bilgileri istenmemiştir. Böylece soru setinin güvenilirliğini artırmak amaçlanmıştır.

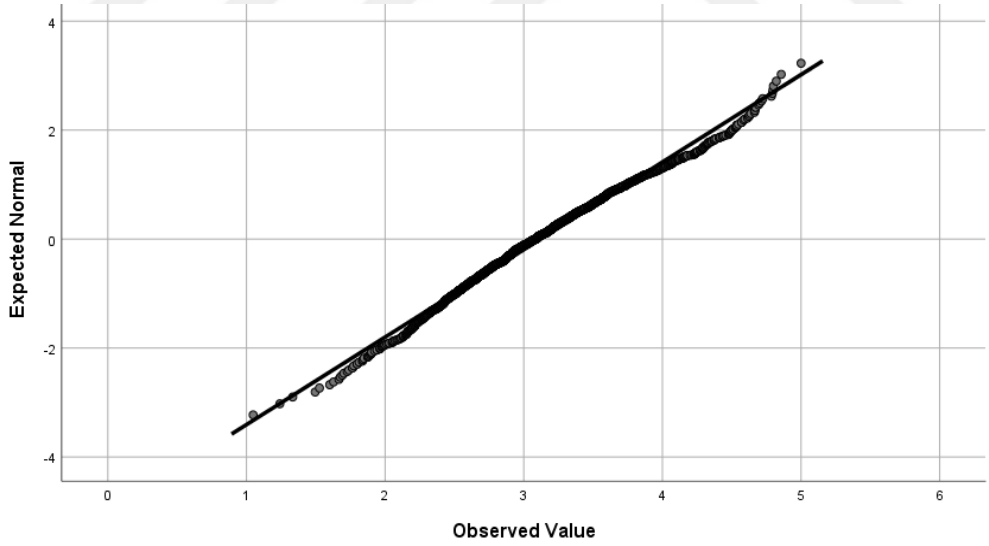
5.1.5. Veri Analizi ve Kullanılan İstatistiksel İşlemler

Elde edilen verilerin analiz sürecinde Demografik Bilgi Formu, PİÖ ve KGPTA yapılarına uygun olarak sayısal değerler haline getirilmiştir. Ardından hipotez testlerine başlanmadan önce Paranormal İnanç Ölçeği içerisinde, Psişik faktörü altında yer alan ters kodlu maddenin yanıt değerleri uygun biçimde dönüştürülmüştür. Olası bir hatalı veri girişine karşı gerekli kontroller yapıldıktan sonra geçerlilik, güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Normallik testleri de yapılıp verilerin normal dağıldığına ilişkin gerekli doneler elde edilmesinin ardından parametrik testlerin uygulanmasına karar verilmiştir. Verilerin normallik testlerine ilişkin sonuçlar aşağıdaki gibidir:

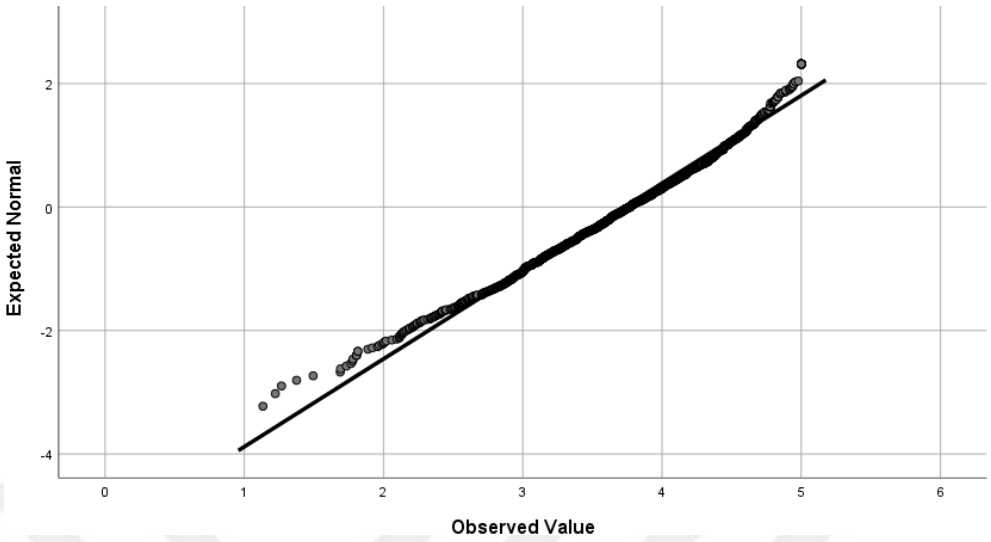
Soru Seti	**Kolmogorov-Smirnov**		**Çarpıklık**	**Basıklık**
	Statistic	**Sig.**		
PİO	,044	**,144**	**,270**	**-,061**
KGPTA	,035	**,070**	**-,432**	**-,066**

Tablo 5.3. PİO ve KGPTA Normallik Testi

Çalışma kapsamında elde edilen verilerin normal dağılıp dağılmadığını tespit edebilmek amacıyla Kolmogorov-Smirnov testi yapılmış, Çarpıklık (Skewness) ve Basıklık (Kurtosis) değerlerine bakılmış ve Q-Q Plot grafikleri incelenmiştir. Kolmogorov-Smirnov test sonucuna göre **[PİÖ (t = 0,44; p>0,05) ve KGPTA (t= 0,35; p>0,05)]** veriler normal dağılmaktadır. Çarpılık-Basıklık değerleri, normal dağılan veriler için Tabachnick ve Fidell (2013)'e göre -1 ila +1 aralığında; George ve Mallery (2010)'a göre ise -2 ila +2 aralığında yer almalıdır. Bu kapsamda her iki görüş için de değerlerin uygun referans aralıklarında hesaplandığı **[PİÖ (0,270 ve -0,061) ve KGPTA (-0,431 ve -0,066)]** ve normallik varsayımını karşıladığı sonucuna ulaşılmaktadır. Normallik dağılımın grafiksel yansımaları ise aşağıdaki Q-Q Plot grafiklerinde görülmektedir (Grafik1/2). Q-Q Plot grafiklerinde verilerin 45° lik doğruya yakın olacak değerlerde yayılıp ve bu doğrultuda dağılmış olması normallik varsayımına uygunluğu ifade etmektedir (Büyüköztürk,2009:40).

Grafik 5.1. PİÖ Q-Q Plot Grafiği

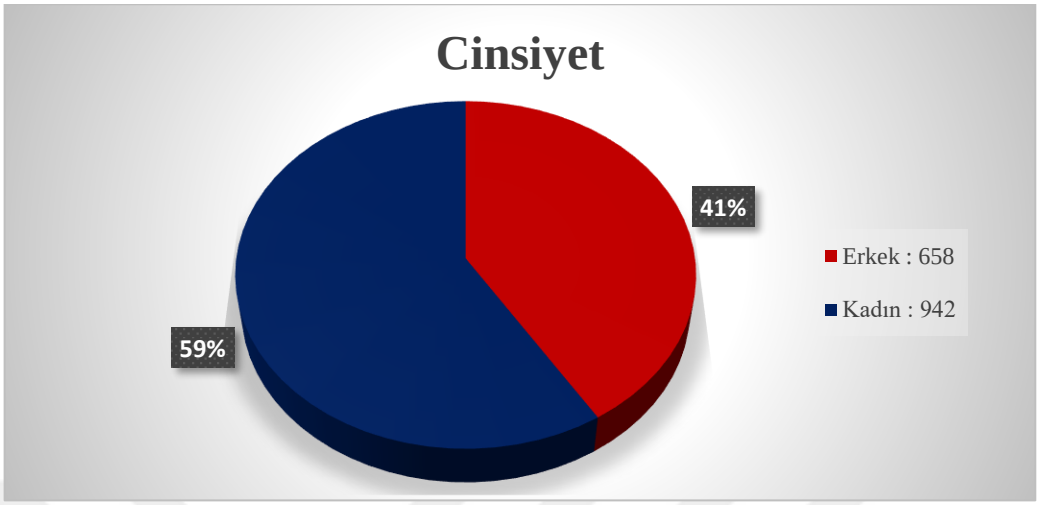
Grafik 5.2. KGPTA Q-Q Plot Grafiği

Sonuç olarak çalışma kapsamında parametrik testler kullanılmıştır. Bu bağlamda Bağımsız Gruplar t-Testi, Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA), Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi, Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon ve çoklu karşılaştırma testlerinden Tukey-HSD Testi kullanılmıştır. Testlerin seçiminde araştırma hipotezleri göz önünde bulundurulmuş olup, istatistiksel analizler SPSS 26.0.0 for Windows paket programı kullanılarak yapılmıştır.

5.2. Hipotez Testlerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar

5.2.1. Cinsiyet ile Batıl/Paranormal İnanç-Davranışlara Sahip Olma Düzeylerine İlişkin Bulgular

Araştırmanın ilgili hipotezi cinsiyet ile batıl/paranormal inançlara ve davranışlara sahip olma düzeyi arasındaki ilişkiyi açıklayabilmek, anlamlandırabilmek amaçlı olarak oluşturulmuştur. Araştırma kapsamındaki katılımcıların cinsiyet değişkenine dair genel görünüm grafikte gösterilmektedir (Grafik 3).

Grafik 5.3. Örneklemin Cinsiyete Göre Dağılımı

Bu bağlamda konu ile alakalı olarak test edilen hipotezler:

"H_0: Kişilerin cinsiyetleri ile batıl-paranormal inanç/davranışları arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H_1: Kişilerin cinsiyetleri ile batıl-paranormal inanç/davranışları arasında anlamlı bir ilişki vardır."

Şeklindedir. Hipotezlerin testi için 'Bağımsız t-testi' uygulanmıştır.

Soru Seti	Cinsiyet	N	$\bar{x}$	S	t	df	p
PİO	**Erkek**	658	3,0627	,60854	4,477	1598	**0,000**
	Kadın	942	3,2035	,63349			
KGPTA	**Erkek**	658	3,5970	0,68469	9,292	1598	**0,000**
	Kadın	942	3,9204	0,68570			

Tablo 5.4. PİÖ ve KGPTA t-Testi (Cinsiyete Göre)

Batıl ve paranormal inanç/davranış düzeylerinin ortalamalar bakımından cinsiyet bağlamında farklılaşmasını görmek amaçlı yapılan t-testinde kadınlar ve erkekler arasında anlamlı bir farklılık gözlenmiştir. Bu noktada Paranormal İnanç Ölçeği aracılığı ile elde edilen verilere göre kadınların ortalama puanının (**$\bar{x}$ = 3,20**), erkeklerin ortalama puanından (**$\bar{x}$ = 3,06**) yüksek olduğu görülmüştür. Buna paralel olarak Kültürel-Güncel Paranormal Temsiller Anketi üzerinden elde edilen verilere

göre de kadınların ortalama puanı (**x̄ = 3,92**), erkeklerin ortalama puanından (**x̄=3,59**) yüksektir. Grup ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olduğu **[PİÖ ($t_{(1598)}$ = 4,47; p < 0,05) ve KGPTA ($t_{(1598)}$ = 9,29; p < 0,05)]** sonucuna ulaşılmıştır. Nihai olarak alternatif hipotez (H_1) kabul edilmiş olup; batıl ve paranormal temsillerin cinsiyet bağlamında farklılık gösterdiği istatistiksel olarak kanıtlanmıştır. Bu bağlamda analiz sonuçları, kadınların batıl/paranormal inanç ve davranış edimlerinin erkeklere kıyasla daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Faktör	Cinsiyet	N	x̄	S	t	df	Sig.
GD	**Erkek**	658	2,2004	0,95384	1,220	1598	0,223
	Kadın	942	2,2600	0,97244			
PŞ	**Erkek**	658	3,2778	0,91451	2,016	1598	**0,044**
	Kadın	942	3,3713	0,91166			
BÜ	**Erkek**	658	2,6935	1,05214	1,886	1333,626	**0,041**
	Kadın	942	2,8998	1,14796			
Bİ	**Erkek**	658	4,4962	0,72804	-0,711	1598	0,477
	Kadın	942	4,5218	0,69292			
RU	**Erkek**	658	2,8020	1,11211	5,142	1358,630	**0,000**
	Kadın	942	3,1033	1,18140			
GB	**Erkek**	658	3,2412	0,97966	8,528	1489,252	**0,000**
	Kadın	942	3,6444	0,89448			
OD	**Erkek**	658	2,7022	0,94240	0,960	1598	0,337
	Kadın	942	2,7492	0,99437			

Tablo 5.5. PİÖ Alt Faktörler t Testi (Cinsiyet Göre)

Bulgular PİÖ'nün alt faktörleri açısından yorumlandığında, batıl ve paranormal inanç/davranış temsillerinin cinsiyetler bağlamında ortalama puanları, bazı faktörlerde anlamlı farklılıklar göstermişken, bazı faktörlerde anlamlı bir farklılaşmalar olmadığı gözlenmiştir. Bu doğrultuda anlamlı farklılıkların görüldüğü alt faktörlerden, Psişik faktörü için kadınların ortalama puanı **(x̄ = 3,37)**, erkeklerin ortalama puanı **(x̄ = 3,27)**; Büyü faktörü için kadınların ortalama puanı **(x̄=2,89)**, erkeklerin ortalama puanı **(x̄ = 2,69)**; Ruhçuluk faktörü için kadınların ortalama puanı **(x̄=3,10)**, erkeklerin ortalama puanı **(x̄ = 2,80)** ve son olarak Geleceği Bilme faktörü için kadınların ortalama puanı **(x̄ = 3,64)**, erkeklerin ortalama puanı ise **(x̄ =3,24)** olarak bulunmuştur. Söz konusu Psişik **($t_{(1598)}$=2,01; p<0,05)**, Büyü **($t_{(1333)}$=1,88; p<0,05)**, Ruhçuluk **($t_{(1358)}$=5,14; p<0,05)** ve Geleceği Bilme (**$t_{(1489)}$=8,52; p<0,05**) faktörlerinde ortalamaların cinsiyetler arası farklılaşmalarının anlamlı olduğu istatistiksel olarak görülmektedir. Ek olarak söz konusu farklılaşmaların tümünde batıl/paranormal inanç ve davranış

düzeyi puanlarının kadınlarda daha yüksek olduğu; dolayısı ile kadınlarda batıl/paranormal temsillere yönelik eğilimin daha dikkat çekici olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir.

PİÖ alt faktörlerinden Geleneksel Dini Paranormal İnanç faktörü için kadınların ortalama puanı **($\bar{x}$ = 2,26)**, erkeklerin ortalama puanı ($\bar{x}$ = **2,20**); Batıl İnanç faktörü için kadınların ortalama puanı **($\bar{x}$=4,52)**, erkeklerin ortalama puanı ($\bar{x}$ = **4,49**) ve son olarak Olağan Dışı Yaşam Formları faktörü için kadınların ortalama puanı **($\bar{x}$ = 2,74)**, erkeklerin ortalama puanı ($\bar{x}$ = **2,70**) şeklindedir. Söz konusu alt faktörlerden Geleneksel Dini Paranormal İnanç **($t_{(1598)}$=1,22; p>0,05)**, batıl inanç **($t_{(1598)}$=-0,71; p>0,05)**, Olağan Dışı Yaşam Formları **($t_{(1598)}$=0,96; p>0,05)** faktörlerinin cinsiyetler arası ortalama puanlarının anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür.

Faktör	Cinsiyet	N	$\bar{x}$	S	t	df	Sig.
NA	**Erkek**	658	3,1221	0,99607	11,502	1466,442	**0,000**
	Kadın	942	3,6839	0,93635			
AF	**Erkek**	658	3,7654	0,99023	10,179	1529,501	**0,000**
	Kadın	942	4,2371	0,85328			
AT	**Erkek**	658	2,9101	0,90443	7,197	1598	**0,000**
	Kadın	942	3,2462	0,93985			
NZ	**Erkek**	658	3,5844	1,11746	6,477	1482,286	**0,000**
	Kadın	942	3,9354	1,02963			
PS	**Erkek**	658	4,0839	0,70033	2,173	1598	**0,030**
	Kadın	942	4,1626	0,73145			
İS	**Erkek**	658	4,1161	0,77751	3,537	1598	**0,000**
	Kadın	942	4,2574	0,79888			

Tablo 5.6. KGPTA Alt Faktörler t Testi (Cinsiyete Göre)

KGPTA alt faktörlerinin batıl/paranormal inanç ve davranış temsilleri ortalama puanları cinsiyetler arası farklılaşma bağlamında ele alındığında tüm alt faktörlerde kayda değer bir değişimin mevcut olduğu görülmüştür.

New Age faktörü için kadınların ortalama puanı **($\bar{x}$ = 3,68)**, erkeklerin ortalama puanı **($\bar{x}$ = 3,12)**; Astroloji&Fal faktörü için kadınların ortalama puanı **($\bar{x}$ = 4,23)**, erkeklerin ortalama puanı **($\bar{x}$=3,76)**; Aktarım/Temsil faktörü için kadınların ortalama

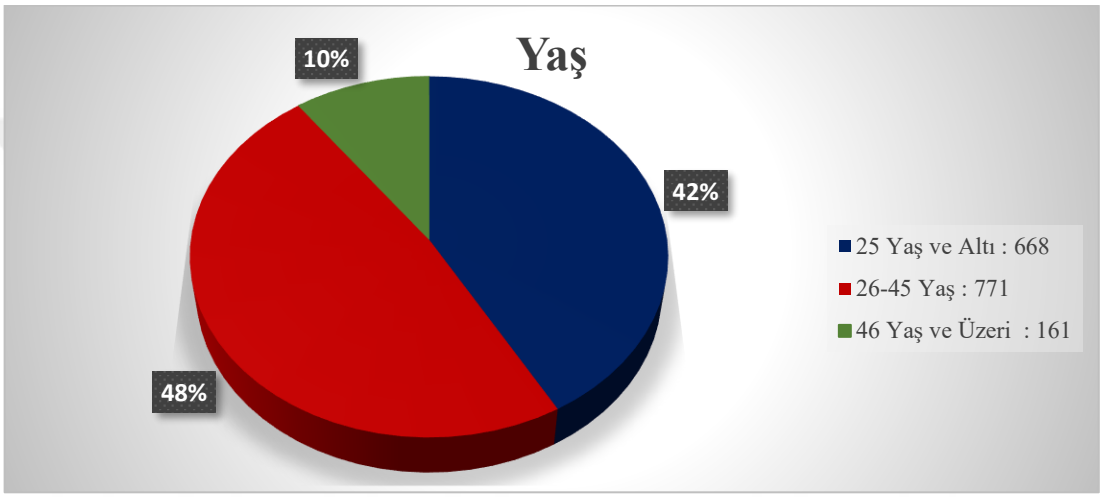
puanı **($\bar{x}$ = 3,24)**, erkeklerin ortalama puanı **($\bar{x}$ = 2,91)**; Nazar faktörü için kadınların ortalama puanı **($\bar{x}$ = 3,93)**, erkeklerin ortalama puanı **($\bar{x}$ = 3,58)**; Pratik Boyutunda Şans-Uğur Temsilleri faktörü için kadınların ortalama puanı **($\bar{x}$ = 4,16)**, erkeklerin ortalama puanı **($\bar{x}$ = 4,08);** İnanç Boyutunda Şans-Uğur Temsilleri faktörü için kadınların ortalama puanı **($\bar{x}$ = 4,25)**, erkeklerin ortalama puanı **($\bar{x}$ = 4,11)** olarak bulunmuştur. Söz konusu New Age **($t_{(1466)}$=11,502; p<0,05)**, Astroloji&Fal **($t_{(1529)}$=10,17; p<0,05)**, Aktarım/Temsil **($t_{(1598)}$=7,19; p<0,05)**, Nazar **($t_{(1482)}$=6,47; p<0,05)**, Pratik Boyutunda Şans-Uğur temsilleri **($t_{(1598)}$=2,17; p<0,05)** ve İnanç Boyutunda Şans-Uğur Temsilleri **($t_{(1598)}$=3,53; p<0,05)** faktör ortalamalarının cinsiyetler arası farklılaşmasının istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. KGPTA'nın tüm alt faktörleri için geçerli olduğu görülen bu farklılaşma, PİÖ'ye paralel olarak kadınların batıl-paranormal temsillere yatkınlığı/yakınlığı/eğilimi yönünde bir tablo çizmektedir.

Sonuç olarak batıl ve paranormal temsil puanlarının cinsiyetler arası farklılaşmasına dair hipotez temelde kabul edildiği ve bu farklılaşmada kadınların eğilim düzeyinin yüksekliğine işaret eden sonuçlar ortaya çıktığı görülmektedir. Bunun yanında PİÖ için bazı alt faktörlerde farklılaşmanın daha yüksek düzeyde görüldüğü, bazı faktörlerde ise farklılaşmanın giderek anlamsızlaştığı gözlenmiştir. KGPTA'da ise tüm alt faktörlerde anlamlı bir farklılık görülmüş olup genel sonuç ile paralellik ortaya çıkmıştır.

Cinsiyete ilişkin bulgularda dikkat çeken bir nokta da batıl ve paranormal unsurları, daha çok geleneksel inançlara ilişkin maddeler üzerinden ölçen PİÖ puanlarının, görece daha güncel ve popülerleşmiş batıl-paranormal konulara ilişkin maddelerin yer aldığı KGPTA puanlarından fark edilir düzeyde düşük oluşudur. Bu durum her iki cinsiyet grubunda gözlenmiş olup; özellikle kadınlarda New Age eğilimlerin çok yoğun bir şekilde yansıdığının bir işareti olarak algılanmakta ve geleneksel batıl-paranormal unsurlara yönelik eğilimin görece daha az yansıma alanı bulduğuna işaret etmektedir.

5.2.2. Yaş ile Batıl/Paranormal İnanç-Davranışlara Sahip Olma Düzeylerine İlişkin Bulgular

Çalışmanın bu kısmında konu ile ilgili hipotez, yaş ile batıl/paranormal inançlara ve davranışlara sahip olma düzeyi arasındaki ilişkiyi açıklayabilmek amacı ile oluşturulmuştur. Araştırma kapsamındaki örneklem grubunun, yaş değişkenine dair genel görünümü aşağıdaki grafikte görülmektedir (Grafik 4).

Grafik 5.4. Örneklemin Yaşa Göre Dağılımı

Bu noktada konu dahilinde, test edilen hipotezler aşağıdaki gibidir:

"H_0: Kişilerin yaşları ile batıl-paranormal inanç/davranışları arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H_1: Kişilerin yaşları ile batıl-paranormal inanç/davranışları arasında anlamlı bir ilişki vardır."

Hipotezlerin testi için 'Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)' uygulanmıştır.

Soru Seti	Boyut	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalamaların Karesi	F	Sig.
PİO	**Gruplar Arası**	2,887	2	1,444	3,737	**0,024**
	Gruplar İçi	616,928	1597	0,386		
	Toplam	619,815	1599			
KGPTA	**Gruplar Arası**	5,875	2	2,938	5,979	**0,003**
	Gruplar İçi	784,700	1597	0,491		
	Toplam	790,576	1599			

Tablo 5.7. PİÖ ve KGPTA ANOVA Testi (Yaşa Göre)

Araştırma kapsamında kişilerin yaşları ile batıl/paranormal inanç ve davranışları arasındaki olası bağıntının varlığını veyahut yokluğunu açıklamak amacıyla ortaya konan hipotez; yapılan analizler sonucu anlamlı bir ilişkinin varlığını ortaya koymuştur **[PİO ($F_{(2,1597)}$=3,737 ; p<0,05), KGPTA ($F_{(2,1597)}$=5,979 ; p<0,05)]**. Kişilerin yaş grupları ile batıl/paranormal temsillere olan yaklaşımları, eğilim ve tutumlarının farklılık gösterdiğini istatistiksel olarak kanıtlayan söz konusu analizler hem Paranormal İnanç Ölçeği hem de Kültürel-Güncel Paranormal Temsiller Anketi üzerinden aynı anlamlı sonucu ve ilişkiselliği ortaya koymuştur.

Soru Seti	Yaş Grupları	N	$\bar{x}$	S	Yaş Grupları		
					25 Yaş ve Altı	26 – 45 Yaş	46 Yaş ve Üstü
PİO	25 Yaş ve Altı	668	3,1575	0,63556			*
	26 – 45 Yaş	771	3,1113	0,60630			
	46 Yaş ve Üstü	161	3,0117	0,63469	*		
KGPTA	25 Yaş ve Altı	668	3,7909	0,68897			*
	26 – 45 Yaş	771	3,7054	0,69929			
	46 Yaş ve Üstü	161	3,5951	0,75644	*		

(*) Sembolü ile gruplar arasındaki farklılık ifade edilmektedir.

Tablo 5.8. PİÖ ve KGPTA Tukey-HSD Testi (Yaşa Göre)

Batıl/paranormal temsiller ile yaş değişkeni arasında gözlenen anlamlı ilişki, yaş gruplarının kendi içindeki grup ortalamalarının farklılaşmasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda PİÖ'ye göre batıl/paranormal temsillere ilişkin en yüksek grup puanı ortalaması **($\bar{x}$ = 3,15)**; en düşük grup puanı ortalaması **($\bar{x}$ = 3,01)** olarak bulunmuştur. KGPTA'ya göre ise en yüksek ortalama puan **($\bar{x}$ = 3,79)** iken; en düşük ortalama puan **($\bar{x}$ = 3,59)'**dur. Söz konusu anlamlı farkın hangi yaş grupları arasında olduğunu belirleyebilmek için TUKEY-HSD Testi uygulanmıştır.

Tukey-HSD testi sonuçlarından elde edilen verilere göre hem PİÖ hem KGPTA'ya göre 25 yaş ve altı yaş grubunda yer alan bireyler ile 46 yaş ve üstü yaş grubunda yer alan bireyler arasında anlamlı bir farklılık göze çarpmaktadır. PİÖ'ye göre 25 yaş ve altında yer alan kişilerin ortalama puanı **($\bar{x}$ = 3,15)**, 46 yaş ve üzeri kişilerin ortalama puanı ise **($\bar{x}$ = 3,01)** şeklindedir. KGPTA'ya göre ise farklılaşma

PİÖ'ye paralel olarak aynı gruplarda gözlenmiş olup; 25 yaş ve altı için grup ortalaması **($\bar{x}$ = 3,79)** iken 46 yaş ve üzeri için grup ortalaması **($\bar{x}$=3,59)** olarak bulunmuştur. PİÖ için yaş gruplarına göre batıl ve paranormal temsiller ortalama puanları büyükten küçüğe doğru 25 yaş ve altı **($\bar{x}$ = 3,15)**, 26-45 yaş arası **($\bar{x}$ = 3,11)**; ve 46 yaş-üzeri **($\bar{x}$ = 3,01)** şeklinde sıralanmaktadır. KGPTA için de aynı sıralama geçerli olup ortalamalar; 25 yaş ve altı **($\bar{x}$ = 3,79)**, 26-45 yaş arası **($\bar{x}$ = 3,70)**; ve 46 yaş-üzeri **($\bar{x}$ = 3,59)** şeklindedir.

Yapılan analizler sonucunda ortaya atılan temel hipotezin (H_1) kabul edildiği görülürken; Post-Hoc testleri sonucunda, yaş grupları arasında batıl ve paranormal temsiller bağlamında gözlenen farklılığın her iki soru seti içinde (PİO-KGPTA) aynı yaş grupları arasında (25 yaş ve altı ile 46 yaş ve üzeri) görülmesi varılan sonucu kuvvetlendirir niteliktedir.

Faktör	Boyut	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalamaların Karesi	F	Sig.
GD	**Gruplar Arası**	2,001	2	1,001	1,082	0,339
	Gruplar İçi	1476,794	1597	0,925		
	Toplam	1478,795	1599			
PŞ	**Gruplar Arası**	15,690	2	7,845	9,486	**0,000**
	Gruplar İçi	1320,732	1597	0,827		
	Toplam	1336,422	1599			
BÜ	**Gruplar Arası**	5,541	2	2,770	2,321	0,099
	Gruplar İçi	1906,322	1597	1,194		
	Toplam	1911,862	1599			
Bİ	**Gruplar Arası**	3,645	2	1,823	3,654	**0,026**
	Gruplar İçi	796,652	1597	0,499		
	Toplam	800,297	1599			
RU	**Gruplar Arası**	7,400	2	3,700	2,802	0,061
	Gruplar İçi	2108,574	1597	1,320		
	Toplam	2115,974	1599			

Tablo 5.9. PİÖ Alt Faktörler ANOVA Testi (Yaşa Göre)

Faktör	Boyut	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalamaların Karesi	F	Sig.
GB	**Gruplar Arası**	9,684	2	4,842	5,217	**0,006**
	Gruplar İçi	1482,050	1597	0,928		
	Toplam	1491,733	1599			
OD	**Gruplar Arası**	6,229	2	3,114	3,361	**0,035**
	Gruplar İçi	1479,977	1597	0,927		
	Toplam	1486,206	1599			

Tablo 5.9. Devamı

Paranormal İnanç Ölçeği alt faktörleri yaş ile batıl/paranormal temsiller arasındaki ilişkinin anlamlılığı açısından ele alındığında bazı faktörlerde kayda değer bir ilişkisellik gözlenirken, bazı faktörlerde aynı anlamlılığın ortaya çıkmadığı görülmüştür. Bu noktada söz konusu ilişkiselliğin anlamlı bulunduğu faktörler; Psişik **($F_{(2,1597)}$=9,486 ; p<0,05)**, Batıl İnanç **($F_{(2,1597)}$=3,654 ; p<0,05)**, Geleceği Bilme **($F_{(2,1597)}$=5,217 ; p<0,05)** ve Olağan Dışı Yaşam Formları **($F_{(2,1597)}$=3,361 ; p<0,05)** faktörleridir. PİÖ alt faktörlerinden Geleneksel Dini Paranormal İnanç **($F_{(2,1597)}$=1,082 ; p>0,05)**, Büyü **($F_{(2,1597)}$=2,321 ; p>0,05)** ve Ruhçuluk **($F_{(2,1597)}$=2,802 ; p>0,05)** faktörlerinde ise batıl ve paranormal temsiller konusunda yaş grupları bağlamında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Faktör	Yaş Grubu	N	x̄	S	Yaş Grupları		
					25 Yaş ve Altı	26 – 45 Yaş	46 Yaş ve Üstü
PŞ	25 Yaş ve Altı	668	3,4251	0,88459		*	*
	26 – 45 Yaş	771	3,2598	0,91756	*		
	46 Yaş ve Üstü	161	3,1346	0,96995	*		
Bİ	25 Yaş ve Altı	668	4,5524	0,70622			*
	26 – 45 Yaş	771	4,5013	0,68613			
	46 Yaş ve Üstü	161	4,3882	0,79643	*		
GB	25 Yaş ve Altı	668	3,4779	0,98288			*
	26 – 45 Yaş	771	3,3859	0,93668			
	46 Yaş ve Üstü	161	3,2143	1,00656	*		
OD	25 Yaş ve Altı	668	2,7133	0,92553			
	26 – 45 Yaş	771	2,7646	0,98001			*
	46 Yaş ve Üstü	161	2,5497	1,02805		*	

(*) Sembolü ile gruplar arasındaki farklılık ifade edilmektedir.

Tablo 5.10. PİÖ Alt Faktörler Tukey-HSD Testi (Yaşa Göre)

Yaş değişkeni ile batıl/paranormal temsiller arasında anlamlı bir ilişkinin görüldüğü PİÖ alt faktörleri; psişik, batıl inanç, geleceği bilme ve olağan dışı yaşam formları faktörleridir. Söz konusu ilişkiselliğin hangi yaş grupları arasında görüldüğünü tespit etmek amacı ile post-hoc testlerinden Tukey-HSD kullanılmıştır.

Psişik faktörü ele alındığında Tukey-HSD sonucuna göre 25 yaş ve altı kişiler ile 26-45 yaş arası ve 46 yaş üzeri gruplarındaki bireyler arasında anlamlı bir farklılık söz konusudur. Grup ortalamalarından kaynaklı olan bu farklılaşmaya göre 25 yaş ve altındaki bireylerin grup ortalaması **(x̄ = 3,42)** iken 26-45 yaş arası bireylerin grup ortalaması **(x̄ = 3,25),** 46 yaş ve üzeri kişilerin grup ortalaması ise **(x̄ = 3,13)** olarak hesaplanmıştır. Bu bağlamda bireylerin yaşları arttıkça psişik alt faktörünü kapsayan konulara ilişkin ilgi/yönelimlerinin azalarak ortalama puanlarının düşme eğilimi gösterdiği, dolayısı ile tutum değişiminin görüldüğü söylenebilir.

Batıl İnanç faktörü için Tukey-HSD sonuçları ele alındığında söz konusu farklılaşma 25 yaş ve altı ile 46 yaş ve üzeri gruplar arasında görülmektedir. Bu noktada grup ortalamaları arasındaki farklılığa bakıldığında 25 yaş ve altı grubundaki bireyler için grup ortalaması **($\bar{x}$ = 4,55)** iken 46 yaş ve üzeri bireylerin grup ortalaması **($\bar{x}$ = 4,38)** olarak bulunmuştur. Söz konusu verilere göre batıl inanç faktörünü kapsayan konulara ilişkin olarak yaş arttıkça batıl inançlara olan eğilim ve inanma eğiliminin düşmesi yönünde bir sonuç çıkarılabilir.

Geleceği Bilme faktörünün Tukey-HSD sonuçlarını incelemek gerekirse batıl inanç faktörüne paralel olarak farklılaşma, 25 yaş ve altı ile 46 yaş ve üzeri bireylerin bulunduğu grupta gözlenmiştir. Grup ortalamalarını ele almak gerekirse 25 yaş ve altı bireylerin grup ortalaması **($\bar{x}$ = 3,47)** iken 46 yaş ve üzeri bireylerin grup ortalaması **($\bar{x}$= 3,21)** olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç Geleceği Bilme faktörünü kapsayan konularla alakalı olarak, yaş artışıyla gelen ortalama puan düşüşüne işaret etmekte; Batıl İnanç faktörüne benzer olarak yaş arttıkça söz konusu inanç/davranış eğiliminin düştüğüne veyahut yaş küçüldükçe bu eğilimlerin yükseldiğine işaret etmektedir.

Yaş ile batıl/paranormal temsiller arası anlamlı ilişkiselliğin görüldüğü PİÖ alt faktörlerinden sonuncusu, Olağan Dışı Yaşam Formları faktörüdür. Bu faktörde, diğer faktörlerden ayrı olarak yaş grupları arasındaki farklılık, 26-45 yaş arası ile 46 yaş ve üzeri bireylerin bulunduğu gruplarda görülmüştür. Söz konusu grupların ortalamaları ele alındığında 26-45 yaş arası bireylerin bulunduğu grup ortalaması **($\bar{x}$ = 2,76)**; 46 yaş ve üzeri bireylerin bulunduğu grup ortalaması ise **($\bar{x}$ = 2,54)** olarak elde edilmiştir. Farklılaşmanın yaş grupları arasındaki ilişkisi Batıl İnanç ve Geleceği Bilme faktörlerinden ayrışmış gibi görünse de sonuç değişmemekte; yaş arttıkça Olağan Dışı Yaşam Formları faktörünün kapsadığı konulara ilişkin eğilim de diğer iki faktöre paralel olarak düşüş göstermektedir.

Paranormal İnanç Ölçeği alt faktörlerine dair Tukey HSD testi sonuçları genel olarak ele alındığında, faktörler arasında değişimin gözlendiği yaş gruplarının benzeşme eğilimi gösterdiği söylenebilir. Yani alt faktörler içerisinde yaş grupları ile batıl/paranormal temsillere yönelik eğilim/tutum puanlarının birbirine uygun bir çerçeve çizdiği; grupların ortalama puanlarının yaş artışı ile düşme eğiliminde olduğu

sonucu çıkarılabilmektedir. Bu sonuç, PİÖ genel sonucu ile de paralellik göstermesi açısından anlamlıdır.

Faktör	Boyut	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalamaların Karesi	F	Sig.
NA	**Gruplar Arası**	13,239	2	6,619	6,531	**0,001**
	Gruplar İçi	1618,690	1597	1,014		
	Toplam	1631,929	1599			
AF	**Gruplar Arası**	2,299	2	1,150	1,236	0,291
	Gruplar İçi	1484,949	1597	0,930		
	Toplam	1487,248	1599			
AT	**Gruplar Arası**	5,715	2	2,858	3,288	**0,038**
	Gruplar İçi	1388,103	1597	0,869		
	Toplam	1393,818	1599			
NZ	**Gruplar Arası**	12,602	2	6,301	5,278	**0,005**
	Gruplar İçi	1906,675	1597	1,194		
	Toplam	1919,278	1599			
PS	**Gruplar Arası**	7,492	2	3,746	7,405	**0,001**
	Gruplar İçi	807,948	1597	0,506		
	Toplam	815,440	1599			
İS	**Gruplar Arası**	18,480	2	9,240	15,097	**0,000**
	Gruplar İçi	977,419	1597	0,612		
	Toplam	995,899	1599			

Tablo 5.11. KGPTA Alt Faktörler ANOVA Testi (Yaşa Göre)

Batıl/paranormal inanç ve davranış pratiklerinin yaş değişkeni ile olan ilişkisi ortaya koymayı amaçlayan temel hipotez, Kültürel-Güncel Paranormal Temsiller Anketinin alt faktörleri açısından değerlendirildiğinde; test sonuçlarının büyük oranda kayda değer bir ilişkisellik ortaya koyduğu görülmektedir. Bu bağlamda analizler neticesinde, yaş ile batıl/paranormal temsiller arasında anlamlı bir ilişkinin varlığı sonucunu ortaya koyan alt faktörler; New Age **($F_{(2,1597)}$=6,531 ; p<0,05)**, Aktarım/Temsil **($F_{(2,1597)}$=3,288 ; p<0,05)**, Nazar **($F_{(2,1597)}$=5,278 ; p<0,05)**, Pratik

Boyutunda Şans-Uğur Temsilleri **($F_{(2,1597)}$=7,405 ; p<0,05)** ve İnanç Boyutunda Şans-Uğur Temsilleri **($F_{(2,1597)}$=15,097 ; p<0,05)** faktörleridir. Yaş ile Batıl/paranormal temsiller arası ilişkinin anlamlı bulunmadığı tek faktör ise Astroloji&Fal **($F_{(2,1597)}$=1,236 ; p>0,05)** faktörüdür.

Faktör	Yaş Grubu	N	$\bar{x}$	S	Yaş Grupları		
					25 Yaş ve Altı	26 – 45 Yaş	46 Yaş ve Üstü
NA	25 Yaş ve Altı	668	3,4546	1,01074		*	*
	26 – 45 Yaş	771	3,2983	0,98242	*		
	46 Yaş ve Üstü	161	3,1946	1,10149	*		
AT	25 Yaş ve Altı	668	3,0988	0,92148			*
	26 – 45 Yaş	771	3,0372	0,93330			
	46 Yaş ve Üstü	161	2,8923	0,97154	*		
NZ	25 Yaş ve Altı	668	3,8069	1,09249			*
	26 – 45 Yaş	771	3,7082	1,07349			
	46 Yaş ve Üstü	161	3,5031	1,18123	*		
PS	25 Yaş ve Altı	668	4,1965	0,69773		*	*
	26 – 45 Yaş	771	4,0637	0,72829	*		
	46 Yaş ve Üstü	161	4,0349	0,68383	*		
İS	25 Yaş ve Altı	668	4,2557	0,73980			*
	26 – 45 Yaş	771	4,1652	0,78342			*
	46 Yaş ve Üstü	161	3,8795	0,93469	*	*	

(*) Sembolü ile gruplar arasındaki farklılık ifade edilmektedir.

Tablo 5.12. KGPTA Alt Faktörler Tukey-HSD Testi (Yaşa Göre)

Batıl ve paranormal temsillerin yaş değişkeni ile olan ilişkiselliği Kültürel-Güncel Paranormal Temsiller Anketinin alt faktörleri açısından ele alındığında; New Age, Aktarım/Temsil, Nazar, Pratik Boyutunda Şans-Uğur Temsilleri ve İnanç Boyutunda Şans-Uğur Temsilleri faktörlerinde anlamlı bir açıklayıcılık ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda gözlenen anlamlılığın boyutunu ve aralarında farklılık

gözlenen grupların hangileri olduğu konusunda fikir edinmek için Tukey-HSD Testi yapılmıştır.

New Age faktörü ele alındığında, batıl/paranormal temsiller bağlamında anlamlı bir farklılaşma, 25 yaş ve altı yaş grubundaki bireyler diğer iki grup arasında yani 26-45 yaş arası bireyler ve 46 yaş-üzeri bireylerden oluşan gruplarda görülmektedir. Bu bağlamda 25 yaş ve altı grubunun ortalama puanı **($\bar{x}$ = 3,45)** iken; 26-45 yaş arası bireylerin oluşturduğu grubun ortalama puanı **($\bar{x}$ = 3,29),** 46 yaş ve üzeri bireylerin ortalama puanı ise **($\bar{x}$ = 3,51)** olarak karşımıza çıkmaktadır. En genç bireylerin oluşturduğu 25 yaş ve altı katılımcıların grup puanlarının; ilk gruba nazaran daha yaşlı bireylerden oluşan 26-45 yaş ve 46 yaş-üzeri bireylerin oluşturduğu grup puanlarından farklılaşması ve daha yüksek bir puantaj seyri çizmesi, New Age inanışların son yıllarda giderek popülerleşen ve özellikle gençler arasında hızla yayılan doğasına da uygun bir sonuç ortaya koymaktadır.

Aktarım/Temsil alt faktörü için Tukey-HSD testi sonuçları incelendiğinde, 25 yaş altı grubundaki bireyler ile 46 yaş ve üzeri grubuna dahil olan bireyler arasında anlamlı bir farklılık yakalandığı görülmektedir. Bu bağlamda durum, grup ortalamaları açısından ele alındığında 25 yaş ve altı bireylerden oluşan grup ortalamasının **($\bar{x}$ = 3,09)**; 46 yaş ve üzeri bireylerin oluşturduğu grup ortalamasının ise **($\bar{x}$ = 2,89)** olduğu görülmektedir. Aktarım/Temsil faktörünün işaret ettiği konularda daha genç ve daha yaşlı bireyler düşünce, davranış ve tutumlar bakımından farklı noktalardadır denebilir.

Nazar alt faktörü açısından analiz sonuçları incelendiğinde Aktarım/Temsil faktörü ile aynı noktada denebilecek bir sonuç ortaya çıkmış olup; yaş grupları arasındaki anlamlı farklılaşma 25 yaş ve altı ile 46 yaş ve üzeri bireylerden oluşan gruplar arasında ortaya çıkmıştır. Bu farklılık grupların ortalama puanlarına şu şekilde yansımıştır: 25 yaş ve altı bireylerin grup ortalaması **($\bar{x}$ = 3,80);** 46 yaş ve üzeri bireylerin grup ortalaması **($\bar{x}$=3,50).** Grup ortalamaları arasındaki kayda değer fark, Nazar faktörüne ilişkin konularda benimsenen tutum, inanç kalıplarının ve yüklenen anlamın yaş ilerledikçe azalması eğilimine işaret etmektedir.

Pratik Boyutunda Şans-Uğur Temsilleri faktöründe, yaş grupları arası anlamlı farklılık New Age faktörüne benzeşik sonuçlar ortaya koymuş; 25 yaş ve altı bireylerin

oluşturduğu grup, 26-45 yaş ile 46 yaş-üzeri bireylerin oluşturduğu gruptan farklılaşmıştır. Bu ayrışma, grup ortalamaları bağlamında ele alındığında 25 yaş ve altı grup ortalaması **($\bar{x}$ = 4,19)** olarak ortaya çıkarken; 26-45 yaş arası bireylerden oluşan grup ortalaması **($\bar{x}$ = 4,06),** 46 yaş ve üzeri bireylerin oluşturduğu grup ortalaması ise **($\bar{x}$ = 4,03)** olarak kendini göstermektedir. Bu tablo, şans-uğur temsillerinin davranış boyutundaki yansımalarının en genç grup olan 25 yaş ve altı katılımcıların oluşturduğu grupta, diğer iki gruba nazaran daha belirgin görüldüğü sonucuna işaret etmektedir.

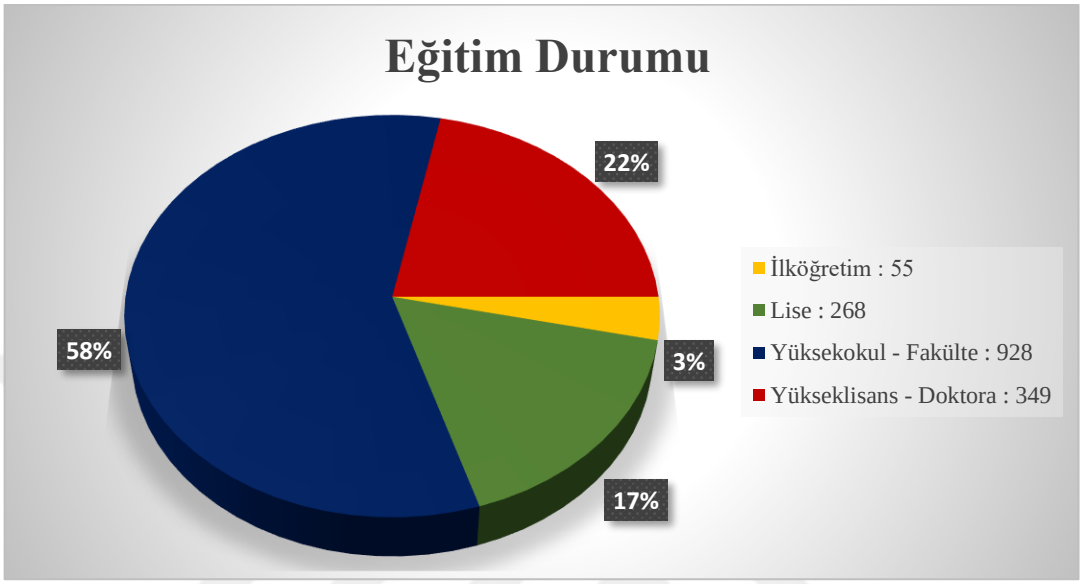
İnanç Boyutunda Şans-Uğur Temsilleri faktörü ele alındığında, yaş grupları arasındaki farklılaşma; 46 yaş ve üzeri bireylerden oluşan grup ile görece daha genç bireyleri kapsayan diğer iki grup arasında yani 25 yaş ve altı ile 26-45 yaş arası bireylerin oluşturduğu gruplar arasında görülmektedir. Bu ayrışmanın grup ortalamalarına yansıması şu şekilde olmuştur: 46 yaş ve üzeri bireylerden oluşan grup ortalaması **($\bar{x}$ = 3,87)**; 25 yaş ve altı bireylerden oluşan grup ortalaması **($\bar{x}$ = 4,25)** ve **26-45** yaş arası bireylerin oluşturduğu grup ortalaması **($\bar{x}$ = 4,16).** Diğer faktörlere kıyasla grup ortalamaları arasındaki farkın en bariz ölçüde görüldüğü bu tablo, şans-uğur temsillerine dair inanç edim düzeylerinin yaş ilerlemesiyle beraber ciddi bir azalma eğilimi gösterdiği yönündedir.

Sonuç olarak Kültürel-Güncel Paranormal Temsiller Anketinin alt faktörlerinden edinilen veriler, yaş ile batıl/paranormal inanç arasındaki olası ilişkiselliği ortaya koymayı amaçlayan temel hipotezin sonuçlarına yani KGPTA genel sonucuna büyük oranda paralellik göstermektedir. Alt faktör puanlarının da genel anket puanlarının da yaş ortalamasının büyümesiyle beraber -genel itibariyle- düşüş eğiliminde olması yani yaş ilerlemesiyle beraber batıl-paranormal yansımaların azalma eğilimine girmesi analizin en dikkat çekici sonucudur.

5.2.3. Eğitim Durumu ile Batıl/Paranormal İnanç-Davranışlara Sahip Olma Düzeylerine İlişkin Bulgular

Araştırmanın eğitim değişkeni açısından ele alındığı bu bölümde, batıl ve paranormal temsillere dair tutum, eğilim düzeylerinin eğitim durumu ile olası ilişkisini/ilişkisizliğini açıklamak, ortaya koymak amaçlanmaktadır. Araştırma

verilerinin elde edildiği katılımcı grubunun eğitim durumları açısından dağılımı aşağıdaki grafikte gösterilmiştir (Grafik 5).

Grafik 5.5. Örneklemin Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Konuya ilişkin olarak test edilen hipotezler şu şekilde ifade edilmiştir:

H_0: Kişilerin eğitim düzeyleri ile batı-paranormal inanış/davranışları arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H_1: Kişilerin eğitim düzeyleri ile batıl-paranormal inanış/davranışları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotezler, 'Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)' ile test edilmiştir.

Soru Seti	Boyut	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalamaların Karesi	F	Sig.
PİÖ	**Gruplar Arası**	3,200	3	1,067	2,761	**0,041**
	Gruplar İçi	616,615	1596	0,386		
	Toplam	619,815	1599			
KGPTA	**Gruplar Arası**	4,956	3	1,652	3,356	**0,018**
	Gruplar İçi	785,619	1596	0,492		
	Toplam	790,576	1599			

Tablo 5.13. PİÖ ve KGPTA ANOVA Testi (Eğitim Durumuna Göre)

Batıl/paranormal inançlar ve davranış pratikleri ile bireylerin eğitim durumları arasındaki bağıntıyı ortaya koyma amaçlı olarak yapılan analiz sonucunda, söz konusu bağıntının istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki ortaya koyduğu gözlenmiştir **[PİO ($F_{(3,1596)}$=2,761 ; p<0,05), KGPTA ($F_{(3,1596)}$=3,356 ; p<0,05)]**.

Kişilerin eğitim düzeyleri ile batıl/paranormal temsillere dair yaklaşımları arasında tespit edilen bu anlamlı ilişki; araştırma verilerini elde ederken kullanılan her iki soru seti için de yani hem Paranormal İnanç Ölçeği hem de Kültürel-Güncel Paranormal Temsiller Anketi üzerinden aynı anlamlı bağıntıyı ortaya koymuştur.

Soru Seti	Eğitim Durumu	N	$\bar{x}$	S	Eğitim Durumu			
					İlk Öğretim	Lise	Yüksekokul – Fakülte	Yüksek Lisans-Doktora
PİÖ	İlköğretim	55	2,93	0,501			*	*
	Lise	268	3,07	0,597				
	Yüksekokul-Fakülte	928	3,12	0,621	*			
	Yüksek Lisans-Doktora	349	3,16	0,655	*			
KGPTA	İlköğretim	55	3,52	0,743			*	
	Lise	268	3,67	0,692			*	
	Yüksekokul-Fakülte	928	3,77	0,689	*	*		
	Yüksek Lisans-Doktora	349	3,69	0,732				

(*) Sembolü ile gruplar arasındaki farklılık ifade edilmektedir.

Tablo 5.14. PİÖ ve KGPTA Tukey-HSD Testi (Eğitim Durumuna Göre)

Analizler sonucu ortaya konulan söz konusu ilişkinin anlamlılığı, grup ortalamaları arasındaki farklılaşmalardan kaynaklanmaktadır. Bu noktada PİÖ ele alındığında, batıl/paranormal temsillere ilişkin en yüksek grup ortalaması **($\bar{x}$ = 3,16)**; en düşük grup ortalaması ise **($\bar{x}$ = 2,93)** olarak hesaplanmıştır. KGPTA'ya bakıldığında ise en yüksek ortalama değerinin **($\bar{x}$ = 3,77)**; en düşük ortalama değerinin ise **($\bar{x}$ = 3,52)**

olduğu görülmüştür. Söz konusu ortalama farklılaşmalarının eğitim düzeyleri açısından hangi gruplar arasında gerçekleştiğini tespit edebilmek amaçlı olarak Tukey-HSD Testi uygulanmıştır.

Analiz sonuçları PİÖ'ye göre ele alındığında, örneklem grubunda eğitim düzeyi İlköğretim olan bireyler ile eğitim düzeyi Yüksekokul-Fakülte ve Yüksek Lisans-Doktora olan bireyler arasında anlamlı bir farklılık oluştuğu görülmüştür. Bu bağlamda İlköğretim grubunda yer alan bireylerin batıl/paranormal temsillere ilişkin ortalama puanı **($\bar{x}$=2,93)** iken; Yüksekokul-Fakülte grubunda yer alan bireylerin ortalama puanı **($\bar{x}$ = 3,12)**, Yüksek Lisans-Doktora grubunda yer alan bireylerin ortalama puanı **($\bar{x}$ = 3,16)** olarak bulunmuştur. KGPTA'ya göre ise PİÖ ile tam olarak aynı olmasa da benzer denebilecek bir sonuçla; farklılaşma, Yüksekokul-Fakülte ile Lise ve İlköğretim eğitim düzeylerinde yer alan bireyler arasında görülmüştür. Bu bağlamda KGPTA'ya göre Yüksekokul-Fakülte grubunda yer alan bireylerin ortalama puanı **($\bar{x}$ = 3,77)** iken; İlköğretim grubunda yer alan bireylerin ortalama puanı **($\bar{x}$ = 3,52)**, Lise grubunda yer alan bireylerin ortalama puanı ise **($\bar{x}$ = 3,67)** olarak hesaplanmıştır.

Sonuçlar bağlamında ortaya konan temel hipotezin (H_1) kabul edildiği görülürken; Post-Hoc testleri sonucunda PİÖ ile KGPTA arasında gözlenen paralellik, eğitim düzeyi arttıkça grup ortalama puanlarının da yükselme eğilimi göstermesi yani bireylerin batıl/paranormal temsillere yönelik tutumlarının değişimi, ilgi ve eğilimin artış göstermesi şeklinde tezahür etmiştir. Batıl ve paranormal inanış-davranış şemaları ile eğitim düzeyi arasındaki ilişkinin anlamlılığına işaret eden hipotez testi, anlamlılığın yönü bağlamında ele alındığında ilginç denebilecek ve literatür verileriyle çeliştiğini söyleyebileceğimiz bir netice ortaya koymaktadır.

Faktör	Boyut	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalamaların Karesi	F	Sig.
GD	**Gruplar Arası**	31,522	3	10,507	11,587	**0,000**
	Gruplar İçi	1447,273	1596	0,907		
	Toplam	1478,795	1599			
PŞ	**Gruplar Arası**	1,581	3	0,527	0,630	0,596
	Gruplar İçi	1334,841	1596	0,836		
	Toplam	1336,422	1599			
BÜ	**Gruplar Arası**	16,065	3	5,355	4,508	**0,004**
	Gruplar İçi	1895,798	1596	1,188		
	Toplam	1911,862	1599			
Bİ	**Gruplar Arası**	31,291	3	10,430	21,647	**0,000**
	Gruplar İçi	769,006	1596	0,482		
	Toplam	800,297	1599			
RU	**Gruplar Arası**	3,643	3	1,214	0,918	0,432
	Gruplar İçi	2112,330	1596	1,324		
	Toplam	2115,974	1599			
GB	**Gruplar Arası**	0,370	3	0,123	0,132	0,941
	Gruplar İçi	1491,363	1596	0,934		
	Toplam	1491,733	1599			
OD	**Gruplar Arası**	4,835	3	3,612	4,036	**0,048**
	Gruplar İçi	1481,371	1596	0,928		
	Toplam	1486,206	1599			

Tablo 5.15. PİÖ Alt Faktörler ANOVA Testi (Eğitim Durumuna Göre)

Paranormal İnanç Ölçeği alt faktörleri ele alınacak olursa, eğitim durumu ile batıl paranormal temsillere dair ilişkisellik, bazı faktörler özelinde anlamlı bir bağıntı ortaya koyarken, bazı faktörlerde ise analiz sonuçları anlamlı bir bağıntı ortaya koymamaktadır. Bu bağlamda eğitim düzeyi ve batıl/paranormal temsiller bağıntısının anlamlı bir ilişki ortaya koyduğu alt faktörler; Geleneksel Dini Paranormal İnanç

($F_{(3,1596)}$=11,587 ; p<0,05), Büyü **($F_{(3,1596)}$=4,508 ; p<0,05)** ve Batıl İnanç **($F_{(3,1596)}$=21,647 ; p<0,05)** ve Olağan Dışı Yaşam Formları **($F_{(3,1596)}$=4,736; p<0,05)** faktörleridir. PİÖ alt faktörlerinden Psişik **($F_{(3,1596)}$=0,630 ; p>0,05)**, Ruhçuluk **($F_{(3,1596)}$=0,918 ; p>0,05)** ve Geleceği Bilme **($F_{(3,1596)}$=0,132; p>0,05)** faktörlerinde ise eğitim durumu ile batıl/paranormal temsiller arasında anlamlı bir bağıntı gözlenmemiştir. Yedi alt faktör içerinde üç alt faktörde anlamlı farklılaşma gözlenmemiş olması, PİÖ için eğitim durumu değişkeni kapsamında çıkarım yapmayı zorlaştıran, tutarsız bir görünüm ortaya koymaktadır diyebiliriz.

Faktör	Eğitim Durumu	N	x̄	S	Eğitim Durumu			
					İlk Öğ.	Lise	Y.okul Fak.	YL. Dok.
GD	İlköğretim	55	1,91	0,54			*	*
	Lise	268	2,03	0,86			*	*
	Yüksekokul – Fakülte	928	2,25	0,97	*	*		
	Yüksek Lisans-Doktora	349	2,36	1,00	*	*		
BÜ	İlköğretim	55	2,21	0,74		*	*	*
	Lise	268	2,78	1,06	*			
	Yüksekokul – Fakülte	928	2,73	1,08	*			
	Yüksek Lisans-Doktora	349	2,77	1,15	*			
Bİ	İlköğretim	55	3,95	1,05		*	*	*
	Lise	268	4,32	0,79	*		*	*
	Yüksekokul – Fakülte	928	4,56	0,64	*	*		
	Yüksek Lisans-Doktora	349	4,58	0,66	*	*		
OD	İlköğretim	55	3,00	0,98		*	*	*
	Lise	268	2,69	0,96	*			
	Yüksekokul – Fakülte	928	2,71	0,94	*			
	Yüksek Lisans-Doktora	349	2,71	1,00	*			

(*) Sembolü ile gruplar arasındaki farklılık ifade edilmektedir.

Tablo 5.16. PİÖ Alt Faktörler Tukey-HSD Testi (Eğitim Durumuna Göre)

Eğitim durumu değişkeni ile batıl/paranormal inanç ve davranışlar arasında anlamlı bir ilişkinin saptandığı PİÖ alt faktörleri; Geleneksel Dini Paranormal İnanç, Büyü, Batıl İnanç ve Olağan Dışı Yaşam Formları faktörleridir. Söz konusu anlamlı bağıntının yani grup ortalamaları arası kayda değer farklılaşmanın, hangi eğitim düzeyi grupları arasında oluştuğunu görebilmek amacıyla Tukey-HSD testi uygulanmıştır.

Geleneksel Dini Paranormal İnanç faktörü incelenecek olursa, İlköğretim ve Lise eğitim düzeylerini oluşturan katılımcılar ile Yüksekokul-Fakülte ve Yüksek Lisans-Doktora eğitim düzeylerindeki katılımcılar arasında batıl/paranormal temsillere dair yaklaşım noktasında anlamlı bir farklılık göze çarpmaktadır. Bu farklılaşmanın grup ortalamaları özelinde oluşmasından kaynaklı olarak, her bir kategorinin grup ortalamasını ele almak gerekirse, İlköğretim eğitim düzeyi grup ortalaması **($\bar{x}$ = 1,91)** ve Lise eğitim düzeyi için ise grup ortalaması **($\bar{x}$ = 2,03)** iken; Yüksekokul-Fakülte eğitim düzeyi için grup ortalaması **($\bar{x}$ = 2,25)** ve Yüksek Lisans-Doktora eğitim düzeyi için grup ortalaması **($\bar{x}$ = 2,36)** şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu sonuç, görece daha düşük ve daha yüksek eğitim düzeylerindeki farklılaşma olarak iki kategoride ele alınacak olursa; görece daha eğitimli olarak ele alınabilecek 2. grupta ortalama puanların yükselme eğilimi gösterdiği görülecektir. Bu durum, eğitim düzeyinin artmasıyla batıl ve paranormal temsillere dair yönelim ve eğilimin de artış gösterdiğini ifade etmektedir.

Büyü faktörüne dair bulguları ele almak gerekirse, Tukey-HSD sonucu gruplar arasındaki anlamlı farklılığın İlköğretim eğitim düzeyindeki bireylerle, diğer eğitim seviyelerindeki bireyler arasında oluştuğunu göstermektedir. Yani İlköğretim düzeyindeki bireyler batıl ve paranormal temsillere ilişkin; Lise, Yüksekokul-Fakülte ve Yüksek Lisans-Doktora düzeylerini oluşturan katılımcılar ile farklılaşan nitelikte veri sağlamışlardır. Söz konusu farklılaşmayı ortaya çıkaran grup ortalamalarına değinilecek olursa, İlköğretim eğitim seviyesi ortalama grup puanı (**$\bar{x}$ = 2,21)** iken; Lise eğitim seviyesi ortalama grup puanı **($\bar{x}$ = 2,78)**, Yüksekokul-Fakülte eğitim seviyesi ortalama grup puanı **($\bar{x}$ = 2,73)** ve Yüksek Lisans-Doktora eğitim seviyesi ortalama grup puanı **($\bar{x}$ = 2,77)** olarak ortaya çıkmaktadır. Söz konusu farklılaşma, Geleneksel Dini Paranormal İnançlar faktörüne paralellik gösteren bir görüntü çizmektedir. Bu

durum, eğitim düzeyinin artmasıyla batıl/paranormal inançlara, davranışlara dair eğilimin arttığı veyahut tam tersi olacak şekilde eğitim düzeyinin düşmesiyle söz konusu eğilimlerin azaldığına dair bir netice ortaya koymaktadır.

Batıl İnanç faktörünün analiz sonuçlarını irdelemek gerekirse, diğer faktörlere kıyasla gruplar arası farklılaşmanın daha yoğun bir şekilde ortaya çıktığından bahsedilebilir. Bu anlamda İlköğretim düzeyinin, diğer tüm eğitim düzeylerinden farklılaştığını; lise düzeyinin de aynı şekilde diğer tüm gruplardan farklılaştığını ifade etmek mümkündür. Bu noktada farklılaşmalardan ziyade aralarında farklılık gözlenmeyen gruplara yoğunlaşmak gerekirse; yalnızca Yüksekokul-Fakülte ve Yüksek Lisans-Doktora eğitim düzeyleri arasında anlamlı bir farklılaşma görülmediği, bu iki grubun kendi arasında daha benzer ve homojen bir yapı sergilediği dikkat çekmektedir. Söz konusu farklılaşma ya da benzeşme noktasında daha somut bir görüntü çizmek adına grup ortalamalarına göz atmak gerekirse ortalamaların sıralamasına göre; İlköğretim eğitim düzeyi grup ortalaması **($\bar{x}$ = 3,95),** Lise eğitim düzeyi grup ortalaması **($\bar{x}$ = 3,32)**, Yüksekokul-Fakülte eğitim düzeyi grup ortalaması **($\bar{x}$ = 4,56)**, Yüksek Lisans-Doktora eğitim düzeyi grup ortalaması ise **($\bar{x}$ = 4,58)** olarak ortaya çıkmaktadır.

Olağan Dışı Yaşam Formları faktörü için eğitim düzeyleri arasındaki farklılaşmanın ortaya çıkış biçimi incelenirse, diğer faktörlerden tamamen ayrışan bir sonucun ortaya çıktığı görülür. PİÖ alt faktörleri içerisinde, batıl ve paranormal temsillerin eğitim düzeyleri ile olan bağıntısının anlamlı bir yapıda ortaya çıktığı son faktör olan Olağan Dışı Yaşam Formları faktöründe, İlköğretim eğitim düzeyi, diğer tüm eğitim düzeylerinden daha farklı bir kategori oluşturmaktadır. Bu farklılaşmanın göz önüne serilmesi adına grup ortalamalarını incelemek gerekirse; İlköğretim eğitim düzeyi grup ortalaması **($\bar{x}$ = 3,00)**, Lise eğitim düzeyi grup ortalaması **($\bar{x}$ = 2,69)**, Yüksekokul-Fakülte eğitim düzeyi grup ortalaması **($\bar{x}$ = 2,71)** ve Yüksek Lisans-Doktora eğitim düzeyi grup ortalaması **($\bar{x}$ = 2,71)** olduğu görülmektedir. Bu noktada gruplar arası farklılaşma, şeklen her ne kadar Büyü faktöründeki farklılaşmaya benzer olsa da ortalama değerlerinin tam tersi bir seyir izlediği görülmektedir. Yani Büyü faktöründe eğitim düzeyi arttıkça ortalama puanının da artması yönünde bir eğilim

gözlenirken; Olağan Dışı Yaşam Formları faktöründe eğitim düzeyinin artmasıyla beraber ortalama grup puanları düşme eğilimi göstermiştir.

Paranormal İnanç Ölçeği Post-Hoc sonuçlarını genel olarak ele almak gerekirse, eğitim düzeyi ile batıl/paranormal inanç ve davranışlar arasındaki bağıntının anlamlılığına işaret eden sonuçların elde edildiği görülür. Ancak söz konusu anlamlılığın gözlendiği hem alt faktörlerde hem de ölçek genelinde eğitim seviyesinin yükselmesiyle beraber ölçek puanlarının yani batıl/paranormal temsillere dair eğilimde artış gözlenmesinin dışında; aralarında farklılık oluşan grupların dengesiz bir görünümde olması (çok fazla grup arasında farklılık oluşmuş, net bir görüntü yakalanamamıştır) ya da bazı faktörlerde tamamen zıt yönlü bir görüntü ortaya çıkması, sonuçların tutarsız bir tablo oluşturmasına sebep olmuştur.

Faktör	Boyut	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalamaların Karesi	F	Sig.
NA	**Gruplar Arası**	10,148	3	3,383	3,329	**0,019**
	Gruplar İçi	1621,781	1596	1,016		
	Toplam	1631,929	1599			
AF	**Gruplar Arası**	2,794	3	0,931	1,001	0,391
	Gruplar İçi	1484,454	1596	0,930		
	Toplam	1487,248	1599			
AT	**Gruplar Arası**	6,208	3	2,069	2,380	0,068
	Gruplar İçi	1387,610	1596	0,869		
	Toplam	1393,818	1599			
NZ	**Gruplar Arası**	25,352	3	8,451	7,121	**0,000**
	Gruplar İçi	1893,925	1596	1,187		
	Toplam	1919,278	1599			
PS	**Gruplar Arası**	8,759	3	2,920	5,776	**0,001**
	Gruplar İçi	806,681	1596	0,505		
	Toplam	815,440	1599			

Tablo 5.17. KGPTA Alt Faktörler ANOVA Testi (Eğitim Durumuna Göre)

Faktör	Boyut	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalamaların Karesi	F	Sig.
İS	**Gruplar Arası**	29,771	3	9,924	16,394	**0,000**
	Gruplar İçi	966,128	1596	0,605		
	Toplam	995,899	1599			

Tablo 5.17. Devamı

Kültürel-Güncel Paranormal Temsiller Anketi alt faktörleri, araştırmanın bu kısmında ele alınan temel hipotez yani eğitim durumu ile batıl/paranormal temsiller ilişkisi açısından ele alındığında; analiz sonuçları alt faktörlerin çoğunluğunda anlamlı bir ilişkisellik bulunduğunu göstermektedir. Eğitim durumu ile batıl/paranormal temsiller arasında, söz konusu anlamlı bir ilişkiselliğin gözlendiği alt faktörler; New Age **($F_{(3,1596)}$=3,329 ; p<0,05)**, Nazar **($F_{(3,1596)}$=7,121 ; p<0,05)**, Pratik Boyutunda Şans-Uğur Temsilleri **($F_{(3,1596)}$=5,776; p<0,05)** ve İnanç Boyutunda Şans-Uğur Temsilleri **($F_{(3,1596)}$=16,394 ; p<0,05)** faktörleridir. Söz konusu ilişkinin anlamlı bir bağıntı ortaya koymadığı faktörler ise Astroloji&Fal **($F_{(3,1596)}$=1,001 ; p>0,05)** ile Aktarım-Temsil **($F_{(3,1596)}$=2,380 ; p>0,05)** faktörleridir.

Kültürel ve Güncel Paranormal Temsiller Anketi alt faktörleri ele alındığında, eğitim değişkeni ile batıl/paranormal temsiller arasındaki anlamlı açıklayıcılığın New Age, Nazar, Pratik Boyutunda Şans-Uğur Temsilleri ve İnanç Boyutunda Şans-Uğur Temsilleri faktörlerinde gözlendiği daha önce ifade edilmişti. Söz konusu açıklayıcılığın boyutu ve yönü hakkında fikir edinebilmek, hangi eğitim düzeylerinde bulunan bireyler arasında ve hangi anlamda farklılaşmanın ortaya çıktığını görebilmek adına Tukey-HSD testi yapılmıştır.

Faktör	Eğitim Durumu	N	x̄	S	Eğitim Durumu			
					İlköğretim	Lise	Yüksekokul – Fakülte	Yüksek Lisans-Doktora
NA	İlköğretim	55	3,4364	0,90693				
	Lise	268	3,4639	0,92090				*
	Yüksekokul – Fakülte	928	3,3667	1,03096				
	Yüksek Lisans-Doktora	349	3,2187	1,02503		*		
NZ	İlköğretim	55	3,4182	1,26843			*	
	Lise	268	3,5299	1,08662			*	
	Yüksekokul – Fakülte	928	3,8244	1,04812	*	*		
	Yüksek Lisans-Doktora	349	3,6762	1,16635				
PS	İlköğretim	55	3,7864	0,83634			*	*
	Lise	268	4,0392	0,68472				
	Yüksekokul – Fakülte	928	4,1457	0,70300	*			
	Yüksek Lisans-Doktora	349	4,1490	0,73029	*			
İS	İlköğretim	55	3,5927	0,89770		*	*	*
	Lise	268	4,0201	0,82909	*		*	*
	Yüksekokul – Fakülte	928	4,2183	0,74420	*	*		
	Yüksek Lisans-Doktora	349	4,2670	0,80528	*	*		

(*) Sembolü ile gruplar arasındaki farklılık ifade edilmektedir.

Tablo 5.18. KGPTA Alt Faktörler Tukey-HSD Testi (Eğitim Durumu)

New Age faktörü ele alındığında, batıl/paranormal temsillere ilişkin eğitim düzeyleri bağlamındaki kayda değer farklılaşma, Lise eğitim düzeyindeki bireyler ile

Yüksek Lisans-Doktora eğitim düzeylerindeki bireyler arasında ortaya çıkmaktadır. Bu grupların, ortalama grup puanları kıyaslandığında, Lise eğitim düzeyindeki bireylerin grup ortalamasının **($\bar{x}$ = 3,46)**; Yüksek Lisans-Doktora eğitim düzeylerindeki bireylerin grup ortalamasının **($\bar{x}$ = 3,21)** olduğu görülmektedir. Bu durum eğitim düzeyi arttıkça New Age inanışlara dair eğilim ve ilginin, azaldığı yönünde bir görüntü çizmektedir.

Nazar faktörü eğitim düzeyleri arasında anlamlı farklılaşmanın görüldüğü bir diğer faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu faktörde gruplar arası fark, Yüksekokul-Fakülte ile İlköğretim ve Lise eğitim düzeylerindeki bireyler arasında gözlenmiştir. Söz konusu ayrışmanın boyutunu görebilmek için grup ortalamalarına değinmek gerekirse; Yüksekokul-Fakülte eğitim düzeyindeki bireylerin grup ortalama puanı **($\bar{x}$=3,82)** iken; bu değer ilköğretim düzeyindeki bireylerde **($\bar{x}$ = 3,41)**, Lise düzeyindeki bireylerde ise **($\bar{x}$ = 3,52)** olarak hesaplanmıştır. Söz konusu tabloda, eğitim düzeyinin artmasıyla beraber Nazar faktörüne dair grup ortalama puanlarının da artma eğilimde olduğu görülmektedir. Nazara dair konularda, eğitim düzeyinin artmasıyla beraber ilgi, inanç ve eğilimin de artması durumu; New Age faktöründen elde edilen sonuç ile çelişmektedir.

Pratik Boyutunda Şans-Uğur Temsilleri faktörü için konuşmak gerekirse batıl/paranormal temsillere dair eğitim düzeyleri açısından anlamlı farkın İlköğretim eğitim düzeyindeki bireyler ile Yüksekokul-Fakülte ve Yüksek Lisans-Doktora eğitim düzeyindeki bireyler arasında oluştuğu görülmektedir. Söz konusu farklılaşmanın grup ortalamalarına yansıma biçimine değinmek gerekirse; İlköğretim eğitim düzeyi için grup ortalaması **($\bar{x}$ = 3,78)** iken Yüksekokul-Fakülte eğitim düzeyindeki bireyler için bu değer **($\bar{x}$ = 4,14)**, Yüksek Lisans-Doktora eğitim düzeyindeki bireyler için de aynı şekilde **($\bar{x}$ = 4,14)** olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada Yüksekokul-Fakülte ile Yüksek Lisans-Doktora gruplarının ortalama değerlerinin aynı oluşu ve İlköğretim eğitim düzeyinde ortalama puanın, bariz düşüşü dikkat çekmektedir. Bu bağlamda şans-uğur temsillerine ilişkin davranışlara ve pratiklere yansıyan deneyimlerin, eğitim düzeyi yükseldikçe günlük rutinlere daha fazla dahil olmaya başladığını ve paranormal aktivitelere ayrılan zamanın arttığını söylemek mümkün görünmektedir. Bir diğer anlamda bu tablo eğitim düzeyinin düşmesiyle beraber söz konusu davranışların,

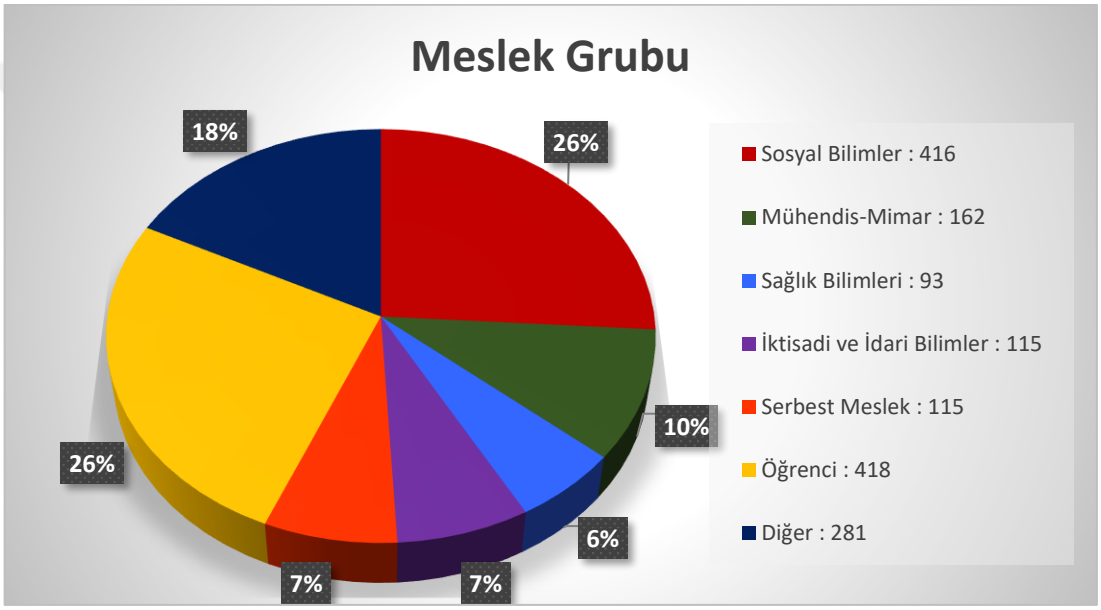
günlük hayat akışında yer alma sıklığının azalması olarak da yorumlanabilmektedir. Bu sonuç, eğitim düzeyi ile bağlantılı olduğunu söyleyebileceğimiz ekonomik kaynakların yeterliliği ile de ilişkilendirilebilir. Çünkü özellikle yeni nesil paranormal davranış biçimlerine odaklanan bu faktörde, ortalama puan artışının gözlenebilmesi yani inancın davranışa dönüşebilmesi belli bir ekonomik kaynak ayırabilme gerekliliğini de doğurmakta; bu kapsamdaki çoğu paranormal davranışın somut olarak yansıma alanı bulması belli bir maliyet gerektirmektedir.

İnanç Boyutunda Şans-Uğur Temsilleri faktörüne dair bulgulara değinmek gerekirse, batıl/paranormal temsiller konusunda eğitim düzeyleri açısından farklılaşmanın çok yoğun bir şekilde ortaya çıktığı görülmektedir. Öyle ki değerlere bakıldığında, aralarında anlamlı farklılık meydana gelmeyen tek ikilinin, Yüksekokul-Fakülte ile Yüksek Lisans-Doktora grupları olduğu dikkat çekmektedir. Bu bağlamda grupların ortalama değerlerini sırasıyla ifade etmek gerekirse; İlköğretim düzeyindeki bireylerin oluşturduğu ortalama grup puanı **($\bar{x}$ = 3,59)**, Lise düzeyindeki bireylerin oluşturduğu ortalama grup puanı **($\bar{x}$ = 4,02)**, Yüksekokul-Fakülte düzeyindeki bireylerin oluşturduğu ortalama grup puanı **($\bar{x}$ = 4,21)**, Yüksek Lisans-Doktora düzeyindeki bireylerin oluşturduğu ortalama grup puanı ise **($\bar{x}$ = 4,26)** olarak karşımıza çıkmaktadır. Yüksekokul-Fakülte ile Yüksek Lisans-Doktora eğitim düzeylerinin grup puanlarındaki yakınlığın yanı sıra eğitim düzeyinin düşmesiyle beraber grup puanlarının da sistematik olarak azalması dikkat çekicidir.

KGPTA alt faktörlerine dair Post-Hoc sonuçlarını genel anlamda ele almak gerekirse batıl/paranormal temsiller ile eğitim durumu değişkeni arasındaki ilişkisel dinamiklerin, eğitim seviyesinin yükselmesi ile beraber artması yönünde sonuçla karşılaşıldığı söylenebilir. Bu sonuç batıl/paranormal temsiller ile eğitim düzeyleri arasındaki bağıntı konusunda KGPT'dan elde edilen genel sonuç ile örtüşmektedir. Sonuç, eğitim düzeyinin artmasıyla beraber, ilgili alt faktörlere ilişkin ilgi, eğilim ve inancın artması, pratikler bağlamındaki sıklığın da yükselmesi olarak yorumlanabilecek olsa da farklılıkların meydana geldiği grupların istikrarsız görüntüsü, neredeyse tüm gruplar arasında farklılıklar meydana gelmesi ve bazı faktörlerde tamamen zıt yönlü bir sonuç oluşması tutarsız bir görünüm çizmekte, yorum yapmayı güçleştirmektedir.

5.2.4. Meslek Grubu ile Batıl/Paranormal İnanç-Davranışlara Sahip Olma Düzeylerine İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamında ortaya koyulan ve bu kısımda ele alınacak olan hipotez, bireylerin meslek grupları ile batıl-paranormal inançlara ve davranışlara sahip olma düzeyleri arasındaki ilişkiyi açıklayabilmek gayesiyle oluşturulmuştur. Çalışma kapsamında veri sağlayan katılımcıların, meslek grupları değişkeni özelinde dağılımı aşağıdaki gibidir (Grafik 6).

Grafik 5.6. Örneklemin Meslek Gruplarına Göre Dağılımı

Konu ile ilgili olarak teste tabi tutulan hipotezler şu şekilde ortaya konmaktadır:

"H_0: Kişilerin meslek grupları ile batıl-paranormal inanış/davranışları arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H_1: Kişilerin meslek grupları ile batıl-paranormal inanış/davranışları arasında anlamlı bir ilişki vardır."

Hipotez testi için 'Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)' uygulanmıştır

Soru Seti	Boyut	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalamaların Karesi	F	Sig.
PİÖ	**Gruplar Arası**	7,391	6	1,232	3,204	**0,004**
	Gruplar İçi	612,424	1593	0,384		
	Toplam	619,815	1599			
KGPTA	**Gruplar Arası**	8,144	6	1,357	2,755	**0,011**
	Gruplar İçi	784,941	1593	0,493		
	Toplam	793,084	1599			

Tablo 5.19. PİÖ ve KGPTA ANOVA Testi (Meslek Grubuna Göre)

Kişilerin dahil oldukları meslek grubu ile batıl/paranormal inanç ve davranışları arasındaki ilişkiselliği açıklamak için yapılan analizler sonucunda; ortaya konulan hipotezin (H_1) kabul edildiği görülmüş, kullanılan her iki soru seti için de geçerli olacak biçimde meslek grupları ve batıl/paranormal temsiller arasında anlamlı bir bağıntının varlığı istatistiksel olarak doğrulanmıştır **[PİO ($F_{(6,1593)}$=3,204 ; p<0,05 ve KGPTA ($F_{(6,1593)}$=2,755 ; p<0,05)]**. Bu bağlamda hem Paranormal İnanç Ölçeği'ne hem de Kültürel-Güncel Paranormal Temsiller Anketi'ne göre kişilerin meslek grupları ile batıl/paranormal temsillere ilişkin tutum ve yaklaşımları arasında kayda değer bir açıklayıcılık tespit edilmiştir.

Soru Seti	Meslek Grubu	N	x̄	S	Meslek Grupları						
					Sosyal Bil.	Müh/ Mim.	Sağlık Bil.	İkt. İdr. B.	Serbest Meslek	Öğrenci	Diğer
PİÖ	**Sosyal Bil.**	416	3,22	0,63		*			*		
	Müh./Mim	162	3,03	0,63	*					*	
	Sağlık Bil.	93	3,14	0,67							
	İkt. İdr. B.	115	3,09	0,58							
	Serbest M.	115	3,01	0,63	*					*	
	Öğrenci	418	3,19	0,61		*			*		
	Diğer	281	3,11	0,61							
KGPTA	**Sosyal Bil.**	416	3,88	0,73		*	*		*		*
	Müh./Mim	162	3,64	0,68	*						
	Sağlık Bil.	93	3,66	0,69	*						
	İkt. İdr. B.	115	3,74	0,65							
	Serbest M.	115	3,65	0,69	*						
	Öğrenci	418	3,78	0,69							
	Diğer	281	3,69	0,72	*						

(*) Sembolü ile gruplar arasındaki farklılık ifade edilmektedir.

Tablo 5.20. PİÖ ve KGPTA Tukey-HSD Testi (Meslek Grubuna Göre)

Batıl ve paranormal temsiller ile meslek grubu değişkeni arasında PİÖ özelinde ortaya koyulan anlamlı ilişki, söz konusu meslek gruplarının ölçek puanlaması bağlamındaki ortalama farklarından kaynaklanmaktadır. Bu noktada PİÖ'ye göre batıl/paranormal temsillere ilişkin en yüksek grup ortalaması puanı **(x̄ = 3,22)** iken; en düşük grup ortalaması puanı **(x̄ = 3,01)** olarak hesaplanmıştır. KGPTA hakkında konuşmak gerekirse, batıl/paranormal temsiller bağlamında en yüksek grup ortalama puanının **(x̄=3,88)**; en düşük grup ortalama puanının ise **(x̄ = 3,64)** olduğu görülmektedir.

Meslek grupları ile batıl/paranormal temsiller arasındaki ilişkinin anlamlı bir bağıntı ortaya koyduğuna işaret eden PİÖ'ye göre, grupların ortalama değişimlerinden kaynaklanan söz konusu farklılaşmaların, hangi meslek grupları arasında

gerçekleştiğini görebilmek için Tukey-HSD testi uygulanmıştır. Bu bağlamda PİÖ'den elde edilen bulgulara göre aralarında anlamlı bir farklılık bulunan meslek grupları; Sosyal Bilimler alanı ile Mühendislik/Mimarlık alanı ve Serbest Meslek gruplarıdır.

Ek olarak PİÖ'ye göre öğrencilerin oluşturduğu grubun da Serbest Meslek ve Mühendislik/Mimarlık gruplarından anlamlı bir biçimde farklılaştığı görülmüştür. Sosyal Bilimler ile Öğrenci grup ortalamaları arasındaki yakınlık ile Mühendislik/Mimarlık ile Serbest Meslek grup ortalamaları arasındaki yakınlığın kendi aralarında kutuplaşması ve istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık oluşturmuş olması da dikkat çekicidir. Söz konusu farklılaşmaları grup ortalamaları bağlamında incelemek gerekirse; Sosyal Bilimler alanı için ortalama grup puanı **($\bar{x}$ = 3,22)** ve öğrenciler için ortalama grup puanı **($\bar{x}$ = 3,19)** iken Mühendislik/Mimarlık alanı için ortalama grup puanı **($\bar{x}$ = 3,03)** ve Serbest Meslek için ortalama grup puanı **($\bar{x}$ = 3,01)** olarak hesaplanmıştır.

KGPTA'dan elde edilen Tukey-HSD sonuçlarına göre, meslek grupları ile batıl/paranormal temsiller arasında oluşan anlamlı farklılaşma; Sosyal Bilimler alanı ile Mühendislik/Mimarlık, Sağlık Bilimleri, Serbest Meslek ve Diğer grupları arasında görülmüştür. Bu noktada göze çarpan Sosyal Bilimler alanının diğer dört meslek kategorisinden ayrışması, bu ayrışmanın istatistiki olarak anlamlı bulunmasıdır. Bu farklılaşmanın boyutu ve yönü hakkında konuşmak gerekirse Sosyal Bilimler alanı için grup ortalamasının **($\bar{x}$ = 3,88)** olduğu görülürken; Mühendislik/Mimarlık alanı için grup ortalaması **($\bar{x}$ = 3,64)**, Sağlık Bilimleri alanı için grup ortalaması **($\bar{x}$ = 3,66)**, Serbest Meslek alanı için grup ortalaması **($\bar{x}$ = 3,65)** ve Diğer kategorisi için ise grup ortalaması **($\bar{x}$ = 3,69)** olarak karşımıza çıkmaktadır.

Post-Hoc testleri sonucunda hem PİÖ hem de KGPTA için elde edilen ortak bulgu, Sosyal Bilimler grubunda yer alan bireylerde batıl/paranormal temsillere ilişkin eğilim, ilgi ve alakanın belirgin şekilde arttığına işaret etmektedir. Her iki soru setinde de en yüksek grup ortalamasına sahip meslek grubu olarak Sosyal Bilimler, daha teknik alanlar olarak karşımıza çıkan Mühendislik/Mimarlık alanından ve çoğunlukla ticaretle uğraşan ya da mavi yakalı işlerde çalışan Serbest Meslek alanından

ayrışmaktadır. Bu u noktada her iki soru seti için ortak olan bir diğer nokta, grup ortalamaları bağlamında en düşük değerlerin bu iki alana yani Mühendislik/Mimarlık ile Serbest Meslek alanlarına ait olmasıdır. Bu sonucun, söz konusu meslek alanlarının doğasından ve temel bakış açılarının farklılığından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Faktör	Boyut	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalamaların Karesi	F	Sig.
GD	**Gruplar Arası**	15,727	6	2,621	2,854	**0,009**
	Gruplar İçi	1463,068	1593	0,918		
	Toplam	1478,795	1599			
PS	**Gruplar Arası**	10,331	6	1,722	2,168	**0,044**
	Gruplar İçi	1326,091	1593	0,832		
	Toplam	1336,422	1599			
BÜ	**Gruplar Arası**	21,164	6	3,527	2,972	**0,007**
	Gruplar İçi	1890,698	1593	1,187		
	Toplam	1911,862	1599			
GB	**Gruplar Arası**	9,789	6	1,631	1,754	0,105
	Gruplar İçi	1481,945	1593	0,930		
	Toplam	1491,733	1599			
RU	**Gruplar Arası**	4,771	6	0,795	0,600	0,731
	Gruplar İçi	2111,203	1593	1,325		
	Toplam	2115,974	1599			
OD	**Gruplar Arası**	2,277	6	0,380	0,407	0,874
	Gruplar İçi	1483,929	1593	0,932		
	Toplam	1486,206	1599			
Bİ	**Gruplar Arası**	15,451	6	2,575	5,227	**0,000**
	Gruplar İçi	784,846	1593	0,493		
	Toplam	800,298	1599			

Tablo 5.21. PİÖ Alt Faktörler ANOVA Testi (Meslek Grubuna Göre)

Kişilerin meslek grupları ile batıl/paranormal temsiller arasındaki olası ilişkiyi/ilişkisizliği Paranormal İnanç Ölçeği alt faktörleri üzerinden ele almak

gerekirse, alt faktörlerin bazılarında söz konusu ilişkinin anlamlılığı, bazılarında ise anlamsızlığına dair bulgulara rastlanmıştır. Bu anlamda batıl/paranormal temsiller ile meslek grupları arasında anlamlı bir bağıntı bulunduğuna yani ilişkinin anlamlılığına işaret eden analiz sonuçlarına; Geleneksel Dini Paranormal İnanç **($F_{(6,1593)}$=2,854 ; p<0,05)**, Psişik **($F_{(6,1593)}$=2,168 ; p<0,05)**, Büyü **($F_{(6,1593)}$=2,972 ; p<0,05)** ve Batıl İnanç **($F_{(6,1593)}$=5,227 ; p<0,05)** faktörlerinde ulaşılmıştır. Batıl ve paranormal temsiller ile meslek grupları arasında anlamlı bir açıklayıcılığın gözlenmediği alt faktörler ise; Geleceği Bilme **($F_{(6,1593)}$=1,754 ; p>0,05)**, Ruhçuluk **($F_{(6,1593)}$=0,600 ; p>0,05)** ve Olağan Dışı Yaşam Formları **($F_{(6,1593)}$=0,407 ; p>0,05)** faktörleridir.

Meslek grubu değişkeni ile batıl/paranormal inanç ve davranışlar arasındaki ilişkinin anlamlı bir bağıntı ortaya koyduğuna dair bulgular, PİÖ alt faktörlerinden Geleneksel Dini Paranormal İnanç, Psişik, Büyü ve Batıl İnanç faktörlerinde görülmüştür. Bu anlamlı ilişkinin, meslek gruplarından hangileri arasında meydana gelen farklılaşmalardan kaynaklandığını tespit etmek amacıyla Tukey-HSD testi uygulanmıştır.

Faktör	Meslek Grupları	N	x̄	S	Meslek Grupları						
					Sosyal Bil.	Müh. Mim.	Sağlık Bil.	İkt. İdr.	Serbest Meslek	Öğr.	Diğ.
GD	Sosyal Bil.	416	2,35	0,93		*			*		*
	Müh.Mim.	162	2,08	1,08	*					*	
	Sağlık Bil.	93	2,21	0,87							
	İkt. İdr. B.	115	2,22	0,88							
	Serbest M.	115	2,10	0,89	*					*	
	Öğrenci	418	2,33	1,03		*			*		
	Diğer	281	2,19	0,90	*						
PS	Sosyal Bil.	416	3,34	0,96							
	Müh.Mim.	162	3,24	0,88						*	
	Sağlık Bil.	93	3,29	1,00							
	İkt. İdr. B.	115	3,22	0,82						*	
	Serbest M.	115	3,26	0,88						*	
	Öğrenci	418	3,42	0,86		*		*	*		
	Diğer	281	3,28	0,95							
BÜ	Sosyal Bil.	416	2,94	1,06		*		*	*		
	Müh.Mim.	162	2,71	1,16	*						
	Sağlık Bil.	93	2,80	1,19							
	İkt. İdr. B.	115	2,73	1,13	*						
	Serbest M.	115	2,68	1,07	*					*	
	Öğrenci	418	2,84	1,11					*		
	Diğer	281	2,82	1,01							
Bİ	Sosyal Bil.	416	4,63	0,71					*		
	Müh.Mim.	162	4,53	0,59					*		
	Sağlık Bil.	93	4,59	0,59					*		
	İkt. İdr. B.	115	4,51	0,68					*	*	
	Serbest M.	115	4,28	0,81	*	*	*	*		*	*
	Öğrenci	418	4,67	0,68				*	*		
	Diğer	281	4,57	0,85					*		

Tablo 5.22. PİÖ Alt Faktörler Tukey-HSD Testi (Mesleklere Göre)

Geleneksel Dini Paranormal İnanç faktörü analiz sonuçlarına göre meslek grupları arasındaki farklılaşma oldukça yoğun bir şekilde kendini göstermektedir. Bu anlamda Sosyal Bilimler grubu ile Mühendislik/Mimarlık, Serbest Meslek ve Diğer grupları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılaşma gözlenmiştir. Aynı zamanda bu faktör özelinde, Öğrenciler ile Mühendislik/Mimarlık ve Serbest Meslek grupları arasında da kayda değer bir fark meydana gelmiştir. Meslek kategorileri arasındaki bu farklılaşmaların grup ortalamalarından kaynaklanması dolayısı ile yüksekten düşüğe grupların ortalama değerleri sıralanacak olursa; Sosyal Bilimler için grup ortalamasının **($\bar{x}$ = 2,35)**, Öğrenci için grup ortalamasının **($\bar{x}$ = 2,33)**, Diğer için grup ortalamasının **($\bar{x}$ = 2,19)**, Serbest Meslek için grup ortalamasının **($\bar{x}$ = 2,08)** ve Mühendislik/Mimarlık için grup ortalamasının **($\bar{x}$ = 2,10)** olarak hesaplandığı görülmektedir. Karşılaşılan bu sonuçlar, genel ölçek sonuçları ile büyük oranda paralellik göstermekte; farklılığın görüldüğü meslek grupları PİÖ genel ölçek sonuçları ile oldukça benzer doğrultuda seyretmektedir.

Psişik faktörü Tukey-HSD sonuçları incelendiğinde, meslek grupları arasında oluşan farklılaşmaların Öğrenci grubu ile Mühendislik/Mimarlık, Serbest Meslek ve İktisadi-İdari Bilimler alanları arasında görüldüğü gözlenmiştir. Öğrencilerin, diğer üç meslek grubundan istatistiksel olarak anlamlı ölçüde farklılaşması söz konusu olduğu gibi öğrencilerin en yüksek grup ortalaması değerine sahip olması dikkat çekicidir. Mimarlık/Mühendislik, Serbest Meslek ve İktisadi-İdari Bilimler meslek grupları ise Psişik faktörü özelinde en düşük ortalama değere sahip gruplar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada gruplar arası farklılaşmaların temel sebebi olan grup ortalamalarını incelemek gerekirse, Öğrenci grubu için ortalama değer **($\bar{x}$=3,42)** olarak hesaplanırken; Serbest Meslek grup ortalama değeri **($\bar{x}$=3,26)**, Mühendislik/Mimarlık grup ortalama değeri **($\bar{x}$=3,24)** ve İktisadi-İdari Bilimler grup ortalama değeri **($\bar{x}$=3,22)** bulunmuştur. Öğrencilerin bahsi geçen meslek gruplarından kayda değer biçimde farklılaşması ve batıl/paranormal temsillere ilişkin, belirgin biçimde kendini gösteren ilgi, inanç ve eğilimi sergilemeleri Psişik faktörü özelinde dikkat çeken noktadır.

Büyü faktörünü ele almak gerekirse, Post-Hoc sonuçlarına göre aralarında anlamlı farklılığın oluştuğu meslek grupları; Sosyal Bilimler ile Mühendislik/Mimarlık, Serbest Meslek ve İktisadi-İdari Bilimler şeklinde ortaya

çıkmaktadır. Geleneksel Dini Paranormal İnanç faktöründen elde edilen sonuçlara benzer şekilde, Sosyal Bilimler grubunun bahsi geçen üç diğer meslek grubundan ayrıştığı görülmektedir. Büyü faktörü için söz konusu olan diğer farklılaşma Öğrenciler ise Serbest Meslek erbabı kimseler arasında gözlenmiştir. Bu sonuç, Psişik faktörüne ait sonuçlar ile örtüşmektedir. Meslek grupları arasında oluşan farklılaşmaların ortalamalara olan yansımalarına -değerler büyükten küçüğe sıralı- göz atmak gerekirse; Sosyal Bilimler grubu ortalaması **($\bar{x}$ = 2,94)**, Öğrenci grubu ortalaması **($\bar{x}$ = 2,84)**, İktisadi-İdari Bilimler grubu ortalaması **($\bar{x}$ = 2,73)**, Mühendislik/Mimarlık grubu ortalaması **($\bar{x}$ = 2,71)**, Serbest Meslek grubu ortalaması **($\bar{x}$ = 2,68)** olduğu görülmektedir. Büyü faktöründe de hem genel sonuçlara hem de anlamlı farklılığın görüldüğü diğer faktörlere paralel olarak en yüksek grup ortalama değerleri ve dolayısı ile batıl/paranormal temsillere ilişkin en yoğun eğilim/ilgi Sosyal Bilimler alanını oluşturan bireyler ile öğrencilerden oluşmaktadır.

Batıl İnanç faktörünün Tukey-HSD bulgularına göre meslek grupları arasındaki farklılaşma iki uçlu bir kutuplaşma olarak kendini göstermiştir. Söz konusu kutuplaşma, Serbest Meslek grubu ile diğer meslek grupları arasında ortaya çıkmıştır. Serbest Meslek grubunun, diğer meslek gruplarının tümüyle farklılaşmasına ek olarak, Batıl İnanç faktörü özelinde gözlenen bir diğer fark, İktisadi-İdari Bilimler alanındaki bireyler ile öğrenciler arasında meydana gelmiştir. Serbest Meslek grubunun dikkat çekici biçimde diğer tüm gruplardan ayrışmasına neden olan belirgin grup ortalaması düşüşüne değinmek gerekmektedir. Bu bağlamda grupların ortalama değerleri şu şekilde kendini göstermiştir: Serbest Meslek grubu ortalama değeri **($\bar{x}$ = 4,28)** iken, -büyükten küçüğe değer sırasıyla- Öğrenci grubu ortalama değeri **($\bar{x}$ = 4,67)**, Sosyal Bilimler grubu ortalama değeri **($\bar{x}$ = 4,63)**, Sağlık Bilimleri grubu ortalama değeri **($\bar{x}$=4,59)**, Diğer grubu ortalama değeri **($\bar{x}$ = 4,57)**, Mühendislik/Mimarlık grubu ortalama değeri **($\bar{x}$ = 4,53)** ve İktisadi-İdari Bilimler grubu ortalama değeri ise **($\bar{x}$ = 4,51)** şeklindedir.

Serbest Meslek grubuna dair farklılaşmalar genel ölçek sonuçlarında ya da alt faktörlerde kendini gösterse de (özellikle Öğrenci ve Sosyal Bilimler Kategorileri ile) bu denli bariz ayrışma, bu grupta yer alan bireylerin batıl/paranormal temsillere ilişkin tutum ve eğilimlerinin son derece az/sınırlı olduğuna işaret etmektedir. Paranormal

İnanç Ölçeği alt faktörlerinin Post-Hoc sonuçlarını genel olarak ele almak gerekirse, meslek grupları arasında oluşan farklılaşmaların yönü ve boyutunun; ölçeğin genel sonuçları ile paralellik gösterdiği söylenebilir.

Bulguları bütünsel bir bakışla ele almak gerekirse, ölçek puanlarının sosyal alanlarda yükselme eğiliminde olması, teknik, ticari alanlarda ise düşüş gösteren eğri oluşturması dikkat çekmektedir. Kişilerin benimsedikleri düşünme biçimleriyle alakalı olan meslek seçimleri ve meslek gruplarının temas ettiği, yoğun ilişki kurduğu temel alanların düşünüş biçimlerini pekiştirmesi analiz sonuçlarına da yansımıştır diyebiliriz. Bu bağıntının batıl/paranormal temsillere ilişkin ölçek puanlarına söz konusu şekilde yansıması beklenir olduğu kadar, istatistiki anlamlılık noktasında kendini göstermesi ile enteresan bir netice ortaya koymaktadır.

Faktör	Boyut	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalamaların Karesi	F	Sig.
NA	**Gruplar Arası**	14,657	6	2,443	2,406	**0,026**
	Gruplar İçi	1617,271	1593	1,015		
	Toplam	1631,929	1599			
AF	**Gruplar Arası**	11,473	6	1,912	2,264	**0,045**
	Gruplar İçi	1475,775	1593	0,926		
	Toplam	1487,248	1599			
AT	**Gruplar Arası**	10,121	6	1,687	1,942	0,071
	Gruplar İçi	1383,697	1593	0,869		
	Toplam	1393,818	1599			
NZ	**Gruplar Arası**	13,357	6	2,226	1,861	0,084
	Gruplar İçi	1905,920	1593	1,196		
	Toplam	1919,278	1599			
PS	**Gruplar Arası**	11,801	6	1,967	3,880	**0,001**
	Gruplar İçi	807,512	1593	0,507		
	Toplam	819,313	1599			
İS	**Gruplar Arası**	21,975	6	3,662	5,991	**0,000**
	Gruplar İçi	973,924	1593	0,611		
	Toplam	995,899	1599			

Tablo 5.23. KGPTA Alt Faktörler ANOVA Testi (Meslek Grubuna Göre)

Batıl/paranormal inanç ve davranışlar ile meslek grupları arasında kayda değer bir açıklayıcılık bulunup bulunmadığına dair yapılan analizler, Kültürel Güncel Paranormal Temsiller Anketi alt faktörleri üzerinden değerlendirilirse; bazı alt faktörler için anlamlı bir ilişkiselliğin ortaya çıktığını, bazı faktörler için ise bu anlamlılığın söz konusu olmadığını söylemek mümkündür.

Kişilerin meslek grupları ile batıl/paranormal temsillere ilişkin yaklaşımları arasında anlamlı bir ilişki olduğuna işaret eden KGPTA alt faktörleri; New Age **($F_{(6,1593)}$=2,406 ; p<0,05)**, Astroloji&Fal **($F_{(6,1593)}$=2,264 ; p<0,05)**, Pratik Boyutunda Şans-Uğur Temsilleri **($F_{(6,1593)}$=3,380 ; p<0,05)** ve İnanç Boyutunda Şans-Uğur Temsilleri **($F_{(6,1593)}$=5,991 ; p<0,05)** faktörleridir. Söz konusu ilişkinin anlamlı bir açıklayıcılığı olmadığını gösteren sonuçlara ise Aktarım/Temsil **($F_{(6,1593)}$=1,942 ; p>0,05)** ve Nazar **($F_{(6,1593)}$=1,861 ; p>0,05)** alt faktörlerinde ulaşılmıştır.

Analiz bulguları neticesinde, meslek grupları ile batıl/paranormal temsiller arasında anlamlı bir ilişkinin varlığına işaret eden Kültürel-Güncel Paranormal Temsiller Anketi alt faktörleri; New Age, Astroloji&Fal, Pratik Boyutunda Şans-Uğur Temsilleri ve İnanç Boyutunda Şans-Uğur Temsilleri faktörleridir. Bu faktörler özelinde meydana gerek farklılaşmaların, hangi meslek grupları arasında gerçekleştiğini tespit edebilmek amacıyla Tukey-HSD testi kullanılmıştır.

Faktör	Meslek Grupları	N	x̄	S	Meslek Grupları						
					Sosyal Bil.	Müh. Mim.	Sağlık Bil.	İkt. İdr.	Serbest Meslek	Öğr.	Diğ.
NA	Sos. Bil.	416	3,45	1,01					*		
	Müh.Mim.	162	3,39	1,06							
	Sağ. Bil.	93	3,40	1,00							
	İkt. İdr.	115	3,37	0,96							
	Serb. M.	115	3,29	0,90	*					*	
	Öğrenci	418	3,46	1,01					*		
	Diğer	281	3,33	1,03							
AF	Sos. Bil.	416	4,12	0,99		*		*	*		
	Müh.Mim.	162	3,84	0,85	*						*
	Sağ. Bil.	93	3,96	1,02							
	İkt. İdr.	115	3,86	0,89	*						
	Serb. M.	115	3,90	0,85	*						
	Öğrenci	418	3,98	1,04							
	Diğer	281	3,99	0,91		*					
PS	Sos. Bil.	416	4,15	0,75							
	Müh.Mim.	162	4,05	0,69						*	
	Sağ. Bil.	93	4,11	0,73							
	İkt. İdr.	115	4,13	0,69							
	Serb. M.	115	4,04	0,72						*	
	Öğrenci	418	4,21	0,67		*			*		
	Diğer	281	4,09	0,73							
İS	Sos. Bil.	416	4,33	0,82		*			*		
	Müh.Mim.	162	4,17	0,69	*						
	Sağ. Bil.	93	4,20	0,77							
	İkt. İdr.	115	4,21	0,79							
	Serb. M.	115	4,11	0,79	*					*	
	Öğrenci	418	4,27	0,74					*		
	Diğer	281	4,22	0,83							

(*) Sembolü ile gruplar arasındaki farklılık ifade edilmektedir.

Tablo 5.24. KGPTA Alt Faktörler Tukey-HSD Testi (Meslek Grubuna Göre)

New Age faktörünü açısından analiz sonuçları ele alındığında, batıl/paranormal temsillere ilişkin ortaya çıkan ayrışmanın Öğrenci grubu ile Serbest Meslek Grubu arasında oluştuğu gözlenmiştir. Bu iki grup arasındaki farklılaşmayı yaratan ortalama değerlere değinecek olursak; öğrencilerin ortalama grup puanının **($\bar{x}$ = 3,46)**, Serbest Meslek grubunun ortalama puanının ise **($\bar{x}$ = 3,29)** olarak hesaplandığı görülmüştür. Bu noktada öğrencilerde gözlenen ortalama puan yükselişinin ve New Age faktörü özelinde en yüksek grup ortalamasının öğrencilere ait oluşunun sebebi olarak, grubun ekseriyetle genç bireylerden oluşması gösterilebilir. New Age inanışların özellikle gençler arasında yaygın, popüler ve bilinir oluşu, gençlerin New Age konulara aşinalığının daha yüksek oluşu, bu faktör özelinde ortalama grup puanının yüksekliği ile kendini göstermiştir diyebiliriz. Bu noktada Serbest Meslek grubunu oluşturan esnaf, işçi gibi meslek gruplarına dahil olan bireylerin, en düşük grup ortalaması puanına sahip olması da çevresel, sosyal ve kültürel koşullarla ilişkilendirilebilir.

Astroloji&Fal alt faktörünü incelemek gerekirse, aralarında farklılık oluşan meslek gruplarının Sosyal Bilimler ile Mimarlık/Mühendislik, İktisadi İdari Bilimler ve Serbest Meslek grupları olduğu görülmektedir. Bu noktada daha önce de (PİÖ genel ve alt faktör sonuçları ile KGPTA genel sonucu) karşılaşılan bir sonuç olarak, Sosyal Bilimler grubu, diğer üç meslek grubundan ayrışmış ve belirgin bir kutuplaşma ortaya çıkmıştır. Astroloji&Fal faktöründe meslek grupları arasında meydana gelen bir diğer farklılaşma ise Mimarlık/Mühendislik ile Diğer grupları arasında kendini göstermiştir. Bu bağlamda gruplar arası farklılaşmaların kaynak noktası olan grup ortalamalarını büyükten küçüğe sıralamak gerekirse; Sosyal Bilimler alanı için ortalama grup puanı **($\bar{x}$ = 4,12)**, Diğer grubu için ortalama puan **($\bar{x}$ = 3,99)**, Serbest Meslek alanı için ortalama grup puanı **($\bar{x}$ = 3,90),** İktisadi İdari Birimler için ortalama grup puanı **($\bar{x}$ = 3,86)** ve Mimarlık/Mühendislik alanı için ortalama grup puanı **($\bar{x}$ = 3,84)** olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Bu noktada daha önce gözlenmeyen bir farklılaşma olarak Diğer ile Mimarlık/Mühendislik alanları arasında ortaya çıkan farklılaşmanın; Diğer grubunda yer alan emekli, ev hanımı gibi bireyler ile Mühendislik/Mimarlık grubunda yer alan bireyler arasında uğraş ve temas alanı, günlük rutinler ve çevresel faktörler gibi pek çok konuda oluşabilecek olası ayrışmalardan kaynaklı olabileceği düşünülebilir.

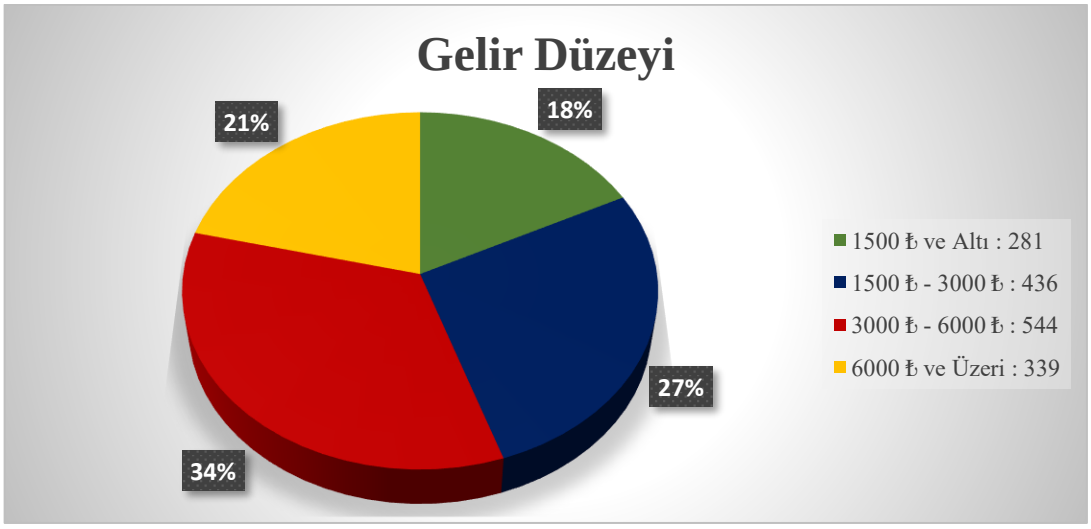
Pratik Boyutunda Şans-Uğur Temsilleri faktöründe, meslek grupları arasında ortaya çıkan farklılıkların Öğrenci grubu ile Mühendislik/Mimarlık ve Serbest Meslek grupları arasında oluştuğu görülmüştür. Aynı farklılaşmanın tekrar ettiği faktörlerin varlığı, öğrenciler ile Mühendislik/Mimarlık ve Serbest Meslek alanlarındaki bireyler arasında batıl ve paranormal temsiller bağlamında kayda değer bir eğilim/tutum farkına işaret etmektedir. Söz konusu gruplar arasında meydana gelen bu ayrışmanın grup ortalamalarına yansıması şu şekildedir; Öğrenci grubu ortalama puanı **($\bar{x}$ = 4,21)**, Mühendislik/Mimarlık grubu ortalama puanı **($\bar{x}$= 4,05)**, Serbest Meslek grubu ortalama puanı **($\bar{x}$ = 4,04)**. Pratik Boyutunda Şans-Uğur Temsilleri faktörü özelinde en yüksek grup ortalamasının öğrencilere ait olması, batıl/paranormal temsillere ilişkin ilgi, alaka ve eğilimin öğrenciler arasında daha yoğun olduğuna işaret ettiği kadar söz konusu yönelimlerin davranışlara yansıyan boyutunun da gözle görülür belirginliği hakkında mesaj vermektedir.

İnanç Boyutunda Şans-Uğur Temsilleri faktörü için konuşmak gerekirse, aralarında anlamlı farklılık saptanan meslek gruplarının; Sosyal Bilimler ile Mühendislik/Mimarlık ve Serbest Meslek grupları olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Söz konusu farklılaşmanın, faktörler özelinde ve soru setlerinin genelinde tekrar ettiği gözlendiği gibi KGPTA alt faktörleri içerisinde de (Astroloji&Fal) benzer sonuçların meydana geldiği görülmüştür. İnanç Boyutunda Şans-Uğur Temsilleri faktörü özelinde oluşan bir diğer farklılaşma; yine daha önce birkaç kez tekrarına rastlanmış olan Öğrenci ve Serbest Meslek grupları arasındaki farklılaşmadır. New Age faktöründe de gözlenebilecek bu farklılık, yine öğrenciler arasında batıl/paranormal temsillere yönelik eğilimin artışına işaret eden bir tablo çizmektedir. Bu anlamda daha açıklayıcı olması adına grup ortalamalarına değinmek gerekirse sırasıyla; Sosyal Bilimler grup ortalama değeri **($\bar{x}$ = 4,33)**, Öğrenci grup ortalama değeri **($\bar{x}$ = 4,27)**, Mühendislik/Mimarlık grup ortalama değeri **($\bar{x}$ = 4,17)** ve Serbest Meslek grup ortalama **($\bar{x}$ = 4,11)** değeri olarak hesaplanmıştır. İnanç Boyutunda Şans-Uğur Temsilleri faktörü özelinde en yüksek ortalama değerlerin öğrenciler ve Sosyal Bilimler alanına dahil olan bireylere ait olması; en düşük ortalama değerlerin ise Serbest Meslek ile Mühendislik/Mimarlık alanlarındaki bireylere ait olması, elde edilen genel sonuçlarla paralellik göstermektedir.

Kültürel-Güncel Paranormal Temsiller Anketinin alt faktörlerinden edinilen bulguları genel bir bakışla ele almak gerekirse, meslek grupları ile batıl/paranormal temsiller arasındaki açıklayıcılığın anlamlı bulunduğu alt faktörlerde, genel KGPTA sonucuna çok yakın ve benzer sonuçlar elde edildiği görülmektedir. Bu bağlamda meslek gruplarına dair ortalama değerlerin düşüş ve yükseliş eğilimleri ve aralarında anlamlı farklılık meydana gelen gruplar, genel sonuç ile bağdaştığı gibi alt faktörlerden elde edilen verilerin de birbirini destekleme eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu durum meslek grupları arasında oluşan kutuplaşma ve ayrışmaların, doğrultusuna ve yönüne dair ortaya koyulan çıkarımları, meslek gruplarının batıl/paranormal inanç ve davranışlara dair genel eğilimlerine, ilgi-alaka düzeylerine dair yapılan yorumlamaları kuvvetlendirmektedir.

5.2.5. Gelir Düzeyi ile Batıl/Paranormal İnanç-Davranışlara Sahip Olma Düzeylerine İlişkin Bulgular

Çalışmanın bu kısmında, batıl ve paranormal inançlar, davranışlar ile bireylerin gelir düzeyleri arasındaki olası ilişkiyi ele almak, açıklamak ve anlamlandırmak amaçlanmıştır. Araştırma verilerinin sağlandığı örneklem grubunun, sahip oldukları aylık gelir düzeylerine göre tasnifi şekildeki gibidir (Grafik 7).

Grafik 5.7. Örneklemin Gelir Düzeylerine Göre Dağılımı

Konu dahilinde, test edilen hipotezler aşağıdaki gibidir:

"H_0: Kişilerin gelir düzeyleri ile batıl-paranormal inanç ve davranışları arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H_1: Kişilerin gelir düzeyleri ile batıl-paranormal inanç ve davranışları arasında anlamlı bir ilişki vardır."

Hipotezlerin testi için 'Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)' uygulanmıştır.

Soru Seti	Boyut	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalamaların Karesi	F	Sig.
PİÖ	**Gruplar Arası**	2,464	3	0,821	2,124	0,095
	Gruplar İçi	617,351	1596	0,387		
	Toplam	619,815	1599			
KGPTA	**Gruplar Arası**	2,976	3	0,992	2,010	0,111
	Gruplar İçi	787,600	1596	0,493		
	Toplam	790,576	1599			

Tablo 5.25. PİÖ ve KGPTA ANOVA Testi (Gelir Düzeyine Göre)

Bireylerin gelir düzeyleri ile batıl/paranormal temsillere ilişkin görüşleri, algıları, inanç ve tutum biçimleri arasında anlamlı bir ilişkinin varlığı ya da yokluğunu gözlemleyebilmek amacıyla ortaya koyulan hipotez testi neticesinde, anlamlı bir ilişkinin söz konusu olmadığı sonucuna varılmıştır **[PİO ($F_{(3,1596)}$=2,124 ; p>0,05), KGPTA ($F_{(3,1596)}$=2,010 ; p>0,05)].** Analiz sonuçlarına göre, alternatif hipotez (H_1) reddedilmiş olup; bireylerin sahip oldukları gelir düzeyleri yani ekonomik koşulları ile batıl/paranormal temsillere ilişkin benimsedikleri bakış açısı ve kanılar arasında anlamlı bir açıklayıcılık bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, verilerin elde edildiği her iki soru seti için (PİÖ ve KGPTA) geçerli olup; her iki soru seti için de gelir düzeyi değişkeni ile batıl/paranormal temsiller arasında anlamlı bir bağıntı gözlenememiştir.

Gelir düzeyleri ile batıl/paranormal temsiller arasında kayda değer bir açıklayıcılığın bulunmaması, gelir düzeylerini ifade eden gruplar arasında anlamlı bir farklılaşmanın oluşmamasından kaynaklanmaktadır. Varyans analizi neticesinde elde edilen bu sonuç, grupların ortalama değerlerinin birbirlerine olan yakınlığından ileri

gelmektedir. Bu noktada daha açıklayıcı olabilmesi adına, gelir düzeylerini oluşturan grupların PİÖ'ye göre ortalamalarını ifade etmek gerekirse; aylık gelir düzeyi 1500₺ ve altında olan bireylerin oluşturduğu grup ortalaması **($\bar{x}$ = 3,16)**, aylık gelir düzeyi 1500₺ ile 3000₺ arasında olan bireylerin oluşturduğu grup ortalaması **($\bar{x}$ = 3,09)**, aylık gelir düzeyi 3000₺ ile 6000₺ arasında olan bireylerin oluşturduğu grup ortalaması **($\bar{x}$=3,10)**, aylık gelir düzeyi 6000₺ ve üzeri olan bireylerin oluşturduğu grup ortalaması ise **($\bar{x}$ = 3,17)** olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı değerler KGPTA'ya göre ele alınırsa; aylık gelir düzeyi 1500₺ ve altında olan bireylerin oluşturduğu grup ortalamasının **($\bar{x}$ = 3,75)**, aylık gelir düzeyi 1500₺ ile 3000₺ arasında olan bireylerin oluşturduğu grup ortalamasının **($\bar{x}$ = 3,68)**, aylık gelir düzeyi 3000₺ ile 6000₺ arasında olan bireylerin oluşturduğu grup ortalamasının **($\bar{x}$ = 3,69)**, aylık gelir düzeyi 6000₺ ve üzeri olan bireylerin oluşturduğu grup ortalamasının ise **($\bar{x}$ = 3,78)** olduğu görülmüştür.

PİÖ'ye göre, en düşük grup ortalaması aylık gelir düzeyi 1500₺ ile 3000₺ arasında olan bireylerde **($\bar{x}$ = 3,09)**; en yüksek grup ortalaması ise aylık gelir düzeyi 6000₺ ve üzeri olan bireylerde **($\bar{x}$ = 3,17)** görülmüştür. KGPTA'ya bakıldığında da dikkat çekici bir paralellik ile en düşük grup ortalamasının aylık gelir düzeyi 1500₺ ile 3000₺ arasında olan bireylere **($\bar{x}$ = 3,68)**ait olduğu, en yüksek grup ortalamasının ise aylık gelir düzeyi 6000₺ ve üzeri olan bireylere **($\bar{x}$ = 3,78)** ait olduğu görülmüştür. Hem PİÖ hem KGPTA için grup ortalamaları arasında belirgin bir farklılık oluşmaması dolayısı ile Post-Hoc testine (gruplar arasında belirgin bir farklılaşma söz konusu olduğunda yapılmaktadır) gerek görülmemiştir.

Faktör	Boyut	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalamaların Karesi	F	Sig.
GD	**Gruplar Arası**	14,016	3	4,672	5,091	**0,002**
	Gruplar İçi	1464,779	1596	0,918		
	Toplam	1478,795	1599			
PŞ	**Gruplar Arası**	2,711	3	0,904	1,081	0,356
	Gruplar İçi	1333,711	1596	0,836		
	Toplam	1336,422	1599			
BÜ	**Gruplar Arası**	6,032	3	2,011	1,684	0,169
	Gruplar İçi	1905,830	1596	1,194		
	Toplam	1911,862	1599			
Bİ	**Gruplar Arası**	7,792	3	2,597	5,231	**0,001**
	Gruplar İçi	792,505	1596	0,497		
	Toplam	800,298	1599			
RU	**Gruplar Arası**	4,449	3	1,483	1,121	0,339
	Gruplar İçi	2111,524	1596	1,323		
	Toplam	2115,974	1599			
GB	**Gruplar Arası**	4,800	3	1,600	1,717	0,161
	Gruplar İçi	1486,933	1596	0,932		
	Toplam	1491,733	1599			
OD	**Gruplar Arası**	3,772	3	1,257	1,354	0,255
	Gruplar İçi	1482,434	1596	0,929		
	Toplam	1486,206	1599			

Tablo 5.26. PİÖ Alt Faktörler ANOVA Testi (Gelir Düzeyine Göre)

Batıl ve paranormal temsillere dair açıklayıcılık düzeylerini Paranormal İnanç Ölçeği alt faktörleri üzerinden incelemek gerekirse, genel ölçek sonucu ile paralel olarak faktörlerin genelinde gelir düzeyleri ile batıl/paranormal inanç, davranışlar arasında anlamlı bir bağıntı gözlenmemiştir.

Gelir düzeyleri ile batıl/paranormal temsiller arasında anlamlı bir ilişkinin ortaya çıkmadığı bu faktörler: Psişik **($F_{(3,1596)}$=1,081 ; p>0,05)**, Büyü **($F_{(3,1596)}$=1,684 ;**

p>0,05), Ruhçuluk **($F_{32,1596}$=1,121 ; p>0,05)**, Geleceği Bilme **$F_{(3,1596)}$=1,717 ; p>0,05)** ve Olağan Dışı Yaşam Formları **($F_{(3,1596)}$=1,354 ; p>0,05)** faktörleridir. Söz konusu ilişkinin anlamlı bir açıklayıcılığa sahip olduğunu gösteren alt faktörler ise; Geleneksel Dini Paranormal İnanç **($F_{(3,1596)}$=5,091 ; p<0,05)** ve Batıl İnanç **($F_{(3,1596)}$=5,231 ; p<0,05)** faktörleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Faktör	Gelir Düzeyi	N	$\bar{x}$	S	Gelir Düzeyi			
					1500₺ ve Altı	1500₺-3000₺	3000₺-6000₺	6000₺ Üzeri
GD	**1500₺ ve Altı**	281	2,2954	1,03407				
	1500₺- 3000₺	436	2,1463	0,93273				*
	3000₺- 6000₺	544	2,1586	0,92671				*
	6000₺ Üzeri	339	2,3740	0,97394		*	*	
Bİ	**1500₺ ve Altı**	281	4,5302	0,71836				
	1500₺- 3000₺	436	4,4278	0,76785				*
	3000₺- 6000₺	544	4,4963	0,69792				*
	6000₺ Üzeri	339	4,6268	0,61309		*	*	

(*) Sembolü ile gruplar arasındaki farklılık ifade edilmektedir.

Tablo 5.27. PİÖ Alt Faktörler Tukey-HSD Testi (Gelir Düzeyine Göre)

Gelir düzeyi değişkeni ile batıl/paranormal temsiller arasında kayda değer bir açıklayıcılığın tespit edildiği alt faktörler; Geleneksel Dini Paranormal İnanç ve Batıl İnanç faktörleridir. Bu farklılaşmanın hangi gelir düzeyleri arasında ortaya çıktığını görebilmek için Tukey-HSD testi uygulanmıştır. Geleneksel Dini Paranormal İnanç faktörü ele alındığında, gelir düzeyleri arasındaki farklılaşma, aylık geliri 6000₺ ve üzeri gelir düzeyine sahip bireyler ile aylık geliri 1500₺-3000₺ ve 3000₺-6000₺ olan bireyler arasında gözlenmiştir. Söz konusu gelir grupları arasında, batıl ve paranormal temsillere dair görülen bu fark, ortalamalar arasındaki uzaklıktan kaynaklanmaktadır. Bu noktada grup ortalamalarına değinmek gerekirse; gelir düzeyi 6000₺ ve üzeri olan bireylerin oluşturduğu grup ortalaması ise **($\bar{x}$ = 2,37)** iken; aylık gelir düzeyi 1500₺ ile 3000₺ arasında olan bireylerin grup ortalaması **($\bar{x}$ = 2,14)**, aylık gelir düzeyi 3000₺ ile

6000₺ arasında olan bireylerin grup ortalaması ise **($\bar{x}$ = 2,15)** olarak hesaplanmaktadır. Bu noktada birbirine oldukça yakın gelir düzeyi grupları olan 1500₺-3000₺ ile 3000₺-6000₺ gruplarının, ortalama değerleri bağlamında da neredeyse eşit olması dikkat çekicidir. Ek olarak 1500₺-3000₺ ile 3000₺-6000₺ gelir düzeyi gruplarının, en yüksek gelir düzeyine sahip olan (6000₺ ve üzeri) olan gruptan farklılaşması; geleneksel ve dini boyutta ele alınabilecek paranormal inançlara dair tutum, fikir, eğilim ve yönelimlerin, gelir düzeyinin artışıyla değişme eğilimi gösterdiğine dair ipucu vermektedir.

Batıl İnanç faktörünü incelemek gerekirse, gruplar arası farklılaşmanın Geleneksel Dini Paranormal İnanç faktörü ile birebir aynı denilebilecek bir biçimde, gelir düzeyi 6000₺ ve üzeri olan bireyler ile gelir düzeyi 1500₺-3000₺ ve 3000₺-6000₺ olan bireyler arasında gerçekleştiği görülmektedir. Bu noktada söz konusu gelir düzeyi gruplarının, anlamlı farklılığı oluşturan ortalama değerleri şu şekilde hesaplanmıştır: Aylık gelir düzeyi 6000₺ ve üzeri olan bireylerin oluşturduğu grup ortalamasının **($\bar{x}$ = 4,62)**, aylık gelir düzeyi 1500₺ ile 3000₺ arasında olan bireylerin oluşturduğu grup ortalamasının **($\bar{x}$ = 4,42)** ve aylık gelir düzeyi 3000₺ ile 6000₺ arasında olan bireylerin oluşturduğu grup ortalaması ise **($\bar{x}$ = 4,49)**. Gelir düzeyinin yükselmesi ile ortalama puanların da yükselme eğilimi gösterdiğine işaret eden bu değerler, gelir düzeyi değişkeni ile batıl/paranormal temsiller arasında bariz bir açıklayıcılık bulunmasa dahi sembolik bir ilişkinin söz konusu olabileceğine işaret etmektedir. Geleneksel Dini Paranormal İnanç faktöründe de Batıl İnanç faktöründe de aynı gruplar arasında gözlenen farklılaşma, orta gelir düzeyindeki bireyler ile yüksek gelir düzeyindeki bireylerin batıl ve paranormal temsillere dair değerlerinin değişiklik gösterebileceğine, ekonomik kaynakların artışıyla beraber söz konusu tutum ve davranışlara olan ilgi, alaka ve eğiliminde artış gösterebileceğine dair ipucu vermektedir. Benzer bir gösterge, ölçeğin genel sonucunda (grup ortalamaları genel ölçek değerlerinde de gelir düzeyinin yükselmesiyle, artma eğilimi göstermiştir) da bulunmaktadır.

Faktör	Boyut	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalamaların Karesi	F	Sig.
NA	**Gruplar Arası**	3,302	3	1,101	1,079	0,357
	Gruplar İçi	1628,627	1596	1,020		
	Toplam	1631,929	1599			
AF	**Gruplar Arası**	4,449	3	1,483	1,596	0,188
	Gruplar İçi	1482,800	1596	0,929		
	Toplam	1487,248	1599			
AT	**Gruplar Arası**	7,359	3	2,003	2,824	0,078
	Gruplar İçi	1386,459	1596	0,869		
	Toplam	1393,818	1599			
NZ	**Gruplar Arası**	12,105	3	4,035	3,377	**0,018**
	Gruplar İçi	1907,172	1596	1,195		
	Toplam	1919,278	1599			
PS	**Gruplar Arası**	7,317	3	2,439	4,817	**0,002**
	Gruplar İçi	808,123	1596	0,506		
	Toplam	815,440	1599			
İS	**Gruplar Arası**	13,102	3	4,367	7,092	**0,000**
	Gruplar İçi	982,797	1596	0,616		
	Toplam	995,899	1599			

Tablo 5.28. KGPTA Alt Faktörler ANOVA Testi (Gelir Düzeyine Göre)

Gelir düzeyi değişkeni ile batıl/paranormal temsiller arasındaki açıklayıcılık düzeyini, Kültürel-Güncel Paranormal Temsiller Anketi alt faktörleri özelinde incelemek gerekirse; faktörlerin bazıları için anlamlı bir ilişkisellik ortaya çıkmış olup, bazıları için aynı anlamlılık ortaya çıkmamıştır. Analizler neticesinde bireylerin aylık gelir düzeyleri ile batıl/paranormal temsillere ilişkin yaklaşım ve tutumları arasında, istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin ortaya çıktığı alt faktörler; Nazar **($F_{(3,1596)}$=4,035; p<0,05)**, Pratik Boyutunda Şans-Uğur Temsilleri **($F_{(3,1596)}$=2,439; p<0,05)** ve İnanç Boyutunda Şans-Uğur Temsilleri **($F_{(3,1596)}$=4,367; p<0,05)** faktörleridir. Bireylerin gelir düzeyleri ile batıl/paranormal inanç, davranışlar arası ilişkinin anlamlı bir bağıntı ortaya koymadığı alt faktörler ise; New Age

($F_{(3,1596)}$=1,101; p>0,05), Astroloji&Fal **($F_{(3,1596)}$=1,483; p>0,05)** ve Aktarım-Temsil **($F_{(3,1596)}$=2,003; p>0,05)** faktörleridir.

Faktör	Gelir Düzeyi	N	$\bar{x}$	S	Gelir Düzeyi			
					1500₺ Altı	1500₺-3000₺	3000₺-6000₺	6000₺ Üzeri
NZ	1500₺ ve Altı	281	3,8416	1,10470		*		
	1500₺- 3000₺	436	3,6261	1,12553	*			
	3000₺- 6000₺	544	3,6921	1,05396				
	6000₺ Üzeri	339	3,8260	1,10302				
PS	1500₺ ve Altı	281	4,1610	0,72294				
	1500₺- 3000₺	436	4,0506	0,73133				*
	3000₺- 6000₺	544	4,0835	0,71200				*
	6000₺ Üzeri	339	4,2257	0,67469		*	*	
İS	1500₺ ve Altı	281	4,2000	0,78867				
	1500₺- 3000₺	436	4,0729	0,82785				*
	3000₺- 6000₺	544	4,1463	0,76357				*
	6000₺ Üzeri	339	4,3280	0,75746		*	*	

(*) Sembolü ile gruplar arasındaki farklılık ifade edilmektedir.

Tablo 5.29. KGPTA Alt Faktörler Tukey-HSD Testi (Gelir Düzeyine Göre)

Batıl ve paranormal temsiller ile gelir düzeyi değişkeni arasındaki bağıntı, Kültürel-Güncel Paranormal Temsiller Anketi alt faktörleri üzerinden ele alındığında, söz konusu ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı bulunduğu alt faktörlerin; Nazar, Pratik Boyutunda Şans-Uğur Temsilleri ve İnanç Boyutunda Şans-Uğur Temsilleri faktörleri olduğu görülmüştür. Söz konusu anlamlılığın yani gelir düzeyi grupları arasındaki farklılaşmaların, bu faktörler özelindeki hangi gelir düzeyleri arasında meydana geldiğini görebilmek amacıyla Tukey-HSD testi yapılmıştır.

Nazar faktörü ele alındığında, batıl/paranormal temsiller bağlamında gelir düzeyleri arasında gerçekleşen farklılaşma; 1500₺ ve altı gelir düzeyine sahip bireyler ile 1500₺ ile 3000₺ arasında olan bireyler arasında gerçekleşmiştir. Söz konusu farklılaşmanın kaynağı olan grup ortalamalarına göz atmak gerekirse; 1500₺ ve altında olan bireylerin oluşturduğu grup ortalaması **($\bar{x}$ = 3,84)**, aylık gelir düzeyi 1500₺ ile 3000₺ arasında olan bireylerin oluşturduğu grup ortalaması **($\bar{x}$ = 3,62)** olarak hesaplanmıştır. Nazar faktörüne ilişkin konulardaki gruplar arası fark, aylık en düşük ekonomik gelire sahip iki grup arasında ortaya çıkmıştır.

Pratik Boyutunda Şans-Uğur Temsilleri faktörü için konuşmak gerekirse, batıl/paranormal davranışlar ve eylemler özelinde gelir düzeyi grupları arasında meydana gelen farklılaşmalar; aylık gelir düzeyi 6000₺ ve üzeri olan bireyler ile aylık gelir düzeyi 1500₺-3000₺ ve 3000₺-6000₺ aralığında olan bireyler arasında gözlenmiştir. Bu noktada söz konusu gruplar arasında farklılığı ortaya çıkaran grup ortalamaları şu şekilde hesaplanmıştır: gelir düzeyi 6000₺ ve üzeri olan bireylerin oluşturduğu grup ortalaması ise **($\bar{x}$ = 4,22)**, aylık gelir düzeyi 1500₺ ile 3000₺ arasında olan bireylerin oluşturduğu grup ortalaması **($\bar{x}$ = 4,05)**, aylık gelir düzeyi 3000₺ ile 6000₺ arasında olan bireylerin oluşturduğu grup ortalaması **($\bar{x}$ = 4,08)**. Oluşturulan gelir skalasında orta gelir grubuna düşen iki gelir düzeyi (1500₺-3000₺ ile 3000₺-6000₺) ile en yüksek gelire sahip (6000₺ ve üzeri) gruplar arasında gözlenen bu farklılaşma; gelir düzeyinin yükselmesi ile batıl ve paranormal temsillere ilişkin pratik boyutundaki (davranış-eylem) yansımaların artma eğiliminde olduğunu göstermektedir.

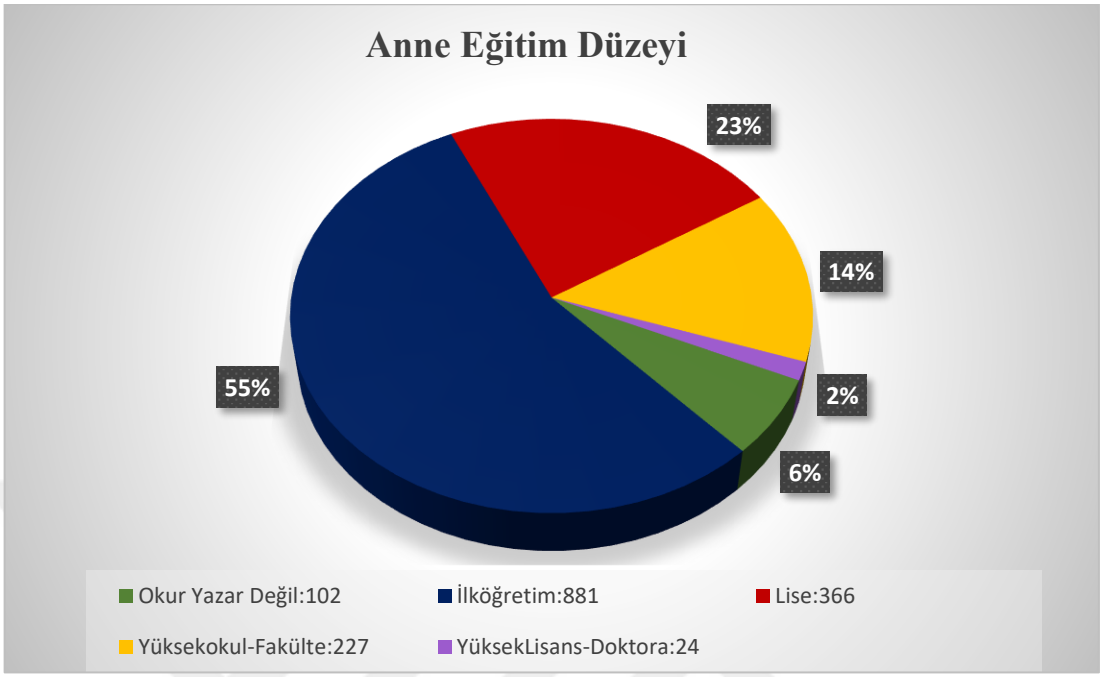
İnanç Boyutunda Şans-Uğur Temsilleri faktörü için bulgular değerlendirildiğinde, batıl ve paranormal inançlar özelinde, gelir düzeyleri arasındaki farklılaşmalar, Pratik Boyutunda Şans-Uğur Temsilleri faktöründe gözlenen ayrışmalar ile birebir aynı biçimde kendini göstermiştir. Aylık gelir düzeyi 6000₺ ve üzeri olan bireyler ile aylık gelir düzeyi 1500₺-3000₺ ve 3000₺-6000₺ aralığında olan bireyler arasında ortaya çıkan bu farklılaşmalar, grup ortalamalarına şu değerlerle yansımıştır: aylık gelir düzeyi 6000₺ ve üzeri olan bireylerin oluşturduğu grup ortalaması ise **($\bar{x}$ = 4,32)**, aylık gelir düzeyi 1500₺ ile 3000₺ arasında olan bireylerin oluşturduğu grup ortalaması **($\bar{x}$=4,07)**, aylık gelir düzeyi 3000₺ ile 6000₺ arasında olan

bireylerin oluşturduğu grup ortalaması **($\bar{x}$ = 4,14)**. Yalnızca farklılaşmanın görüldüğü gruplar ile değil, grupların ortalama değerlerinin oluşturduğu artış eğrisi ile de Pratik Boyutunda Şans-Uğur Temsilleri faktörü ile çok benzer bir sonucun ortaya koyulduğu İnanç Boyutunda Şans-Uğur Temsilleri faktörü, önceki çıkarımları destekler nitelikte sonuçlar meydana getirmiştir. Bu bağlamda yalnızca Pratik Boyutunda Şans-Uğur Temsilleri faktörü ile değil; farklılaşmanın ortaya çıktığı PİÖ alt faktörleri ile de aynı sonuca işaret eden İnanç Boyutunda Şans-Uğur Temsilleri faktörü; gelir düzeyinin artmasıyla beraber batıl/paranormal temsillere ilişkin hem davranış hem inanç, tutum hem de algı ve eğilim noktasında bir artışında ortaya çıkması eğilimine işaret etmekte ve bu kanıyı güçlendirmektedir.

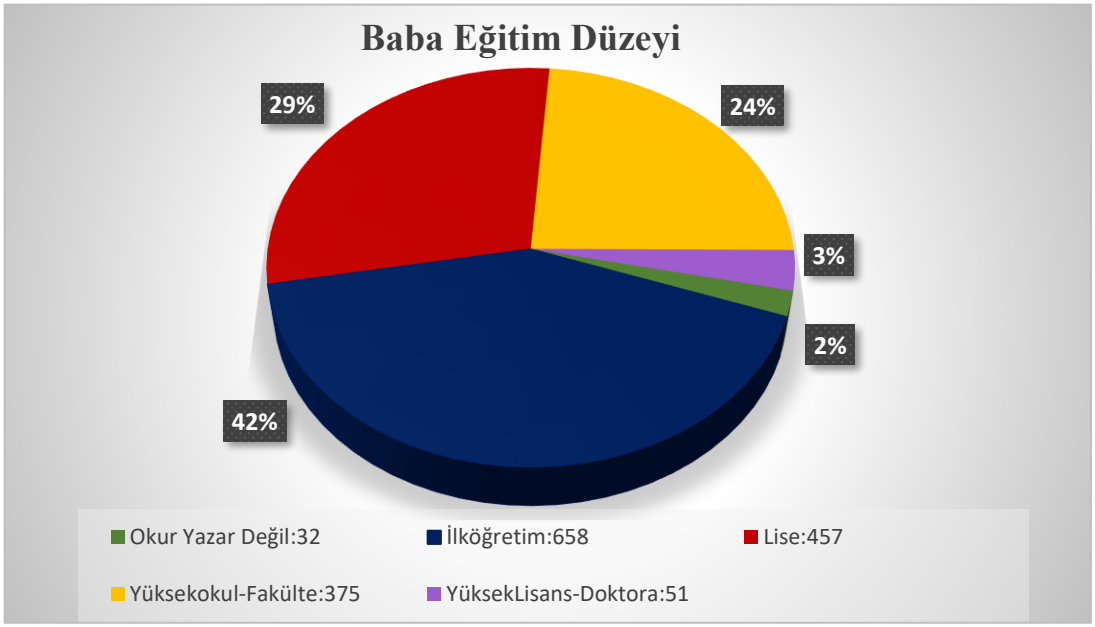
Hem PİÖ alt faktörleri hem de KGPTA alt faktörleri için oluşan farklılıkların aynı gelir düzeyi gruplarında ve aynı akış (gelir düzeyi arttıkça, ortalama puanların artması) ile gerçekleşmesi (nazar faktörü hariç) dikkat çekicidir. Genel hipotez sonucu, gelir düzeyleri ile batıl/paranormal temsiller arası ilişkiselliğin anlamsızlığına işaret etse de alt faktörlerde gözlenen bu benzer sonuç ve göstergeler kayda değer bir nitelik taşımaktadır. Farklılıkların özellikle orta ve üst gelir düzeyi grupları arasında gerçekleşmesi yine dikkate değer bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır.

5.2.6. Aile Yapısı ile Batıl/Paranormal İnanç-Davranışlara Sahip Olma Düzeylerine İlişkin Bulgular

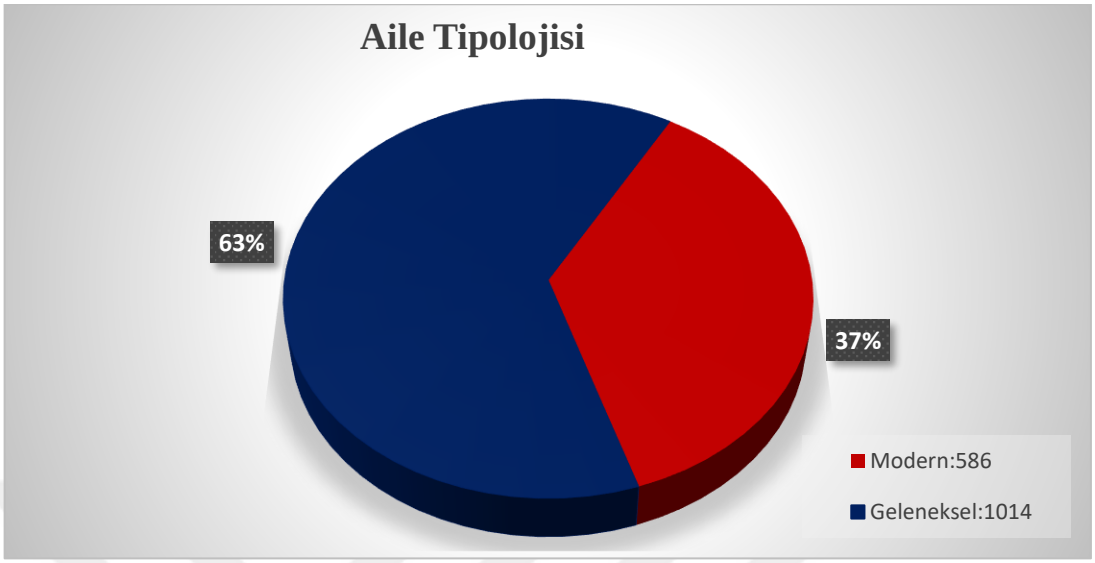
Araştırmanın bu kısmında, bireylerin aile yapıları ile batıl/paranormal inançlara ve davranışlara dair yaklaşımları, tutumları arasındaki olası ilişkiyi açıklamak amaçlanmış; konu ile ilgili temel hipotez bu minvalde ortaya konmuştur. Araştırma özelinde, aile yapısı değişkeni dahilinde, bireylerin ebeveynlerinin eğitim durumu ve ‘kendi bakış açıları ile’ ailelerini ‘daha doğru’ tanımlayan/tanımladığını düşündükleri aile tipolojisi ele alınmıştır. Çalışma kapsamında verilerin elde edildiği örneklem grubunun, aile yapılarına ilişkin verilerinin özet bilgisi grafiklerde görülmektedir (Grafik 8/ 9/ 10).

Grafik 5.8. Örneklemin Anne Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı

Grafik 5.9. Örneklemin Baba Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı

Grafik 5.10. Örneklemin Aile Tipolojisine Göre Dağılımı

Bu kapsamda konu dahilinde, test edilen hipotezler aşağıdaki gibidir:

H_0: Kişilerin aile yapıları, batıl-paranormal inanış ve davranışlarını anlamlı olarak etkilememekte/ yordamamaktadır.

H_1: Kişilerin aile yapıları, batıl-paranormal inanış ve davranışlarını anlamlı olarak etkilemekte/ yordamaktadır.

Hipotezlerin testi için, Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi kullanılmıştır.

Çoklu Doğrusal Regresyon Analizinin bir bağımlı değişken ile birden fazla bağımsız değişken arasındaki ilişkiselliği istatistiki olarak ortaya koymaya müsait yapısı (Kalaycı,2010:19; Dursun&Kocagöz,2010:1) aile yapısı değişkeni (kapsamında anne eğitim durumu, baba eğitim durumu ve aile tipolojisi değişkenleri ele alınmaktadır) ile batıl/paranormal temsiller arası yordayıcılığı açıklayabilmek adına uygun bulunmuştur.

	Eğitim Düzeyi	Boyut	AİLE TİPOLOJİSİ		Toplam
			Geleneksel	Modern	
ANNE EĞİTİM DÜZEYİ	Okur-Yazar Değil	Sayı	13	89	102
		Satır	12,7%	87,3%	100,0%
		Sütun	2,2%	8,8%	6,4%
		Toplam	0,8%	5,6%	6,4%
	İlköğretim	Sayı	226	655	881
		Satır	25,7%	74,3%	100,0%
		Sütun	38,6%	64,6%	55,1%
		Toplam	14,1%	40,9%	55,1%
	Lise	Sayı	170	196	366
		Satır	46,4%	53,6%	100,0%
		Sütun	29,0%	19,3%	22,9%
		Toplam	10,6%	12,3%	22,9%
	Yüksekokul – Fakülte	Sayı	157	70	227
		Satır	69,2%	30,8%	100,0%
		Sütun	26,8%	6,9%	14,2%
		Toplam	9,8%	4,4%	14,2%
	Yüksek Lisans – Doktora	Sayı	20	4	24
		Satır	83,3%	16,7%	100,0%
		Sütun	3,4%	0,4%	1,5%
		Toplam	1,3%	0,3%	1,5%

Tablo 5.30. Katılımcıların Aile Yapılarına Dair Çapraz Tablo (Anne)

Katılımcıların aile yapılarına ilişkin dağılımını, anne eğitim durumu açısından ele almak gerekirse; annesi okur-yazar olmayan bireylerin %6,4 (n=102)'lük dilime karşılık geldiği görülmekte ve bu dilim içerisindeki katılımcıların, %0,8 (n=13)'i geleneksel bir aileye sahip olduğunu düşünürken, %5,6 (n=89)'sı ise modern bir aileye sahip olduğunu düşünmektedir. Anne eğitim durumu ilköğretim düzeyinde olan katılımcılar, %55,1 (n=881) ile en büyük paydayı oluşturmakta olup; bu grubun %14,1 (n=226)'i ailesinin geleneksel tipte olduğunu düşünürken, %40,9 (655)'i modern tipte olduğunu ifade etmiştir. Anne eğitim durumu, lise düzeyinde olan grup ise %22,9

(n=366)'lık bir dilime karşılık gelmekte olup, grubun %10,6 (170)'i geleneksel, %12,3 (n=196)'ü ise modern bir aileye sahip olduğunu ifade etmiştir. Yüksekokul-fakülte eğitim düzeyindeki anne oranı, %23,4 (n=375)'lük bir gruba tekabül etmekte olup; anneleri yüksekokul-fakülte düzeyinde eğitim görmüş katılımcıların %13,1 (n=209)'i geleneksel bir aileye, %10,4 (n=166)'ü ise modern bir aileye mensup olduğunu belirtmiştir. Anne eğitim durumu yüksek lisans-doktora düzeyindeki bireyler ise %1,5 (n=24) ile en küçük dilimi oluşturmakta olup; bu gruptaki katılımcıların %1,3 (n=20)'ü geleneksel bir aileye sahip olduğunu düşünürken, %0,3 (n=4)'ü modern bir aile sahip olduğunu düşünmektedir.

	Eğitim Düzeyi	Boyut	AİLE TİPOLOJİSİ		Toplam
			Geleneksel	Modern	
BABA EĞİTİM DÜZEYİ	Okur-Yazar Değil	Sayı	3	29	32
		Satır	9,4%	90,6%	100,0%
		Sütun	0,5%	2,9%	2,0%
		Toplam	0,2%	1,8%	2,0%
	İlköğretim	Sayı	166	519	685
		Satır	24,2%	75,8%	100,0%
		Sütun	28,3%	51,2%	42,8%
		Toplam	10,4%	32,4%	42,8%
	Lise	Sayı	176	281	457
		Satır	38,5%	61,5%	100,0%
		Sütun	30,0%	27,7%	28,6%
		Toplam	11,0%	17,6%	28,6%
	Yüksekokul – Fakülte	Sayı	209	166	375
		Satır	55,7%	44,3%	100,0%
		Sütun	35,7%	16,4%	23,4%
		Toplam	13,1%	10,4%	23,4%
	Yüksek Lisans – Doktora	Sayı	32	19	51
		Satır	62,7%	37,3%	100,0%
		Sütun	5,5%	1,9%	3,2%
		Toplam	2,0%	1,2%	3,2%

Tablo 5.31. Katılımcıların Aile Yapılarına Dair Çapraz Tablo (Baba)

Araştırmaya katılan örneklem grubunun, baba eğitim durumuna göre nasıl bir dağılım sergilediğini incelemek gerekirse; babası okur-yazar olmayan bireyler, toplam katılımcı sayının %2 (n=32)'sine karşılık gelmekte ve bu oran baba eğitim durumu değişkeninin en küçük dilimini oluşturmaktadır. Bu grup içerisindeki katılımcıların %0,2 (n=3)'si geleneksel bir aileye sahip olduğunu düşünürken; %1,8 (n=29)'i modern bir aileye sahip olduğunu düşünmektedir. Baba eğitim durumu ilköğretim olan katılımcılar, %42,8 (n=685) ile en büyük grubu oluşturmakta olup; bu grubu oluşturan katılımcıların %10,4 (n=166)'ü geleneksel, %32,4 (n=529)'ü ise modern bir ailesi olduğunu belirtmiştir. Lise düzeyinde eğitim gören baba oranı ise %28,6 (n=457) olarak karşımıza çıkmaktadır. Babası lise düzeyinde eğitim görmüş olan katılımcıların %11 (n=176)'i ailesinin geleneksel tipte olduğunu düşünmekte iken %17,6 (n=281)'sı ise ailesinin modern tipli olduğunu düşünmektedir. Baba eğitim durumu yüksekokul-fakülte olan katılımcılar, %23,4 (n=375)'lük bir dilime karşılık gelirken; bu grubun %13 (n=209)'u ailesini geleneksel, %10,4 (n=166)'ü ise ailesini modern olarak tanımlamayı doğru bulmuştur. Son olarak baba eğitim durumu yüksek lisans-doktora düzeyinde olan bireyler, toplam katılımcıların %3,2 (n=51)'sini oluşturmakta ve bu gruptaki bireylerin %2 (n=32)'si ailesinin geleneksel, %1,2 (n=19)'si ise ailesinin modern tanımlamasına daha uygun olduğunu ifade etmektedirler.

		PİÖ / KGPTA	Aile Tipolojisi	Anne Eğitim	Baba Eğitim
Korelasyon Katsayısı	**PİO**	1,000			
	Aile Yapısı	-0,079	1,000		
	Anne Eğitim	0,037	**-0,345**	1,000	
	Baba Eğitim	0,076	**-0,281**	**0,605**	1,000
Sig.	**PİO**		0,001	0,071	0,001
	Aile Yapısı	0,001		0,000	0,000
	Anne Eğitim	0,071	0,000		0,000
	Baba Eğitim	0,001	0,000	0,000	
Korelasyon Katsayısı	**KGPTA**	1,000			
	Aile Yapısı	-0,030	1,000		
	Anne Eğitim	0,050	**-0,345**	1,000	
	Baba Eğitim	0,040	**-0,281**	**0,605**	1,000
Sig.	**KGPTA**		0,112	0,024	0,039
	Aile Yapısı	0,112		0,000	0,000
	Anne Eğitim	0,024	0,000		0,000
	Baba Eğitim	0,039	0,000	0,000	

Tablo 5.32. Aile Yapısı Değişkenleri Arası Korelasyon Matrisi (PİÖ-KGPTA)

Batıl/paranormal temsiller ile aile yapısı değişkeni arasındaki ilişkiselliği ortaya koyma amaçlı hipotez testi öncesinde, aile yapısı değişkeni kapsamında yer alan anne eğitim durumu, baba eğitim durumu ve aile tipolojisi alt değişkenleri arasındaki korelasyonel ilişki incelenmiştir. Çoklu Doğrusal Regresyon Analizinin uygulanabilmesi için önemli bir ön koşul olarak çoklu doğrusallık (multicollinearity) probleminin bulunmaması gerekmekte; aile yapısı alt değişkenleri arasındaki korelasyon değerlerinin yüksek ($r \geq 90$) olmaması gerekmektedir (Stevens,2002; Tabachnick ve Fidell, 2001). Anne eğitimi, baba eğitimi ve aile tipolojisi değişkenleri

arasındaki korelasyonel ilişkiler de bu sebepten incelenmiş olup; söz konusu bağımsız değişkenler arasındaki korelasyon değerlerinin **-0,345** ila **0,605** arasında değiştiği görülmüştür. Dolayısı ile aile yapısı alt değişkenleri arasında, çoklu doğrusallık problemi bulunmamaktadır. Çoklu doğrusallığa ilişkin olarak Varyans Büyütme Faktörü (VIF) ve Tolerance değerlerini de incelemek gerekmektedir. Bu bağlamda VIF değerinin 4 ve altında bir değer alması gerekmekte (Hair,Black ve diğerleri, 2010:7); Tolerance değerinin ise 0.20'den büyük olması gerekmektedir(Büyüköztürk,2012). Yordayıcı değişkenler (anne eğitim, baba eğitim, aile tipolojisi) arasındaki çoklu doğrusallık bağıntısı test edildiğinde; VIF değerlerinin **1,14** ile **1,66** arasında seyrettiği, Tolerance değerlerinin ise **0,60** ile **0,87** arasında değiştiği görülmektedir. Sonuç olarak çoklu doğrusallık sorunu bulunmamakta; değerlerin uygun referans aralığında yer alması dolayısı ile Çoklu Regresyon Analizinin uygulanabilmesi için gerekli ön koşul sağlanmaktadır.

	Model	R	R^2	Yordama St. Hatası	F	Sig
PİÖ	1	,474	0,224	0,946	25,417	**,001**
KGPTA	1	,362	0,131	0,712	12,268	**,045**

Tablo 5.33. Aile Yapısı Değişkenleri Yordama Düzeyi ve Model Anlamlılığı

Bireylerdeki batıl/paranormal inanç ve davranış düzeyinin, anne eğitimi, baba eğitimi ve aile tipolojisi değişkenleri ile ne ölçüde yordanabildiğine dair oluşturulan modelin, her iki soru seti için de anlamlı olması **[PİO (F=25,417; p<0,05), KGPTA (F=12,268; p<0,05)]**; H_1 Hipotezinin kabul edildiğine ve modelin geçerliliğine işaret etmektedir. Yani oluşturulan model kapsamında, bağımsız değişkenlerden (anne eğitim, baba eğitim, aile tipolojisi) en az bir tanesi, bağımlı değişkeni (batıl/paranormal inanç ve davranış düzeyi) etkilemektedir.

İlişkiselliğin ortaya koyulması amacıyla yapılan Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi sonucunda; aile yapısı değişkeni ile bireylerin batıl/paranormal inanç ve davranış düzeyleri arasındaki açıklayıcılığın PİÖ'ye göre **%22,4** (**R=0,474 ve $R^{2=}$0,224)**, KGPTA'ya göre ise **%13,1 (R=0,362 ve $R^{2=}$0,131)** oranında olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sonuç, batıl/paranormal inanç ve davranış düzeyindeki toplam varyansın,

aile yapısı alt değişkenleri ile PİÖ'ye göre %22,4; KGPTA'ya göre ise %13,1 oranında açıklanabildiğine işaret etmektedir.

Soru Seti	Yordanan Değişken	B	S	β	t	Sig.
PİÖ	**Sabit**	19,877	1,296		14,796	0,000
	Aile Tip.	-0,203	0,038	-0,144	-1,973	**0,047**
	Anne	-0,387	0,021	-0,264	-5,461	**0,015**
	Baba	-0,215	0,027	-0,178	-2,458	**0,041**
KGPTA	**Sabit**	22,014	0,936		19,284	0,000
	Aile Tip.	-0,103	0,033	-0,075	-1,727	0,478
	Anne	-0,306	0,020	-0,219	-4,625	**0,029**
	Baba	-0,091	0,024	-0,080	-2,138	0,077

Tablo 5.34. B, Beta Korelasyon Katsayıları ve Anlamlılık Düzeyleri

Batıl/paranormal inanç ve davranış düzeyi ile aile yapısı arasındaki yordayıcılığı, alt değişkenler açısından ayrı ayrı ele almak gerekirse; PİÖ'ye göre anne eğitim düzeyi **(t=-5,461; p<0,05)**, baba eğitim düzeyi **(t=-2,458; p<0,05)** ve aile tipolojisi **(t=-1,973; p<0,05)** değişkenleri ile batıl-paranormal inanç ve davranış eğilimleri arasındaki ilişkinin negatif yönde anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bulguları KGPTA açısından incelemek gerekirse, anne ve baba eğitim düzeyi özelinde PİÖ'ye yakın bir sonuçla karşılaşılmaktadır. Buna göre batıl/paranormal inanç ve davranış düzeyi ile anne eğitimi **(t=-4,625; p<0,05)** ile arasında aynı şekilde negatif yönlü ve anlamlı bir yordayıcılık gözlenmiş; baba eğitimi **(t=-2,138; p>0,05)** ve aile tipolojisi **(t=-1,727; p>0,05)** değişkeni için ise söz konusu anlamlı açıklayıcılığa rastlanamamıştır.

Analiz bulgularına bakıldığında anlamlılık açısından en yüksek t değerlerinin **(t=5,461 ve t=4,625)** anne eğitim düzeyi değişkenine ait olduğu görülmektedir. Bu sonuç bireylerin batıl/paranormal temsillere ilişkin eğilimlerinde anne eğitim düzeyinin daha belirgin bir etki yarattığını ifade etmektedir. PİÖ'ye bakıldığında ebeveynlerin eğitim düzeyi ile batıl/paranormal inanç ve davranışlar arasında gözlenen

anlamlılığın, negatif yönlü oluşu, anne ve babanın eğitim düzeyinin artmasıyla beraber batıl/paranormal temsillere ilişkin eğilim, yönelim ve ilginin de azaldığına işaret etmektedir. KGPTA için ise anne eğitim düzeyinin negatif yönlü anlamlılığına rastlanırken, baba eğitim düzeyi için aynı anlamlı açıklayıcılık ortaya çıkmamıştır. Ek olarak aile tipolojisi değişkeninde gözlenen negatif yönde anlamlılık, aile tipini geleneksel olarak tanımlayan katılımcılarda batıl/paranormal inanç ve davranışlara ilişkin tutum ve ilginin de azalma eğilimi gösterdiğini ortaya koymaktadır. Diğer bir deyişle bu durum, gelenekselliğin artışı ile batıl/paranormal inanç ve davranışlarda gözlenebilecek azalmaya veyahut tam tersi, modernlik tipli ailelerde yetişen kişilerin ile batıl/paranormal temsiller konusunda daha yoğun ilgi/eğilimine işaret edebilir. (Bu noktada aile tipleri bağlamındaki 'geleneksellik' ve 'modernlik' nitelemelerinin, katılımcıların kendi görüş ve tanımlamaları olduğu unutulmamalıdır.)

Regresyon katsayısının standardize değeri olan β değerleri incelendiğinde de ebeveyn eğitim durumları değişkenlerinin bağımlı değişken üzerindeki (hem PİÖ hem KGPTA için) yordayıcı etkisinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Standardize β, bağımsız değişkendeki (anne eğitim, baba eğitim ve aile tipolojisi) birim değişimin bağımlı değişken (batıl/paranormal inanç ve davranış düzeyi) üzerindeki etkisini ifade etmektedir. Buna bağlamda standart β değerine göre, aile yapısı alt değişkenlerinin batıl ve paranormal temsillere ilişkin tutumu açıklayabilme gücü sırasıyla; anne eğitim düzeyi **(PİÖ'ye göre β=-0,264 ve KGPTA'ya göre β= -0,219)**, baba eğitim düzeyi **(PİÖ'ye göre β=-0,178 ve KGPTA'ya göre β= -0,080)** ve en düşük açıklama düzeyi ile aile tipolojisi **(PİÖ'ye göre β= -0,144)** şeklindedir.

Regresyon analizi ile aile yapısı kapsamında ele alınan üç alt değişkenin bulguları birlikte ele alınarak değerlendirilmiştir. Bu noktada aile yapısı ile batıl/paranormal inanç ve davranışlar arasındaki ilişkiyi ebeveyn eğitim düzeyi ve aile tipolojisi değişkenleri özelinde ele almak ve daha detaylı bir inceleme ile gruplar arası farklılaşmaların ne şekilde/hangi gruplar arasında gerçekleştiğini gözlemleyebilmek adına Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) uygulanmıştır.

Ebeveyn	Soru Seti	Boyut	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalamaların Karesi	F	Sig.
ANNE	PİÖ	**Gruplar Arası**	4,161	4	1,040	2,695	**0,030**
		Gruplar İçi	615,654	1595	0,386		
		Toplam	619,815	1599			
	KGPTA	**Gruplar Arası**	2,052	4	0,513	1,038	0,386
		Gruplar İçi	788,524	1595	0,494		
		Toplam	790,576	1599			
BABA	PİÖ	**Gruplar Arası**	7,623	4	1,906	4,965	**0,001**
		Gruplar İçi	612,192	1595	0,384		
		Toplam	619,815	1599			
	KGPTA	**Gruplar Arası**	0,963	4	0,241	0,486	0,746
		Gruplar İçi	789,613	1595	0,495		
		Toplam	790,576	1599			

Tablo 5.35. PİÖ-KGPTA ANOVA Testi (Ebeveyn Eğitim Düzeyine Göre)

Batıl/paranormal inanç ve davranışlara yönelik eğilim düzeyi ile ebeveyn eğitim durumu arasındaki ilişkinin açıklayıcılığı anlamlandırabilmek adına yapılan analiz sonucuna göre; -hem anne eğitim düzeyi hem de baba eğitim düzeyi için ortak bir bulgu ile- Paranormal İnanç Ölçeği için anlamlı bir sonuca ulaşılmış iken Kültürel-Güncel Paranormal Temsiller anketi için aynı ilişkisel anlamlılığa ulaşılamadığı gözlenmiştir **[$PİO_{ANNE}$ ($F_{(4,1595)}$=2,695; p<0,05), $KGPTA_{ANNE}$ ($F_{(4,1595)}$=1,038; p>0,05) ve $PİO_{BABA}$ ($F_{(4,1595)}$=1,906; p<0,05), $KGPTA_{BABA}$ ($F_{(4,1595)}$=0,241; p>0,05)].**

PİÖ için anne ve baba eğitim düzeyleri ile batıl/paranormal temsillere ilişkin tutum arasında anlamlı bir açıklayıcılık ortaya çıkmışken, KGPTA için söz konusu ilişkinin kayda değer bir açıklayıcılığı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ebeveyn	Eğitim Düzeyi	N	x̄	S	Eğitim Düzeyi				
					Okur Yazr Değil	İlk Öğ.	Lise	Yük. Okul/ Fakül.	Yüksek Lisans/ Doktr.
ANNE	**Okur-Yazar Değil**	102	3,19	0,58			*	*	*
	İlköğretim	881	3,23	0,60			*	*	*
	Lise	366	3,13	0,66	*	*		*	
	Yüksekokul/Fakülte	227	3,06	0,64	*	*	*		
	Yüksek L./ Doktora	24	2,99	0,76	*	*			
BABA	**Okur-Yazar Değil**	32	3,24	0,56				*	*
	İlköğretim	685	3,13	0,58				*	*
	Lise	457	3,16	0,67					
	Yüksekokul/Fakülte	375	3,04	0,62	*	*			
	Yüksek L./ Doktora	51	3,08	0,74	*	*			

(*) Sembolü ile gruplar arasındaki farklılık ifade edilmektedir.

Tablo 5.36. PİO Tukey-HSD Testi (Ebeveyn Eğitim Düzeyine Göre)

Batıl/paranormal temsiller ile ebeveyn eğitim düzeyleri arasında, PİÖ özelinde gözlenen anlamlı açıklayıcılık, anne ve baba eğitim düzeyleri arasındaki ortalama farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Anne eğitim düzeyini ele almak gerekirse, eğitim düzeyi grupları arasındaki en yüksek grup ortalama puanı **(x̄ = 3,23)**; en düşük grup ortalama puanı ise **(x̄ = 2,99)** olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda anne eğitim durumu için eğitim düzeyleri arasındaki farklılaşmalar; okur-yazar olmayan ve ilköğretim düzeyinde eğitim görmüş anne grubu ile lise, yüksekokul/fakülte ve yüksek lisans/doktora eğitim düzeyindeki anneler arasında meydana gelmiştir.

Bulgular incelendiğinde okur-yazar olmayan ve ilköğretim düzeyinde eğitim gören anne grubu ile lise, yüksekokul/fakülte ve yüksek lisans/doktora düzeyinde eğitim gören anneler arasında bir kutuplaşma söz konusu olmuştur. Ek olarak anne

eğitim düzeyi içerisinde lise ve yüksekokul/fakülte düzeyinde eğitim gören anneler arasında da bir farklılaşmanın meydana geldiği görülmektedir. Söz konusu farklılaşmaları ortalamalar bağlamında ortaya koyacak olursak puan sırasıyla; ilköğretim düzeyinde eğitim gören anneler için grup ortalaması **($\bar{x}$ = 3,23)**, okur-yazar olmayan anneler için grup ortalaması **($\bar{x}$ = 3,19)**, lise düzeyinde eğitim gören anneler için grup ortalaması **($\bar{x}$=3,13)**, yüksekokul/fakülte düzeyinde eğitim gören anneler için grup ortalaması **($\bar{x}$=3,06)** ve son olarak yüksek lisans/doktora düzeyinde eğitim gören anneler için ise grup ortalaması **($\bar{x}$ = 2,99)** olarak karşımıza çıkmaktadır.

Baba eğitim düzeyine dair analiz bulgularını incelemek gerekirse, en yüksek grup ortalamasının **($\bar{x}$ = 3,24)**; en düşük grup ortalamasının ise **($\bar{x}$ = 3,04)** olduğu görülmektedir. Baba eğitim düzeyinde meydana gelen gruplar arası farklılaşmalar; okur-yazar olmayan babalar ve ilköğretim düzeyinde eğitim gören babalar ile yüksekokul/fakülte düzeyinde ve yüksek lisans/doktora düzeyinde eğitim gören babalar arasında ortaya çıkmıştır. Anne eğitim düzeyinde rastlanan bulgulara benzer denebilecek bu sonuç, okur-yazar olmayan ve ilköğretim grupları ile yüksekokul/fakülte ve yüksek lisans/doktora grupları arasında oluşan iki ayrı uç meydana getirmiştir. Oluşan ayrışmayı ortalamalar bağlamında ortaya koymak gerekirse; okur-yazar olmayan babaların oluşturduğu grup ortalaması **($\bar{x}$ = 3,23)** ve ilköğretim düzeyinde eğitim görmüş babaların grup ortalaması **($\bar{x}$ = 3,13)** iken yüksekokul/fakülte düzeyinde eğitim görmüş babaların grup ortalaması **($\bar{x}$ = 3,04)** ve yüksek lisans/doktora düzeyinde eğitim görmüş babaların grup ortalaması ise **($\bar{x}$=3,08)** olarak hesaplanmıştır.

Batıl/paranormal temsiller ile ebeveyn eğitim düzeyleri arasındaki açıklayıcılığı ve gruplar arası farklılaşmaları ortaya koymak amacı ile yapılan analiz bulgularına göre, anne ve baba eğitim düzeyleri arasında meydana gelen farklılaşmalar -tam olarak aynı olmasa da- benzer biçimlerde kendini göstermiştir. Genel itibariyle okur-yazar olmayan ve ilköğretim düzeyinde eğitim gören ebeveynler ile yüksekokul/fakülte ve yüksek lisans/doktora düzeyinde eğitim gören ebeveynler arasında ortaya çıkan gruplaşmaları eğitim düzeyinin yükselmesi ile ortalama ölçek puanlarının düşmesi eğilimi takip etmiştir. Tam aksi bir ifade ile ebeveyn eğitim düzeyinin düşmesi ile ölçek ortalama puanlarının yükselmesini de ortaya çıkaran bu sonuç; bireylerin

ebeveyn eğitim düzeylerinin düşmesiyle batıl/paranormal temsillere ilişkin eğilim, ilgi ve inançlarının artışına işaret eden bir sonuç ortaya çıkarmaktadır. Aynı şekilde ebeveyn eğitim düzeyinin yükselmesiyle beraber grup ortalamalarında oluşan düşme eğilimi, batıl /paranormal temsillere ilişkin inanç ve davranış düzeyinin düşüş eğilimine dair de ipucu oluşturmaktadır.

Genel anlamda ebeveyn eğitim düzeyinin artmasıyla beraber kişilerde batıl-paranormal yansımaların düşüş eğiliminde oluşu da dikkat çekicidir. Buna göre ebeveyn eğitim seviyesi düşük ailelerde batıl-paranormal eğilimlerin daha yüksek; ebeveyn eğitim seviyesi yüksek bireylerde ise batıl-paranormal eğilimlerin daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmış ve bu sonuç hem annelerde hem de babalarda aynı paralelliği ortaya çıkarmıştır.

Ebeveyn eğitim durumu ile batıl-paranormal eğilim ilişkisi bağlamında KGPTA bulgularının aynı anlamlı sonucu ortaya koymadığı görülmekte; bu neticenin KGPTA maddelerinin yoğunluklu olarak yeni nesil arasında popülerleşen ve daha çok gençlerin aşina olduğu konulardan oluşması ile ilişkilendirilmiştir. Sosyal çevre, akran etkisi, medya ve sosyal paylaşım platformlarının daha etkili olduğu söz konusu yeni nesil paranormal inanç konularına eğilim noktasında ebeveyn faktörünün daha geri planda kalması anlaşılır görünmektedir.

		N	**x̄**	**S**	**t**	**df**	**Sig.**
PİÖ	**Modern**	586	3,1851	0,65742	-2,082	1130,239	0,107
	Geleneksel	1014	3,0833	0,59872			
KGPTA	**Modern**	586	3,7018	0,71540	-1,219	1598	0,223
	Geleneksel	1014	3,7463	0,69581			

Tablo 5.37. PİO ve KGPTA t-Testi (Aile Tipolojisine Göre)

Batıl ve paranormal temsiller ile aile tipolojisi arasındaki ilişkinin anlamlı bir bağıntı ortaya koyup koymadığını anlamlandırabilmek amacıyla t-testi uygulanmıştır.

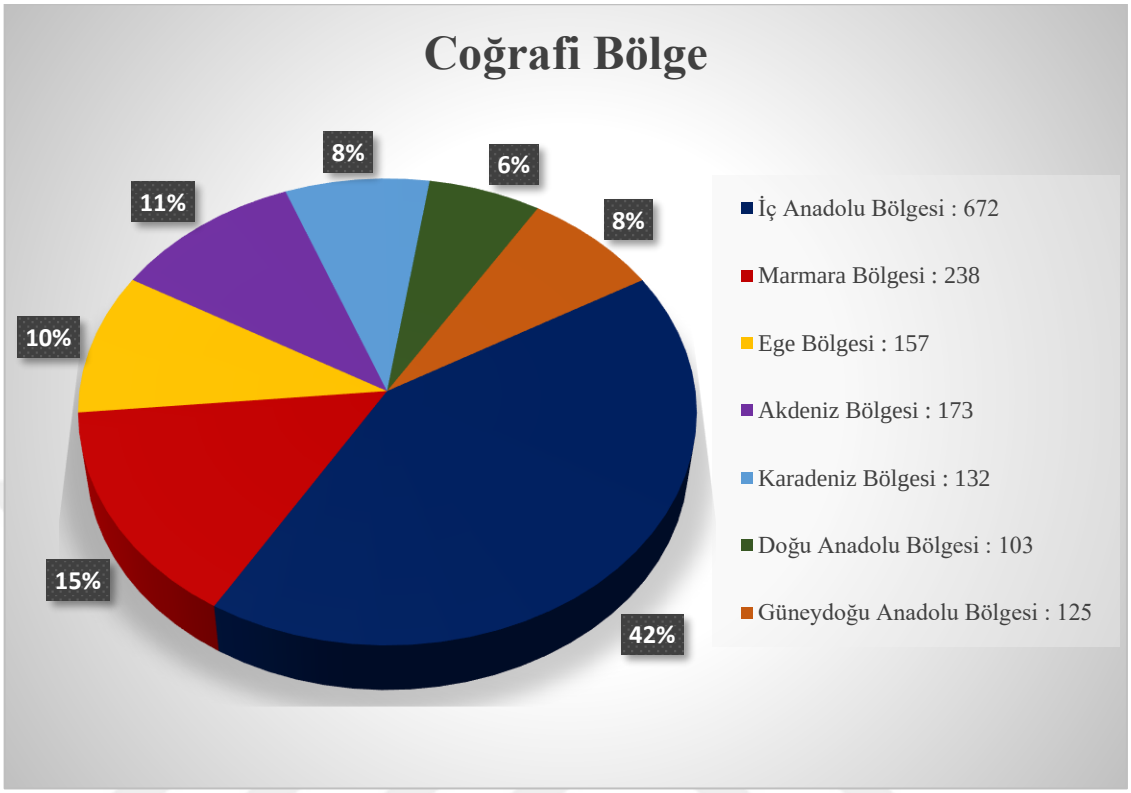
Analiz neticesi batıl/paranormal inanç ve davranışlar ile aile tipolojisi arasında her iki soru seti için de anlamlı bir açıklayıcılığın olmadığını ortaya koymuştur **[PİÖ ($t_{(1130,239)} = -2,082$; $p > 0,05$) ve KGPTA ($t_{(1598)} = -1,219$; $p>0,05$)].**

Aile tipolojisi değişkeni ile ilgili olarak daha önce de ifade edilen önemli husus, katılımcıların kendi aileleri hakkında ortaya koydukları 'geleneksel' ve 'modern' tanımlamalarının bireylerin şahsi bakış açısı ve ailelerini konumlandırma biçimi olduğudur. Altı çizilmesi gereken nokta şudur ki; aile tipolojisi değişkeni ile nesnel bir kategorizasyon amaçlanmamaktadır. Burada asıl ulaşılmak istenen şeyin basitçe, kişilerin içinde büyüdükleri aileyi nasıl tanımladıklarının ve algıladıklarının konu dahiline ne şekilde yansıyacağını gözlemleyebilmek olduğu unutulmamalıdır. Analiz sonucuna göre batıl/paranormal temsiller bağlamında aile tipleri arasında anlamlı bir farklılık görülmemektedir. Bu neticenin oluşumunda, ailelere ilişkin 'modern' ve 'geleneksel' atamalarının katılımcıların kendileri tarafından yapılmasının etkili olmuş olabileceği ve görüş ifadelerinde subjektiflik payı bulunabileceği unutulmamalıdır.

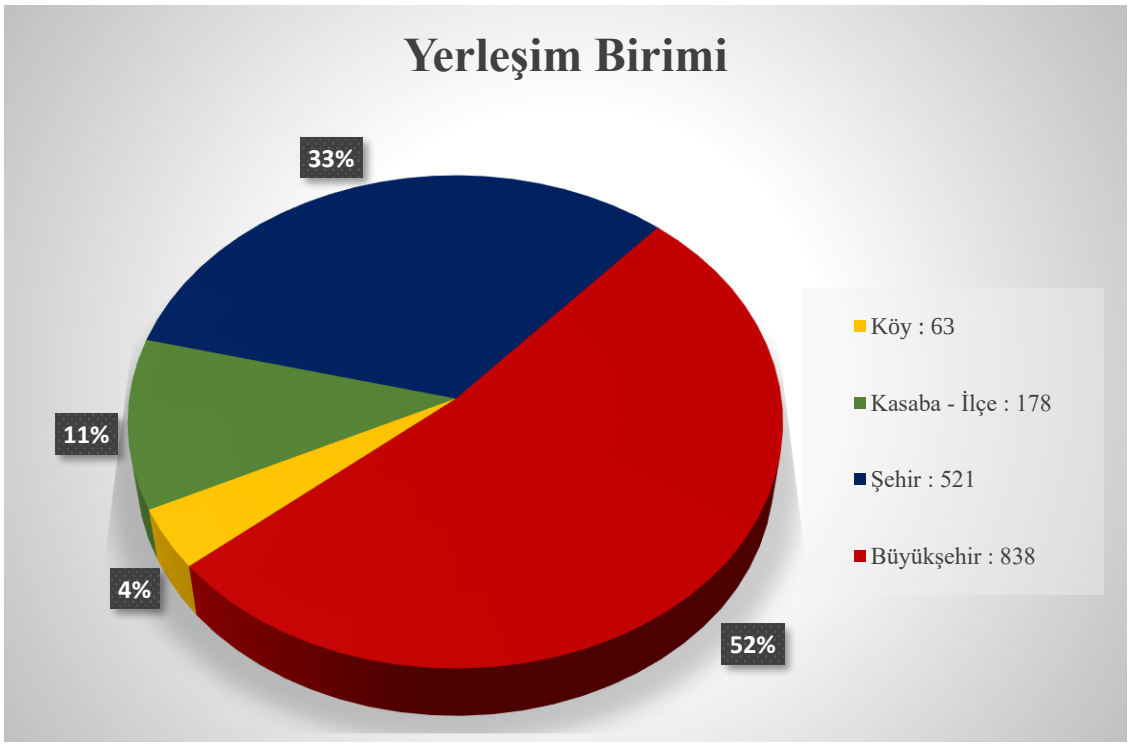
5.2.7. Yaşam Alanı ile Batıl/Paranormal İnanç-Davranışlara Sahip Olma Düzeylerine İlişkin Bulgular

Bu kısımda, kişilerin en uzun süre yaşadıkları ya da yaşamaya devam ettikleri yani esasında kültürel olarak etkilendiklerini düşündükleri veyahut çocukluklarını geçirdikleri yaşam alanlarının, batıl ve paranormal inanç/davranış düzeylerine olan olası etkisini/yordayıcılığını açıklamak amaçlanmaktadır.

Söz konusu ilişkinin anlamlılık/anlamsızlık boyutu ve yönü konu edilmiş olup; bölüm özelinde test edilecek hipotezler de bu kapsamda oluşturulmuştur. Saha araştırması sonucunda konuya ilişkin verilerin elde edildiği katılımcı grubunun, yaşam alanı değişkenine ilişkin dağılımı grafiklerde görülmektedir (Grafik 11/12).

Grafik 5.11. Örneklemin Coğrafi Bölgelere Göre Dağılımı

Grafik 15.12. Örneklemin Yerleşim Birimine Göre Dağılımı

Bu kısımda test edilen hipotezler şu şekilde ortaya konmuştur:

H_0: Kişilerin yaşam alanları ile batıl-paranormal inanış ve davranışlarını anlamlı olarak etkilememekte/ yordamamaktadır.

H_1: Kişilerin yaşam alanları ile batıl-paranormal inanış ve davranışlarını anlamlı olarak etkilemekte/ yordamaktadır.

Hipotez testi için, Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi kullanılmıştır. Çoklu Doğrusal Regresyon Analizinin tercih sebebi, yaşam alanı değişkeni kapsamında, iki ayrı alt değişkenin (bölge ve yerleşim birimi) ele alınması ve birden fazla bağımsız değişkenin mevcudiyeti söz konusu olduğunda bu analiz türünün kullanımının uygun olmasıdır.

Bölge	**Boyut**	**Yerleşim Birimi**				
		Köy	**Kasaba – İlçe**	**Şehir**	**Büyükşehir**	**Toplam**
İç Anadolu Bölgesi	**Sayı**	13	49	157	453	672
	Satır	1,9%	7,3%	23,4%	67,4%	100,0%
	Sütun	20,6%	27,5%	30,1%	54,1%	42,0%
	Toplam	0,8%	3,1%	9,8%	28,3%	42,0%
Marmara Bölgesi	**Sayı**	5	22	76	135	238
	Satır	2,1%	9,2%	31,9%	56,7%	100,0%
	Sütun	7,9%	12,4%	14,6%	16,1%	14,9%
	Toplam	0,3%	1,4%	4,8%	8,4%	14,9%
Ege Bölgesi	**Sayı**	6	26	48	77	157
	Satır	3,8%	16,6%	30,6%	49,0%	100,0%
	Sütun	9,5%	14,6%	9,2%	9,2%	9,8%
	Toplam	0,4%	1,6%	3,0%	4,8%	9,8%
Akdeniz Bölgesi	**Sayı**	8	29	66	70	173
	Satır	4,6%	16,8%	38,2%	40,5%	100,0%
	Sütun	12,7%	16,3%	12,7%	8,4%	10,8%
	Toplam	0,5%	1,8%	4,1%	4,4%	10,8%
Karadeniz Bölgesi	**Sayı**	9	21	68	34	132
	Satır	6,8%	15,9%	51,5%	25,8%	100,0%
	Sütun	14,3%	11,8%	13,1%	4,1%	8,3%
	Toplam	0,6%	1,3%	4,3%	2,1%	8,3%

Tablo 5.38. Katılımcıların Yaşam Alanlarına Dair Çapraz Tablo

Bölge	Boyut	Yerleşim Birimi				
		Köy	Kasaba – İlçe	Şehir	Büyükşehir	Toplam
Doğu Anadolu Bölgesi	Sayı	10	17	46	30	103
	Satır	9,7%	16,5%	44,7%	29,1%	100,0%
	Sütun	15,9%	9,6%	8,8%	3,6%	6,4%
	Toplam	0,6%	1,1%	2,9%	1,9%	6,4%
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	Sayı	12	14	60	39	125
	Satır	9,6%	11,2%	48,0%	31,2%	100,0%
	Sütun	19,0%	7,9%	11,5%	4,7%	7,8%
	Toplam	0,8%	0,9%	3,8%	2,4%	7,8%

Tablo 5.38. Devamı

Araştırma verilerinin elde edildiği katılımcı grubunun yaşam alanı değişkeni özelinde bölge ve yerleşim birimleri bağlamında nasıl dağıldığını incelemek gerekirse; katılımcıların %42 (n=672)'lik bir diliminin, İç Anadolu Bölgesini, çocukluğunun büyük bir kısmını geçirdiği veya kültürel olarak etkilendiği bölge olarak ifade ettiği görülmektedir. İç Anadolu Bölgesinde yaşayan/yaşamış söz konusu %42'lik dilim, yaşamının büyük bir kısmını geçirdiği yerleşim birimi sorulduğunda; %0,8 (n=13) oranında köy, %3,1 (n=49) oranında kasaba/ilçe, %9,8 (n=157) oranında şehir ve %28,3 (n=453) oranında ise büyük şehir yanıtını vermiştir. Katılımcıların %14,9 (n=238)'u ise kültürel olarak etkilendiği ya da çocukluğunu geçirdiği bölgenin Marmara Bölgesi olduğunu ifade ederken; yaşamlarının büyük çoğunluğunu %0,3 (n=5) oranında köyde, %1,4 (n=22) oranında kasaba/ilçede, %4,8 (n=76) oranında şehirde ve %8,4 (n=135) oranında ise büyükşehirde geçirdiğini ifade etmektedir. %9,8 (n=157)'lik dilim ise kültürel etki aldığı/çocukluğunun geçtiği bölgenin, Ege Bölgesi olduğunu ortaya koyarken; en uzun süre yaşadıkları yerleşim biriminin ise %0,4 (n=6) oranında köy, %1,6 (n=26) oranında kasaba/ilçe, %3 (n=48) oranında şehir, %4,8 (n=77) oranında ise büyükşehir olduğunu belirtmiştir. Katılımcılara, kültürel olarak etkilendiklerini düşündükleri ya da çocukluklarının geçtiği bölge sorulduğunda, Akdeniz Bölgesi yanıtını verenlerin oranı %10,8 (n=173)'e tekabül etmekte; bu gruba en uzun süre yaşanan yerleşim birimi sorulduğunda ise yanıtların %0,5 (n=8)'i köy, %1,8 (29)'i kasaba/ilçe, %4,1 (n=66)' şehir ve %4,4 (n=70)'ü büyük şehir olarak

dağıldığı görülmektedir. Karadeniz Bölgesi için ise kültürel etki ya da çocukluğun geçirildiği bölge söz konusu olduğunda, katılımcıların %8,3 (n=132)'lük kısmı bu grupta yer almaktadır. Karadeniz bölgesi yanıtını veren katılımcıların, en uzun süre yaşadıkları yerleşim birimine dair yanıtları ise şu şekildedir; %0,6 (n=9)'sı köy, %1,3 (n=21)'ü kasaba/ilçe, %4,8 (n=68)'i şehir ve %2,1 (n=34)'i büyük şehir. Kültürel bir etkinin söz konusu olduğu veyahut çocukluğun geçirildiği bölge olarak, Doğu Anadolu Bölgesi grubunda yer alan katılımcıların %6,4 (n=103)'lük bir dilime karşılık geldiği görülmekte; bu dilimin en uzun süre yaşanılan yerleşim birimi sorusuna ise %0,6 (n=10) oranında köy, %1,1 (n=17) oranında kasaba/ilçe, %2,9 (n=46) oranında şehir ve %1,9 (n=30) oranında ise büyük şehir yanıtlarını verdikleri gözlenmektedir. Son olarak kültürel olarak en yoğun etkilenilen/çocukluğun geçirildiği bölge olarak, Güneydoğu Anadolu Bölgesine dahil olan katılımcı kitlesinin %7,8 (n=125)'lik bir dilimde yer aldığı ve bu grup için en uzun süre yaşanılan yerleşim birimine dair dağılımın %0,8 (n=12) oranında köy, %0,9 (n=14) oranında kasaba/ilçe, %3,8 (n=60) oranında şehir ve %2,4 (n=39) oranında büyük şehir olarak gerçekleştiği görülmektedir.

		PİÖ / KGPTA	Bölge	Yerleşim Birimi
Korelasyon Katsayısı	**PİÖ**	1,000		
	Bölge	0,001	1,000	
	Yerleşim Birimi	0,022	**-0,282**	1,000
Sig.	**PİÖ**		0,491	0,194
	Bölge	0,491		0,000
	Yerleşim Birimi	0,194	0,000	
Korelasyon Katsayısı	**KGPTA**	1,000		
	Bölge	0,027	1,000	
	Yerleşim Birimi	0,017	**-0,282**	1,000
Sig.	**KGPTA**		0,145	0,246
	Bölge	0,145		0,000
	Yerleşim Birimi	0,246	0,000	

Tablo 5.39. Yaşam Alanı Değişkenleri Arası Korelasyon Matrisi

Batıl/paranormal inanç ve temsiller ile yaşam alanı değişkeni arasındaki ilintinin mahiyetini ortaya koymak amacıyla oluşturulan hipotezin testi öncesinde, yaşam alanı değişkeni kapsamında ele alınan alt değişkenlerin birbiri ile olan ilişkisini ortaya koymak gereklidir. Bu gerekliliğin sebebi, alt değişkenler arası çoklu doğrusallık sorununun var olup olmadığını görmektir. Aile yapısı değişkeninin ele alındığı kısımda da ifade edildiği üzere, Çoklu Doğrusal Regresyon Analizinin uygulanabilmesi için değişkenler arasında çoklu doğrusallık problemi bulunmaması gerekmekte ve bu en önemli ön koşul olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda yaşam alanı alt değişkenleri bölge ve yerleşim birimi arasındaki ilişkisellik incelendiğinde, söz konusu iki değişken arasındaki korelasyon katsayısı hem PİÖ hem KGPTA için çoklu doğrusallığa ilişkin bir sorunla karşılaşılmadığını göstermektedir **(r=-0,282; r<90).**

Çoklu doğrusallığa dair diğer önemli göstergeler olarak Varyans Büyütme Faktörü (VIF) ve Tolerance değerleri ele alınırsa; VIF değerinin **1,086 (*<4)**, Tolerance değerinin ise **0,921 (*>0,20)** olarak hesaplandığı ve her iki değerin de uygun referans aralığında bulunduğu görülmektedir. Sonuç olarak yaşam alanı alt değişkenleri olan bölge ve yerleşim birimi değişkenleri arasında çoklu doğrusallık sorunu bulunmamakta; Çoklu Doğrusal Regresyon Analizinin uygulanabilmesi için gerekli ön koşul sağlanmaktadır.

	Model	R	R^2	Yordama St. Hatası	F	Sig
PİÖ	1	,427	0,182	0,622	19,410	**,017**
KGPTA	1	,318	0,101	0,703	11,090	**,043**

Tablo 5.40. Yaşam Alanı Değişkenleri Yordama Düzeyi ve Model Anlamlılığı

Batıl/paranormal inanç ve davranışlar ile yaşam alanı (bireyde kültürel olarak iz bırakan/ çocukluğun geçtiği ya da en uzun süre yaşanılan ortam) arasındaki açıklayıcılığın ne ölçüde anlamlı/anlamsız olduğunu ortaya koymak amaçlı oluşturulan modelin hem PİÖ hem KGPTA anlamlı sonuç vermesi **[PİO (F=19,410; p<0,05), KGPTA (F=11,090; p<0,05)]**; H_1 hipotezinin kabul edildiğini ve oluşturulan modelin geçerliliğini ifade etmektedir. Bu sonuç, batıl/paranormal temsiller ile yaşam

alanı alt değişkenlerinin (bölge ve yerleşim birimi) en az biri ile arasında anlamlı bir açıklayıcılık, yordayıcılık bulunduğuna işaret etmektedir. Söz konusu yordama gücünün boyutunu, kullanılan soru setleri bağlamında ortaya koyabilmek için yapılan Çoklu Doğrusal Regresyon Analizine göre; PİÖ'ye göre yaşam alanı ile batıl paranormal temsiller arası açıklayıcılık **%18,2 (R=0,427 ve $R^{2=}$0,182)** iken KGPTA'ya göre ise bu değer **%7,3 (R=0,318 ve $R^{2=}$0,101)** olarak hesaplanmıştır. Bu sonuca göre batıl/paranormal inanç ve davranışlara dair toplam varyansın yaşam alanı değişkeni ile açıklanma oranı PİÖ'ye göre %18,2, KGPTA'ya göre ise %7,3 olarak karşımıza çıkmaktadır.

Soru Seti	Yordanan Değişken	B	S	β	t	Sig.
PİÖ	**Sabit**	23,055	0,077		39,854	0,000
	Bölge	0,352	0,008	0,318	5,277	**0,032**
	Yerleşim Birimi	0,237	0,020	0,209	1,105	0,056
KGPTA	**Sabit**	28,621	0,087		41,840	0,000
	Bölge	0,411	0,009	0,342	7,307	**0,015**
	Yerleşim Birimi	0,204	0,022	0,181	0,728	0,064

Tablo 5.41. B, Beta Korelasyon Katsayıları ve Anlamlılık Düzeyleri

Batıl/paranormal inanç ve davranışların, yaşam alanı değişkeni ile belli ölçüde yordanabildiğine işaret eden analiz bulgularını detaylandırmak yani söz konusu yordama kapasitesinin hangi alt değişken için ne boyut ve yönde olduğunu incelemek gerekirse; bölge alt değişkeninin hem PİÖ **(t=5,277; p<0,05)** hem de KGPTA **(t=7,307; p<0,05)** özelinde, pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki ortaya koyduğu görülmektedir. Yerleşim birimi değişkeni için ise söz konusu ilişkinin, anlamlı bir açıklayıcılık ortaya koymadığı, PİÖ sonuçlarında **(t=1105; p>0,05)** da KGPTA sonuçlarında **(t=0,728; p>0,05)** da görülmektedir.

Bulgulara göre bireylerin batıl/paranormal inanç ve davranışları ile yaşadıkları coğrafi bölge arasında kayda değer bir ilişkiden söz etmek mümkün görünmektedir. Her iki soru setinde de gözlenen yordama kapasitesinin yine hem PİÖ hem de KGPTA

için pozitif yönlü bir açıklayıcılık ortaya koyması; coğrafi olarak Doğu'ya doğru gidildikçe söz konusu inanış/davranış temsillerinin artış eğilimine dair bir ipucu ortaya koymaktadır. Coğrafi olarak orta ve Batı kesimlere doğru gelindiğinde ise ölçek puanlarının görece düşüş gösterdiği sonucuna da ulaşılabilmektedir. Yerleşim birimi değişkeni özelinde ise batıl/paranormal temsillere dair anlamlı bir ilişkiselliğe ulaşılamamış olması; bireylerin köy, kasaba/ilçe, şehir ya da büyükşehirlerde yaşıyor/yaşamış olmalarının söz konusu inanç/davranış eğilimlerine/tutumlarına dair belirgin bir fark yaratmadığına işaret etmektedir.

Elde edilen analiz sonuçlarını, alt değişkenlerin ortaya koyduğu yordayıcılık boyutu açısından inceleyecek olursak, regresyon katsayısının standardize değeri β değerlerini ele almak gerekmektedir. Batıl/paranormal temsiller açısından bölge değişkeninin anlamlı, yerleşim birimi değişkeninin ise anlamsız bir ilişki ortaya koyması, yerleşim birimi değişkeninin kayda değer bir açıklayıcılığa işaret etmediğini göstermektedir. Dolayısı ile açıklayıcılık oranları bölge değişkeninin, soru setleri için farklılaşan β değerleri üzerinden ele alınmıştır. Bu anlamda bölge değişkeninin, KGPTA özelinde daha yüksek bir açıklama kapasitesi ortaya koyduğu görülmekte; PİÖ için ise KGPTA'ya yakın denebilecek bir değer hesaplanmaktadır **(PİÖ'ye göre β=0,318 ve KGPTA'ya göre β= 0,342)**.

Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi ile yaşam alanı dahilinde ele alınan iki alt değişkenin bulguları bir arada değerlendirilmiş ve batıl/paranormal temsiller ile yaşam alanı arasındaki yordama kapasitesi incelenmiştir. Söz konusu iki alt değişkenin, yani coğrafi bölge ile yerleşim birimi değişkenlerinin batıl/paranormal temsiller bağlamında ortaya koyduğu açıklayıcılığı gözlemek ve olası farklılaşmaların hangi gruplar arasında ve ne yönde gerçekleştiğini ortaya koyabilmek amacıyla Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) kullanılmıştır.

		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Ortalamaların Karesi	F	Sig.
PİÖ	**Gruplar Arası**	2,404	6	0,401	13,034	**0,048**
	Gruplar İçi	617,411	1593	0,388		
	Toplam	619,815	1599			
KGPTA	**Gruplar Arası**	7,739	6	1,290	22,625	**0,016**
	Gruplar İçi	782,836	1593	0,491		
	Toplam	790,576	1599			

Tablo 5.42. PİÖ ve KGPTA ANOVA Testi (Bölgeye Göre)

Bireylerin batıl/paranormal inanç ve davranış düzeyleri ile en uzun süre yaşadıkları/yaşamakta oldukları ve kültürel olarak etkilendiklerini düşündükleri/çocukluklarını geçirdikleri coğrafi bölge arasındaki ilişkinin mahiyetini görebilmek amacıyla yapılan analiz neticesinde; söz konusu ilişkinin hem PİÖ hem KGPTA için anlamlı bir açıklayıcılık ortaya koyduğu gözlenmiştir **[PİO ($F_{(6,1593)}$=13,034 ; p<0,05), KGPTA ($F_{(6,1593)}$=22,625 ; p<0,05)].** Bu sonuç, kişilerin batıl ve paranormal temsillere dair tutumları ile yaşadıkları bölge arasında kayda değer bir açıklayıcılık olduğunu istatistiki olarak ortaya koymaktadır.

Soru Seti	Bölge	N	x̄	S	Bölge						
					İ.A.B.	M.B.	E.B.	A.B.	K.B	D.A.B	G.D.A.B
PİÖ	İç Anadolu	672	3,15	0,61		*	*				
	Marmara	238	3,06	0,67	*				*	*	*
	Ege	157	3,04	0,63	*				*	*	*
	Akdeniz	173	3,10	0,66						*	
	Karadeniz	132	3,15	0,55		*	*				
	Doğu A.	103	3,19	0,55		*	*	*			
	Güneydoğu	125	3,17	0,63		*	*				
KGPTA	İç Anadolu	672	3,75	0,71			*				
	Marmara	238	3,61	0,69					*	*	*
	Ege	157	3,56	0,66	*				*	*	*
	Akdeniz	173	3,67	0,74					*	*	*
	Karadeniz	132	3,78	0,68		*	*	*			
	Doğu A.	103	3,81	0,72		*	*	*			
	Güneydoğu	125	3,84	0,66		*	*	*			

(*) Sembolü ile gruplar arasındaki farklılık ifade edilmektedir.

Tablo 5.43. PİÖ ve KGPTA Tukey-HSD Testi (Bölgeye Göre)

Batıl/paranormal inanç ve davranış düzeyleri ile coğrafi bölgeler arasında ortaya çıktığı gözlenen anlamlı ilişkiselliğin, kullanılan iki soru seti için de aynı sonucu ortaya koyması, ortalama ölçek puanlarının bölgesel olarak farklılaşmasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda PİÖ incelendiğinde, en yüksek ortalama grup puanının **(x̄ = 3,19)**, en düşük ortalama grup puanının ise **(x̄ = 3,04)** olduğu görülmektedir.

Coğrafi bölgeler arasında meydana gelen farklılaşmaları, batıl/paranormal temsillere dair tutum/eğilim bildiren ortalama puanlar açısından PİÖ özelinde ele almak gerekirse; İç Anadolu Bölgesi ile Marmara ve Ege Bölgeleri arasında belirgin bir fark meydana gelmiştir. Marmara ve Ege bölgelerinin, çok yakın ortalama değerlere sahip olması, bu iki bölge arasında bir kutuplaşmanın ipucunu verirken; söz konusu iki bölgenin Karadeniz, Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu Bölgelerinden de ayrışarak anlamlı bir farklılık ortaya koyduğu gözlenmiştir. Bu bağlamda benzer bir kutupluluğun, çok yakın ortalama değerlerle Karadeniz, Doğu

Anadolu ve Güney Doğu Anadolu Bölgelerinde de ortaya çıkması dikkat çekmektedir. Son olarak PİÖ özelinde meydana gelen anlamlı farklılık, Akdeniz Bölgesi ile Doğu Anadolu Bölgesi arasında ortaya çıkmıştır.

Görüldüğü üzere coğrafi bölgeler arasında batıl/paranormal inançlar bağlamında yoğun bir farklılaşma ve belli bölgeler arasında da kutuplaşmalar söz konusu olmuştur. Bu bağlamda meydana gelen farklılaşmaları grup ortalamaları üzerinden ortaya koymak gerekirse en düşük değerden başlayarak sırasıyla; Ege Bölgesi ortalama grup puanı **($\bar{x}$ = 3,04)**, Marmara Bölgesi ortalama grup puanı **($\bar{x}$ = 3,06)**, Akdeniz Bölgesi ortalama grup puanı **($\bar{x}$ = 3,10)**, Karadeniz ve İç Anadolu Bölgesi ortalama grup puanı **($\bar{x}$ = 3,15)**, Güney Doğu Anadolu Bölgesi ortalama grup puanı **($\bar{x}$ = 3,17)** ve Doğu Anadolu Bölgesi ortalama grup puanı ise **($\bar{x}$ = 3,19)** olarak hesaplanmıştır.

Coğrafi bölgeler arasında, batıl/paranormal inanç ve davranışlar bağlamında ortaya çıkan anlamlı farklılıklar KGPTA özelinde ele alındığında; en yüksek grup ortalamasının **($\bar{x}$ = 3,84)**, en düşük grup ortalamasının ise **($\bar{x}$ = 3,56)** olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Bu anlamda ortaya çıkan bölgesel farklılıkların, Ege, Akdeniz ve Marmara Bölgeleri arasında bir kutup; Karadeniz, Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu Bölgeleri arasında ise başka bir kutup ortaya koyduğu söylenebilmektedir. Bu durum Ege, Marmara ve Akdeniz bölgeleri arasında ortalama değerlerin oldukça yakın olması dolayısı ile bu bölgelerin, yine ortalama değerleri oldukça yakın olan Karadeniz, Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgelerinden anlamlı bir biçimde farklılaştığına işaret etmektedir.

Ek olarak KGPTA özelinde ortaya çıkan bir diğer farklılık, İç Anadolu Bölgesi ile Ege Bölgesi arasında ortaya çıkmıştır. Gruplar arasında meydana gelen ayrışmalar ve kutuplaşmaların ortalamalara yansıması (en düşük değerden en yüksek değere doğru) şu şekildedir: Ege Bölgesi **($\bar{x}$ = 3,56)**, Marmara Bölgesi **($\bar{x}$ = 3,61)**, Akdeniz Bölgesi **($\bar{x}$ = 3,67)**, İç Anadolu Bölgesi **($\bar{x}$ = 3,75)**, Karadeniz Bölgesi **($\bar{x}$ = 3,78)**, Doğu Anadolu Bölgesi **($\bar{x}$ = 3,81)** ve Güney Doğu Anadolu Bölgesi **($\bar{x}$ = 3,84)**.

Batıl/paranormal temsiller ile coğrafi bölgeler arasındaki ilişkiyi ve bölgeler arası farklılaşmaları ortaya koymak için yapılan analiz bulgularını PİÖ ve KGPTA sonuçlarının ortak noktaları ile değerlendirecek olursak, farklılıkların her iki soru seti

için de benzer (birebir benzerlikten söz edilmemektedir) bölgeler arasında gerçekleştiği görülmektedir. Genel itibariyle Doğu Anadolu, Güney Doğu Anadolu ve Karadeniz Bölgeleri ile Ege, Marmara ve Bölgeleri arasında gözlenen farklılaşmalarda, Akdeniz Bölgesinin de Ege-Marmara ikilisine yakın noktalarda seyrettiği göze çarpmaktadır.

Bulgularda ortak gözlenen ve yoğun olarak kendini gösteren bir diğer sonuç, coğrafi olarak doğuya doğru gidildikçe batıl/paranormal tutum ve eğilimlerin artışına dair bir işaret olan ortalama puanların yükselişi olmuştur. Bu neticeyi coğrafi olarak batıya gidildikçe, batıl/paranormal temsil düzeyinin azaldığına dair ipucu veren ortalama puan düşüşü izlemiştir.

Ortak sonuçlar neticesinde dikkat çeken bir diğer sonucun, İç Anadolu Bölgesi ile Ege Bölgesi arasında meydana gelen ayrışma olduğu söylenebileceği gibi her iki soru seti için de İç Anadolu Bölgesine dair ortalama grup puanının, maksimum ve minimum değerler arasında orta noktada yer alması (3. sırada) kayda değer bir bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

		Kareler Toplamı	**Serbestlik Derecesi**	**Ortalamaların Karesi**	**F**	**Sig.**
PİÖ	**Gruplar Arası**	0,402	3	0,134	0,345	0,793
	Gruplar İçi	619,413	1596	0,388		
	Toplam	619,815	1599			
KGPTA	**Gruplar Arası**	0,864	3	0,288	0,582	0,627
	Gruplar İçi	789,712	1596	0,495		
	Toplam	790,576	1599			

Tablo 5.44. PİÖ ve KGPTA ANOVA Testi (Yerleşim Birimine Göre)

Batıl/paranormal inanç ve davranışlar ile yerleşim birimi arasında anlamlı bir ilişkinin var olup olmadığını tespit edebilmek adına t-testi uygulanmıştır. Yapılan analiz sonucuna göre; bireylerin en uzun süre yaşadıkları yerleşim birimi ile batı/paranormal temsillere ilişkin eğilimleri arasında anlamlı bir bağıntı saptanamamıştır **[PİO ($F_{(3,1596)}$=0,345 ; p>0,05), KGPTA ($F_{(3,1596)}$=0,582 ; p>0,05)].**

Bu sonuca göre bireylerin batı/paranormal inanç ve davranışlara sahip olma düzeyleri ile yaşamlarının en uzun kısmını geçirdikleri yerleşim biriminin (köy, kasaba/ilçe, şehir, büyük şehir) neresi olduğu arasında anlamlı bir bağıntı ve açıklayıcılık bulunmamaktadır. Bu durum batıl/paranormal temsillere ilişkin ortalama değerlerin, yerleşim birimlerini oluşturan gruplar arasında ayırt edici bir şekilde değişim, farklılaşma göstermediğine işaret etmektedir.

5.2.8. Batıl/Paranormal İnanca Sahip Olma Düzeyi ile Batıl/Paranormal Davranış Pratikleri Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular

Demografik veriler temelinde ortaya çıkan değişimler ve şekillenmeler önceki kısımlarda incelenmiş olup; batıl/paranormal temsiller bağlamında cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, meslek grubu, gelir düzeyi, aile yapısı ve yaşam alanı değişkenleri merkezinde yapılan hipotez testlerinden elde edilen bulgular ortaya konmuştur. Bu kısımda ise batıl/paranormal temsiller kapsamında yer alan iki temel bileşen yani inanç boyutu ve davranış boyutu ele alınmıştır. Bu noktada asıl amaç, kişilerin inanma biçimlerinin davranışlarına, yapma-etmelerine, günlük pratiklerine, aktivitelerine ne oranda ne şekilde ve ne yönde yansıdığı konusunda fikir sahibi olabilmek ve çıkarım yapabilmektir. Çalışma kapsamında batıl ve paranormal temsiller ekseninde ele alınan konu, bu kısımda da bireylerin batıl/paranormal inançlara dair tutum, yönelim, eğilim biçimleri ile bu inançlar ya da inançsızlıklar noktasının davranışlara, pratiklere nasıl yansıdığını yordayabilmek amaçlı olduğundan; ilgili hipotez de bu minvalde oluşturulmuştur.

Bu noktada konu dahilinde test edilen hipotezler aşağıdaki gibi ifade edilmiştir:

H_0: *Kişilerin batıl/paranormal inanca sahip olma düzeyleri ile batıl/paranormal davranış pratikleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.*

H_1: *Kişilerin batıl/paranormal inanca sahip olma düzeyleri ile batıl/paranormal davranış pratikleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.*

Hipotez testi için Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analizi kullanılmıştır.

Korelasyonel İlişki	İnanış Biçimleri
Davranış Pratikleri	,787 (Pearson Korelasyon Değeri) ,000 (Sig.) 1600 (n)

**p<.05

Tablo 5.45. Batıl/Paranormal İnanç ve Davranışlar Arası Korelasyon Testi

Analiz bulgularına göre batıl/paranormal inanç biçimleri ile batıl/paranormal davranışlar, eylemler arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır (r=0,787; p<0,05). Bu sonuç bireylerin batıl ve paranormal temsillere dair benimsedikleri inanç kalıpları, konuya dair eğilim, ilgi ve alaka düzeyleri ile bu konulara dair eylemselliklerinin yani inançlarını davranışa yansıtma düzeylerinin kuvvetli bir bağıntı, yoğun bir ilişkisellik ile ortaya çıktığına işaret etmektedir [r değerleri için: 0,00 – 0,19 arası ilişkisizliği ya da önemsenmeyecek kadar düşük ilişkiyi; 0,20 – 0,39 arası zayıf ilişkiyi; 0,40 – 0,69 arası orta düzeyde ilişkiyi; **0,70 – 0,89 arası kuvvetli ilişkiyi;** 0,90 – 1,00 arası ise çok kuvvetli ilişkiyi ifade etmektedir.] İlişkinin yoğunluğuna ek olarak, ilişki yönü konusuna değinmek gerekirse; batıl ve paranormal temsillere dair inanç biçimleri ile davranış pratikleri arasındaki ilişkinin pozitif yönlü (r=0,787) oluşu da önemli bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sonuç, söz konusu korelasyonun karşılıklı olarak artma ya da azalma eğiliminde olduğunu yani bireylerde batıl ve paranormal inanç düzeyinin artmasıyla bu yönde ortaya koyulan davranış kalıplarının (tekrar eden rutin davranışlar, konu hakkında zaman, para, enerji harcama, inancın tetiklenmesini takiben beklenen eylemde bulunma vb.) da artış gösterdiğine işaret etmektedir. Aynı zamanda bu sonuç, batıl/paranormal temsillere ilişkin inanç boyutundaki eğilim ve yönelimin azalmasıyla beraber; konuya ilişkin ortaya çıkması beklenen batıl/paranormal kapsamlı davranış sıklığının da düşme eğilimi gösterdiğini ifade etmektedir. Ek olarak ilişki gücü bağlamında, inanç ve davranışlar arasında gözlenen ‘kuvvetli ilişki’nin, ‘çok kuvvetli ilişki’ noktasında olmayışı; söz konusu korelasyonun istisnai durumlara da yer verdiğine yani konu dahilindeki tüm inanma biçimlerinin, davranışa/eyleme yansımayabileceğine dair ipucu oluşturmaktadır.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Geçmişten günümüze tüm toplumların kendilerine özgü bir anlam dünyası ve üyelerince paylaşılan ortak değerler, inançlar, davranışlar çerçevesinde var oldukları bilinmektedir ki; zaten toplumu, toplum yapan söz konusu maddi-manevi değerler birikiminin yarattığı ortaklık ve kendine özgülük hissidir. Bu anlamda -Giriş kısmında da bahsedildiği üzere- toplumun köklerine, özüne ilişkin ihtiva ettiği tüm bilgi birikimi, neyin anlamlı, hatırlanmaya değer, önemli ve işlevsel olduğu ve neyin 'öyle olmadığı' sosyal olarak toplumun kendi değerleri çerçevesinde belirlediği bir 'bellek' halinde ortaya çıkar, muhafaza edilir ve gelecek nesillere aktarılır. Dolayısı ile bu araştırma, toplumların kendi biricikliğinde yarattığı hatırlama ve unutma biçimlerinden doğan 'toplumsal bellek' mefhumunun, bireysel bağlamda ne denli etkili, belirleyici ve yönlendirici olduğunu ortaya koymak ve hayat akışında üzerine pek de düşünmeden, spontane ve belki de otomatik bir şekilde ortaya koyduğumuz yapma etmeler, 'kendimize ait' olduğuna inandığımız duygu, düşünce ve eğilimlerin ne ölçüde gerçekten 'kişiye has' olduğunu ve ne ölçüde toplumsal belirlenimin bir neticesi olduğunu sorgulamak, irdelemek amacını taşımaktadır. Bu noktada konu 'batıl ve paranormal temsiller' üzerinden ele alınmıştır. İnceleme odağının merkezine batıl ve paranormal olanı koyma nedeni; toplumsal belleğin taşıyıcılığında geçmişten günümüze varlığını koruyan ve hatta artan bir popülerlikle görünür hale gelen söz konusu fenomenlerin; doğaları gereği bulundukları irrasyonel zeminin, işlevselliklerini ve kalıcılıklarını mantıklı bir gerekçelendirme ile açıklamayı zorlaştırmasından kaynaklanmaktadır. Araştırmanın kuramsal dayanağının Durkheimcı sosyolojizm zeminine oturtulmuş olması, bu noktada Durkheim'ın toplumsal sistemlerde işlevi olmayan hiçbir unsurun var olmaya devam edemeyeceği savını akıllara getirir ki; buradan hareketle batıl ve paranormal olanın varlık alanını koruma dinamikleri de araştırmanın bir diğer ilgisini oluşturmaktadır.

Çalışma kapsamında toplumsal bellek şemsiyesi altında ele alınan batıl ve paranormal unsurların, bireysel yansımaları cinsiyet, yaş, eğitim durumu, meslek grubu, gelir düzeyi aile yapısı, yaşam alanı ve inanç-davranış bağıntısı değişkenleri üzerinden incelenmiştir. Nicel bir tasarımla oluşturulan bu araştırmada, genel tarama modeli kullanılmıştır. Türkiye genelinde farklı sosyo-ekonomik özelliklere sahip,

online olarak ulaşılmış 1600 kişiden oluşan bir örneklem grubundan, Tobacyk tarafından geliştirilen Paranormal İnanç Ölçeği (PİÖ) ve araştırmacı tarafından oluşturulan Kültürel ve Güncel Paranormal Temsiller Anketi (KGPTA) olmak üzere iki ayrı soru seti aracılığıyla veri toplanmış olup; elde edilen verilerin analizi oluşturulan hipotezlere uygun biçimde gerçekleştirilmiştir. Bu kısımda araştırma neticesinde elde edilen bulgular, literatürde yer alan konuya ilişkin araştırmalardan elde edilen sonuçlar bağlamında değerlendirilmeye, yorumlanmaya çalışılacaktır.

Araştırma kapsamında elde edilen veriler, cinsiyet değişkeni ile batıl-paranormal unsurlara yönelik eğilim arasında anlamlı bir ilişki bulunduğu göstermektedir. Kullanılan her iki soru seti (PİÖ ve KGPTA) içinde aynı anlamlı sonuca işaret eden veriler, batıl ve paranormal olana yönelimin kadınlar arasında daha yoğun bir yansıma alanı bulduğunu ortaya koymaktadır. Elde edilen sonuç, literatürde genel olarak kabul gören, kadınların batıl ve paranormal konulara inanma eğiliminin erkeklere nazaran daha yüksek olduğu fikrini doğrular niteliktedir. Bu sonucu yaratan dinamiklerle ilgili olarak pek çok etkenden söz etmek mümkün olsa da ilk olarak batıl ve paranormal olanın altında yatan psiko-sosyal dinamiklerden olan duygusal tatmin ihtiyacı bu gerekçelerden biri olarak düşünülebilir. Kadın ve erkek beyin yapısına ilişkin yapılan pek çok bilimsel araştırma, kadınların erkeklere oranla daha duygusal olduklarını, düşünce ve davranışlarında duygusal davranma eğilimlerinin daha yoğun görüldüğünü ve duygusal tatmin ihtiyaçlarının daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır (Çakır ve Baş, 2018). Batıl ve paranormal eğiliminin kadınlarda daha yüksek olmasının bir diğer gerekçesi de toplumsal cinsiyetle ilişkilendirilebilir ki bu anlamda yapılan dini ve antropolojik araştırmalar, kadın dinselliğini, batıl ögelerle ilişkilendirilen duygusal halk dinselliği ile bütün olarak ele almaktadır (Akt. Parladır, 2015: 182). Toplumsal cinsiyet bağlamında 'hissetme', 'öngörme', 'içine doğma' gibi kavramların yoğunluklu olarak feminen temalarla ilişkilendirilmesi, tarihsel süreç içinde (şaman şifacı kadınlar, Orta Çağ Avrupası'nda 'cadı' oldukları iddiasıyla yakılan yüzlerce kadın vb.) kolektif bellekte yer etmiş medyum/falcı figürünün kadın oluşu ve özellikle geleceği ön görme çabalarından doğan kahve, tarot falı bakma/baktırma gibi batıl ve paranormal davranışların kadınlar arasında bir tür sosyalleşme, eğlence ve boş zaman aktivitesi olarak yaygınlaşmış olması gibi pek çok teşvik edici unsur ve algının da

kadınların söz konusu fenomenlere eğilimin artmasında etkili olduğu düşünülebilir. Ek olarak Blackmore (1994)'un kadınlar arasında batıl-paranormal temsillere eğilimin daha yoğun olması durumunu, kadınların 'zengin fantezi dünyası' ile ilişkilendirmesi de dikkat çekicidir.

Araştırma bulguları literatürdeki diğer araştırmalarla karşılaştırıldığında sonuçların paralellik gösterdiğinden bahsetmek mümkündür. Bu anlamda paranormal inanca ilişkin, PİÖ'nün geliştiricisi Tobacyk ve Milford (1983); Ranndall ile Desroisiers (1980); Williams, Francis ve Robbins (2007); Safaei ve Khodabakshi (2012); Sjorup ve Christensen (2009) tarafından yapılan araştırmalar, kadınların paranormal inançlara sahip olma düzeylerinin belirgin şekilde daha yüksek olduğu sonucunu ortaya koymaktadır (Akt. Torgler, 2003). Wiseman ve Watt (2004) tarafından batıl inançlar ekseninde yapılan araştırmada da benzer bir şekilde kadınların batıl inanca sahip olma düzeylerinin daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Bu noktada Wiseman ve Watt (2004: 1538-1539)'ın araştırmasında dikkat çeken nokta, batıl inancın, pozitif inançlar ve negatif inançlar (pozitif ve negatif batıl inançlara ilişkin bilgi ilgili kısımda mevcuttur) çerçevesinde ele alınmış olması ve kadınlar ile erkekler arasındaki farklılığın pozitif batıl inançlarda daha yoğun bir şekilde seyretmiş olmasıdır. Shermer (1997)'in Amerika'da yaptığı araştırma da kadınların "tahtaya vurmanın uğur, merdiven altından geçmenin uğursuzluk getireceğine" dair inanma eğilimlerinin erkeklere oranla daha yoğun olduğu bulgulanmıştır.

Türkiye özelinde yapılan çalışmalar kapsamında, Arslan (2004), Topuz (2012), Tunçel (2013) ve Sarman (2020)'ın batıl inanç ile cinsiyet arasındaki bağıntıyı açıklamak amacıyla yaptıkları araştırma bulguları da benzer şekilde, kadınların batıl ve paranormal temsillere ilişkin yönelimlerinin daha belirgin olduğunu göstermiştir. Literatür kapsamında sporcuların batıl inanç eğilimlerinin incelendiği pek çok araştırmaya (İnce 2021; Mutlu vd., 2016; Barut, 2008; Burke vd., 2006; Bleak ve Frederick, 1998; Buhrmann ve Zaugg, 1983; Gregory ve Petrie, 1972) rastlanmış olup, birçoğunun genel sonuçlarla benzeşik neticeler ortaya koyduğu görülmüş; kadın sporcuların, erkek sporculara nazaran batıl inanç ve davranışlarına daha fazla yöneldiği gözlenmiştir (Akt. İnce, 2021). Literatür kapsamında cinsiyet ile batıl-paranormal temsiller arası ilişkinin anlamlı bir açıklayıcılığı olmadığını bulgulayan

araştırmalara da mevcuttur: Huntley ve Peeters (2005); Kyendyebai (2016); Ofori, Tod ve Lavallee (2017); Işık, Ağbuğa ve Elçi, (2015).

Yaş değişkeni ile batıl-paranormal temsiller arasındaki ilişki incelendiğinde, elde edilen bulguların anlamlı bir farklılığa işaret ettiği görülmüş; bu sonuç, batıl ve paranormal olana eğilimin yaş grupları arasında farklı görümlerde seyrettiğini ortaya koymuştur. Kullanılan her iki soru setinde (PİÖ ve KGPTA) de aynı anlamlılığa rastlanmıştır. Bu anlamda aralarında farklılık görülen yaş gruplarının her iki soru seti için de genç bireylerin oluşturduğu 25 Yaş ve Altı ile görece en yaşlı bireylerin oluşturduğu 46 Yaş ve Üstü arasında ortaya çıkması dikkat çekicidir. En genç ve en yaşlı grup arasında gözlenen bu farklılaşma, jenerasyon farkının batıl ve paranormal olana yaklaşımı değiştirdiğine dair bir ipucu oluşturmaktadır. Söz konusu farklılaşmanın yönüne ilişkin bilgi vermek gerekirse batıl ve paranormal inanç eğiliminin gençler arasında daha yoğun görüldüğüne ve yaş ilerledikçe bu tarz tutumların azalma eğilimi gösterdiğine dair bir neticeye varmak mümkündür. Bulgulara dair dikkat çeken bir diğer nokta, yoğunluklu olarak güncel batıl-paranormal konulara ilişkin maddelerin yer aldığı KGPTA verilerinin, özellikle genç ve orta yaşlı bireyler arasında belirgin şekilde yüksek değerlerde seyretmesi olmuştur. Bu anlamda yeni dönem inanışlarının özellikle günlük hayata aktif katılım gösteren, trend olanı takip etmeye daha elverişli gruplar arasında yaygın oluşu da beklenti dahilinde ve tutarlı bir netice ortaya koymaktadır.

Batıl-paranormal inanç ve davranış eğilimi ile yaş arasındaki ilişkinin incelendiği araştırmalar, genel anlamda bu çalışmaya benzer şekilde, iki değişken arasında anlamlı bir açıklayıcılığın bulunduğuna işaret etmektedir. Söz konusu araştırmalar (Conklin, 1919; Torgler, 2003; Köse ve Ayten, 2012) kapsamında, bireylerin batıl ve paranormal inanç eğilimlerinin yaş ilerlemesiyle birlikte azaldığına ilişkin bir neticeye ulaşılmış ve yaşlı bireylerin batıl ve paranormal olana eğilimlerinin azaldığı, gençlere nazaran daha ilgisiz oldukları gözlenmiştir. Shermer (1997)'in Amerika'da otuz yaş üstü ve altı bireylerle yaptığı araştırma bulguları da bu çalışmayla benzeşen bir şekilde, gençlerin batıl inanç eğilimlerinin daha yoğun olduğu sonucunu ortaya koymuştur. Paranormal inançlar ile yaş arasındaki ilişki bağlamında, gençlerin daha eğilimli olması yönünde bir anlamlılıktan söz eden Parladır (2015: 183)

geleneksel dini inançlar dışarıda tutulduğunda genç yetişkinlerin paranormal inançlara daha yoğun bir şekilde inandığını ve yaş ilerledikçe paranormal inanç eğiliminin azaldığını ifade etmektedir.

Sinanoğlu ve Sinanoğlu (2012) tarafından yapılan çalışma kapsamında da yaş ve batıl inanç ilişkisinin anlamlı bir açıklayıcılık ortaya koyduğuna ulaşılmış fakat diğer araştırmalardan elde edilen bulguların aksine batıl inanç eğiliminin, yaşlılarda daha yoğun görüldüğüne ilişkin bir neticeye ulaşılmıştır. Ancak bu araştırmada yer alan maddenin 'baykuş ötüşünün şanssızlık getirdiği inancı' gibi geleneksel ve halk arasında belli bir yaş üstündeki bireylerde daha yaygın bir inanca ilişkin oluşunun, gençler arasında daha düşük inanç değerlerinin bulunmasında etkili olduğu düşünülmektedir. Literatür kapsamında yaş ile batıl-paranormal ögeler arasında anlamlı bir açıklayıcılığın gözlenmediği çalışmalar da mevcuttur (Tunçel, 2013; Çelik Gökkaya, 2019).

Batıl ve paranormal unsurlara ilişkin yönelim ve ilgi, eğitim durumu değişkeni çerçevesinde ele alındığında, iki değişken arasında kayda değer bir açıklayıcılığın gözlendiği; kullanılan her iki soru seti için de aynı anlamlılığın ortaya çıktığı ve kişilerin eğitim durumlarının batıl ve paranormal olana eğilimlerini etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu anlamda araştırma bulgularına göre kişilerin eğitim düzeyi arttıkça batıl ve paranormal unsurlara ilişkin eğilimlerinin de arttığına işaret eden bir netice ile karşılaşılmıştır. Bu sonuç genel olarak literatür verileriyle çelişmekte; batıl-paranormal unsurların temsil oranının eğitim düzeyi arttıkça, düştüğüne yönelik sonuçların daha yoğun olduğu literatür verilerine kıyasla farklı yönde bir sonuca işaret etmektedir. Alt faktörler bağlamında, belli faktörlerde eğitim seviyesinin yükselmesiyle beraber batıl-paranormal inanç düzeyinin düşüşüne, belli faktörlerde ise yükselişine işaret eden tutarsız sonuçlarla karşılaşılmıştır. Bu tutarsızlığın araştırma örneklemini oluşturan, eğitim durumu demografik verisinin dağılımındaki dengesizlikten kaynaklı olabileceği düşünülmektedir.

Eğitim durumu değişkenine ilişkin dikkat çekici bir diğer detay, inanç-davranış uyumluluğu noktasında gözlenmektedir. Günümüz toplumlarında popülerleşen yeni nesil inançlara ilişkin inanç ve davranış uyumunun, elde dilen bulgulara göre eğitim

düzeyinin artışıyla beraber daha uyumlu ve istikrarlı bir görünüm çizmesi dikkat çekicidir. Söz konusu New Age paranormal uygulama pratiklerinin ciddi maliyetler karşılığında sunuluyor olması, inancın davranışa dönüşebilmesinde bir ön koşul olarak yararlanıcı kişilerin bu tarz aktivitelere ayırabilecekleri belli bütçeye sahip olmaları gereğini doğurmaktadır. Bu anlamda söz konusu aktivitelere ayrılabilecek bütçenin sağlanabilmesi açısından ekonomik gücün eğitim seviyesiyle yakın ilişkini ve düşünecek olursak, inanç ve davranış uyumluluğunun eğitim seviyesi yükseldikçe istikrar kazanmasının beklenir ve anlaşılır bir görüntü olduğu da söylenebilir.

Eğitim seviyesi ile batıl-paranormal temsiller arasında anlamlı bir ilişkinin varlığına işaret eden araştırmaların bulunduğunu söylemek mümkün olsa da saptanan ilişkiselliğin yönü sebebiyle, bu araştırmada elde edilen bulgular ile çelişen görünüm çizmektedirler. Bu anlamda eğitim seviyesi ile batıl-paranormal görünümler arasında anlamlı bir ilişki saptayan Otis ve Alcock (1982); Arslan (2004); Rabiei (2013); Sinanoğlu ve Sinanoğlu (2012) ve Çelik Gökkaya (2019)'nın araştırma bulguları, bireylerin eğitim seviyesi arttıkça paranormal inanç düzeylerinin azaldığına yönelik bir netice sunmaktadır. Shermer (2002) ve Vyse (1997) tarafından yapılan çalışmalarda da eğitim seviyesi düştükçe paranormal inanç eğiliminin arttığına ilişkin bulgulara rastlandığı ifade edilmesine rağmen konuya ilişkin verilerin tutarsız bir görünüm ortaya koyduğu da belirtilmiştir. Ek olarak Arslan (2004); Sinanoğlu ve Sinanoğlu (2012) araştırma bulgularında benzer bir şekilde bireylerin eğitim düzeyi arttıkça (özellikle yüksek lisans ve üzeri eğitim seviyesi) batıl ve paranormal unsurlara ilişkin ilgilerinin azaldığına ve söz konusu ögelerden etkilenme düzeylerinin düştüğüne ilişkin neticelere ulaşılmıştır. Eğitim düzeyi ile batıl-paranormal temsiller arasında önem arz edecek bir açıklayıcılığın saptanmadığı araştırmalar da mevcuttur. Bu anlamda Aydın (2008); Kaya ve Aydın (2011); Tunçel (2013); Kyendyebai (2016) ve Sarman (2020), tarafından yapılan araştırmalar eğitim seviyesi ve batıl inanç eğilimi arasında herhangi bir ilişkinin bulunmadığına yönelik neticeler ortaya koymaktadır.

Bireylerin dahil oldukları meslek grubu ile batıl-paranormal unsurlara olan eğilimleri arasında kayda değer bir ilişkinin bulunup bulunmadığına dair analiz bulguları, anlamlı bir açıklayıcılığa işaret etmektedir. Batıl ve paranormal fenomenlere

ilişkin eğilim ile meslek grubu arasında kayda değer bir ilişki olduğunu ifade eden bulgular hem PİÖ hem KGPTA için aynı neticeyi ortaya koymuştur. Bu anlamda hem PİÖ hem KGPTA için ortak sonuçlardan bahsetmek gerekirse varılan nihai sonuca göre meslek grupları arasındaki farklılaşmalar; Sosyal Bilimler alanlarında çalışan bireylerin batıl-paranormal unsurlara ilişkin eğilimlerinin daha yoğun olduğunu ve buna karşın Mühendislik/Mimarlık alanı ile Serbest Meslek (ticaret, mavi yakalı işler vb.) çalışanlarının söz konusu eğilimlerinin çok daha düşük seyrettiğini ortaya koymuştur. Sosyal Bilimler alanının doğası gereği, 'sosyal' ve 'insana dair' olan ile görece daha yoğun bir temasta olması sebebiyle ilgi alanı daha somut ve teknik olan çalışma alanlarından, batıl ve paranormal eğilimler noktasında da ayrıştığı gözlenmektedir. Bu dikkat çekici sonuç söz konusu alanların gerektirdiği bakış açısı, düşünme şekli ve yaklaşım farklılığının bireylerin kişisel özelliklerine de sirayet ettiğini ya da var olan kişisel özelliklerini pekiştirdiğini düşündürmektedir. Batıl ve paranormal unsurların doğasına uygun bir sonuç olarak da yorumlanabilecek bu netice, sosyal alanlarda çalışan kişilerde söz konusu eğilimlerin daha yüksek; teknik ve ticari alanlarda çalışan kişilerde daha düşük yansımalarla kendini göstermesi şeklinde tezahür etmiştir.

Meslek grubu değişkeni bağlamında alt faktörler genel olarak incelendiğinde özellikle New Age ve psişik faktöründe, diğer meslek gruplarına göre öğrencilerin eğilimlerinde kayda değer bir yükselme göze çarpmaktadır. Bu konu, bahsi geçen faktörlerin güncel paranormal yaklaşımlarla yakın ilişkisi bağlamında düşünüldüğünde ve öğrencilerin genelde genç bireyler olması göz önünde bulundurulduğunda (yaş değişkeni ile de örtüşen, tutarlı bir sonuç olarak) gözlenen eğilimin beklenti dahilinde olduğu söylenebilir. Ek olarak dikkat çekici bir diğer nokta ev hanımı ve emekli bireylerin yer aldığı diğer grubunun, astroloji&fal faktöründe batıl-paranormal eğilim düzeyi yüksek denebilecek değerler ortaya koymasıdır ki; bu netice günlük rutinler, çevresel faktörler ve sahip olunan boş zaman potansiyelinin, söz konusu eğilimleri artırabileceğine ilişkin bir sonuca işaret etmektedir diyebiliriz.

Konuya ilişkin yapılan çalışmalar incelendiğinde Koruk (2017)'un mesleki alan ile paranormal eğilimleri ölçmek amacıyla farklı bölümlerden öğrenciler üzerinde yaptığı araştırma neticesinde de iki değişken arasında anlamlı bir açıklayıcılığın

varlığını ifade eden bulgular ortaya çıkmıştır. Aarnio ve Marjaana (2005) tarafından, öğrenciler arasında yapılan bir diğer araştırmada da benzer şekilde anlamlı bir açıklayıcılık olduğu gözlenmiş; araştırma kapsamında İlahiyat bölümü öğrencilerinin paranormal inanç düzeylerinin diğer bölümlere (Mimarlık, Psikoloji, Felsefe gibi) nazaran daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Akt. Kyendyebai, 2016: 73-74). Buna paralel olarak bireylerin meslekleri ile paranormal inanç düzeyleri arasındaki ilişkiye ışık tutmak amacıyla Callebaut (2000); Arslan (2004) tarafından yapılan araştırmalarda da anlamlı bir ilişkinin varlığı ifade edilmiştir. Callebaut (2000: 54)'a göre meslek grupları arasında bu farklılaşmayı yaratan temel dinamik, kişilerin mesleki alanlarının içerdiği belirsizlik, stres ve risk seviyeleridir ve çalışma hayatında söz konusu unsurlarla daha fazla karşılaşan bireyler, batıl ve paranormal unsurlara eğilim göstermek konusunda psikolojik olarak daha yatkın görünmektedirler. Mesleki alan ile batıl-paranormal temsiller arasındaki ilişkinin anlamlı bir açıklayıcılık barındırmadığına ilişkin araştırmalar da mevcuttur ve bu bağlamda Sinanoğlu ve Sinanoğlu (2012); Tunçel (2013) ve Çelik Gökkaya (2019)'nın araştırma bulguları iki değişken arasında kayda değer bir bağıntının bulunmadığına işaret etmektedir.

Kişilerin gelir düzeyleri ile batıl-paranormal inanç ve davranış şemalarına olan yatkınlıkları arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla yapılan analizler, iki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı sonucunu ortaya koymuştur. Kullanılan iki soru seti (PİÖ ve KGPTA) için de aynı neticenin ortaya çıktığı ve gelir düzeylerinin, kişilerin batıl-paranormal inanç ve davranış düzeyleri konusunda kayda değer bir açıklayıcılık ifade etmediği gözlenmiştir. Bulgular detaylandırıldığında gelir düzeyi grupları arası farklılaşmanın, ortalamalar bağlamında en yoğun görüldüğü iki grubun, her iki soru seti için de aynı gelir düzeylerinde (görece düşük ekonomik gelir düzeyindeki bireyler ile en yüksek gelir grubundaki bireyler arasında) oluşması, sembolik bir gösterge olarak karşımıza çıksa da bu farklılaşma istatistiksel olarak anlamlı bir netice ortaya koymamaktadır.

Genel sonuç gelir düzeyi ile batıl-paranormal ögeler arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığına işaret etse de özellikle KGPTA alt faktörleri incelendiğinde inanç ve davranış boyutunun örtüşme düzeyinde ortaya çıkan farklılaşmalar dikkat çekicidir. Batıl-paranormal inanç ve davranış uyumunun, gelir düzeyi arttıkça

yükselen bir eğri ortaya koyması; (eğitim düzeyi değişkeninde elde edilen sonuca paralel olarak) söz konusu yeni çağ paranormal aktivitelerine bütçe ayırabilecek güce sahip olunup olunmaması durumunun ayırt edici olabileceğini düşündürmektedir. Yeni dönem paranormal uygulama pratiklerinin (şifa teknikleri uygulamaları, seminerler, kamplar, workshoplar, atölyeler, bireysel danışmanlıklar vb.) hatırı sayılır maliyetler karşılığında sunulması sebebiyle kişilerde inanç seviyesinde var olsa dahi davranışa dönüşebilmesi, davranış boyutunda yansıyabilmesi belli bir ekonomik güç gerektirmektedir. Söz konusu maliyetli aktivitelere davranış boyutunda da iştirak edebilecek ekonomik gücün varlığı, inancın pratiğe dönüşebilme olasılığını arttıran bir belirleyicidir diyebiliriz.

Konuya ilişkin araştırmalarda Çelik Gökkaya (2019)'nın hamile kadınların gelir durumları ile batıl inançlara sahip olma düzeyleri arasındaki ilişkiyi ölçmek amacıyla yaptığı araştırma neticesinde de bu çalışmaya paralel olarak anlamlı bir ilişkiselliğin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Özgüven (2012) tarafından yapılan araştırma bulguları da yine gelir seviyesi ve batıl inanç arasındaki ilişkinin anlamlı bir açıklayıcılığı bulunmadığını ortaya koymaktadır. Gelir düzeyi ile batıl inanç arasında anlamlı bir ilişki saptayan Sinanoğlu ve Sinanoğlu (2012)'nun araştırma bulgularına göre ise gelir düzeyi düştükçe batıl olana ilgi azalmakta; gelir düzeyi yükseldikçe kısmi olarak artmaktadır. Bu bulgu KGPTA alt faktörleri kapsamında yapılan inanç-davranış boyutu yorumlamasıyla örtüşen bir nitelik göstermektedir diyebiliriz.

Araştırma kapsamında aile yapısı değişkeni (ebeveyn eğitim durumu ve aile tipolojisi alt değişkenleri) çerçevesinde yapılan analizler neticesinde batıl-paranormal inanç ve davranış eğilimleri ile aile yapısı arasında her iki soru seti için de (PİÖ ve KGPTA), anlamlı bir ilişkinin mevcut olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, aile yapısının kişilerin batıl ve paranormal eğilimlerinde etkili bir değişken olduğunu göstermektedir. Ebeveyn eğitim durumu özelinde konuşmak gerekirse her iki soru setinde de gözlenen paralel bir sonuç olarak; batıl ve paranormal eğilime sahip olma konusunda anne eğitim düzeyinin daha etkili olduğu dikkat çekmektedir. Bu sonuç, kişilerin çocukluk itibariyle geliştirdikleri inanç örüntülerinde anne etkisinin ve annenin sahip olduğu inanma biçimlerinin daha belirleyici ve yönlendirici olduğuna işaret etmektedir diyebiliriz. Bunun yanında ebeveyn eğitim durumu ile batıl-

paranormal tutum arasındaki ilişki PİÖ açısından incelendiğinde, ebeveyn eğitim düzeyi arttıkça bireylerin söz konusu tutumlarının azalma eğiliminde olduğu ortaya çıkmıştır. Bir diğer ifadeyle kişilerin ebeveynlerinin eğitim düzeyi düştükçe batıl-paranormal olana ilgilerinin arttığı gözlenmiştir. Bu durum kişilerin içine doğduğu aile ve yetişme tarzlarının, kişilerin ilerleyen dönemlerdeki inanç, tutum ve davranışlarının oluşumunda ne denli belirleyici olduğuna ilişkin bir gösterge olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca batıl ve paranormal eğilimlere sahip olma düzeyi bağlamında, ebeveyn eğitim durumu değişkeninin, diğer alt değişken olan aile tipolojisine göre daha yoğun bir belirleyiciliği olduğu da gözlenmiştir.

Ebeveyn eğitim durumu ile batıl-paranormal ögelere eğilim ilişkisi alındığında analiz bulgularına göre ise daha çok gelenekselleşmiş inançlara ilişkin maddelerin yer aldığı PİÖ sonuçları, ebeveyn eğitim düzeylerinin daha belirleyici olduğunu göstermiştir. Yoğun olarak New Age ve yeni nesil arasında popülerleşen paranormal temaların yer aldığı KGPTA bulgularında ise ebeveyn eğitim düzeyinin anlamlı bir etkisinin bulunmadığı görülmektedir. New Age eğilimlerin ve günümüzün paranormal temsillerinin daha çok genç bireyler arasında yaygın olduğu düşünüldüğünde, KGPTA bulgularının ortaya koyduğu sonuç, ebeveyn ile çocuk arasındaki nesil farkı dolayısı ile anlaşılır görünmektedir. Çünkü sosyal çevre, akran etkisi ve sosyal medya kullanımı gibi faktörler yeni nesil paranormal konulara yönelim gösterme noktasında çoğu zaman aileden daha belirleyici görünmektedir. Buna paralel olarak daha geleneksel ve köklü paranormal-batıl unsurların yer aldığı PİÖ bulgularında aile etkisinin daha belirgin olması da aynı şekilde beklenti dahilindedir diyebiliriz.

Aile tipolojisi değişkeni ile ilgili önemli husus, katılımcıların kendi aileleri hakkında ortaya koydukları ‘geleneksel’ ve ‘modern’ tanımlamalarının, şahsi bakış açıları ve ailelerini konumlandırma biçimleri olduğudur. Altı çizilmesi gereken nokta şudur ki; aile tipolojisi değişkeni ile nesnel bir kategorizasyon amaçlanmamaktadır. Bu noktada aile tipolojisi değişkeninden elde edilen bulgulardaki dikkat çekici detay, ebeveyn eğitim düzeyi daha düşük olan katılımcıların, ailelerini daha çok ‘modern’ olarak tanımlama eğilimde oldukları ve fakat ebeveyn eğitim düzeyi yükselmeye başladıkça katılımcılarının ailelerini algılama ve kategorize etme biçimlerinin ‘geleneksel’e doğru yöneldiğidir. Kendilik algısı açısından ilginç bir sonuç ortaya

koyan bu netice, kişilerin modern ve geleneksel atamalarında bulunurken sübjektif bir bakış açısından hareket etmiş olma ihtimalini düşündürmektedir. Ayrıca aile tipolojisi değişkeninden elde edilen bulguların genel anlamda tutarsız bir görünüm sergilemesi ve kendi özelinde ele alındığında da modern ve geleneksel aileler arasında anlamlı bir farklılığın gözlenmeyişi, kişilerin kendilerini ve ailelerini tanımlarken benimsedikleri bakış açısının doğruluğu konusundaki soru işaretini güçlendirmektedir.

Aile yapısı ve batıl-paranormal temsiller arası açıklayıcılık ilişkisinin ele alındığı çalışmalar incelendiğinde konunun benzer şekilde ele alındığı araştırmaların son derece sınırlı sayıda olduğu görülmüştür. Bu netice, bu çalışmayı literatür kapsamındaki diğer araştırmalardan farklılaştıran bir nokta olarak öne çıkmaktadır. Konuya ilişkin Sarman (2019) tarafından gebeler üzerinde yapılan araştırma neticesine göre anne-baba eğitim düzeyinin kişilerin paranormal inançları ile anlamlı bir açıklayıcılık ilişkisi ortaya koymadığını göstermiştir. Koruk (2017) tarafından yapılan araştırmada ise aile yapısı değişkeninin muhafazakâr, tutucu, dindar gibi boyutlarıyla ele alındığı ve paranormal inanç olgusu ile arasında bir açıklayıcılığa rastlanmadığı ifade edilmiştir. Ancak aynı çalışma kapsamında batıl inanca ilişkin madde puanları incelendiğinde tutucu ve dindar ailelerde yetişen bireylerin batıl inanç eğilimlerinin daha yoğun bir yansıma gösterdiği de belirtilmektedir.

Batıl ve paranormal temsillerin bireysel yansımaları ile yaşam alanı (coğrafi bölge ve yerleşim birimi alt değişkenleri) arasında anlamlı bir yordama gücünün bulunup bulunmadığını incelemek amacıyla yapılan analizlerde, her iki soru seti için de (PİÖ ve KGPTA) anlamlı bir ilişkinin varlığı gözlenmiştir. Yaşam alanı değişkeni çerçevesinde kişinin kültürel olarak etkilendiğini, kendisinde iz bıraktığını düşündüğü ya da çocukluğunu/yaşamının en uzun dönemini geçirdiği yer kastedilmiş olup; analiz bulguları, söz konusu yaşam alanının kişinin batıl ve paranormal eğilimleri noktasında belirleyici ve şekillendirici olduğu yani söz konusu iki değişken arasında yordama ilişkisinin bulunduğunu ortaya koymuştur. Coğrafi bölge değişkeninin her iki soru setinde de asıl belirleyici olduğu ve anlamlı bir açıklayıcılık ortaya koyduğu görülmektedir. Bu anlamda bulgular, Türkiye'nin doğusuna gidildikçe batıl ve paranormal eğilimlerin artış gösterdiğini ortaya koymaktadır. Türkiye'nin orta ve batı kesimlerine gidildikçe düşüş eğilimi gösteren batıl-paranormal göstergeler; bölge

değişkeni kendi içinde ele alındığında da paralel sonuçlar ortaya koymuştur. Her iki soru setinde de ortak ve belirgin bir şekilde ortaya çıkan görünümler; Marmara ve Ege Bölgelerinin çok yakın değerler ortaya koyduğunu ve bu değerlerin Karadeniz, Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinden bariz bir şekilde farklılaştığını göstermiştir. Marmara ve Ege Bölgesinin aksine batıl ve paranormal inanç-davranış göstergelerinin oldukça yakın değerlerde seyrettiği Karadeniz, Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu Bölgelerinde yansımaların yoğunlaştığı ve batıl-paranormal temsillere ilişkin eğilimin arttığını gösteren sonuçlara ulaşılmıştır. Bunun yanında Akdeniz Bölgesinde batıl ve paranormal tutum puanlarının soru setine göre farklılaştığı görülse de puanların Ege Bölgesine yakın olduğunu söylemek mümkündür. Ek olarak bir diğer göze çarpan unsur İç Anadolu Bölgesinde tutum puanlarının ortalama bir virajda seyretmesi ve bu ortalama göstergenin Ege Bölgesinden anlamlı bir farklılaşma ortaya koymasıdır.

Yerleşim birimi değişkeninde kişilerin uzun vadede köy, kasaba/ilçe, şehir ya da büyük şehirlerde yaşıyor/yaşamış olmalarının batıl ve paranormal eğilimlerini etkileyip etkilemediği konusundaki analiz bulgularına göre ise anlamlı bir ilişkiye rastlanamamış, yaşanan yerleşim birimi ile batıl-paranormal temsiller arasında kayda değer bir açıklayıcılık ilişkisinin bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonucun günümüz toplumlarında teknolojik gelişmelerin artışı ve internet ağının genişlemesi sebebiyle kır ve kent bölgeleri arasındaki ayrımın giderek azalmaya, belirsizleşmeye başlamasıyla ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Her ne kadar istisnasız tüm kır bölgelerine genellenebilecek bir yaklaşım olmasa da globalleşen dünyada teknolojik gelişmelerin kır-kent ayrımını grileştirdiği sosyolojik bir gerçekliktir.

Coğrafi bölgeler özelinde Türkiye'de batıl ve paranormal inançların incelendiği bir araştırmaya literatür kapsamında rastlanmamış olup, bu noktanın araştırmanın bilimsel katkısı açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Yerleşim birimi ve batıl-paranormal yansımalar arasındaki bağıntıyı sorgulayan literatür kapsamındaki çalışmalarda, Sarman (2020)'ın kişilerin yaşam alanlarını 'büyük şehir' ve 'küçük şehir' biçiminde ele aldığı ve araştırma neticesinde iki değişken arasında anlamlı bir açıklayıcılığın bulunmadığı sonucuna ulaştığı görülmüştür. Bu çalışmada kullanılan yerleşim birimi değişkenine benzer şekilde ele alınan yaşam alanı değişkeninin, yine

bu çalışmada elde edilen neticeyle paralel bir sonuca ulaştığı gözlenmiştir. Batıl ve paranormal yansımalar ile yerleşim birimi değişkeni arasındaki ilişkinin anlamlı bir açıklayıcılığa sahip olduğunu ortaya koyan araştırmalar da mevcuttur. Bu anlamda George ve Sreedhar (2006)'ın Hintli üniversite öğrencileri arasında yaptığı çalışma, asıl yaşam alanı kırsal kesim olan insanların kentte yaşayan diğer insanlara nazaran daha yüksek düzeyde batıl inanca sahip olduklarını göstermiştir (Akt. Farooq ve Kayani, 2012: 336). Bunun yanında Çelik Gökkaya (2019) ve Erbil & Sağlam (2010)'ın yaptıkları araştırmalar neticesinde kişilerin yaşadıkları yerleşim birimlerinin (köy, ilçe, il ve kır/kent olarak alınmıştır) batıl inanç eğilimlerini etkilediği neticesine ulaşılmıştır.

Batıl ve paranormal temsiller kapsamında, bireylerin ne ölçüde inandıkları doğrultu paralelinde davranışlar sergilediği yani inanma biçimleri ile davranma biçimleri arasında bir uyum ve tutarlılığın var olup olmadığını gözlemek amacıyla yapılan analizler neticesinde kuvvetli bir ilişkinin mevcut olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu neticeye göre batıl ve paranormal inanç düzeyi düşük seyreden bireylerin, bu görünüme paralel olarak batıl ve paranormal davranış gösterme sıklıklarının da seyreldiğini; batıl ve paranormal inanç düzeyi yüksek bireylerin ise daha yoğun batıl-paranormal davranış sergileme eğiliminde olduklarını söylemek mümkündür. Bu durumun günlük yaşama yansıma biçimi, kişinin uğuruna inandığı bir davranışı rutin bir şekilde tekrar etme eğilimi, inandığı batıl/paranormal inanç minvalinde para, zaman, enerji harcama, batıl-paranormal inancı tetikleyici bir durumla karşılaşıldığında (stres, baskı, risk, belirsizlik vb.) inanç doğrultusuna uygun düşen batıl/paranormal eylemin (uğuruna inanılan sözlerin, davranışların tekrarı, dua etme vb.) gerçekleştirilmesi gibi şekillerde seyrettiği görülmektedir. İlişki gücünün korelasyonel değer anlamında 'kuvvetli' ilişki olarak tanımlanması, inanç davranış uyumunun varlığına işaret ederken; değerin 'çok kuvvetli' biçiminde yansımamış olması da dikkate değer bir nokta olarak görülmektedir. Bu durum batıl-paranormal çerçevede yer alan her inancın davranışa yansımayabileceğini ve istisnai durumların da gözlenebileceğini ifade etmektedir ki; her türlü inanma biçiminin davranışa yansıyamayacağı/yansımayabileceği dolayısı ile elde edilen sonuç makul görünmektedir. Bu durumun altında yatan pek çok gerekçeden bahsedilebilse de

sosyal ortamlarda mantıksız ve akılcılıktan uzak biri olarak algılanma, dışlanma, marjinal, takıntılı ya da en iyimser haliyle 'tuhaf' biri olarak etiketlenme korkusu; bireylerin tüm batıl-paranormal inanmalarını davranışa dönüştürememelerinde etkili olabilmektedir. Batıl-paranormal inanç ve davranış uygunluğunu, ilişkisini sorgulama amacıyla yapılmış bir çalışmaya literatürde rastlanmamıştır ve bu noktanın da çalışmanın orijinalliği konusunda katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Sonuç olarak görülmektedir ki sosyal, ekonomik, coğrafi, kültürel ve kişisel pek çok faktörün etkisi şekillendirici olsa da az ya da çok, öyle ya da böyle batıl-paranormal inançlar ve bu inançlar doğrultusunda şekillenmiş davranışlar, her ne kadar mantıken açıklanabilir bir gerçeklik ya da somut bir neden-sonuç ilgisi ortaya koymasalar da farkında bile olmadığımız gizli işlevleriyle, toplumsal belleğin muhtevası ve yüzyıllardır süren nesiller arası aktarım neticesinde (dolayısı ile de toplumsal belleğin bir nesnesi olarak) günümüze kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Öyle ki yüzyıllar öncesinin mitlerine dayanan inanç-davranış örüntülerinin sirayeti bugün hala insan yaşamının her alanında hissedilir bir görüntü ortaya koymaktadır. Bireysel olarak mantığa oturtulamamış pek çok inanç ve davranış örüntüsünün bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde içselleştirilmiş, kanıksanmış ve sürdürülüyor oluşu, esasında sosyal belirlenimler aracılığıyla nasıl da şekillendirildiğimizi ve şahsımıza ait sandığımız pek çok inanç, davranış pratiğinin özünde nasıl da dışarıdan verili olduğunu göstermekte ve bu gerçek ile yüz yüze gelmemizi sağlamakta; toplumsal olarak aktarılan belleğin şekillendirici gücünü apaçık görebileceğimiz bir alan sunmaktadır. Bu anlamda araştırmanın amacına ulaştığını söylemek mümkün görünmektedir. Konuyu Rhodes (2012: 14)'in şu ifadeleriyle noktalamak isabetli olacaktır ki; Rhodes'in 'bilinmedik bir şeyler' tabirinin, esasında atalarımızdan ve 'geçmiş'imizden miras kalan birikimlerin bir yansımasına işaret ettiği yani toplumun belleğine bir atıf olduğu rahatlıkla söylenebilir:

> *"Her ne kadar merdivenin altına gizlenmiş, bedenimizi ele geçirmek için hapşırmamızı bekleyen lanetli ruhların var olmadığından emin olsak da bilinmedik bir şeyler yolumuzu değiştirmemize ve bize 'Çok yaşa!' diyecek birilerini görebilmek için etrafımıza bakmamıza neden oluyor.*

KAYNAKLAR

Adorno, T. W. (2011). *Otoritaryen Kişilik Üstüne: Niteliksel İdeoloji İncelemeleri*. (Çev. Doğan Şahiner). Ankara: Say Yayınları.

Adorno, T. W. (2020). *Yeni Sağ Radikalizmin Veçheleri ve Geçmişin İşlenmesi Ne Demektir?*. (Çev. Şeyda Öztürk & Tarhan Onur). İstanbul: Metis Yayıncılık.

Akova, S. (2011). "Batıl İnançlar ve Metaforlarının Reklam Disipliniyle İlişkisi" , *Mistik Pazarlama: Efsaneler, Batıl İnançlar ve Spritüelliğin Pazarlama İletişimindeki Rolü*, (Der. Filiz Otay Demir): 119-152. İstanbul: MediaCat Yayınları.

Albayrak, A. S. (2005). "Türkiye'de İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Düzeylerinin Çok Değişkenli İstatistik Yöntemlerle İncelenmesi", *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 153-177.

Altun, A. (2021). "Covid-19 Pandemisinden Astrolojinin Siyasi ve Ekonomik Tahminleri: Kaygıyı Kara Dönüştürmek", *International Academic Social Resources Journal*, 6(24), 595-602.

Alver, K. (2017). "Mekan ve Hafıza", *Sosyoloji Divanı,* 10, 269-273.

Amar, S. (2007). *The Bedside Dream Dictionary*. New York: Skyhorse Publishing.

Andrew, H. (2007). "Being and Implication: On Hegel and the Greeks", *The Spirit of the Age: Hegel and the Fate of Thinking*, 3, 2-3.

Aras, R. (2011). "Göç ve Hafıza: Süryani-Kürt Kasabasında Sözlü Tarih Anlatıları", *Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye'de Bellek Çalışmaları (Der. Leyla N.)*, 273-302.

Armstrong, K. (2006). *Mitlerin Kısa Tarihi.* (Çev. Dilek Şendil). İstanbul: Merkez Kitaplar.

Arslan, M. (2004). "Kişilerin Batıl İnanç Kaygı Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi" , *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2(6), 7-34.

Arslan, M. (2010). "Paranormal İnanç Ölçeğinin Türkçe Versiyonunun Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2), 23-40.

Arslan, M. (2011). *Paranormalizm ve Din.* İstanbul: Bilsam Yayıncılık.

Assmann, J. (2018). *Kültürel Bellek.* (Çev. Ayşe Tekin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Atabaş, A. (2018). Geleneksel Mahallede Toplumsal Hafıza: Bursa Emirsultan Mahallesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Aydın, C. (2008). Dinsel Fundamentalizm ile Yeni Çağ İnançlarına Yönelik Tutumlar Arasındaki İlişkiler. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Aysoy, M. (2013). *Şifa Bu Değil.* İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Bailey, M.D. (2007). *Magic and Superstition in Europe: A Concise History from Antiquity to the Present.* The United States of America: Rowman & Littlefield Publishers.

Barash, J. A. (2007). "Belleğin Kaynakları", *Cogito (Bellek: Öncesiz, Sonrasız)*, 50, 11-22.

Barnard, A. ve Spencer, J. (2010). *The Routledge Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology.* Oxon: Routledge.

Barro, R.J. ve McCleary, R.M. (2002). "The National Bureau of Economic Research Working Paper Series" , *Religion and Political Economy in an İnternational Panel.* No: 8931. Cambridge, Massachusetts.

Belk, R. W. (1988). "Possessions and the Extended Self", *Journal of Consumer Research.* (15), 139-168.

Benavides, G. ve Daly, M.W. (1989). *Religion and Political Power.* New York: State University of New York Press.

Berger, A.S. (2012). "The Evil Eye-An Ancient Superstition" , *Journal of Religion and Health*, 51(4), 1098-1103.

Bergson, H. (2007). *Madde ve Bellek* (Çev. I. Ergüden). Ankara: Dost Kitabevi.

Beşirli, H. (2010). "Yemek, Kültür ve Kimlik", *Milli Folklor,* 22(87), 150-169.

Bidney, D. (1995). *Theoretical Antropology.* New York: Transaction Publishers.

Bilgin, N. (2013). *Tarih ve Kollektif Bellek.* İstanbul: Bağlam Yayınları.

Blackmore, S. (1994). "Probability Misjudgement and Belief in the Paranormal: is the The All Wrong?" , *Paper Presented at the 37th Annual Parapsychological Association Convention,* University of Amsterdam.

Block, L. ve Kramer, T. (2009). "The Effect of Superstitious Beliefs on Performance Expactations", *Journal of Academy of Marketing Science,* 37, 161-169.

Brinton, D.G. (2011). *Yeni Dünya'nın Mitleri: Amerikadaki Kızıl Irkın Sembolizmi ve Mitolojisi Üzerine Bir Deneme.* İzmir: İlya İzmir Yayınevi.

Boesch, E. E. (1986). *Action et Objet: Deux Sources de L'identite du Moi, Identite Individuelle et Personalisation.* Toulouse: Privat.

Brown, J. D. (2002). "The Cronbach Alpha Reliability Estimate", *JALT Testing & Evaluation SIG Newsletter,* 6(1), 17-18.

Brugger, P., Dowdy, M.A ve Graves, R.E. (1994). "From Superstitious Behavior to Delusiınal Thinking: The Role of the Hippocampus in Misattributions of Causality" , *Medical Hypotheses,* 43, 397-402.

Budak, S. (2005). *Psikoloji Sözlüğü.* Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Burger, J.M. ve Lynn, A.L. (2005). "Supertitious Behavior Among American and Japanese Professional Baseball Players" , *Basic and Applied Social Psychology,* 27(1), 71-76.

Büyüköztürk, Ş. (2002). "Faktör Analizi: Temel Kavramlar ve Ölçek Geliştirmede Kullanımı", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, (32), 470-483.

Büyüköztürk, Ş. (2009). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi Kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.

Büyüköztürk, Ş., Çokluk, Ö., & Köklü, N. (2012). *Sosyal Bilimler İçin İstatistik*. Ankara: Pegem Akademi.

Callebaut, J. (2000). *Cross-Cultural Window on Consumer Behavior*. Belgium: Censydiam & Garant Publishers.

Campbell, C. (1996). "Half-Belief and the Paradox of ritual İnstrumental Activism: A Theory of Modern Supertitions" , *The British Journal of Sociology,* 47(1), 151-166.

Campbell, J. (2006). *İlkel Mitoloji : Tanrının Maskeleri* (Çev. Kudret Emiroğlu). Ankara: İmge Kitabevi.

Candan, A. (2010). *Bid'at ve Batıl İnançlar Ansiklopedisi*. İstanbul: Düşün Yayıncılık.

Cassirer, E. (1946). The Myth of State. New Heaven: Yale University Press.

Cevizci, A. (2013). *Felsefeye Giriş.* Ankara: Nobel.

Cielo, A. (1969). *Signs, Omens and Superstition*. Pomeroy, Washington: Health Reseach Books.

Church, D. (2013). The EFT Manual. Canada, Toronto: Energy Psychology Press.

Coleman, J. (1992). *Ancient and Medieval Memories: Studies in the Reconstruction of the Past*. Cambridge: Cambridge University Press.

Conklin, E.S. (1919). "Supertitious Belief and Practice Among College Student" , *The American Journal of Psychology*, 30(1), 83-102.

Connerton, P. (2018). *Modernite Nasıl Unutturur* (Çev. Kübra Kelebekoğlu). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Connerton, P. (2019). *Toplumlar Nasıl Anımsar?* (Çev. Alaeddin Şenel). İstanbul: Ayrıntı Yayıncılık.

Craig, B. L. (2002). "Selected Themes in the Literature on Memory and Their Pertinence to Archives", *The American Archivist*, 65, 276-289.

Craig, G. (2010). The EFT Manual. Canada, Toronto: Energy Psychology Press.

Çağla, C. (2007). " Bellek Üstüne Düşünmek", *Cotigo (Bellek: Öncesiz, Sonrasız),* 50, 217-232.

Çakan, İ. L. (2016). *Hurafeler ve Batıl İnanışlar.* İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Çakır, H. ve Baş, H. (2018). "Cinsiyetler ve Cinsiyetlerle Özdeşleşen Davranışların Sosyolojik ve Biyolojik Açıdan Değerlendirilmesi" , *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi,* 5(5),176-191.

Çekin, E. N. (2018). "Sözlü Kültürün Bellekteki Yansıması: Atasözlerinde Toplumsal Cinsiyet", *Kültürel Belleğe Yolculuk* (Der. Nilgün Gürkan Pazarcı), 142-166.

Çelik Gökkaya, A. (2019). Gebelerin Batıl İnançlarının Değerlendirilmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Çetin, İ. (2018). "Bir Kültürel Bellek Mekanı Olarak Ninnilerde Militarist Kültürün Aktarımı", *Kültürel Belleğe Yolculuk* (Der. Nilgün Gürkan Pazarcı), 120-141.

Dağıstanlı, Ş. (2010). *Biyoenerji*. İstanbul: Dharma Yayınları.

Damisch, L., Stoberock, B. ve Mussweiler, T. (2010). "Keep Your Fingers Crossed! How Superstition İmproves Performance" , *Association for Psychological Science*, 21(7), 1014-1020.

Dean, F. (2013). "Superstitions in an urban Contemporary Community" , *The Student Researcher*, 2(2), 59-77.

Dean, G. ve Kelly. I.W. (2003). "Is Astrology Revelant to Consciousness and Psy?" , Journal of Consciousness Studies, 10(6-7), 175-198.

Demir, S. (2012). "Kültürel Bellek, Gelenek ve Halk Bilimi Müzeleri", *Milli Folklor,* 24(95), 184-193.

Develi, H. (2019). Modern Toplumda Batıl İnançlar ve New Age Akımı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Develioğlu F. (2004). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lügat.* Ankara: Aydın Kitabevi.

Doğan, E. (2020). Türkiye'de New Age Hareketi: Şifacı Grupların Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Tabanı Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa.

Dundes, A. (1961). "Brown Country Superstitions: The Structure of Superstitions", Midwest Folklore, 11(1), 25-56.

Durkheim, E. (2005). *Dini Hayatın İlkel Biçimleri* (Çev. Fuat Aydın). İstanbul: Ataç Yayınları.

Durkheim, E. (2006). *Toplumsal İş Bölümü* (Çev. Ö. Ozankaya). İstanbul: Cem Yayınevi.

Durkheim, E. (2011). *İntihar* (Çev. Ö. Ozankaya). İstanbul: Cem Yayınevi.

Eklemezler, S. (2018). Toplumsal Hafıza Ve Mekân: Bulgaristan Göçmeni Kadınların Deneyimleri ve Bursa Göç Tarihi Müzesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Elmacı, N. (2000). "Tıbbi Antropolojinin Araştırma Alanları ve Toplum Sağlığına Katkıları" , *Folklor Edebiyat Dergisi: Sosyal Antropoloji Özel Sayısı*, 6(22), 173-181.

Emme, E.E. (1940). "Modification and Origin of Certain Beliefs in Superstition Among 96 College Students" , *The Journal of Psychology*, 10(2), 279-291.

Emmons, C.F. ve Sobal, J. (1981). "Paranormal Beliefs: Functional Alternatives to Mainstream Religion" , Review of Religious Research, 22(4), 301-312.

Erbil, N. ve Sağlam, G. (2010). "Gebelikte Bebeğin Cinsiyetini Belirleme ve Tahmin Etmeye İlişkin Geleneksel İnanç, Uygulamalar ve Bazı Sosyo-Demografik Özelliklerle İlişkisi", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 348-359.

Erdoğan, Z. ve Çınar, S. (2011). "Reiki: Eski Bir İyileştirme Sanatı – Modern Hemşirelik Uygulaması", *Kafkas Tıp Bilimleri Dergisi*, 1(2), 86-91.

Eriş, C. (2011). *Hurafeler, Yanlış İnanışlar, Bid'atlar*. İstanbul: Gülhane Yayınları.

Esmez, Z. (2009). Duygusal Özgürleşme Tekniği'ni (Emotional Freedom Technique-EFT) Öğrenen Uygulayıcıların Tekniği Algılayışları. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi: İstanbul.

Evans-Pritchard, E.E. (1965). *Theories of Primitive Religion.* London: Oxford University Press.

Franklin, R. (2005). *Baby Lore: Superstitions & Old Wives Tales from The World Over Related to Pregnancy, Birth & Babycare*. The United Kingdom: Diggory Press.

Frazer, G. J. (1992). *The Golden Bough: A Study in Magic and Religion*. London: Macmillan

Frazer, G. J. (2012). *Altın Dal: Dinin ve Folklörün Kökleri* (Çev. Mehmet H. Doğan). İstanbul: Payel Yayınları.

Frazer, G. J. (2017). *Psişik İşler: Batıl İnançlar Kurumlarımızın Gelişimini Nasıl Etkiledi*. (Çev. İsmail Hakkı Yılmaz). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Farooq, A. ve Kayani, A.K. (2012). "Prevalence of Supertitions and Other Supernaturals in Rural Punjab: A Sociological Perspective. *A Research Journal of South Asian Studies*, 27(2), 335-344.

Fiske, J. (2011). Mitler ve Mitleri Yapanlar: Eski Masal ve Batıl İnançların Karşılaştırmalı Mitoloji Trafından İncelenmesi. (Çev. Şebnem Duran). İzmir: İlya İzmir Yayınevi.

Floramo, G. (2005). Gnostisizm Tarihi. (Çev. Selma Aygül Baş, Bilal Baş). İstanbul: Litera Yayıncılık.

Foster, K.R. ve Kokko, H. (2009). "The Evolution of Superstitious and Superstition-Like Behaviour" , Proceedings of the Royal Society B: Biological Sciences, 276(1654),31-37.

Fox, R. (1991). *Encounter with Anthropology.* New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers.

Fussell, P. (1975). *The Great War and Modern Memory.* Oxford: Oxford University Press.

George, D., & Mallery, P. (2010). *SPSS for Windows Step by Step : A Simple Guide and Reference, 17.0 Update*. Boston: Allyn & Bacon.

Giddens, A. (2010). *Modernite ve Bireysel Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum.* (Çev. Ümit Tatlıcan). İstanbul: Say Yayınları.

Goode, E. (2000). *Paranormal Beliefs: A Sociological Introduction.* Long Grove: Waveland Press Inc.

Grele, R. J. (1991). *Envelopes of Sound: The Art of Oral History*. New York: Greenwood Publishing.

Groves, W.C. (1934). "Fishing Rites at Tabar" , *Oceania*, 4(4), 432-457.

Güç, A. ve Çelebi, İ. (2008). "Ruh Çağırma" , *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (35. Cilt). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Günay-Erkol, Ç. (2011). "Taş Üstüne Taş Koymak: 12 Mart Romanlarında Görgü Tanığı Belleğin Yazınsallaştırılması", *Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye'de Bellek Çalışmaları (Der. Leyla N.)*, 41-64.

Günel, Ö. D. (2010). "İşletmelerde Yıldırma Olgusu ve Yıldırma Mağdurlarının Kişilik Özelliklerine İlişkin Bir Araştırma", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(3), 37-65.

Gürbilek, N. (1992). *Vitrinde Yaşamak: 1980'lerin Kültürel İklimi*. İstanbul: Metis Yayınları.

Güran, M. S ve Özarslan, H. (2015). "Çerçeveleme Teorisi ve Toplumsal Hareketler", *Erciyes İletişim Dergisi,* 4(1), 36-50.

Gürkan, S.L. ve Çelebi, İ. (2006). "Nazar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (32. Cilt). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Halbwachs, M. (2007). "Kollektif Bellek ve Zaman", *Cogito (Bellek: Öncesiz, Sonrasız) ,* (Çev. Ş. Demirkol), 50, 55-76.

Halbwachs, M. (2016). *Hafızanın Toplumsal Çerçeveleri.* (Çev. Büşra Uçar). Ankara: Heretik Yayıncılık.

Halbwachs, M. (2018). *Kollektif Bellek* (Çev. Zuhal Karagöz). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Halis, G. (2020). *Anadolu'da Batıl İnanış, Ritüel ve Mit*. İstanbul: A7 Kitap Yayıncılık.

Harland, J. ve Wilkinson, T.T. (1867). *Lancashire Folklore: Illustrative of The Superstitious Beliefs and Practices, Local Customs and Usages of The People of The Country Palatine.* London: Frederick Warne and Co.

Hartmann, S. (2016). *Enerji EFT: Yeni Nesil Duygusal Özgürleşme Teknikleri*. (Çev. Ekin Duru). İstanbul: Pegasus Yayınları.

Hawke, E. (2002). *Praise to The Moon: Magic & Myth of The Lunar Cycle*. The United States of America: Llewellyn Worlwide.

Hendrich, B. (2011). "Mario Levi ve Mıgırdiç Margosyan'da Yemek Hatırlama ve Hatırlatma Yemekleri", *Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye'de Bellek Çalışmaları (Der. Leyla N.),* 91-120.

Huntley, C. ve Peeters, T. (2005). "Paranormal Beliefs, Religious Beliefs and Personality Correlates" , *Presented in Manchestor Metropolian University*, 1-58.

Huyssen, A. (1994). *Twilight Memories: Marking Time in a Culture of Amnesia.* New York: Routledge.

Hobsbawm, E. (2006). "Gelenekleri İcat Etmek.", *Geleneğin İcadı* (Ed. E. Hobsbawm ve T. Ranger), (Çev. M. M. Şahin), 1-19.

Irwin, H. J. (2009). *The Psychology of Paranormal Belief.* Hatfield, United Kingdom: University of Hertfordshire.

Işık, U., Ağgbuğa, B. Ve Elçi, G. (2015). "Aktif Spor Yapan Üniversite Öğrencilerinde Spor Batıl İnanç Eğilimi ile Sürekli Kaygı Seviyeleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *Sportif Bakış: Spor ve Eğitim Bilimleri Dergisi,* 2(1), 31-39.

İlhan, M. E. (2015). "Gelenek ve Hatırlama: Belleğin Kültürel Olarak Yeniden İnşası Üzerine Bir Tartışma", *Türk Çalışmaları,* 10(8), 1395-1408.

İlhan, M. E. (2018). *Kültürel Bellek: Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Hatırlatma.* Ankara: Doğu Batı Yayınları.

İnce, B. (2021). "12-18 Yaş Arası Lisanslı Sporcularda Batıl İnançların Stresle Baş Edebilme Becerilerinin İncelenmesi" , *International Multilingual Journal of Science and Technology*, 6(1), 2318-2342.

İnternet: Asan, P. (2007). "Belleğim Vatanımdır: Sarkis Üzerine", *SARKIS.* http://www.sarkis.fr/qbellem-vatanimdir-sarks-uezerneq-par-pinar-asan/ Erişim: 05.04.2021.

İnternet: Akşam Gazetesi Arşiv Sayfası. (2018). *Hafıza Tazelemek İçin Access Bars!* https://www.aksam.com.tr/cumartesi/hafiza-tazelemek-icin-access-bars/haber-787254 Erişim Tarihi: 14.07.2021.

İnternet: BBC News Türkçe. (2018). Hamile Kalmak İsteyen Kadınların Karnını Büyüten 'Şifacı' Gözaltında. https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42730013 Erişim Tarihi: 21.07.2021.

İnternet: Haber Global Arşiv Sayfası. (2021). *Pandemide Astrologlara İlgi Arttı: 2021'de Bizi Neler Bekliyor?* https://haberglobal.com.tr/yasam/pandemide-astrologlara-ilgi-artti-2021-de-bizi-neler-bekliyor-90076 Erişim Tarihi : 17.07.2021.

İnternet: Haber Türk Arşiv Sayfası. (2010). *Turistlerin Dilek Ağacı.* https://www.haberturk.com/ekonomi/turizm/haber/565075-turistlerin-dilek-agaci Erişim Tarihi: 20.07.2021.

İnternet: Haber7 Arşiv Sayfası. (2021). *Bunu Da Gördük! Enerji ve Çakra Ticareti.* https://www.haber7.com/guncel/haber/3082547-bunu-da-gorduk-enerji-ve-cakra-ticareti Erişim Tarihi: 10.07.2021.

İnternet: Hürriyet Gazetesi Arşiv Sayfası. (2006). *6.6.6'nın Laneti.* https://www.hurriyet.com.tr/dunya/6-6-2006nin-laneti-4499069 Erişim Tarihi: 20.07.2021.

İnternet: Hürriyet Gazetesi Arşiv Sayfası. (2006). *Hindistan'da 'Sati' Geleneğine Bir Kurban Daha.* https://www.hurriyet.com.tr/gundem/hindistanda-sati-gelenegine-bir-kurban-daha-4966351 Erişim Tarihi: 12.06.2021

İnternet: Hürriyet Gazetesi Arşiv Sayfası. (2014). *ABD'de Ruh Çağırma Tahtası 3 Genci Hastanelik Etti.* https://www.hurriyet.com.tr/video/abd-de-ruh-cagirma-tahtasi-3-genci-hastanelik-etti-36092125 Erişim Tarihi: 18.07. 2021.

İnternet: Hürriyet Gazetesi Arşiv Sayfası. (2016). *Hamilelere Stres Semineri.* https://www.hurriyet.com.tr/ege/hamilelere-stres-semineri-40099571 Erişim Tarihi: 15.07.2021.

İnternet: Hürriyet Gazetesi Arşiv Sayfası. (2019). *35 Uygulama Denedi, Bir Araba Parasını Şifacılara Harcadı… Bir Şifa Bağımlısının İtirafları* https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/hurriyet-pazar/35-uygulama-denedi-bir-araba-parasini-sifacilara-harcadi-bir-sifa-bagimlisinin-itiraflari-41397559 Erişim Tarihi: 14.07.2021.

İnternet: Hürriyet Gazetesi Arşiv Sayfası. (2021). En Gözde Meslekler: Astroloji ve Şeflik. https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/fulya-soybas/en-gozde-meslekler-astroloji-ve-seflik-41723303 Erişim Tarihi: 20.07.2021.

İnternet: Hürriyet Gazetesi Arşiv Sayfası. (2021). *Feng Shui'ye Göre Şans Getiren 15 Bitki.* https://www.hurriyet.com.tr/mahmure/feng-shuiye-gore-sans-getiren-15-bitki-41585612 Erişim Tarihi: 25.07.2021.

İnternet: Independent Türkçe Arşiv Sayfası. (2020). *Bir Yüz Bir İnsan: Baba Vanga.* https://www.indyturk.com/node/225336/ya%C5%9Fam/bir-y%C3%BCz-bir-insan-baba-vanga Erişim Tarihi: 10.07.2021.

İnternet: Milliyet Gazetesi Arşiv Sayfası. (2021). *Tarihin En Büyük Kahinleri ve Kehanetleri.* https://www.milliyet.com.tr/tarihin-en-buyuk-kahinleri-ve-kehanetleri-molatik-19103/ Erişim Tarihi: 15.05.2021.

İnternet: Sabah Gazetesi Arşiv Sayfası. (2015). *Yangında Ölüp Tekrar Doğdum.* https://www.sabah.com.tr/dunya/2015/03/12/yanginda-olup-tekrar-dogdum Erişim Tarihi: 12.06.2021.

İnternet: Sözcü Gazetesi Arşiv Sayfası. (2020). *Cinsel Tacizden Yakalanan Cinci Hoca Yakalandı.* https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/cinsel-tacizden-kaydi-olan-cinci-hoca-yakalandi-skandal-goruntuler-ortaya-cikti-6036379/ Erişim Tarihi: 12.06.2021.

İnternet: Sputnik Türkiye Resmi Sayfası. (2021). *Pandemide Neden Astroloji ve Fala İlgi Giderek Artıyor?* https://tr.sputniknews.com/columnists/202103181044059896-pandemide-neden-astroloji-ve-fala-ilgi-giderek-artiyor/ Erişim Tarihi: 17.07.2021.

İnternet: Türk Dil Kurumu Sözlüğü. (2019). *Bellek.* https://sozluk.gov.tr/ Erişim Tarihi: 02.06.2021.

İnternet: Türk Dil Kurumu Sözlüğü. (2020). *Batıl İnanç* https://sozluk.gov.tr/ Erişim Tarihi: 07.07.2021

İnternet: Vikipedi Resmi Sayfası. (2021). *13 (Sayı)* https://tr.wikipedia.org/wiki/13_(say%C4%B1) Erişim Tarihi: 10.07.2021.

James, W. (2000). *Pragmatism and Other Writings*. New York: Penguin Books.

Jimerson, R. C. (2007). "Archives for All: Professional Responsibilility an Social Justice", *The American Archivist,* 20, 252-281.

Jung, C. G. (1981). *The Archetypes and the Collective Unconsicious* (Çev. F. C. Hull). London: Routledge Press.

Jung, C. G. (2010). Keşfedilmemiş Benlik. (Çev. Barış İlhan ve Caner Ener Sılay). İstanbul: Barış İlhan Yayınevi.

Karaşahin, H. (2007). *Bir Batı Anadolu Kasabasında Dini Hayat, Gördes Örneği.* Ankara: Birleşik Yayınları.

Kaya, N. (2009). *Psiko-Tarih Sezgilerimiz ve Takıntılarımız*. Ankara: Abis Yayıncılık.

Keurst, A. J. T. (1938). "Superstitious Nature of Delinquent and Non-Delinquent Boys" , *Journal of Criminal Law and Criminology,* 29(2), 226-240.

Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri.* Ankara: Asil Yayın.

Karaarslan, F. (2014). Modern Dünyada Toplumsal Hafıza ve Dönüşümü. Yayımlanmış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Karaarslan F. (2019). *Toplumsal Hafıza.* İstanbul: Ketebe.

Karasar, N. (2020). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar İlkeler Teknikler*. Ankara: Nobel.

Kaya, M. ve Aydın, C. (2011). "Üniversite Öğrencilerinin Dini İnanç ile Ahlaki Olgunluk Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 30, 15-42.

Kelly, R.M. ve Ronan. B. (1987). "Subjective Culture and Patriotism: Gender, Etnic and Class Differences Among High School Students" , *Political Psychology,* 8(4), 525-546.

Komsuoğlu, A., Örs, B. (2011). "Kimliği Unutulmayanlarla Kurgulamak: Anadolu Ermenilerinin Cumhuriyet Döneminde İstanbul'a Göçü", *Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye'de Bellek Çalışmaları (Der. Leyla N.),* 217-246.

Kootstra, G. J. (2004). *"*Exploratory Factor Analysis: Theory and Application", *Paper Presented at the Rijksuniversiteit Groningen,* Hollanda.

Korkmaz, N.E. (2014). "İnanç ve İnançsızlığın Psikolojisi", Kelam Araştırmaları, 12(1), 275-293.

Koruk, Z. (2017). Farklı Eğitim Düzeyleri Bakımından Paranormal İnançların Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi: Adana Örneklemi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.

Kottak, C.P. (2001). *Antropoloji: İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış.* (Çev. Fuat Aydın, İrfan İnce ve Muharrem Kılıç). Ankara: Ütopya Yayınevi.

Kömürcü, D. (2005). *Büyü, Fal, Burç, Muska ve Nazar*. İstanbul: Şamil Yayıncılık.

Köse, A., ve Ayten, A. (2009). "Batıl İnanç ve Davranışlar Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir Analiz", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 9*(3).

Köse, A. ve Ayten, A. (2012). *Din Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Kösemihal, Ş. N. (1999). *Durkheim Sosyolojisi.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Köymen, N. (1970). *Çocuk Hastalıklarında Folklor-Batıl İnanç-Ilkel Tedavi: Neden Böyleyiz, Niçin Kurtulamıyoruz*. İzmir: Karınca Matbaacılık.

Kramer, T. ve Block, L. (2008). "Conscious and Non-Conscious Components of Superstitios Beliefs in Judgment and Decision Making" , *The Journal of Consumer Research,* 34(6), 783-793.

Kyendyebai, G. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Batıl ve Paranormal İnanç Algısı Üzerine Bir Çalışma: Çanakkale Örneği. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.

Langston, W. (2011). *Research Methods Loratory Manual for Psychology*. Wadsworth, The United States of America: Cangage Learning.

Levi, A. S. (2011). "Hafızanın 'Dayanılmaz Hafifliği': Arşivler ve Müzelerde Türk Yahudi Kadını", *Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye'de Bellek Çalışmaları (Der. Leyla N.),* 121-150.

Lévy-Bruhl, L. (2006a). *İlkel İnsanda Ruh Anlayışı.* (Çev. Oğuz Adanır). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Lévy-Bruhl, L. (2006b). *İlkel Toplumlarda Mistik Deneyim ve Simgeler.* Ankara: Doğu-Batı Yayınları.

Lewis, A. M. (1918). *The Struggle Between Science and Superstition.* Chicago: Charles H. Kerr & Company.

Lorie, P. (1997). *Batıl İnançlar*. İstanbul: Ad Yayıncılık.

Lundskow, G. (2008). *The Sociology of Religion: A Substantive and Transdisciplinary Approach.* California: Pine Forge Press.

Malinowski, B. (1954). *Magic, Science and Religion*. New York: Doubleday Publishing.

Marcuse, H. (1990). *Tek Boyutlu İnsan.* (Çev. Aziz Yardımlı). İstanbul: İdea.

Marmor, J. (1994). *Psychiatry in Transition.* New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers.

Martin, D.B. (2004). *Inventing Superstition: From the Hippocratics to the Christians.* The United States of America: Harvard University Press.

McLeish, J. (1984). "Children's Supersititions: British and Canadian" , *Canadian Journal of Education/Revue Canadienne De L'education,* 9(4), 425-436.

Miller, A.S. ve Hoffmann, J.P. (1995). "Risk and Religion: An Explanation od Gender Differences in Religiosity" , *Journal for the Scientific Study of Religion*, 34, 63-75.

Morris, B. (2004). *Din Üzerine Antropolojik İncelemeler.* (Çev. Tayfun Atay). Ankara: İmge Yayınevi.

Mortain, B. (2002). *Parente: Des Biens et des Liens, Familles Permanences et Metamorphoses,* (Ed: J. F. Dortier). Sciences Humaines.

Myers, D.G. (1995). *Psyshology.* New York: Worth Publishers.

Naiper, J. (2008). *Western Scottish Folklore & Supertitions.* Maple Shade, New Jersey: Lethe Press.

Nayha, S. (2002). "Traffic Deaths and Superstition on Friday thhe 13th" , *The American Journal of Psychiatry*, 159, 2110-2111.

Neyzi, L. *Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye'de Bellek Çalışmaları.* İstanbul: Yaylacık Matbaacılık.

Nora, P. (2006). *Hafıza Mekanları.* (Çev. Mehmet Emin Özcan). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Oğuz, M. (2017). *Hastalıkların Duygusal Sebepleri ve Mental Tedavi.* İstanbul: Hayat Yayınları.

O'Sullivan. (2010). *Book of Superstitious Stuff*. Watertown, Massachusetts: Charlesbridge Publishing.

Ofori, P.K., Tod, D. ve Lavallee, D. (2017). "Predictors of Supertitious Beliefs", Journal of Psychology in Africa, 27(1),1-12.

Oldridge, D. (2013). "Something of the Night" , *Staging the Superstitions of Early Modern Europe: Foreword*. (Der. Verene Theile ve Andrew D. McCharty), England: Ashgate Publishing Limited.

Olguner, F. (1992). "Batıl" , *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (5. Cilt). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Olick, J. K. (2014). "Kolektif Bellek: İki Farklı Kültür", (Çev. Meral Güneşdoğmuş). *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi,* 1(2), 175-211.

Oliver, H. (2009). *Black Cats and April Fools: Origins of Old Wives Tales and Superstitions in Our Daily Lives*. London: John Blake Publishing.

Ong, W. J. (2014), *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözün Teknolojileşmesi.* İstanbul: Metis Yayınları.

Otis, L. ve Alcock, J. E. (1982). “Factors Affecting Extraordinary Belief” , *The Journal od Social Psychology*, 118, 77-85.

Örnek, S.V. (1966). *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Etkisi.* Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Özgüven, N. (2013). “Batıl İnançların Yenilikçilikteki Rolünün Analizi” , *Atatürk Üniversştesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(3), 111-124.

Özcan Yücel, U., Atik, D., Karatepe, H., Erdoğan, Z. ve Albayrak Coşar, A. (2017). “Reiki ve Diyabet” , Acta Medica Alanya, 1(2), 49-53.

Özkan, A.R. (2014). “Yeni Dini Hareketlerin Ortaya Çıkış Sebepleri ve Temel Karakteristikleri”, *Yeni Dini Hareketler,* (der. Süleyman Turan, Faruk Sancar). İstanbul: Açılım Kitap.

Öztürkmen, A. (2006). “Remembering Conflicts in a Black Sea Town: A Multi-Sited Ethnography of Memory”, *New Perspectives on Turkey*, 34, 93-115.

Park, R. (2010). *Batıl İnanç.* (Çev. E. Rennan Pekünlü). İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınevi.

Parker, B.M. (1948). *Superstition or Science*. Evanston, Illionis: Row-Peterson Unitext.

Parladır, H.S. ve Özkan, D. (2015). “Sosyal Bilimlerde Paranormal İnançlara Dair Çalışmalar: Sekülerleşme ve İnanç İkileminde Modern Birey ve Toplum” , *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 13(1),172-202.

Pazarcı, N. G. (2018). *Kültürel Belleğe Yolculuk.* Ankara: Epos Yayınları.

Pazarcı, N. G. ve Çağlar, M. N. (2018). “Gündelik Hayatta Direniş ve Toplumsal Bellek”, *Kültürel Belleğe Yolculuk* (Der. Nilgün Gürkan Pazarcı), 97-111.

Peoples, J. ve Bailey. G. (2006). Humanity: An Introduction to Cultural Anthropology. The United States of America: Thomson Learning.

Philolophorum, C. (2001). *Okültizm: Tarih Boyunca Gizli Bilimler*. (Çev. M. Reşat Güner). İzmir: Ege Meta Yayınları.

Polat, Y. (2012). Faktör Analizi Yöntemlerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi ve Hayvancılık Denemesine Uygulanışı. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.

Price, H.H. (1969). *Belief*. London: Humanities Press.

Pronin, E., Wegner, D.M., McCarty, K. ve Rodriguez, S. (2006). "Everyday Magical Powers: The Role of Apparent Mental Causation in the Overestimation of Personal Influence" , *Journal of Personality and Social Psychology,* 91(2), 218-231.

Proust, M. (2004). *Yakalanan Zaman, Kayıp Zamanın İzinde* (Çev. R. Hakmen). İstanbul: Yapıkredi Yayınları.

Rabiei, K. (2013). "Supertition and Cultural Diversity – Case Study: Isfahan Province, Iran" , Mediterranean Journal of Social Sciences, 4(4), 73-82.

Rahnema, A. (2011). *Superstition as Ideology in Iranian Politics: From Majlesi to Ahmadinejad.* New York, Cambridge University Press.

Rhodes, C. (2015). *Kara Kediler, Kem Gözler, Modası Geçmiş Batıl İnançlar Kitabı*. (Çev. Bahar Ulukan). İstanbul: Doğan Kitap.

Ricoeur, P. (2012). *Tarih Hafıza Unutuş* (Çev. Mehmet Emin Özcan). İstanbul: Metis Yayınları.

Ritzer, G. (2014). *Klasik Sosyoloji Kuramları* (Çev. Himmet Hülür). Ankara: De Ki Basım Yayım.

Rose, S. (2003). *The Making of Memory*. New York: Vintage.

Rudski, J.M., Lischner, M.I. ve Albert, L.M. (1999). "Superstitious Rule Generation is Affected by Probability and Type of Outcome" , *The Psychological Record,* 49, 245-260.

Rush, J. H. (1998). "Parapsikoloji Nedir?" , (Çev. Cem Çobanlı). *P.S.I.*, 1(4), 373-393.

Sabah, Ş., Oflazoğlu, S. (2016). "Travmatik Süreçlerde Yaşanan Sahiplik Kayıpları ve Benlik Aşınması", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 18(2), 319-341.

Saenko, I. V. (2005). "The Supertitions of Today's College Students" , *Russian Education and Society,* 47(12): 76-89.

Safaei, S. ve Khodabakhshi, A. (2012). "A Study of Sociological Factors of Supertitions" , *Universal Journal of Education and General Studies,* 1(8), 242-252.

Sarman, Ş. N. (2020). Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Paranormal İnançları. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.

Scanlon, T.J., Luben, R.N., Scanlon, F.L. ve Singleton, N. (1993). "Is Friday the 13th Bad for Your Health?", *British Medical Journal*, 307 (6919), 1584-1586.

Schick, İ. C. (2011). "Bedensel Hafıza, Zihinsel Hafıza, Yazılı Kaynak: Her Sanatın Günümüze İntikalinin Bazı Boyutları", *Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye'de Bellek Çalışmaları (Der. Leyla N.),* 13-40.

Schippers, M.C. ve Van Lange P.A.M. (2006). "The Psychological Benefits of Supertitious Rituals in Top Sport: A Study Among Top Sportspersons" , *Journal of Applied Social Psychology*, 36(10), 2532-2553.

Schudson, M. (2007). "Kolllektif Bellekte Çarpıtma Dinamikleri", *Cogito (Bellek: Öncesiz, Sonrasız) ,* (Çev. Begüm Kovulmaz), 50, 179-199.

Schwartz, J. M.,Cook T. (2002). "Archives, Records, and Power: The Making of Modern Memory", *Archival Science,* 2, 1-19.

Segal, R.A. (2012). *Mit*. (Çev. Nursu Örge). Ankara: Dost Kitabevi.

Sheldrake, R. (2004). *Biri Beni Gözetliyor*. (Çev. Orhan Düz). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Shermer, M. (2002). *Why People Believe Weird Things?*. New York: Henry Holt and Company.

Sherwood, K. (2017). Ruhsal Şifa Teknikleri. (Çev. Semra Ayanbaşı). İstanbul: Akaşa Yayınları.

Simmons, L.C. ve Schindler, R.M. (2003). "Cultural Superstitions and The Price Endings Used in Chinese Advertising" , *Journal of Internationaş Marketing*, 11(2), 101-111.

Sinanoğlu, F. ve Sinanoğlu, A. (2012). "21. Yüzyıl Malatya'sında Batıl İnançlar", *Türklük Bilimi Araştırmaları,* 31, 239-257.

Skinner, B. F. (1948). "Supersitition'in the Pigeon" , Journal of Experimental Psychology, 38(2), 168-172.

Smith, D.C. (2010). *Healing and Deliverance: Revealing the True Identity of God.* Pennsylvania: RoseDog Books.

Solomon, J. ve Solomon, O. (1994). *Ghost and Goosebumps: Ghost Stories, Tall Tales and Superstitions from Alabama.* Athens, Georgia: The University of Georgia Press.

Stanke, A. (2004). "Religiosit5y, Locus of Control and Superstitious Belief" , *Journal of Undergraduate Research,* 7(1), 1-5.

Steedman, C. (1995). *Strange Dislocations: Childhood and the Idea of Human Interiority, 1780-1930.* Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Stein, D. (2002). *Bir Şifa Sanatı Kılavuzu Reiki Esasları*. (Çev. Suat Ertüzün). İstanbul: Arıtan Yayınevi.

Strauss, L. (1997). *Spinoza's Critique of Religion.* The United States of America: The University of Chicago Press.

Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics*. Boston: Pearson.

Taburoğlu, Ö. (2011). *Kent Efsaneleri: Zamanımızın Batıl İnançları ve Takıntıları.* Ankara: Doğu-Batı Yayınları.

Tanyu, H. (1969). *Türklerde Taşla İlgili İnanışlar.* Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Tanyu, H. (1976). "Dini Folklor veya Dini-Manevi Halk İnançlarının Çeşit ve Mahiyeti Üzerine Bir Araştırma" , Ankara Üniversitesi İlteşim Fakültesi Dergisi, 20: 123-143.

Tatar, R.S. (2016). *Doğum-Yaşam-Ölüm Üzerine Hurafeler*. İstanbul: Su Yayınevi.

Tatlıoğlu, D. (2000). "Türkmen Irımları (Halk İnançları)", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 4(1), 1-15.

Tavakol, M., & Dennick, R. (2011). "Making Sense of Cronbach's Alpha", *International Journal of Medical Education,* (2), 53-55.

Tekin, H. (1984). *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme*. Ankara: Has-Soy Matbaası.

Tobacyk, J. ve Milford, G. (1983). "Belief in Paranormal Phenomena: Assessment Instrument Development and Implications fot Personality Functioning" , *Journal of Personality and Social Pcychology,* 44(5), 1029-1037.

Topuz, İ. (2012). "Gençlerde Normatif, Popüler ve Paranormal İnançlar Üzerine Bir Araştırma: SDÜ Örneği" , Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2, 13-40.

Torgler, B. (2003). "It is About Believing: Superstition and Religiosity." , *Center for Research in Economic, Management and the Arts,* 10, 1-23.

Trachtenberg, J. (2004). *Jewish Magic and Superstition: A Study in Folk Religion.* The United States of America: University of Pennsylvania Press.

Traverso, E. (2009). *Geçmişi Kullanma Kılavızu: Tarih, Bellek, Politika* (Çev. I. Ergüden). İstanbul: Versus Kitap.

Tunçel, C. (2013). Cinsiyet, Meslek Grubu, Yaş ve Eğitim Düzeyi Değişkenlerinin, Bireylerin Batıl İnançlara Sahip Olma Düzeyleri Üzerindeki Etkileri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi, Ankara.

Turanlı, M., Cengiz, D. T., & Bozkır, Ö. (2012). "Faktör Analizi İle Üniversiteye Giriş Sınavlarındaki Başarı Durumuna Göre İllerin Sıralanması", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi,* (17), 45-68.

Turgut, M. F. (1984). *Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Metotları*. Ankara: Saydam Matbaacılık.

Türkoğlu, B. (2009). *Batıl İnançlar: Adetler ve İnanışlar*. İstanbul: Astral Yayınları.

Ulu, G. (2012). Batıl İnançların Çin Toplum Yaşamına Etkisi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ünal, K. (2007). "Popüler Dinin Düşünüş Biçimi Üzerindeki Etkisi", *Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi,* 7(1).

Vansina, J. (2021). *Tarih Türü Olarak Sözlü Gelenek.* (Çev. Emre Teğin). Ankara: Tün Kitap.

Varlı, M. (2008). *Bidat, Hurafe ve Batıl İnançlar.* İstanbul: Ensar Neşriyat.

Vyse, S.A. (1997). *Believing in Magic: The Psychology of Superstition*. New York: Oxford University Press.

Yalvaç Arıcı, H. (2021). "Modern Şifacılık Yönelimlerinden Enerji Şifacılığı Uygulamaları", *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 11, 233-267.

Yates, F. (1992). *The Art of Memory.* Londra: Pimlico.

Yengin, H. (1996). *Medyanın Dili*. İstanbul: Der Yayınevi.

Yılmaz, A. (2011). "Bellek Topografyasında Özgürlük: Gelibolu Savaş Alanları ve Mekansal Bir Deneyim Olarak Hatırlama", *Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye'de Bellek Çalışmaları (Der. Leyla N.)*, 187-216.

Yitik, A.İ. (2005). "Hint Menşe'li İnançların Türkiye'deki Faaliyetleri", *Türkiye'deki Misyonerlik Faaliyetleri Tartışmalı İlmi Toplantısı.* (Ed. Ömer Faruk Harman). İstanbul: Ensar Neşriyat.

Yücel, H. (2013), *İmgeden Yoruma.* İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Zebb, B. J. ve Moore, M.C. (2003). "Supertitiousness and Perceived Anxiety Control as Predictors of Psychological Distress" , *Journal of Anxiety Disorders*, 17(1), 115-130.

Wang, Y.J., Hernanadez, M.D., Minor, M.S. ve Wei, J. (2012). "Superstitious Beliefs in Consumer Evaluation od Brand Logos: Implications for Corporate Branding Strategy. *European Journal of Marketing*, 46(5), 712-732.

Webster, R. (2008). *The Encyclopedia of Superstitions.* The United States of America: Llewellyn Publications.

Wedgwood, C.H. (1935). "Sickness and its Treatment in Manam Island: New Guinea", Oceania, 5(3), 280-307.

Whitehead, A. (2009). *Memory: The New Critical İdiom.* New York: Routledge Press.

Wilkinson, P. (2011). *Kökenleri ve Anlamlarıyla Efsaneler ve Mitler: Binlerce Yıllık Görsel Bir Yolculuk.* İstanbul: Alfa Yayınları.

Wilson, C. (2011). "Anıtkabir'de Ulusal Kimlik ve Belleğin Temsili", *Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye'de Bellek Çalışmaları (Der. Leyla N.),* 151-186.

Wiseman, R. ve Watt, C. (2004). "Measuring Supertitious Belief: Why Lucky Charms Matter", *Personality and Individual Differences*, 37, 1533-1541.

EKLER

EK-1. Demografik Bilgi Formu

1. Cinsiyetiniz

Kadın ( )

Erkek ( )

2. Yaş

18 Yaş ve Altı ( )
19-25 Yaş ( )
26-35 Yaş ( )
36-45 Yaş ( )
46-55 Yaş ( )
56-65 Yaş ( )
66 Yaş ve Üzeri ( )

3. Eğitim Durumu

Okur – Yazar ( )
İlköğrenim ( )
Lise ( )
Yüksekokul – Fakülte ( )
Yüksek Lisans ( )
Doktora ve Üzeri ( )

4. Meslek

Ev Hanımı ( )
Öğrenci ( )
Öğretmen (Eğitimci) ( )
Akademisyen ( )
Güvenlik Görevlisi / Polis vb. ( )
Sağlık Personeli (Doktor, Hemşire vb.) ( )
Psikolog / Sosyolog vb. ( )
Avukat / Hâkim ( )
Kaymakam / Vali / Belediye Başkanı ( )
Mühendis / Mimar / Tekniker ( )
İşletmeci, Muhasebeci, Ekonomist vb. ( )
Din Görevlisi / Din Eğitimcisi ( )
Sanatçı ( )
Memur ( )
Esnaf / Serbest Meslek ( )
İşçi ( )
Emekli ( )
Diğer ( )

EK-1 Devamı

5. **Annenizin Eğitim Durumu**

Okur - Yazar Değil	( )
Okur – Yazar	( )
İlköğrenim	( )
Lise	( )
Yüksekokul – Fakülte	( )
Yüksek Lisans	( )
Doktora ve Üzeri	( )

6. **Babanızın Eğitim Durumu**

Okur - Yazar Değil	( )
Okur – Yazar	( )
İlköğrenim	( )
Lise	( )
Yüksekokul – Fakülte	( )
Yüksek Lisans	( )
Doktora ve Üzeri	( )

7. **Yaşamınızın Büyük Bir Kısmının Geçtiği Yer**

Köy	( )
Kasaba – İlçe	( )
Şehir	( )
Büyük Şehir (Ankara, İzmir, İstanbul vs)	( )

8. **Hangi Bölgede Yaşamaktasınız? (Çocukluğunuzun geçtiği ve kültürel anlamda sizi daha çok etkilediğini düşündüğünüz bölgeyi seçiniz.)**

İç Anadolu Bölgesi	( )
Marmara Bölgesi	( )
Ege Bölgesi	( )
Akdeniz Bölgesi	( )
Karadeniz Bölgesi	( )
Doğu Anadolu Bölgesi	( )
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	( )

9. **Ortalama Aylık Geliriniz**

1500 ₺ ve Altı	( )
1500 ₺ -3000 ₺	( )
3000 ₺ - 6000 ₺	( )
6000 ₺ ve Üstü	( )

10. **Hangisinin Aile Yapınızı Daha Doğru Tanımladığını Söyleyebilirsiniz?**

Modern	( )
Geleneksel	( )

EK-2. Anket Soruları

	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
Beden ölse de ruh var olmaya devam eder.					
Bazı insanlar zihin gücüyle nesneleri havaya kaldırabilirler.					
İnsana zarar verici kara büyü gerçekten vardır.					
Kara kediler kötü şans (uğursuzluk) getirir.					
Zihin veya ruh bedeni terk edebilir, seyahat edebilir.					
Zaman zaman başka gezegenlerden dünyamızı ziyarete gelen yabancı varlıklar (UFO'lar) vardır.					
Astroloji (yıldızların hareketlerinden hüküm çıkarma), gelecek hakkında doğru bir tahmin yoludur.					
Şeytan vardır.					
Ruhsal, psişik güçlerle nesnelerin hareket ettirilmesi mümkündür.					
Büyücüler hala varlıklarını devam ettirmektedir.					
Merdiven altından geçmek uğursuzluk getirir.					
Uyku ve trans gibi durumlarda ruh bedeni terk edebilir.					
Hızır uğrayan eve bereket yağar.					
Burçlar (kişinin doğum zamanındaki yıldızların konumunu bilme, yıldız falı) bize kişinin geleceği hakkında doğru bilgi verir.					
Allah'a inanıyorum.					
Çıplak gözle göremesek de cin gibi varlıklar vardır.					
Bir takım büyülü formüller ve sözler kullanarak bir kişiye büyü yapmak/etki etmek mümkündür.					
Kem gözlü insanların nazarının dokunduğu bir gerçektir.					
Başka gezegenlerde yaşam vardır.					
Bazı medyumlar geleceği tahmin edebilir.					
Cennet ve Cehennem vardır.					
Karşıdaki kişinin aklını okumak imkânsızdır.					
Büyücülüğe ait güncel örnekler mevcuttur.					
Bazı insanlar, geleceği tahmin etmede açıklanamayan bir yeteneğe sahiptir.					
Mübarek (veli) insanlar, lütuf ve hayır dualarını vererek insanlara yardımcı olabilirler.					
Melekler nurdan varlıklardır.					
Evliyaların kerameti (mucizevi haller göstermesi) gerçektir.					
Ayna kırmak, gece tırnak kesmek ya da ıslık çalmak, merdiven altından geçmek, eşikte oturmak, tuz dökmek gibi eylemlerin bana uğursuzluk getireceğine inanırım.					
13,7,40,52 gibi sayıların uğuruna ya da uğursuzluğuna inanırım; bu inancım günlük seçimlerimi etkiler. Sayı içeren (gsm hattı, daire no, plaka vb.) bir ürün satın aldığımda uğurlu rakamım olmasına dikkat ederim.					
Kötü şans getireceğine inandığım şeyler söylendiğinde ve nazar karşısında kulak çekip tahtaya vururum.					

EK-2 Devamı

Aramız bozulmasın diye elimdeki bıçak ya da makası kimseye direkt uzatmam. Yere bırakıp onun almasını sağlarım.					
İki bayram arasında yapılan düğünün uğursuzluk getireceğine ya da nikahın kabul olmayacağına inanırım.					
Bir güvercin ya da kuş kafama pislediğinde hemen şans oyunu oynarım.					
Tuttuğum takımın maçını izlerken uğurlu formamı giymek, totem yapmak, her zamanki yerimde oturmak vb. takımımın kazanmasında etkilidir.					
Avucum kaşındığında bir yerden para geleceğine inanırım.					
Daha önce giyen kişinin iyi veya kötü enerjisini taşıdığı için kiralık gelinlik/damatlık almam/giymem. Düğünümü uğurlu bir tarihte yapmak için daha fazla para öderim (Örn. 20.02.2020).					
İçtiğim her kahve sonrası fal baktırmak aklıma gelir. Cep telefonumda astroloji/kahve falı (falaaddin, falcı bacı vb.) uygulamaları vardır.					
Hâmile kadın, hamilelik devresinde çirkinleşirse kız; güzelleşirse erkek çocuk doğurur.					
Bazı hayvanların uğuruna ya da uğursuzluğuna inanırım. Örneğin, baykuş, yarasa tüneyen evden ölü çıkar, odaya kelebek-uğur böceği girmesi iyi bir işarettir gibi.					
Muska ve cevşen gibi objeleri günlük hayatımda kullanıyorum, beni tehlikelerden koruduklarına inanıyorum.					
Tarot, astroloji, kahve falı, Feng Shui gibi konuların gerçekliğine ve yararına inanırım. Bu tarz konular için (eğitim almak, workshoplara katılmak, falıma baktırmak vb.) para harcarım.					
Günlük burç yorumlarını takip ederim (gazete, dergi, internet vs.)					
Batıl inançlarımın oluşumunda anne, baba, büyükanne ya da büyükbabamın etkisi/aktarımları olduğunu düşünüyorum.					
Batıl inançlarımı yaşadığım toplum içindeki diğer insanlarla paylaşmaktan çekinmem.					
Korktuğum, bir problem/hastalıkla karşılaştığım ya da kendimi huzursuz hissettiğim zamanlarda batıl inançlarıma/ alternatif yaklaşımlara daha çok yöneliyorum.					
Negatif enerjilerden arınmak, içsel huzur, denge ve farkındalığı artırmak vb. amacıyla meditasyon, yoga gibi pratikleri faydalı bulur, bu tarz aktivitelere vakit ayırırım.					
İstediğimiz gibi bir hayat yaşamamızda ya da maddi/manevi sıkıntıların giderilmesinde düşüncenin gücüne inanırım. Sıkça olumlu ya da olumsuz söylemleri tekrar ettiğimde gerçekleşeceğini düşünürüm (Bir şeyi 40 kere söylersen gerçek olur).					
Kutsal mekanları (türbe vb.) ziyaret etmenin, mum yakma, geleneksel dilek ağaçlarına bez/çaput bağlama gibi ritüellerin bana iyi hissettirdiğini ve dileklerimin gerçekleşmesinde etkili olduğunu düşünürüm.					
Nazar gibi olumsuzluklara karşı nazar boncuğu, at nalı, kurşun döktürme vb. etkili olduğunu düşünüyorum.					
Kara kedi gördüğümde uğursuzluk getirmesin diye saçımı çekerim.					
Doğal (su, akik, mercan gibi taşlar, hayvanlar) ve yapay (kıyafet, kalem, kolye vb.) eşyaların uğuruna ya da uğursuzluğuna, enerjileri ile hayatımı etkilediklerine inanırım.					
Kullandığım renklerin, burcumun uğurlu renkleri ya da bana iyi şans getirdiğine inandığım renkler olmasına dikkat ederim.					

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : Özlem Özdemir
Uyruğu : TC

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Ankara Hacı Bayram Üniversitesi/ Sosyoloji Bölümü	-
Lisans	Gazi Üniversitesi/ Sosyoloji Bölümü	2017
Lise	Esenevler Anadolu Lisesi	2013

Yabancı Dil

İngilizce

ankara HBM

ankara HBM